Spisy Jana Amosa Komenského

Johann Amos Comenius, Jan Kvačala

SPISY JANA AMOSA KOMENSKÉHO.

ČÍSLO [illegible]

KORRESPONDENCE

JANA AMOSA KOMENSKÉHO.

LISTY KOMENSKÉHO A VRSTEVNÍKŮ JEHO.

NOVÁ SBÍRKA.

VYDÁVÁ

DR. JAN KVAČALA.

SVAZEK DRUHÝ.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
[illegible]

Knihaři.

Při vazbě **Korrespondence Jana Amosa Komenského** v jediný díl buďte ***dva poslední listy ze svazku prvního*** (str. 193—196) vyříznuty, poněvadž se v druhém svazku opakují.

SPISY

JANA AMOSA KOMENSKÉHO.

ČÍSLO 1.

KORRESPONDENCE.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1898.

KORRESPONDENCE

JANA AMOSA KOMENSKÉHO.

LISTY KOMENSKÉHO A VRSTEVNÍKŮ JEHO.

NOVÁ SBÍRKA.

VYDÁVÁ

DR. JAN KVAČALA.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1898.

Knihtiskárna J. Otto v Praze.

ÚVOD.

Již z nápisu sbírky tuto podané patrno, že není úplná a že předmětu svého nevyčerpává. Jest mně proto především vyložiti, jak se asi má korrespondence, která od Komenského samého kdysi vyšla a jeho se týkala, ke sbírce této a mimo to k veškerým sbírkám posud známým (nejnovější úhrnná sbírka jest od A. Patery, v Praze 1892). Chtěje se tedy pokusiti, abych ze zpráv a zmínek porůznu roztroušených podal hlavní rysy literárního spojení Komenského, postupovati budu při sestavování látky dle toho, pochází-li ze sbírky Komenského samého či ze sbírek těch mužů, s nimiž si dopisoval. Zkoumaje pak osudy těchto sbírek dám též odpověď k další otázce, kde a jaké jsou předlohy sbírky tuto podané, při čemž budu šetřiti náležité zevrubnosti. Naproti tomu o formě samé zmíním se ke konci jen několika slovy.

I. Přehled osudů materiálu.

1. Sbírka Komenského.

Dvakráte byl majetek Komenského již za živobytí jeho popleněn, vyhnáním z Fulneka r. 1621 a požárem Lešenským r. 1656. Obě ty události dotkly se sice nepříznivě též jeho korrespondence, ale nikterak jí nezničily.[1]) Toho jest si všimnouti tím bedlivěji, poněvadž lze dokázati, že Komenský uschovával nejen listy, jichž se mu dostalo, ale též koncepty svých listů

[1]) Že po velikém zpustošení ve Fulneku (Monatsh. der Comenius-Ges. 1895, str. 323) již za tři léta měl vzácnou knihovnu, patrno ze svatební smlouvy r. 1624 učiněné (*Kadlčík*, Brandýs atd. 1885, str. 287—289). Že pak i z požáru Lešenského zachránil nejeden list, vychází na jevo z toho, že později některé sám vydal tiskem; na př. menší ve spisech »*Opera didactica*« (viz naše další srovnání), avšak i některé rozsáhlejší, na př ve spise »*A dextris et sinistris*« r. 1661.

vlastních, po případě opisy jejich.[2]) Značnou část listů takových, a to ne právě bezvýznamných, zachoval též sám tím, že je dal vytisknouti, a to i své vlastní ve značném množství i cizí, ovšem jen při daných příležitostech ve větších dílech. Kdyby se nám byla zachovala jeho sbírka úplně, jakož po r. 1656 opravdu zachovati se mohla, měli bychom v ní v poměru k nynějším troskám přehojný pramen k dějinám jeho života vlastního i doby jeho vůbec. Zprávy o tom, kdo pozůstalost literární po smrti jeho převzal, se neshodují. Dle zprávy jedné byla odevzdána Docemiovi,[3]) aby ji připravil k tisku, jakož i skutečně asi po třiceti letech vydal podruhé tiskem *Panegersii.*[4]) Nabyl-li též listů *z pozůstalosti Komenského*, ze zprávy té samé nevysvítá. Zajisté však byly též listy ve sbírce rukopisů, jež byla svěřena Kr. V. Nigrinovi a Danieli Komenskému.[5]) Dokázati lze také, že několik beden rukopisů po smrti Daniele Komenského z majetku jeho dostalo se do Gdanska; v jedné z nich nalezl farář tamější reformované církve listy o postupu hodnosti biskupské v Jednotě bratrské a poslal je vnukovi Komenského, Dan. Arn. Jablonskému.[6]) Tento byl zdědil denníky a vůbec celou pozůstalost otce svého Petra Figula, v níž se snad zachovala značná část toho, co vůbec ještě máme z listů a konceptů Komenského.[7]) Lze-li tedy jen o 13 listech ze spisů jeho vybraných přímo dokázati, že pocházejí z pozůstalosti Komenského, je zároveň pravděpodobno, že též ostatní opisy a koncepty, jež vydal r. 1892 Ad. Patera, pocházejí odtud, že tedy část jeho pozůstalosti literární dostala se do Lešna a vřaděna byla v Archiv Jednoty.[8]) Při tom jest arci jen to nápadné, že originály listů, jež Komenský odjinud dostával, skoro

---

[2]) Mimo některé věci takové, jež sám vydal, náleží k nim veliká většina korrespondence od Patery vydané, jak vysvítá z poznámek Komenského (že je dal opsati). Viz Úvod k *Paterově* Korrespondenci Kom. str. V.

[3]) To mohlo se souditi již z *Buddeovy* předmluvy k vydání Panegersie (v Halle 1702), zřejměji to tvrdí vnuk Komenského *Dan. Arn. Jablonský* v listě Leibnizovi poslaném dne 8. září 1715, jejž otisknouti hodláme v II. svazku. Že tu může míniti pouze Docemia, patrno ze souvislosti obou událostí.

[4]) Není jasno, komu Docemius ty rukopisy poručil, zda Buddeovi či sirotčinci. V pozůstalosti Buddeově v Jeně chované nic se nenalezlo, rovněž dotazy ke knihovně sirotčince v Halle učiněné neměly výsledku.

[5]) Mínění, že veškerá pozůstalost Komenského svěřena byla jeho synovi a Krist. Nigrinovi (viz list Dan. Komenského Nigrinovi u Patery, č. CCXXXIX.), odporuje tvrzení Jablonského právě uvedenému. Avšak z pozdější korrespondence Nigrinovy s Hesenthalerem je patrno, že Docemius dostal teprve později část rukopisů, když Nigrinus a D. Komenský jich nedovedli vydati. Doklady náležité také v II. svazku budou vydány.

[6]) List Chodowieckého Jablonskému ze dne 25. srpna 1717 jest uložen v archivě Jednoty a chová se ve státním archivě v Poznani.

[7]) Zřejmých důvodů pro takové skutečné dělení pozůstalosti ovšem není. Třeba též uvážiti, že nebyl nejstarším P. Figulovým synem Daniel Arnošt, nýbrž Jan Theodor.

[8]) K tomu poukazuje na př. svazek »Clamores Eliae«, jenž zajisté pochází přímo z majetku Komenského, poněvadž v něm jsou poznámky ještě z posledních dní života jeho. Kromě něho mohly také ostatní kusy po pouti nám ne zcela patrné dostati se v majetek Jednoty, a netřeba pomýšleti na jiný původ, snad skrze opisovatele.

všecky se ztratily.[9]) Okolnost ta pak právě svědčí o tom, že vlastní jeho pozůstalost po většině buď se úplně ztratila nebo ještě někde jest ukryta. Snahy mé, abych ji našel, posud se nezdařily.

2. Sbírky osob, jimž Komenský dopisoval.

Jak veliký byl počet listů Komenského, patrno již z přehledu dlouhé řady osob, s nimiž byl ve spojení listovém.[10]) Ve všech zemích, kdekoli víra evangelická nabyla jaké moci, měl přátele a ctitele. A jakkoli nacházíme pod většinou jeho listů přípisek »raptim«, přece patrno, že korrespondenci té věnoval mnoho času a píle.

Nejbližší ovšem byli mu jeho *souvěrci.* Některé jeho listy, jež psal seniorům Jednoty, svým bratřím v úřadě, zachovaly se *v archivě Jednoty*, některé listy, psané příteli a spolužáku *Drabíkovi,* získalo před několika léty Museum král. Českého. Ostatní listy, psané tolika exulantům šlechtickým a duchovním, studujícím a čekatelům na kněžství, přišly skoro vesměs na zmar. Několik listů *z pozůstalosti Žerotínovy*, o nichž jsem se nedávno dodatkem dověděl, vzbuzuje naději, že při zkoumání archivů moravských, zvláště Žerotínského archivu v Bludově, na leckteré ještě věci se připadne; ovšem by se to týkalo pouze první doby jeho činnosti literární.

Poněvadž Komenský postupem doby měl spojení s přerozdílnými *panovníky* vyznání evangelického, máme z jejich sbírek také jakousi část původních jeho listů, ovšem že jen pouhý a to neveliký zbytek. To lze říci zvláště o Švédsku a Sedmihradech. Ve *Švédsku* však zachovalo se toliko několik listů, jež psal Oxenstiernovi a biskupovi Mathiaeovi, muži rovněž mocnému, a jež vřaděny buď v říšský archiv nebo v státní knihovnu; listů, psaných královně Kristině, nenalezl jsem ani v Štokholmě ani v Římě. Dovídám se však, že právě nyní našla se řada listů, psaných králi Karlu X. Gustavovi. Po přátelském spojení s jinými muži švédskými, zvláště s kancléřem universitním Skythem, nemáme téměř ani stopy. Také z dlouholetého spojení s rodinou *Rákóczich* zachovalo se v jejich archivech jen několik dokladů, jež o tom takřka přímo svědčí, jak nepatrné to zbytky proti tomu, čeho se lze domýšleti. Listů poslaných Bisterfeldovi, Tolnayovi, Schaumovi, Mednyánszkému, Ladiverovi, Kalinkovi, Sartoriovi nemáme skoro vůbec, a zajisté že těchto jeho přátel uherských bylo ještě mnohem více.

Více nám přála náhoda, pokud se týče *Anglie*, zvláště Cromwella, poněvadž se zachovaly téměř úplně listiny, týkající se doby jeho panování. Jsou tu též některé věci od Komenského, jichž dodání sprostředkoval přítel jeho

---

[9]) Třeba jen za tím účelem uvážiti, jak nepatrný je počet originálů listových, na př. i dle předmluvy Paterovy. Avšak ani ze všech těch listů, které Komenský dostal odjinud a jež pak sám otiskl, nemáme snad nižádného v originále ani z originálu mimo listy Andreaeovy, Stolcův a Moserův. Ani tato nová sbírka nepodává většiny listů Komenskému poslaných z originálu; a kde přece jsme se dopátrali originálu, je sotva z jeho sbírky (na př. list Figulův, otišt. ode mne v ČČM. 1891 a potom od Patery).

[10]) Pokud měly význam, učiní se o nich obšírnější zmínka.

*

Hartlib. Sbírky anglické: Hartlibova, Duryova, Pellova, Hübnerova, jsou však nám i jinak hojným pramenem buď svými opisy neb originály korrespondence. Ale v každém skoro listě tu zachovaném patrno, že se jich ještě mnohem více ztratilo. Ještě nepatrnější jsou stopy spojení s Bealem, Boylem, Oldenbourghem, Herbertem de Cherbury, Dalgarnoem, Calamem, Stouppiem atd.

I z jeho listů, napsaných panovníkům *Braniborským*, zachovaly se sotva dva. Nepatrné jsou i paběrky jeho korrespondence se známými učenci německými, jichž byl asi počet největší. Od Gdanska až k Esslinkám, od Vratislavě až po Hamburk měl ve většině měst spolupracovníky a přívržence. Tuto uvádíme jen nejznámější: Menzela, Evenia, Mochingera, Opitze, Tassa, Junga, Harsdörfera, J. V. Andreae, Hainlina, Hesenthalera, J. Docemia, Ravea, Kinnera, Alsteda, později též Hübnera a Colbovia, o knihkupcích ani nemluvíce. Z toho ze všeho nalézáme ve sbírce hamburské a wolffenbüttelské zřídka kdy více než po jediném listě; sbírka v Gothě zachovala list Colboviovi poslaný. Sbírky ostatní pokud byly, a zajisté aspoň listy ostatní se ztratily zcela.

O spojení se *Švýcary* víme poněkud více, ovšem jen s Curychem a s žákem tohoto města Janem J. Redingerem, jenž pocházel z Frankenthalu; pozůstalost jeho nalezl nedávno sekretář *Fr. Zollinger*, ač jí v minulém století již Meister používal. Ostatních přátel, jako byl Stockar, Spleiss, Stuckius a j., známe sotva jména.

Spojení Komenského s *Hollandskem*, rovněž jako dříve se Švédskem, dálo se hlavně prostřednictvím rodiny de Geer. O archivu jejím podal nedávno prof. dr. G. Loesche na základě autentických zpráv patrné doklady, že je navždy ztracen. Co se odtud zachovalo, bylo asi záhy odloučeno. Ovšem je při tom nápadno, že listy Wolzogenovi psané od Komenského v archivě Jednoty se zachovaly. Některé zprávy své generálním stavům podané Komenský sám uvádí, nebo je též vydal; originálů jejich nemá ani hollandský archiv státní ani městský archiv Amsterodamský. Avšak i z korrespondence s Ruliciem, Mik. Arnoldem, S. Maresiem, Tobiášem a Arnoštem Andreae, Hornem, Goliem, Warnerem nacházíme sotva archivní stopy.

Spojení s *Francií* není nám o mnoho známější. Tu arci potřebí pátrati ještě v státním archivě, kde se asi najdou listy hollandských blouznivců. Něco z toho vydal i sám Komenský. Některé zprávy o spojení jeho s Mersennem byly již dříve známy, ale list Komenského jemu poslaný se nenalezl. Naproti tomu vzniklo tehda, jak se zdá, též spojení s kruhy hugenotskými, později také s Jansenisty. Jména nejznámější jsou: Drellincourtovo, Muratovo, La Badieovo, A. Bourignonové; ovšem jsou to jen pouhá jména, a toliko v pozůstalosti Bourignonové nalézáme opisy listů Komenského.

Mimo korrespondenci mezi přáteli anglickými, o níž ještě více povíme, uvésti tu třeba též spojení, ze kterého máme listy téměř všecky, totiž spojení dvou učitelů, z nichž jeden žil v Gdansku, *Mochinger*, a druhý ve Vratislavi, *Kurtzmann*; oba činí ve svých listech často zmínky o Komenském a jeho pracích. Nevím, lze-li řadu těchto sbírek doplniti, přičinil jsem se svědomitě o ty, k nimž jsem nabyl přístupu, a patrno z nich, jaké množství listů nebo výpisků

jiných osob podává potěšitelné svědectví o pozornosti, jíž se těšila práce Komenského také v soukromých listech mužů vynikajících. Avšak i tuto jest část zachovaná jen nepatrným zlomkem, mnohem více se ztratilo; toho buďme si stále vědomi, obracíme-li jednotlivé listy této knihy.

II. O předlohách sbírky této.

Dle toho, co v první části úvodu řečeno, na místě prvním třeba uvésti

1. Archiv Jednoty.[11])

O dějinách archivu toho psali již A. Gindely,[12]) Jos. Jireček,[13]) Jar. Goll,[14]) J. Müller.[15]) Lze mně tedy tím spíše mlčením pominouti dřívější jeho osudy, jež beztoho ani sem nenáležejí, a počíti příchodem Komenského do Lešna. Archiv Jednoty české chován asi nějaký čas o sobě. Zdá se však, že jménem archivu, jenž po požáru Lešenském odvezen byl do Kartalu,[16]) rozuměti jest archiv bratrský vůbec. Když pak ani to místo nezdálo se býti dosti bezpečným, odeslán r. 1658 do Vratislavě, odkudž valná část propůjčena D. A. Jablonskému, když mu bylo svěřeno nové spracování dějin Regenvolsciových.[17]) Teprve po jeho smrti (1741) archiv dopraven byl opět do Lešna.[18]) Že obsahoval mnoho zpráv od Komenského a o Komenském, jenž sám byl notářem a pak starším Jednoty, je samo sebou zřejmo. Ale jak s tím spojena byla část pozůstalosti Komenského, není nikde vyslovně řečeno.[19]) Třeba-li tu

---

[11]) Zdá se mi, že tento prostý nápis je případný. Ačkoli archiv české části Jednoty po značnou dobu od části polské byl oddělen, podobá se, že zbytky, o kterých tuto chceme jednati, vztahují se k jedinému celku původnímu, v němž prvky obou částí již byly spojeny.

[12]) *A. Gindely*, Geschichte der böhm. Brüder, na konci předml.

[13]) *J. Jireček*, Rukověť, I., 144.

[14]) *J. Goll*, Quellen und Untersuchungen zur Gesch. der böhm. Brüder, I. str. 7.

[15]) Novější zprávy nejzevrubněji jsou podány od *J. Müllera* ve Sborníku historickém 1885, str. 203—210 a 292–310. V první části podává se zpráva o darech, jichž se dostalo Bratřím od rozličných šlechticů moravských. Čtyři z nich náležejí do XVII. století. Ve druhém oddělení spisovatel srovnal t. zv. »*Connotatio ministrorum*« etc. s publikací Fiedlerovou (*Todtenbuch*), což pro nás tuto nemá zvláštního významu, v odděl. III. promlouvá o pramenech Komenského se týkajících, z nichž zevrubně popsal svazek »Clamores Eliae«, kupní list Komenského, pak pověřující list pro Warranta a Elsnera.

[16]) Některé zprávy k dějinám archivu toho podal jsem již ve své přednášce »*Kurzer Bericht über meine Forschungsreisen*« (Acta et Comment. Univ. Jurjev. Dorpat 1894, p. 1–48), jiż vůbec třeba pokládati za doplněk tohoto úvodu.

[17]) První zpráva o této práci Jablonského pochází ještě ze XVII. stol. Uplynulo však téměř půl století, aniž práce byla dokončena pro jiné přerozmanité práce spisovatelovy. Viz přednášku: *Fünfzig Jahre im preussischen Hofpredigerdienste, D. E. Jablonský* (Acta et Comment. Univ. Jurjev. 1896, p. 1–23).

[18]) Vychází to patrně na jevo z obšírného jednání o jeho pozůstalosti, což se nám i zachovalo v archivě Jednoty, ulož. v Poznani.

[19]) Viz i pozn. 8. Mnohé věci, které náležely k soukromému majetku Jablonských, dostaly se do Lešna, odkud zase zmizely mnohé věci pro Jednotu cenné. O vlastní pozůstalosti Jablonských máme zprávu, že byla svěřena jeho synovi, bydlícímu v Berlíně. Viz list P. Jablonského Buschovi v král. knihovně v Hannoveru.

v nedostatku bezpečných zpráv vysloviti domněnku, zdá se mi, že se dostala tato část do Lešna spolu s literární pozůstalostí Jablonského; rodina jeho v Berlíně usedlá již ani nemluvila česky, mohla se tedy snadno rozloučiti se spisy, které jí byly cizí, jež asi získala skrze Petra Figula. Domněnka tato podporována jest okolností, že z latinských konceptů a prací, které Komenský zanechal, v Lešně nebylo skoro ničeho. Velmi pilně užíval archivu tohoto na počátku našeho století polský dějepisec Łukaszewicz. Když však skrze J. Purkyně do Prahy dostala se zpráva o pokladech rukopisných v Lešně chovaných, nastalo o ně jednání,[20]) jež posléze vedlo k roztříštění materiálu archivu toho. Zbytky bývalého archivu Jednoty chovají se nyní nejméně na šesti místech: 1. Něco málo pozůstalo v Lešně v archivě chrámu sv. Jana. 2. Většina uložena jest v král. státním archivě Poznaňském. 3. Několik rukopisů dostalo se do knihovny Raczyńských v Poznani.[21]) 4. Jeden svazek viděl jsem i v majetku tamější polské společnosti vědecké.[22]) 5. Část prodána do Prahy do Musea král. Českého, odkud velkou většinu listů vydal A. Patera. 6. Ostatek dostal se do Herrnhutu, především folianty pro starší dějiny bratrské velmi důležité.[23]) Mnohé věci, jichž Łukaszewicz užil, nebo jež se uvádějí ve starším rejstříku,[24]) nejsou ovšem ani na všech těchto místech, z čehož patrno, že archiv rozptýlen jest ještě na více míst.

Podáme tuto krátký přehled, pokud jsme všech sbírek těchto použili.

a) Archiv chrámu Svatojanského v Lešně.

Z pozůstalosti Komenského pochází patrně svazek kollektaneí »*Clamores Eliae*«,[25]) sbírka to materiálu pro poslední svazek Pansofie. Dva vložené lístky obsahují zprávy Komenskému podané, ale beze jména. Dle poznámky, ovšem ne zcela zaručené, připsal jsem je oba známému mystikovi Brecklingovi. První má datum cizí rukou připsáno, druhý je zcela bez data. Že pak není jiných dokladů kromě vnitřních pro bližší označení doby, bylo mně spokojiti se pouhým rokem (1663); ve sbírce jsou v č. CCXL. a CCXLI.

Ze starých rejstříků vybral jsem regesta několika listů, které se asi ztratily. Jsou to: č. CXXVI. (Starší Jednoty Zuzaně Lorántfi, ze dne 29. února 1652),

[20]) Viz o dějinách tohoto jednání v předmluvě Paterově a v díle »Památník Palackého« od J. V. Nováka, str. 307 sl., mimo to i ve spise »*Kurze Geschichte* der Herrnhuter Sammlungen«.

[21]) Výklad bezpečný tohoto rozptýlení není mně znám.

[22]) Svazek ten pro tuto korrespondenci nemá významu.

[23]) Zvláště o této sbírce jedná uvedená práce Gollova; obsahem foliantů nejzevrubněji zabývá se pojednání Dr. Cvrčka v ČČM. 1897. Müller podal ve svém článku o Českých Bratřích (v Realencyklop. für protestant. Theologie s. v.) pěkný přehled.

[24]) Původ a dobu sestavení těchto rejstříků, jež mají název: »*Archivi Unitatis pars in certas classes disposita et hic summatim descripta*«, nemohl jsem bohužel určiti, nemohu tedy ani říci ničeho o jejich úplnosti; domnívám se spíše, že se jim úplnosti nedostává.

[25]) Svazek ze sbírky pansofické. Že se tomuto svazku nedostalo téhož osudu jako ostatním, nýbrž že byl zůstaven v archivě Jednoty, toho důvodem jest asi, že složen jest jazykem českým. — Viz o tom svazku též mé pojednání v ČČM. 1894: »*Komenský a Des Cartes*«.

č. CXXVII. (professoři z Potoku starším Jednoty, ze dne 12. března 1652), č. CXXVIII. (Fr. Veréczy Gertichovi, ze dne 13. března 1652), č. CXXX. (starší Jednoty kněžím a professorům v Potoku, ze dne 4. dubna 1652), č. CXXXV. (Zuzana Lorántfi starším, ze dne 3. května 1653), č. CXL. (táž, ze dne 7. června 1654), č. CXLI. (odpověd ze dne 3. července 1654), č. CCXV. (M. Arnold starším, ze září 1659), č. CCXXXII. (Komenský J. Gülichovi, ze dne 7. září 1661), č. CCXCII. (Komenský Bythnerovi, ze dne 3. července 1669), č. CCCIII. (G. Vetter, ze dne 12. prosince 1670).

Materiál v archivě tom ostatně skládá se z jednotlivých listův a sebraných zápisků. Mezi *listy* jest několik *listin* úředních, pocházejících od starších Jednoty, mimo to originál listu Komenského Wolzogenovi ze dne 1. června 1647, jejž Patera vydal z konceptu. *Sebrané zápisky* z jiných listin měly signatury jen dle velkých písmen začátečních. (A_1, B_1, C). Kromě jednoho svazku, jenž přímo má jméno zapisovatelovo, totiž pastora Salomona Opitze, všecky ostatní pocházejí, jak se zdá, z pilné ruky pastora D. Cassia. Oba byli schopní mužové, v první polovici XVIII. stol. správci církve v Lešně a zároveň starší bratrští. Odkud získali originály k opisům, jež se nám v jejich zápiscích zachovaly, není patrné. Z těchto svazků pocházejí listy: č. LXXXI. (hr. Bohuslav Lešenským, ze dne 19. července 1642), č. CXXI. (kupní list od města Lešna, ze dne 30. září 1650), č. CLIII. (dlužní úpis města Lešna, ze dne 24. srpna 1655), č. CLXXVI. (starší Jednoty dobrodincům, v květnu 1657). Ze zápiskův Opitzových (p. 411 a 412) č. CCXXV. (Komenský Bythnerovi, v říjnu 1660) a č. CCXXVII. (Komenský J. Gülichovi, ze dne 7. září 1661).

Z *bibliotheky* kostela Svatojanského v Lešně též uvádím rukopis: »*Diarium Nicol. Gertichii, eius manu propria scriptum ab 1656 d. 13. oct. ad 1658 anni finem.*« Z něho vyňal jsem regesta listů, jež od Komenského dostal a jež se nám nezachovaly: č. CCI. (Komenský M. Gertichovi v lednu 1658), č. CCII. (též, z konce února 1658), č. CCIII. (Komenský D. Vetterovi, z počátku března 1658), č. CCIV. (odpověd Bythnerova a Bratří Komenskému, ze dne 16. března 1658).

b) Archiv Jednoty, uložený v státním archivě v Poznani.

Jádro vlastního archivu bratrského, které se dostalo do Poznaně jako depositum, seřaděno bylo, arci velmi zběžně, ve 13 oddělení. Nemaje tuto vodítka lepšího, přidržuji se v celku tohoto rozdělení a při jednotlivých odděleních ukazuji k tomu, co se týká Komenského a čeho jsem z toho buď pro svou sbírku užil nebo již užiti nemohl.

Odděl. I. C. 18. *Piis manibus J. A. Comenii.*« (Báseň Woydeova na smrt Komenského, odloženo pro příští svazek.)

Odděl. II. »*Complectitur, quae ad statum ecclesiarum dissidentium pertinent.*«

V A. 2. obsažen jest list Komenského starším ze dne 22. dubna 1647 (č. XCIX.) Pod adressou čteme starým již písmem poznámku: »Character magni Viri et Fere Apostoli Christi Domini Joh. Amos Comenii.«

Odděl. III. (*Synodalia*): A. »*Acta et conclusiones synodales*«.

4. Synoda ve Vilně r. 1629, dne 8. července: »*Comenius habuit contionem de ministris*« (zde se neotiskuje).

14. Synoda v Lešně 1645. — Zvací list lutheránům podepsán jest i od Komenského.

B. »*Fasciculus propositiones synodales continens*«. K zamýšleným pracím r. 1639 přiložen list synody Michailovi v zájmu Komenského (aby ho totiž neobtěžoval. Zde se neotiskuje, poněvadž objednaného opisu jsem nedostal).

C. »*Epistolae ad synodos, ex synodis invitatoriae, conciones*«. Od Komenského jsou dvě kázání: z r. 1634 (dle knihy Přísloví 4, 1—13) a ze dne 8. května 1637 (dle Epišt. I. Tim. 3, 1—6). Pozvání na synodu ze dne 10. dubna 1632 podepsáno jest i od Komenského (zde není otištěno).

Odděl. V. »*Res ecclesiarum Prussicarum*«. B. »*De colloquio Thorunensi*«.

6. »*Variae literae ad coll. Thor. spectantes*«: Komenský starším Jednoty dne 6. února 1645 (č. XCI.).

Odděl. VI. »*Res ecclesiarum extranearum*«. A. »*Silesiaca*«. 20. *Bregensia.* Tu obsažen jest list J. O. Biermana Gertichiovi o povolání Komenského do Břehu, ze dne 22. května 1656.

Odděl. VII. »*Ad aerarium collectis etc. acquisitum spectat*«. B. »*Epistolae ad collectas extraneas.*«

Tuto jest obsaženo několik listů Komenského a zároveň listů Komenskému poslaných, totiž:

Bythner Komenskému, dne 8. března 1669 (č. CCLXXXI.), Komenský M. Gertichiovi, dne 28. února 1657 (č. CLXXIV.), též Komenský M. Gertichiovi, dne 25. října 1656 (č. CLXIX.), Komenský starším, dne 10. září 1668 (č. CCLXXXV.), Gertichius Bythnerovi, dne 28. září 1668 (nebylo přijato do této sbírky), Bythner Komenskému, dne 25. června 1668, Schmettau Komenskému, dne 24. března 1657 (oba listy, ač opisy objednány, nebyly pro mne opsány). Opis listu Komenského Gertichiovi, dne 31. ledna 1668 (vydan. od Patery částečně, č. CCLXXVI.), Komenský Bythnerovi, dne 25. ledna 1661 (rovněž neopsán).

Malý svazeček obsahuje koncepty listů děkovacích, mezi nimi rukou Komenského jménem Jednoty nebo starších, a to bez podpisu, koncepty: Listu baronovi Sadovskému, ze dne 19. května 1658 (č. CCIX.), listu Stouppiovi, ze dne 8. května 1658 (č. CCVIII.), listu Drellincourtovi, z 30. května 1658 (č. CCX.). Dále jsou zde rovněž pouhé koncepty těchto listů Komenského: Ad Hugonem Petri, z 10. října 1657 (rovněž neopsán), Hartlibovi z téhož dne (č. CXXXII.), Hartlibovi ze dne 5. února 1657 (č. CLXXIII.), Edmundu Calamovi ze dne 10. září 1657 (č. CLXXX.).

C. »*Calculi varii praecipue ecclesiarum Lesnensium et obligationes*«.

V něm: *Výkaz o zpěvnících* (rukou Gertichiovou). Tuto naskytují se listy Komenského: List Gertichiovi, ze dne 4. října 1661 (č. CCXXIX.), list témuž, ze dne 6. listopadu 1663 (č. CCXXXVIII.), list témuž, ze dne 22. srpna 1662 (č. CCXXX.), list témuž, ze dne 14. prosince 1660 (č. CCXXVI.), Komenský Svatošovi, ze dne 18. srpna 1657 (č. CLXXIX.).

Odděl. VIII. »*Miscellanea*«. A. »*Ad Unitatem pertinentia*«.

13. *Varia*. Ordinování dvou konseniorů v Lešně dne 19. dubna 1644. Při tom řeč Komenského dle Fil. 2, 19 sl. (tuto se neotiskuje).

C. »*Miscellanea personalia*«. 1. *Leszczynskiana. Seniores ad Boguslaum*«, 22. března 1639. (Dehort. ab apostasia. Opis, č. LVII.). Odpověd Bohuslavova (Opis, č. LVIII.).

28. »*Drabiciana*«. CCLXXIV.

Odděl. X. »*Epistolae variorum ad varios.*«

22. Ad Orminium: Niclassius ad Orminium, dne 14. srpna 1641 (o Nigrinovi a Komenském).

23. Ad Bythnerum: Gertichius Bythnero, dne 2. září 1661 (o Vetterinovi Drabíkovi, Schaumovi, Komenském). Ex epist. Comeni ad N. Gertichium, dne 4. října 1661 (CCXXIX.). Comenius Bythnero, dne 16. listopadu 1666 (dle opisu v Mus. král. Českého. Patera CCXXXII.).

30. »*Fasciculi varii, Varias Epistolas continentes*«. Mezi nimi jest koncept Komenského, týkající se almužen. Dále malý sešitek, obsahující opisy dvou listův, určených B. Nigrinovi z Gdanska r. 1643, dne 20. dubna a 12. července (č. LXXXV. a LXXXVII.). Onen podepsán jest písmeny *J. C.*, tento jest bez podpisu. Zařadil jsem je oba mezi listy Komenského. Že podány jsou z Gdanska, nikterak nevadí, neboť z Elblagu tam Komenský častěji dojížděl. Nasvědčují též původu jejich písmena pod prvním z těch listů. Neznám jiného člena Jednoty, jehož jméno by těmi písmeny počínalo a jenž by byl měl spojení s Nigrinem. Naproti tomu hodí se k těmto listům, co víme z jiných listů Komenského o poměru jeho k Nigrinovi, a shodují se též s theologií Komenského.

c) Knihovna Raczyńských

má, jak dokázáno, též několik svazků z archivu Jednoty, v nichž jest obsaženo dosti cenné látky o Komenském. Listů vlastních však v nich není. Rozličných denníků, autobiografií a zápisků použijeme zvláště ve svazku následujícím, uvedeme je tedy v úvodu až při tom svazku. Jako na zvláštnost poukazuji tuto na opis revelací Kristiny Poňatovské, vydaných od Jonstona, jež se tištěny nezachovaly (Cod. II., H aa 29, p. 329—380, viz Lux e tenebris II. úvod).

V exempláři sebraných spisů didaktických (Opera didactica omnia, Amsterodami 1657) tam chovaném nalezl jsem k nemalému překvapení popsané listy začáteční i konečné. Výklad, kdo je popsal, podává blahopřání Hesenthalerovo Komenskému ze dne 28. března 1669 v hexametrech (č. CCLXXVIII.). Jakož se mi zdá, poznávám v těch řádcích písmo Hesenthalerovo. Na ostatních stranách předních obsažen jest ještě náhrobní nápis Komenského v lepším způsobě, než posud byl znám, pak dvojverší na kameni náhrobním (Lapis sepulchralis), německou píseň Komenského na rozloučenou. Na zadních listech podán jest index ke spisům, obsaženým v Opera did. omnia, historický a věcně cenný návod, v jakém pořádku za sebou čítati jest didaktické spisy Komenského.[26])

[26]) Návod ten vytiskl jsem za přídavek neveliké stati: »*Die deutschen Mitarbeiter an der paedagogischen Reform des Comenius*« v K. Kehrbachově časopise: »Mittheilungen der Gesellschaft für die deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte«, ročn. 1896.

d) Sbírky v Museu království Českého.

O způsobu, jakým spisy a listy Komenského tu chované ke koupi vybrány byly z archivního celku Jednoty, známé zprávy nesdělují nám bohužel ničeho Nepoukazuje k tomu ani rozdělení dříve užívané, jehož podrobností se mi dostalo od bývalého bibliothekáře p. A. J. Vrťátka;[27]) na jakém základě rozdělení to spočívalo, nebylo mně sděleno. Ani ve vydání p. Paterově není úplný popis památek těch obsažen, tak že není snadno rozhodnouti, jsou-li všecky listy pod jménem Komenského do sbírek těchto zakoupené skutečně od něho. Já na př. až posud se přidržuji všech námítek proti listu č. II.,[28]) jejž nepokládám za list Komenského. Jediný rukopis, z něhož jsem tentokráte mohl čerpati a jejž tuto uvádím, jest *Epistolarium Kristiana Nigrina*,[29]) z něhož přijata jest do tohoto svazku poznámka Komenského ze dne 19. července 1667 (č. CCLXXIII.). Dostal li se rukopis ten v majetek Jednoty skrze Daniele Komenského či přímo od spisovatele, nemohu posud rozhodnouti.

e) Sbírky Herrnhutské.

Z nich přijal jsem poslání starších Jednoty církvím, podané jako č. III. Jest nejen vůbec zajímavé, ale i pro korrespondenci Komenského významné tím, že náleželo ku podnětům sporu, jejž Komenskému za Jednotu bylo vésti s Martiniem.[30]) Z jednoho místa od Martinia citovaného lze konstatovati totožnost. (Sign. bibl. A B II. R 1, Nro. 11 b.) Opis pořízen napodobením tisku v polovici min. století od Čecha v Berlíně žijícího, od něhož pochází ještě několik jiných opisů děl českých téže knihovny ze XVI. a XVII. stol., napodobujících rovněž tisk.

Tuto budiž připojena ještě krátká zpráva o listě č. IV., pocházejícím z *městské knihovny Žitavské*. Obsažen jest ve smíšeném svazku (Bohem. 43, 4°), v němž na 1. místě nalézáme spis »*Induciae Martinianae*« a na 2. místě dílo »*Cesta pokoje*«. Za ním jest tento list, jenž obsahuje 23 stránky. Kniha náležela Matěji Krocínovskému a opis pochází asi od něho.

2. Sbírky anglické.

Jakož archiv Jednoty obsahuje koncepty a opisy,[31]) jichž originály by měly býti v Anglii, tak podávají tyto sbírky, a to především *Britské Museum*

---

[27]) Dle toho rozdělení podával jsem citáty ve svém životopise Komenského. Tehdy, jak se zdá, rukopisy Komenského byly samostatnou skupinou. Nynějšího rozdělení neprohledl jsem dosti zevrubně.

[28]) Viz mou recensi Paterovy korrespondence v Monatsh. der Comenius-Ges. I, 4.

[29]) Kdybychom se mohli dověděti o konci života muže tohoto jinak nadaného, jenž však trpíval hypochondrií, zmizelo by tím asi leckteré tajemství o osudech pozůstalosti Komenského. Od r. 1681 mizejí o něm zvěsti docela; poslední literární zpráva, kterou od něho máme, jest věnování Spicilegia.

[30]) Jednotlivé fase sporu toho blíže vyložil *J. Müller* v novém vydání »*Ohlášení*« (v Praze, 1898), lze tedy podrobností ve věci té pominouti mlčením.

[31]) Viz jednotlivosti v té příčině v předmluvě ku Korrespondenci Komenského od A. Patery.

(British Museum), opisy mnohých věcí, jež z literární pozůstalosti Komenského se ztratily. Děliti tento materiál opisů dle jednotlivých pisatelů nemělo by významu. Znajíce však poměr Komenského k jednotlivým učencům anglickým, můžeme dle toho odhadovati cenu tohoto materiálu. Na zevnějšku samém i v seznamu ovšem dosvědčeno jest pouze vlastnictví těch listin, které míval kdysi Dr. J. Pell (Pell-Papers).[32]) Avšak dle známek vniterných soudím, že několik svazků v tomto Museu pochází ze sbírky Hartlibovy. Poněvadž o smrti Hartlibově nemáme zprávy pražádné, nelze o jeho pozůstalosti literární a jejích osudech vysloviti jisté domněnky. Proto též nesnadno rozhodnouti, náleželo-li několik svazků méně významných, jež obsahují korrespondenci Duryovu, jemu samému či Hartlibovi.[33]) Menší důležitosti jsou papíry Thurloeovy v knihovně Oxfordské (Bodlejana).[34]) Mimo to knihovny ty obsahují některé kusy sem náležité, jejichž původ nelze určiti; neboť velká většina těch listů nemá dat, a svazky sestaveny jsou náhodně, jak vysvitne z následujícího přehledu.

A) British Museum.

Seřaďování a označování svazků číslem, z nichž první (4000) pocházejí z pozůstalosti Sloaneovy, konalo se bez ohledu na obsah a provenienci, jež na svazcích též velmi zřídka bývá označena.[35]) Připojujeme tedy zde pro zevrubné označení zprávy katalogů starších.

1. Pozůstalost Hartlibova.

Sloane 417, 639, 421—437.

První dva svazky, které dle důležitosti stavíme v popředí, náležejí k sobě osobou Hübnerovou. K nim přibírám svazek třetí, obsahující skryté svědectví o přátelství kruhův anglických s Bisterfeldem, k objasnění významu prvních dvou svazků.

Svazek *Sloane 417* obsahuje excerpta z listů, jež jsou mimo nepatrné výjimky anonymní. Úhrnný nápis jeho jest: »*Excerpta literarum de rebus Ecclesiasticis et Eruditione*«. Hned na počátku nalézáme v něm opisy dvou

[32]) Tyto jsou v seznamu označeny dosti zevrubně, ještě pak zevrubněji a přímo na vazbách určeny byly jako »*Pell-Papers*«.

[33]) Lze to tvrditi jednak dle vlastního jeho rukopisu velmi rázovitého, jednak že listy tu sebrané jemu byly poslány. Mínění své o tom blíže jsem vyslovil kustodům Britského Musea, zde pak jmenuji pouze rukopisy, jež pro tuto sbírku listů jsou významné, jak už po většině z katalogů lze poznati.

[34]) V seznamu postaveny jsou v čelo sbírky »*Rawlinson A*« výslovně jakožto listiny Thurloeovy (»*Thurloe-Papers*«).

[35]) *Britské Museum* má kromě tištěných katalogův inventárních ještě seznam obecný a mnohé seznamy zvláštní. Nové spracování sbírky Sloaneovy pro nás zvláště důležité (*Sloane Collection*) se chystá, s čímž asi spojena bude revise, po případě i nové sestavení jednotlivých svazků. Proto neuvádím zde ani formátu ani počtu stran jednotlivých svazků, čehož lze ostatně postrádati. První dva svazky dosavadních katalogů založeny jsou ještě soustavně, proto výpisky obsahové dle jednotlivých čísel uvedeny na několika místech; přidržoval jsem se toho rozdělení; až vydán bude nový katolog, snadno bude jednotlivosti tuto uvedené doplniti. Kde v rukopisech listy jsou seřaděny pořádkem chronologickým, nepřipojoval jsem při jednotlivých kusích stránek.

úsudků Des Cartesových o Pansofii Komenského (z r. 1639, č. LXIV.) a o spise Herbertově »De veritate“.[36]) Pak následuje výňatek z listu Bergiova o Pansofii Komenského, obsahem dosti skeptický (z r. 1637 n. 1638, č. LI.). Nejdůležitější však jsou excerpta z let 1635—1638, na str. 36—199. Obsahujíť velmi důležité opisy listů Hübnerových Hartlibovi posílaných, z nichž jsem do tohoto svazku pojal tyto: Úryvek z listu, poslaného z Hollandska r. 1636, asi v říjnu (č. XXII.), z téhož roku dne 25. listopadu (č. XXIII.), z téhož r. dne 1. prosince (č. XXVI.), z r. 1637 dne 6. ledna (č. XXV.), z téhož r. dne 3. února (č. XXVI.), z téhož r. dne 8. února (č. XXVII.), z téhož r. dne 22. března (č. XXVIII.), z téhož r. dne 19. dubna (č. XXIX.), z téhož r. dne 10. května (č. XXX.), z téhož r. dne 17. května (č XXXI.), z téhož r. dne 10. června (č. XXXII.), z téhož r. dne 12. června (č. XXXIII.), z téhož roku dne 28. června (č. XXXIV.), z téhož r. dne 5. července (č. XXXV.), z téhož roku dne 13. července (č. XXXVI.), z téhož r. dne 2. srpna (č. XXXVII.), z téhož r. dne 9. srpna (č. XXXVIII.), z téhož r. dne 16. srpna (č. XXXIX.), z téhož r. dne 30. srpna (č. XL.), z téhož r. dne 20. září (č. XLI.), pak z listu koncem t. r. poslaného (č. XLII.).

Používaje poprvé těchto listů, pokládal jsem je za výňatky z dopisů Krist. Schloera,[37]) poněvadž dále uvádí se v tom svazku několikrát jeho jméno pod takovýmito úryvky. Proti tomu však byla již ta okolnost, že výňatky bezejmenné nemají podpisů; třeba je tedy rozeznávati od těch, které podpis mají. Mimo to i sloh, způsob myšlení a obsah jest úplně jiný.

Dále jest obsažen v tomto svazku též opis dvou listů Komenského z téže doby (č. XLIII., ze dne 8. března 1638, a č. XLIV. z téhož dne).

Výklad k výpiskům těm v mnohé příčině podávají opisy ve sv. *č. 639.* (Úhrnný jeho titul jest: *»Hubner; Epistolae ad Commenium, Salmasium, Fabricium, Gronovium etc. 1635—1640.)* Jsou tu opisy listů Hübnerových, posílaných Komenskému, které jsem rovněž skoro vesměs pojal do tohoto svazku: List ze dne 9. října 1638 (č. XLVII.), ze dne 24. prosince 1638 (č. XLVIII.), ze dne 28. ledna 1639 (č. LV.), z prvních měsíců r. 1639 (č. LVI.), z července nebo srpna 1639 (č. LX.), z listopadu r. 1639 (č. LXII.), z 1. března

[36]) Těmato dvěma listy svazek celý jest označen jako bývalý majetek Hartlibův, a to dle listu Worthingtonova Ewansovi ze dne 25. února 1667. Již Crossley, učený vydavatel korrespondence Worthingtonovy, činí poznámku, že listu Des Cartesova o té věci v jeho vydaných listech nemohl nalézti; mně nezbývá než říci totéž. — Ve článku o Hartlibovi (Historisches Taschenbuch 1884 na str. 278) konstatuje *Althaus*, že pozůstalost Hartlibova dostala se Worthingtonovi a r. 1667 uznána od biskupa Exeterského Setha Warda za velmi významnou. O tom však, že by část byla se dostala do Brit. Museum, neví, jak se zdá ničeho, neboť píše: ...»leider wurden vermutlich auch die in seinem (Worthington's) Besitz befindlichen Papiere Hartlibs später zerstreut oder verloren, da mit Ausnahme des von Crossley herausgegebenen Briefwechsels nur eine äusserst geringe Zahl von Documenten, die der Sammlung Worthingtons angehoren mochten, handschriftlich erhalten ist.« Zdali listiny, o nichž tuto krátce míníme promluviti, dostaly se do Brit. Musea skrze Worthingtona, ovšem není mi známo; že však náležely Hartlibovi, sotva bude lze pochybovati. Zajímavé je při tom, že právě oba jmenované listy Des Cartesovy jsou na počátku prvního svazku rukopisného, arci jen v opisech.

[37]) Viz můj německý životopis Komenského, str. 241.

1640 (č. LXVI.), ze 3. listopadu 1640 (č. LXVIII.) a ze 7. prosince 1640 (č. LXXV.). První z listů těch podávám ovšem jen ve výtahu. Úvod ku prvnímu listu: »*Crebra illa et amica*« etc. dokazuje, že J. Hübner již dříve s Hartlibem si dopisoval, s Komenským však že znám nebyl. Obšírnost těchto listů, všestrannost vědění a zájmů poukazují k tomu, že jsou pokračováním bezejmenných opisův, obsažených ve svazku č. 417.[38]) Tomu není na závadu, že jsou psány jiným jazykem, neboť Hübner i později ve svých listech užívá latiny i němčiny.

Zbývá jen uvážiti, hodí-li se narážky osobní, pokud se naskytují v těchto bezejmenných dopisech, také na Hübnera; a to není snadno dokázati, neboť máme zpráv o počátcích literární činnosti Hübnerovy velmi málo. Charakteristická tu je hlavně znalost vědeckých snah německých a hlavních zástupců reform paedagogických, na př. Evenia, Jonstona, Berneggra, Calixta, Pöhmera, Schickarda, Vechnera, Menzela, Crella, Stresona, Duraea, El. Bodina; zvláště tohoto zná pisatel zevrubně; dopisuje bratrovi svému do Berlína, odkud se o něm dovídá. Na cestě z Němec dostal se do Anglie i do Hollandska, v Londýně pak sešel se s Hartlibem a měl s ním zajímavou rozmluvu, jíž s velikou pochvalou vzpomíná. Pak ubírá se do Oxforda, kde se postaral o vytištění »*Prodromu*«. Dle toho, co víme o všech ostatních přátelích Komenského, můžeme říci, že Hübner jest jedinou osobností, jemuž se tyto zprávy hodí. Neodporují-li tomu jiné zprávy o Hübnerovi zachované, nemohl jsem přes horlivé své pátrání zvěděti.

Že listy ve svazku č. 417 poslány byly Hartlibovi, je patrné.[39]) Nesnadněji jest určiti, komu poslán byl list Des Cartesův. Nejspíše bychom mohli mysliti na Mersenna, přítele Des Cartesova, jenž s přítelem Hartlibovým byl v korrespondenci o mathematice.[40]) Výňatek z Bergia byl asi též poslán Hartlibovi, odpověd Hartlibova nám zachovaná, jak se zdá, vztahuje se k tomu listu.[41]) Listy Komenského z roku 1638, při nichž je nápadné totéž datum, určeny byly, jak se zdá dle jejich okolí, Hartlibovi a Hübnerovi; odporoval by tomu pouze německý jazyk, jímž jsou napsány. Dalších domněnek nevyslovujeme, nemajíce pro ně věcných podkladů.

Následuje dále ve sv. *č. 417* několik bezejmenných německých úryvků listových, při nichž bohužel se nám ani data nedostává. Nejprve dva listy, jež nejspíše Hübner psal Bisterfeldovi (č. XLIX. a č. L., oba snad z r. 1638); říci však můžeme, že spíše určiti lze, komu byly psány, než kdo je psal. Ná-

[38]) Nasvědčují tomu všecky okolnosti. Tak na př. německý pisatel č. 417 mluví o Komenské mvždy s úctou, avšak jakož osobně neznámý, zde pak počíná první list zprávou, že Komenský pisatele ve svých listech Hartlibovi posílaných často dával pozdravovati.

[39]) Pozorný čtenář pozná to i z úryvků tuto podaných. Veškera pochybnost pak mizí zprávou o tisku Prodromu v Oxfordě, jejž Hartlib, jak známo, provedl bez vědomí Komenského.

[40]) Ovšem se mluví o tomto úsudku v korrespondenci mezi Mersennem a Pellem, jež byla jinak dosti čilá, poměrně jen zběžně a to tak, jakoby Mersenne teprve z Londýna se byl o tom dověděl. Není však v úryvku tom zprávy přímé. (Viz list č. LXV.)

[41]) Dle místa leží oba listy zcela odděleně, dle obsahu hodí se však 2. úryvek, jenž je zcela bezejmenný, za odpověd k listu 1., jehož pisatel je jmenován. Dle obsahu list byl poslán Hartlibovi, pisatele nalézti není nesnadno.

sleduje pak list, jenž přímo se ukazuje býti odpovědí na úryvek listu Bergiova (č. LII., též asi z r. 1638). Dřívější má domněnka, že to jest úryvek odpovědi, dané Tassiovi na list poslaný Hartlibovi, jenž se nyní chová v Hamburku, po bližším prozkoumání obou listů se ukázala bezpodstatnou.[42])

Ve *svazku 639* pak obsaženy jsou dále, jak i nadpis sám ukazuje, listy Hübnerovy Gronoviovi poslané, jemuž pisatel uděluje nemenší chválu než Komenskému (č. LXIII. ze dne 5. prosince r. 1639, č. LXVII. ze dne 29. března 1640, č. LXXIV. z téhož roku bez bližšího data). Pak v *Usserově životopise* (Vita Usseri) nacházíme narážky na dřívější bezejmenný list, v němž spisovatel mluví o spojení svého bratra s tímto slavným anglickým biskupem. »*Memoriale ad Cancellarium Brandeburgensem* (de commercio literario)« jest přechodem k následující době života Hübnerova, kdy byl ve službě této knížecí rodiny. Z úryvků těchto listů, určených Hartlibovi, jichž není ani příliš mnoho, aniž jsou, jak obyčejně, příliš obšírné, vyňal jsem ovšem jen to, co se týká Komenského (č. XCIV., ze dne 7. listopadu 1646, č. XCVI., ze dne 27. března 1647, č. XCVII., ze dne 4. dubna 1647, č. C., ze dne 16. června 1647). Ovšem jeví se tu jakási nelibost proti Komenskému, ale zároveň zájem o něho, jakož i o Rava, jehož již dříve málo si vážil. (Snad vyjednával i pro tohoto vstoupení do služeb braniborských). Právě z těchto posledních opisů nejbezpečněji lze souditi, že celý svazek náležel kdysi Hartlibovi.

Že dále ve sv. *č. 417* některé úryvky pocházejí od Bisterfelda, soudíme především ze zmínky o jeho vlasti Sedmihradské. Že pak mezi několika Herbornskými nikdo jiný není dopisovatelem nežli právě zase on, dokazuje delší list ve *sv. 421—437* (fol. 90—95, tuto č. XLVI., z podzimu r. 1637). Tento bezejmenný list je bez data, místa i času; ale zmínky o Sedmihradsku jakožto místě pobytu jeho, touha vrátiti se do západní vlasti, zvláště pak a nejzřejměji další zminka, že list psán z Paříže, kde v té době Bisterfeld opravdu meškal jakožto vyslanec knížete Sedmihradského: vše to dokazuje, že pochází tento list od Bisterfelda.[43]) Naproti tomu je takřka nemožno blíže stanoviti pisatelovu osobu anonymního listu č. LXX. (poslaného Hartlibovi z Oxfordu, úplně bez data), leč že se prohlašuje též za spolupracovníka o Pansofii Komenského. Adressátem prvého listu je zajisté Hartlib, poněvadž vývody Bisterfeldovy nejlépe se hodí na Hartlibovu předmluvu ku Komenského Prodromu. Již v tomto svazku nalézáme opisy dvou listů Hartlibovi poslaných od druha Bisterfeldova, Slezana Cypriana Kinnera (tuto č. CI., ze dne 19. června 1647). Dále kloním se k mínění, že výklad, počínající na fol. listě 100 s názvem: »*Explicatio Causae Moventis naturalis in mobili perpetuo*« podává zásady mechanického sestavení stroje takového od Komenského; neznám totiž případnějšího k tomu spisovatele.[44])

Další a hojnější sbírkou listů Kinnerových souvisí se svazkem posud probíraným svazek

---

[42]) Viz moji zprávu o výzkumných cestách, str. 26.

[43]) Viz o tom stať moji o Bisterfeldovi, německy podanou v Ungar. Revue 1893.

[44]) O snahách Komenského, sestrojiti »perpetuum mobile«, viz můj feuilleton v Politice r. 1896.

Sloane 649.

Záleží z 20 čísel, zapsaných (kromě č. 9. »*Philosophy*«) do oddělení »*Education, Grammatical and Dictionaries*«; jeť obsah tohoto svazku vesměs paedagogický. Ze všech svazkův, o nichž tuto jednáme, bylo právě tohoto svazku používáno nejčastěji, jak patrno ze spisu *Sternova* »Milton und seine Zeit«, z příspěvků Gollových k životopisu Komenského[45]) atd. Avšak všech zajímavých zpráv přece nebylo použito. Na počátku jsou zařaděny Kinnerovy listy Czimmermannovi poslané (1—4), pak listy Hartlibovi určené (5—25), z nichž jsem podal některá excerpta (č. CV., ze dne 9. dubna 1648, č. CVI., ze dne 22. dubna 1648, č. CVII., ze dne 20. května 1648, a č. CIX., ze dne 3. září 1648). Na str. 33—35 je list Pöhmerův Hartlibovi asi z r. 1636 (otišt. j. č. XXI.). Nemá ovšem data, není pro ně ani bezpečných podkladů, ale list Hartlibův Tassiovi z r. 1638 dosvědčuje, že Pöhmerův list je starší; avšak pošinovati jej daleko před tu dobu není rovněž lze.

Na str. 90—103 podána jest Jonstonova »*Synopsis didactica*« pro didaktiky Lešenské (zde není otištěna), na str. 113—114 jsou didaktické these Raveovy (ponechány pro II. svazek této sbírky), na str. 115—140 »*Synopsis Methodi Linguarum Novissimae*« od Komenského, obsahující hlavní myšlénky toho díla. — Na str. 153—171 jest list Raveův Hartlibovi nebo Bealeovi poslaný (zachovaný v přepisu velmi vadném, a to ze dne 23. května 1650, č. CXIX.). Na str. 199—200 rukou Komenského psaná »*Hyle Praxeos Comicae Comenii,*« myšlénky pro předmluvu k jeho dílu »Schola ludus«. — Str. 208—211 a 264—265 list obsahu didaktického, počínající slovy: »Diuturni silentii moram«. Mnohé věci v listě tom jsou velmi případné pro Komenského, a kdyby bylo lze konstatovati, že byl znám s Bisterfeldem, jenž v Anglii studoval, nebo s Duryem před r. 1628 (se Stresonem byl ovšem znám), bylo by lze list ten jemu připsati, což by znamenalo vynikající obohacení jeho korrespondence, ba i jeho životopisu. — Na str. 232—235 jest bezejmenné psaní z Drážďan z r. 1635, v němž se děje zmínka též o Eveniovi, o Komenském pak vyslovuje se dosti odměřeně (tuto není vytištěn).

Jiného oboru činnosti dotýká se svazek

Sloane 648,

jehož jednotlivá čísla se dělí ve »*Various Theological etc., Judicial, Astrology etc.*« Jest to činnost jeho mysticko-apokalyptická.

V předu (na fol. str. 1—3.) nalézáme spis Gibbonův »*New Model for Composing Controversies and differences in Religion*«; pochází patrně od téhož Gibbona, o němž zmiňuje se Hübner v listě Hartlibovi jako přívrženci názorů Komenského.[46]) Str. 4—9. úřední doprovození toho díla. Na str. 10—17. listy Polemanovy posílané Hartlibovi o Antilii; z několika těch listů přijal jsem do této své korrespondence krátké úryvky (č. CCXVI, ze dne 10. října 1659, č. CCXVII. z téhož dne, č. CCXVIII., ze dne 12. října 1659, č. CCXIX., ze

---

[45]) V ČČM. 1874.

[46]) Jeho irenický spis tištěný chová se v Brit. Museu.

dne 30 října t. r., č. CCXX., ze dne 31. října t. r. a číslo CCXXII., ze dne 21. listopadu t. r.). Na fol. str. 30. poznámka Komenského k viděním Melišovým ze dne 14. května 1660 (č. CCXXIV.), patrně když vidění ta Hartlibovi zároveň posílal; pak č. CXLVI.

Dále obsažena jsou tu z vidění Drabíkových 507., 508., 510., 462. a 463., pak list Drabíkův ze dne 19. listopadu č. 1658 (č. CCXI.). — Cizí rukou nalézáme dále opsána čísla 53—76 z díla Komenského »*Paraenesis ad Ecclesiam Anglicanam;*« posléze list Komenského Hartlibovi ze dne 9. září 1654 (č. CXLV.), rukou Komenského písmu tak podobnou, že v poznámkách svých nalézám připomenutí, že nelze rozhodnouti, není-li tento list originální.

Sloane 1465.

V katalogu: »*Copies of Letters and other Papers concerning the Church*«.

Místy patrna jest ruka Hartlibova. Tuto jsem otiskl počátek listu Komenského, poslaného Hottonovi (ze dne 28. září 1644, č. LXXXIX.), z něhož Patera otiskl zlomek ve své Korrespondenci Komenského, na str. 83. Ve svazku tomto jest list ten obsažen v opise velmi vadném, beze jména, bez data i roku. Avšak shoda se zlomkem dříve otištěným dosvědčuje přímo i pisatele i komu list byl poslán i kdy.

2. Pozůstalost Pellova.

Literárním pozůstatkům Hartlibovým cenou svou téměř se vyrovnávají svazky, obsahující diplomatickou a mathematickou korrespondenci známého anglického přírodopisce *Johna Pella.* Obsahují materiály hlavně z doby před příchodem Komenského do Londýna a z let války švédskopolské.

Byli-li jsme při pozůstalosti Hartlibově ve většině případův odkázáni na obsah, abychom odtud poznali pisatele i datum, v listech tuto zachovaných naproti tomu opisy často bývají označeny jménem pisatelovým, neb aspoň bývá označeno, odkud list poslán. Také korrespondence Hartlibova s Pellem obsahuje mnoho zajímavých zmínek pro nás.

Svazky *č. 4278—4280* označeny jsou v seznamu takto: »*John Pell, D. D.* (Rector of Horndon and Fobbing in Essex) *and John Pell, his son, sent with Mr. Dury and others into Savoy to settle some differences in religion. Letters to them 3 vol.*« Z nich povšimneme si toliko předposledního a posledního.

Addit. 4279.

Na str. 41—57 list Hartlibův Pellovi, k němuž připojen úryvek z listu Komenského o Jungovi (ze dne 14. prosince 1657, č. CLXXXVI.).

Na str. 104—105 první list Mersennův Haackovi (z října r. 1639, č. LXI.), z dalších listů po něm následujících podáváme jediný úryvek (z 31. prosince 1639, č. LXV.); ostatní jsou obsahu mathematického. Postup této korrespondence vylíčil Hübner Komenskému v listě č. LXII., z měsíce listopadu 1639).[47])

[47]) Zdá se, že později následkem neshod mezi Mersennem a Haackem spojení to přestalo; Angličané nebyli s postupem Mersennovým zcela srozuměni.

Na str. 250. list Stockarův, připojený ku Bráně vyd. Schaffhausského Pellovi poslané (č. CLXVI., ze dne 8. října 1656) a odpověď k tomu (č. CLXVIII., ze dne 13. října 1656), pak jiná krátká zpráva, nedlouho před tím podaná (č. CLXIII., ze dne 29. května 1656); list Pellův Hartlibovi o smrti Hottonově (č. CLXV., ze dne 31. července 1656) a z 12. října 1657 (č. CLXXXI.).

Též obsaženo jest v tom svazku mnoho z korrespondence Jungovy a Tassovy s Anglií.

Addit. 4280.

Označen v seznamu: »*Letters to Dr. Pell and his son without names. — Dr Pell letters and draughts of letters to various, receipts and scraps of paper beloning to Dr. Pell and his son. — N. B. Amongst these are various letters and papers relating to J. Pells embassy to Savoy.*«

Na str. 5. jest obsažen list z Amsterodamu Duraeovi nebo Hartlibovi poslaný o smrti Hottonově (č. CLXVI., ze dne 7. července 1656), jenž asi pochází od Rulicia.

Na str. 6. Figulus Hartlibovi píše z Gdanska dne 17. července 1656, při tom podává v latinském překladu úryvek z listu Komenského ze dne 22. května 1656 (č. CLXII.), o němž učiněna zmínka v korrespondenci Pellově a Hartlibově.

Str. 49*b* Úryvek z listu Komenského Hartlibovi ze dne 18. ledna 1658 (č. CC.).

Na str. 51. úryvek z listu ze dne 8. ledna 1656 (č. CLVIII.).

Na str. 52*b*—53*b* Mednyánszky Komenskému (opis tohoto listu, ač byl objednán, nedošel mne v čas; ponechán tedy pro svazek následující).

Na str. 55. dva listy Komenského, v jednom posílá opis listu Schaumova (ze dne 27. října 1657, č. CLXXXIV.), při tom i vlastní jeho zprávy (list průvodní dán dne 28. prosince 1657, č. CLXXXVIII., druhý list ze dne 10. října 1657, č. CLXXXII.).

Na str. 195. Pell Stockarovi, sděluje mu adressu Komenského (č. CLXVIII., ze dne 13. října 1656).

Addit. 4364.

Označen v katalogu: »*Instructions given to George Downing, John Pell, Samuel Morland and John Dury, envoys to the Duke of Savoy, with letters, papers etc. relating to the same.*«

Obsahuje opisy několika Figulových zpráv, poslaných Hartlibovi. Na str. 49*b* ze dne 16. dubna 1655 (č. CLXIX.), do něhož vložen list Komenského (z měsíce dubna 1655, č. CLI.), o jehož textu Figulus na konec připomíná: »Hactenus D. Comenius, quae ex Bohemico latine transscripsi« (str. 50.).

Na str. 127. Figulus Hartlibovi dne 29. listopadu 1654 (č. CXLVIII.).

Počínajíc fol. 140 následuje korrespondence Hartlibova s Pellem, od Vaughana sice vydaná, avšak s mnohými chybami; v této publikaci podán list Pellův ze dne 17. července 1657, č. CLXXVIII., list Pellův ze dne 12. října 1657, č. CLXXXI., a ze dne 23. října 1657, č. CLXXXIII. Jeden list Pellův Hartlibovi, jejž Patera otiskl po Vaughanovi, má u něho jen malé odchylky.

Na str. 159. opis listu Komenského, poslaného Stuckiovi dne 14. března 1654, zajímavého zmínkou o učitelích jeho Herbornských (č. CL.), kterýž opis pořídil bezpochyby Pell. Úryvek pochází z listu, psaného od Komenského společně s Ruliciem (»*Ex literis J. A. C. et Johannis Rulicii A Mrs. Stuckius*«).

Addit. 4365.

V seznamu: »*A collection of Letters and Papers relating to the embassy of Mr. Pell, Hartlibb, Dury and others to Dantzigk, to settle differences in Religion, and some other papers and Letters of Mr. Pell's 1654 etc.*«

Na str. 3 *b* sl. nalézáme několik listů Figulových Hartlibovi (č. CLIV. sdělený od něho list Komenského z října r. 1655, přeložený do latiny).

Strana 124. List Komenského Hartlibovi ze dne 28. prosince 1657 (č. CLXXXVIII.), při tom opis Schaumova listu Komenskému ze dne 22. září 1657 z Makovice.

Na str. 125. jiný list Komenského z téhož dne.

Na str. 128. List Komenského (původní) Oldenbourghovi z roku 1667 (č. CCLXIX.).

Na str. 142 *b* list Komenského Figulovi ze dne 8. ledna 1656 (č. CLVIII.).

Na str. 172. list Komenského rovněž Figulovi ze dne 7. dubna 1656 (č. CLX.).

Na str. 199. obsaženo jest věnování tureckého překladu bible, jež se neshoduje úplně s tím, které uveřejnil ve své korrespondenci A. Patera.

Na str. 207. list Schaumův Komenskému ze dne 30. listopadu 1657 (č. CLXXXV.).

Na str. 208. Komenského list Hartlibovi ze dne 14. prosince 1657 (č CLXXXVI.).

Na str. 209. list Bealův Hartlibovi (o Drabíkovi).

Na str. 224. Figulus Hartlibovi ze dne 29. dubna 1656; při tom list Komenského Figulovi ze dne 7. dubna 1656 (č. CLX.).

Na str. 276. Komenský Hartlibovi, v listopadu 1656 (č. CLXX.).

Na str. 286. Schaum Hartlibovi, dne 30. listopadu 1657.

Na str. 352. Figulus Hartlibovi, dne 15 prosince 1655 (č. CLV.), při tom list Komenského (z října 1655, č. CLIV.).

Str. 370 zpráva z Gdanska dne 2. února, v níž list Komenského ze dne 8. ledna 1656, č. CLVIII.

Jiná část pozůstalosti Pellovy dostala se do *sbírky Landsdownovy,* kde zařaděna jakožto svazky kvartové v č. 745, 746, 747, 748, 750 a fol. 751—755. Jsou to doplňky ke svazkům sbírky Sloaneovy, zvláště opisy politických zpráv, většinou bez podpisu, někdy se jménem zpravodajovým. Užili jsme tuto tří svazků.

Landsdowne 752.

V seznamu: »*Vol. VIII. Credentials, memorials, intelligences, and various correspondence between Dr. Pell and others during the year 1655.*«

Na listě 174. tu nalézáme dopis z Břehu; pisatel podává zprávu o návratu Komenského z Uher, ale není znám. List psán byl bezpochyby Hartlibovi, jenž po mnoho let již měl spojení se Slezskem (č. CXLIV., ze dne 25. července 1654).

Landsdowne 754.

V katalogu: »*Vol. X. The correspondence between Dr. Pell, Secretary Thurloe and others, during the year 1656; interspersed with divers memorials and other diplomatic papers on the subject of the Protestant Cantons of Switzerland.*«

Obsahuje svazek tento několik zpráv z r. 1658 z Amsterodamu, jež slohem i smýšlením hodí se Komenskému. Po nich následují přílohy z Uher, listy Schaumovy a Mednyánszkého, jež rovněž dotvrzují původ zpráv od Komenského. Mimo to listy J. Bealeovy z Herefordu, v nichž se ještě ukazuje zřejmým přívržencem revelací Drabíkových. Dále zastoupeno jest tu jednání o přestěhování Bratří do Irska krátkou poznámkou Ruliciovou.

Na str. 301. nalézáme několik Drabíkových zjevení zaznamenáno ale bez podpisu.

Na str. 344. list Komenského Hartlibovi ze dne 22. února 1658 (č. CXC.).

Na str. 354.—355. Rulicius Hartlibovi (v březnu 1658, č. CXCII.). Rulicius jest tu jmenován.

Na str. 354. Beale Hartlibovi, dne 2. března 1658 (č. CXCIII.).

Na str. 355. Komenský Hartlibovi, dne 8. března 1658 (č. CXCIV.).

Na str. 359. Beale Komenskému, dne 8. března 1657 (č. CLXXV.).

Na str. 362. Komenský Hartlibovi, dne 22. března 1658 (č. CXCVI.).

Na str. 367 *b* Komenský Hartlibovi, dne 22. března 1658 (č. CXCVII.).

Na str. 371 *a* kdosi neznámý Hartlibovi, dne 22. března 1658 (č. CXCVIII.)

Na str. 372. Komenský Hartlibovi, dne 12. dubna 1658 (č. CXCIX.).

Na str. 393 *b* Beale Hartlibovi, dne 28. dubna 1658 (č. CCVI.).

Na str. 416. Schaum Komenskému, dne 25. března 1658 (č. CCV.).

Na str. 417. Mednyánszký Komenskému, dne 30. dubna 1658 (č. CCVII.).

Landsdowne 755.

V obsahu: »*A large collection of original letters to Dr. Pell, from Secretary Thurloe, Morland, Lockhart, Stuckius, and divers others persons; with copies of some of the Protector speeches in parliament, transmitted to Dr. Pell at Zurich, and several other diplomatic papers concerning the Protestant Cantons.*«

Na str. 40. Schaum Komenskému, dne 4. prosince 1655 (č. CLVI.).

V ostatních svazcích nenalezl jsem ničeho, co by sem náleželo, rovněž ani v rozsáhlé mathematické pozůstalosti literární Pellově, jež se chová ve sbírce Sloanově (Additional 4418—4431) a v seznamu jest označena: »*Collection of mathematical, algebraical and logarithmal questions and answers, calculations etc. mostly on losse papers, in 15 vol.*« Za práci s tím spojenou

odměněn jsem byl nálezem titulu spisu Komenského o jeho vynálezu, týkajícím se stroje »perpetuum mobile« (ve *sv. 4423*, str. 6.).

Addit. 4425

obsahuje rozličné zprávy, které si podávali Pell a Hartlib v letech 1630—1640 na str. 17. jsou poznámky, jež by dle rukopisu též bylo lze připisovati Komenskému; str. 65., jak se zdá, obsahuje o něm rozličné poznámky, nelze však je podati jinak než fotograficky, pročež nebyly do této sbírky přijaty.

Dodatek. Ze tří svazků sbírky Birchovy (*Sloane č. 4253—4255*, v seznamu: »*Copies of letters containing chiefly criticism on various books, and accounts of books in publication, and other literary matters, by Dr. Birch*, 3 vol.«) sv. *4254* (č. 94.) na str. 273. obsahuje: »*Tables of Contents to Universalis Pansophia J. A. Comenii, with his epitaph,*« jež otiskneme ve svazku druhém.

Posléze se zmiňujeme, že sv. Sloane 2834 obsahuje opis Panegersie Komenského (v seznamu »*De Rerum humanarum emendatione consultatio Catholica*«), o němž nelze říci, odkud by pocházel.

B. **Bodlejana.**

Sbírky této knihovny obsahují především listiny Thurloeovy (*Thurloe Papers*), sekretáře Oliviera Cromwella. Veliká část této pozůstalosti, jak známo, jest již vydána tiskem (od Dra. Bircha v 6 fol. svazcích, v Londýně 1742), v katalogu jejím pak zaznamenány jsou jen ty části, které nebyly ještě vydány tiskem; co jsme my přijali ve sbírku tuto z věcí tištěných, uvedeme později.

Neveliký byl výtěžek z prohlídky původních 73 svazků sbírky *Rawlinson A.* O způsobě spojení sekretářova s Komenským dovídáme se z poznámky v katalogu ke svazku Rawl. A. 9, č. 9. takto: »*Note to Thurloe from S. H(artlib), transcriber of many of the foreign letters of intelligence throughout the collection*« (p. 76); totéž opakuje se o něm na konci seznamu: »*Transcriber or translator of general foreign news in Thurloes St. P. passim*«.

V listech těchto, při nichž většinou není podpisu, mnoho kusů je z Amsterodamu. Ač nás to velice svádí, abychom při tom pomýšleli na neunavného Komenského, přece nebylo z těchto zpráv nic přijato do této sbírky, co by bezpečně nepoukazovalo na něho, jako jest to na př. ve svazku

Rawl. A 47.,

kde č. 7. přímo označeno jménem Komenského: »*Extract from a letter of news from Medniansky, privy councellor to the prince of Transylvania to Comenius,*« 30. prosince 1656 (č. CLXXI.).

Zpráva ve sv.

Rawl. A 37.,

p. 676 (z Amsterodamu, dne 5. května 1656, č. CLXI.), pochází tušim od Rulicia; význam úryvku toho však nezávisí na osobě pisatelově. — V seznamu není ovšem vytčen zvláště, snad tedy byl mezi pozůstalostí Thurloeovou již tištěn, což na tuto dobu nemohu přímo konstatovati. Ve svazcích těchto jest obsažen i list, jejž prof. W. R. Morfill vytiskl v Kroku, 1893, 220.

Rawl. A 427.

První z nich, jenž v seznamu se uvádí jakožto: »*Codex . . . variis manibus exaratus, olim peculium Tho. Hearne (26. Nov. 1709), a quo tabula contentorum praefixa est*«, obsahuje počátky činnosti neunavného smiřovatele (irenika) Duraea posud jen velmi nedostatečně známé. Obsaženy jsou ve svazku tom opisy děl, o nichž praví Hartlib ve svém listě, že byly poslány na pevninu, tedy právě těch děl, v nichž obsaženo jest zásadní východiště historické činnosti Duraeovy. Druhý svazek

Rawl. C 911.

s nápisem: »*Codex chartaceus variis manibus exaratus. Collection of papers and letters (copies) relative the attempt of John Dury to effect an union amongst Protestant Churches*« podává významné zprávy o pokroku jeho prací, jež obsaženy jsou v listech Duraeových, posílaných bezpochyby Hartlibovi. Jinak mají tyto svazky mnoho podobností s Hartlibovou pozůstalostí literární v Brit. Museu, zvláště s papíry Duraeovými, které uvedeny jsou v přídavku.

Jsou tu i zprávy o jeho druzích na cestách, též o Figulovi a Komenském, jehož právě Dury byl doporučil p. Ludv. de Geer.

Na str. 637. nalézáme list, o němž dí seznam: »*53. Epistola Duraei, in qua agitur de nobili quodam Polono, qui in literis ei obviam stetit atque annotationes in Praeludia conatuum pansophicorum misit.*« Znalci zjevno, že je to list Komenského, patrně Hartlibovi poslaný. Ale toho všeho, poněvadž pochází to již z let třicátých, bude lze použiti teprve při svazku následujícím.

Naproti tomu byl umístěn zde list ze svazku

Rawlinson D 399.

V seznamu tu nalézáme zápis: »*In folio, saec. XVII, ff. 324. Olim liber T. Hearne, cod. Ms. num. 2. A fifth volume of Hearnes Miscellaneous Collections, to which he has prefixed a table of contents.*« Na desce nalézáme slova, jež později byla přetržena: »*This book I give to the Bodleyan Library after my decease.*«

Při č. 39. ve svazku tomto jest v seznamu: »*Apographa literarum Residentis ordinum Belgii Foederati apud Constantinopolim annis 1642—4, in quibus de bello a Turcis in Transylvania et Hungaria gesto et de locis ab eo occupatis, una cum literis Imp. Germ. et Veziri Turcarum, et prophetia Nic. Drabitii anno 1652; accedit denique epitaphium Geo. Rakoczy, subscripto nomine scriptoris Johannes Amos Comenius, Amsterdami 1664. 260—273.*«

Při bližším zkoumání tohoto svazku se ukázalo, že podpis Komenského na str. 271. vztahuje se jen na nevelikou zprávu s názvem »*De progressibus Zerinianis*«, kterou tuto podáváme mezi listy j. číslo CCXLVIII. (z r. 1664, komu? posl.). Z listu Redingerova, otištěného v čísle CCXLV. (ze dne 4. prosince 1664), patrno, že úryvek ten poslán byl netoliko do Anglie, ale rozšířen byl také po jiných zemích (snad i tiskem).

Následující části náhrobního nápisu nemají podpisu Komenského; jest při nich nápis (f. 272): »*Monumentum . . . Sáros Patachini erectum*«. Nepřičítám jich Komenskému, ani kusů předcházejících, proto jich neotiskuji.

Otázka, týkající se původu těchto zpráv, ztěžuje se nejvíce tím, že není nám ani známo, kdy Hartlib zemřel (dle Althausa ovšem již r. 1662) ani kdy přestalo jeho spojení s Komenským. Pravdě podobno však, že celé toto č. 39. od Komenského posláno bylo do Anglie snad Bealeovi, Boyleovi neb Oldenbourghovi.

Až bude se v sestavování katalogů pokračovati, bezpochyby se najdou ještě jiné věci od Komenského.

Posléze se zmiňuji o tom, že jsem zvěděl dodatečně, že mezi rukopisy sněmovny lordů *(House of Lords)* jsou též věci od Duraea. Dle popisu (v Report of Historical Manuscripts, IV., str. 160.) je tam též list ze dne 10. září 1633, o němž se dí, že je psali »*Bohemian Divines to the Divines of the Sion Colledge Lond.*«, dále list Andraeeův Duryovi, v němž mu vyslovuje souhlas.

C. Archiv královské společnosti (Royal Society).

Má opis listu, v němž společnost děkuje Komenskému za poslaný spis »*Via lucis*« (č. CCLXXXIV., ze dne 5. června 1668). Exempláře samého společnost již nemá, obmezujíc se výhradně na pěstování věd přírodních. Rád bych se byl podíval na věnování, v knize samé napsané. Rovněž nenalezl jsem listu od Komenského připojeného, jejž proto sděluji (j. číslo CCLXXXI. ze 1. dubna 1668) dle otisku v předmluvě ke spisu »*Via lucis*«.

Je-li tímto výkladem vyčerpán materiál, pocházející v korrespondenci této ze sbírek anglických, pochybuji; zajisté se najde v Anglii ještě všelicos k životopisu Komenského, nemluvě ani o mužích, kteří od něho byli povzbuzeni ku pracím o reformě školské anebo mu vyslovovali svůj souhlas, o nichž máme též zprávy dosti obšírné. Zevrubnějšího spracování a vydání těchto jednotlivostí, pro otázku o poměru mezi Komenským a Lockem významných, nedovoloval ani přímý účel této knihy, ani okolnost, že mnohé věci, o nichž by bylo se zmíniti, jsou vytištěny.

3. Sbírky uherské.

Stopy korrespondence s knížecí rodinou Rákócziův, jež se právě netýkala věcí školských, naskytují se v obou sbírkách revelací od Komenského vydaných (»*Lux in tenebris*« a »*Lux e tenebris*«). Prozkoumání korrespondence této rodiny z doby příslušné již vydané vedlo mne k tomu, že jsem poznal původce listů Komenského, uveřejněných beze jména, jichž jsem poprvé užil v pojednáních »*Komenský a Rákócziovci*« a »*Falešný prorok v XVII. stol.*« (1889).[48]) Při novém zkoumání objevil p. Szilágyi, že v zahnutém rohu začáteční písmena bývají napsána; rovněž nalezl ještě několik listů nových.

Veškeren ten materiál od Szilágyiho již uveřejněný, který po něm převzal i Patera, pochází z

---

[48]) V časop. »Budapesti Szemle« a »Századok«, ročn. 1889.

Archivu Rákócziův.[49])

Listy poslané Klobusickému a Schaumovi, oběma důvěrníkům rodiny, dostaly se přímo do toho archivu, jehož dějin tuto nemíním podávati. Zmiňuji se pouze o tom, že zbytky korrespondence s Komenským, jež se tu chovají, podávají nám jen velmi nepatrné úryvky jeho spojení, zajisté velmi čilého a obsáhlého. Mezery vznikly asi nejvíce na cestách, po nichž bylo archivu tomuto putovati do ciziny. Nápadno, že se tu zachoval i list Figulův Komenskému. Či by jej byl Komenský knížeti sám předložil?

Co jsem z archivu toho vybral, jsou vesměs listy méně významné, jichž se mi dostalo laskavým prostřednictvím pana ministerského rady Dra. A. Szilágyiho: list Jana Schlichtinga Zikmundu Rákóczimu, ze dne 4. dubna 1650 (č. CXVII.), list Bisterfeldův Z. R., ze dne 20. května 1650 (č. CXVIII.), úryvek listu Zikmunda Rákócziho Klobusickému, ze dne 8. ledna 1651 (č. CXXII.), úryvek listu Bisterfeldova Klobusickému, ze dne 10. dubna 1651 (č. CXXIV.), list Zuzany Lorántfi Klobusickému, ze dne 15. března 1652 (č. CXXIX.) a ze dne 7. dubna 1654 (č. CXXXIX.), posléze úryvek z listu Mednyánszkého Jiřímu Rákóczimu ze dne 20. března r. 1656 (č. CLIX.). Menší úryvky z korrespondence Zikmunda Rákócziho vydal již Dr. Szilágyi,[50]) rovněž list Medgyesiho[51]) ze dne 22. března 1651 (č. CXXIII.) a zprávu Schaumovu z roku 1656[52]) (č. CLVII.). Několik jiných rovněž krátkých zpráv otiskuje se tu poprvé, rovněž i list Marczibánův Klobusickému ze dne 5. května 1651 (č. CXXV.).

V dalších zprávách Mednyánszkého knížeti podávaných jsou ještě krátké zmínky o Komenském, ale méně významné, proto nebyly sem přijaty.[53])

Nebyla-li korrespondence Komenského s Alstedem a s Bisterfeldem uschována někde v Sedmihradech, není mi známo, avšak nenašel jsem nikde opory, proč bych tam pátral.

Naproti tomu známé přátelství mezi Komenským a Jonášem Mednyánszkým mne pohnulo, abych pátral ve stolici Nitranské

v archivu rodiny Mednyánszkých.

Zdá se, jako by tu všecky stopy spojení s Komenským byly odstraněny, neboť k životopisu právě toho člena rodiny je tu dokladů dosti. Nynější majitel archivu, pan baron Dionys Mednyánszky, probral laskavě veškeren archiv jen za tím účelem a nalezl pouze jediný list, v němž kníže Jiří Rákóczi II. vyslovuje své pochybnosti o viděních českého muže; připadá pak ten list asi v dobu, kdy Komenský odcházel z Uher.[54])

---

49) O dějinách archivu toho pojednává *K. Thaly* ve úvodě ke sbírce »Archivum Rákóczyanum« a ve zvláštním spisku.

50) V časop. »Történelmi Tár«, ročn. 1891.

51) V časop. »Protestans Szemle«, ročn. 1892.

52) Sdělena ode mne v časop. »Tort. Tár«, r. 1893.

53) Na zjednání opisů těchto listů jsem nenaléhal seznav, že se jedná toliko o zběžné poznámky Mednyánszkého.

54) Část listu tohoto otiskl *Szilágyi* ve spise »Erdély és az Északkeleti Háb«; poněvadž pak vztahuje se na Komenského jen nepřímo, nepřijal jsem ho v tuto korrespondenci.

Několik podrobností o poměru Komenského ku Kalinkovi, Vetterinovi a Drabíkovi podává též smíšený svazek *Knihovny evangelické obce Prešpurské*,[55]) jenž má název »*Diarium Joach. Kalinkii a. 1671*«.

Obsahují-li sbírky v Šar. Potoce,[56]) v Prešově, v Košici ještě něco nového, nelze mi na tu dobu určiti.

Posléze připomínám také zcela stručně nově získanou *sbírku Drabíkovu v Museu král. Českého*. Poněvadž pan bibliothekář musejní A. Patera má právo priority na její vydání, nemohu tuto podati nežli zcela stručné regesty, jež jsem si z listů těch před několika léty učinil. Jsou pak to: List O. Sartoria Komenskému, ze dne 15. listopadu 1663 (č. CCXXXIX.), list J. Mednyánszkého Drabíkovi, ze dne 24. ledna 1664 (č. CCXLII.), manifest J. Redingerův, ze dne 4. prosince 1664 (č. CCXLV.), list Komenského Drabíkovi ze dne 23. prosince 1664 (č. CCXLVII.), list Drabíkův Apaffimu z měs. března 1665 (č. CCL.), list Komenského Drabíkovi, ze dne 4. března 1665 (č. CCLI.), list Drabíkův Komenskému, ze dne 25. dubna 1665 (č. CCLII.), list Mednyánszkého Drabíkovi, ze dne 24. března 1666 (č. CCLVII.), list Juniův Drabíkovi, ze dne 23. listopadu 1666 (č. CCLXVI.), list Komenského Drabíkovi, ze dne 20. ledna 1667 (č. CCLXX.), list Juniův Drabíkovi ze dne 5. dubna 1667 (č. CCLXXI.), list Komenského Drabíkovi, ze dne 12. července 1667 (č. CCLXXII.), list Juniův Drabíkovi, ze dne 22. prosince 1667 (č. CCLXXV.), list Komenského Drabíkovi, ze dne 10. března 1668 (č. CCLXXIX.), list (Juniův) Drabíkovi, psaný na Veliký pátek r. 1668 (č. CCLXXXIII.), list Komenského Drabíkovi, ze dne 14. ledna 1669 (č. CCLXXXVI.), list Vetterinův Kalinkovi, ze dne 26. března 1669 (č. CCLXXXVII.), list Komenského Drabíkovi, ze dne 9. dubna 1669 (č. CCXC.), list Muratův Drabíkovi ze dne 30. listopadu 1669 (č. CCXCI.), list Fabriciův Drabíkovi, ze dne 18. ledna 1670 (č. CCXCIII.), list Komenského přátelům v Púchově a ve Skalici, ze dne 10. února 1670 (č. CCXCIV.), list Komenského Drabíkovi, ze dne 18. února 1670 (č. CCXCV.), rovněž list jeho, ze dne 13. května 1670 (č. CCXCVII.), list neznámého pisatele, ze dne 30. července 1670, Drabíkovi poslaný (č. CCXCVIII.), list Mikuláše Raczkého Drabíkovi, ze dne 8. října 1670 (č. CCXCIX.), list Komenského Drabíkovi, ze dne 2. listopadu 1670 (č. CCC.), list Vetterinův Sartoriovi, ze dne 31. ledna 1671 (č. CCCIV.).

Důležitost této korrespondence pro poslední léta života Komenského, jež i z úryvků těchto vysvítá, pohnula mě k tomu, že jsem je tuto uvedl, byť jen v obsahu na spěch pořízeném.

---

[55]) O tomto smíšeném svazku podal jsem již zprávu v pojednání o Kalinkově uvěznění; z téhož svazku lze dále určiti obrácení Drabíkovo. Viz moji stať o Drabíkovi a chiliasmu v XVII. stol. v Prot. Szemle 1892.

[56]) O Šaryšském Potoku mohl jsem se spolehnouti na zevrubného znalce Komenského, *L. Dezsőho*, jenž zajisté sbírky tamější náležitě propátral. Jak se zdá, není tam neznámého materiálu rukopisného.

4. Sbírky švédské.[57])

Výtěžek ze sbírek švédských jest ještě nepatrnější nežli z uherských. Bylo mně tu jíti po známých stopách. *B. Dudík* ve spise o své cestě do Švédska sdělil již velikou většinu toho, co sem náleží. Další listiny dodal bibliothekář Dr. Axel Anderson panu Paterovi pro jeho sbírku. Pomocí jiných zpráv lze odtud konstatovati asi toto:

Sbírky rodiny De Geer, s nimiž Komenský byl ve spojení velmi čilém, zničeny byly (dle zpráv Dr Loesche) při ruském obléhání města roku 1716. Zbytky jejich velmi nepatrné podávám tuto dle nevelikého vydání Dr. Loesche.[58]) Něco se ze sbírek těch, jak se zdá, záhy odloučilo a dostalo se buď do archivu Štokholmského, buď do sbírek královské knihovny. Objeví-li se snad ještě jinde nějaké zbytky těchto sbírek, není mi posud lze říci.

Z *korrespondence s kancléřem Oxenstiernou* známy jsou z archivu státního dva listy Komenského kancléři poslané, které již Dudík vydal a po něm jiní několikráte. *V Linköpinku* kromě opisů listů Komenského Matthiaeovi poslaných jest mnoho důležitých příspěvků k činnosti Duraeově, avšak pobyt a pátrání v této sbírce byl mně takřka nemožný.

Většina originálů listů Komenského dostala se do král. knihovny a otištěna od Patery. Poněvadž pak listy Figulovy, z nichž Patera též podává úryvky, obsahují více zajímavých podrobností, než posud známo, dal jsem je opsati celé. I osobnost Figulova toho zasluhuje, abychom jeho listy sbírali, a s listinami Lešenskými dohromady mám již malou sbírku, již po případě zařadím v druhý svazek.

Dále přijal jsem *z universitní knihovny Upsalské* (z rukop. G 171) dva listy, č. XC. (list Komenského Matthiaeovi ze dne 28. listopadu r. 1644) a č. XCII. (list J. Regia Matthiaeovi ze dne 1. května r. 1645). Upozornil mě na ně laskavě p. D. A. Anderson, který mi též sdělil, že svazek, obsahující listy J. Matthiaeovi psané, r. 1707 jakýsi příbuzný Matthiaeův knihovně daroval.

Již jsem podotkl, že jsou v státním archivě ještě listy, které náhodou nalezeny byly od německého učence v korrespondencích s Pruskem. Ač tato pověst celkem pravděpodobná koluje již celý rok, nepodal onen pán posud o tom nižádné veřejné zprávy. Pokyny pátrati v tomto směru dány byly sice listem č. CXLVIII. (ze dne 18. listopadu 1654), snad se naleznou též ještě jiné listy. V archivě státním samém probíral jsem listiny Oxenstiernovy velmi bedlivě, ale marně. Nenalezla se ani povolávací listina Komenského, od král. Kristiny vydaná, ač páni úředníci archivní mne v mém hledání co nejlaskavěji podporovali. Lze se nadíti, že nový nález otevře cesty nové, po nichž ve Švédsku bude třeba se ubírati.[59])

---

[57]) Viz k tomu též zmíněnou již moji zprávu z roku 1894 o výzkumných cestách. V době nejnovější podal ještě p. *V. Flajšhans* ve spise »Knihy české v knihovnách švédských a ruských« přehledný popis listů Komenského ve Švédsku chovaných, již odjinud s dostatek známých.

[58]) Monatshefte der Comenius-Ges. 1896.

[59]) Listy budou prý záhy vydány v Monatshefte der Com.-Ges., zajisté však mohly by ještě býti přijaty ve svazek druhý.

5. Státní archiv v Curychu.

Meister vykládá ve svých dějinách blouznění náboženského (»Geschichte der Schwärmerei«),[60]) že sbírka zpráv o Redingerovi se chová v Curyšském Karolině; zvěděv to obrátil jsem se na tento ústav, ovšem marně, protože již neexistuje. Mezitím podařilo se p. Zollingerovi nalézti tuto sbírku, opsal ji také s nemalým namáháním a nabídl mně ji laskavě. Jsou to listy Komenského z let 1664—1666, originály, částečně i s pečetí, a týkají se činnosti Redingerovy jakožto šiřitele revelací Drabíkových a podobných: List č. CCXLIII. (Komenský Redingerovi, ze dne 2. dubna 1664), č. CCXLIV. (rovněž, ze dne 7. května 1664), č. CCXLIX. (rovněž, z listopadu nebo prosince 1664/5), č. CCLIII. (též, ze dne 20. října 1665), č. CCLIV. (rovněž, ze dne 30. října 1665), č. CCLVIII. (též, ze dne 15. dubna 1666), č. CCLIX. (též, ze dne 19. dubna 1666), č. CCLXI. (též, ze dne 13. května 1666) a č. CCLXII. (Komenský Ulrichovi, ze dne 2. června 1666) a č. CCLXIII. (opět Redingerovi ze dne 1. června 1666). Při tom jsou též dva listy, týkající se technických podrobností při německém vydání spisu: »*Syllogismus Orbis Terrarum Practicus*«, totiž č. CCLXIV. (Sutter Redingerovi, ze dne 22. srpna 1666) a č. CCLXV. (Redinger Waserovi, ze dne 22. září 1666).[61])

O bezejmenném lístku mohl jsem pomocí předmluvy Komenského k Seydelovu vydání Brány říci, že to jest úryvek listu prof. Horna, poslaného Komenskému,[62]) č. CCLX. (ze dne 27. dubna 1666).

6. Sbírky v Hollandsku, v Německu a Dánsku.

Několikrát již bylo k tomu poukázáno, že hollandské sbírky, pokud se týče Komenského, jsou neobyčejně chudé.[63]) Učenci domácí při živém zájmu, vzbuzeném slavností jubilejní, propátrali téměř vše, a mně, jakož i jiným, zbývalo jen málo vykonati. Ze tří listů, jež vydal prof. H. C. Rogge,[64]) dva byly neznámy; já přijímám je do této sbírky dle otisku prof. Prusíka (č. CCXXXI., Komenský L. Warnerovi, ze dne 4. ledna 1663, a č. CCXLVI. Komenský Vavřinci de Geer, ze dne 5. prosince 1664). Není mně známo, kde byly nalezeny, ale tuším, že náležejí mezi zbytky archivu rodiny De Geer a před zničením celku rovněž se od něho odloučily.

Rovněž má se věc s listem v síni Komenského v radnici Naardenské, č. CCLXVIII. (ze dne 6. srpna 1666). Magistrátu dostal se skrze knihkupce, dále osudy jeho nelze stopovati.

---

[60]) Na str. 97, viz též můj životopis Komenského Anhang, str. 53, pozn. 57.

[61]) Tyto dva listy otiskl *Fr. Zollinger* v pojednání »Des J. A. Comenius Üblicher Vernunftschluss«. V Curychu 1896.

[62]) Tuto předmluvu Seydelova vydání Brány otiskl jsem opět v dodavku ke své zprávě již několikrát uvedené.

[63]) *J. Goll* v ČČM. 1874 a *Fr. X. Prusík* v Kroku 1896. Poněvadž však literární pozůstalost Komenského z Amsterodamu byla odvezena, rodinný archiv Geerův pak byl ve Švédsku, bylo by vlastně lze jen v pozůstalostech přátel Komenského na něco připadnouti.

[64]) V hollandském časopise Navorscher, sv. 42, seš. 4.

Mezi hollandské známé Komenského kromě Petra Seraria počítáme též Antonii Bourignonovou. V posledních letech života s nimi Komenský byl v obcování velmi přátelském, k čemuž zajisté asi náleželo i čilé dopisování. Nepatrné zbytky toho styku máme v úsudku Komenského o Serariově vyvrácení spisu anonymně vydaného *»Philosophia Scripturae interpres«*, kterýžto úsudek Serarius sám zachoval, a podává se tuto dle jeho otisku (č. CCLXVII., z roku 1666). Rovněž nepatrný je zbytek korrespondence s Antonií Bourignonovou, nalezený ve svazku konceptů této dívky, chovaném v král. knihovně *Kodaňské*. Jsou tu jen dva listy Komenského, několik jejích odpovědí, ale rukopisem skoro nečitelným napsané (č. CCLXXVIII., z měs. března 1668, č. CCLXXX., ze dne 28. března 1668 a č. CCLXXXII, psaný o květné neděli r. 1668). Třeba se domnívati, že Komenský psal ty listy latinsky, neuměje s dostatek francouzsky. Poznamenáno při nich, že jsou to opisy, a opatřeny jsou jménem pisatelovým i adressátovým.

Dva listy nalezeny v univers. knihovně *v Utrechtě* (č. CCLXXVII., list Muratův Komenskému, ze dne 28. února 1668 a č. CCCII, list Daniele Komenského Jansonovi, ze dne 30. listopadu 1670).

Zbývá promluviti ještě *o sbírkách německých*. Posud jednali jsme o spojení Komenského s Němci, hlavně v cizině žijícími, jako byli Hübner a Hartlib v Anglii, Alsted a Bisterfeld v Sedmihradech a j. Řada německých přátel a spolupracovníků Komenského byla velmi značná, a s methodou jeho byly tu patrně konány pokusy velmi vážné.

Blízkým jeho druhem, ba téměř druhem v povolání byl mu po nějaký čas Jonston; zdá se, že náležel ke kruhu Schickardtovu, jako Andreae, Alsted, Bisterfeld.[65]) U Komenského sprostředkoval známost s Eveniem, o níž bohužel víme velmi málo.

Pomíjející, jak se zdá, bylo spojení s J. Docemiem, Winklerem, Moserem. Jak se nepodařily jeho pokusy o sblížení s Ratichem, vykládá Komenský sám, ale zkoumatelé života Ratichova nám těchto listů Komenského ještě nevydali. Také od Jiř. Vechnera máme pouze jediný list,[66]) jejž nám Komenský sám zachoval ve spisech didaktických.

Zvláště významné je spojení s Janem Val. Andreae. Nevíme, kdy počalo, a první známé jeho doklady Komenský sám zachoval ve spisech didaktických. Zbytek nalézáme v Augustově knihovně ve *Wolfenbüttelu*, jež získala pozůstalost Andreaeovu. Tuto jest si všimnouti tří svazků, jež uvádím dle popisu v katalogu biblioth. Heinemanna:

Vol. 2086. »Carmina gratulatoria nec non dedicatoria D. Joanni. Val. Andreae a propinquis et amicis transmissa, p. 1—39. Litterae diversorum ad eundem scriptae et transmissae de anno 1634 usque ad annum 1649, f. 40—503.«

Tu nalézáme listy Hainlinovy, fol. 51—129, listy M. Hesenthalerovy J. V. Andreaeovi ze dne 20. října 1647 (č. CIII.), ze dne 10. listopadu 1648 (č. CX.) a ze dne 22. prosince 1648 (č. CXI.) na fol. 333.

---

[65]) To patrno z několika listů, jež chovají se ve veřejné knihovně ve Stuttgartě.

[66]) Pojednání didaktické v podobě listu, jinak ovšem samo o sobě tak zlomkovité, že nelze je úplně odloučiti ze souvislosti spisů methody jazykové. Viz Opera did. I., za č. 8.

Vol. 2116. »*Varii ordinis epistolae Joh. V. Andreae et ad eundem de annis 1649—1652.*«

Tuto listy Hesenthalerovy ze dne 9. května 1649 (č. CXII.), ze dne 19. května 1653 (č. CXXXVI.) a ze dne 25. května 1653 (č. CCXXXVII.) na fol. 518—532.

Posléze svazek pro nás nejdůležitější, *Vol. 2133*, s týmž nápisem z let 1616—1649.

Tu jsou oba listy Komenského ze dne 25. června 1648 (č. CII., CVIII.) na fol. 577—579; pak listy Poehmerovy (Philadelfovy) na fol. 19, 22—31.

V těchto listech setkáváme se poprvé s osobností šlechetného Würtemberčana M. Hesenthalera. Vidíme, že způsobil smíření Andreaeovo s Komenským a sprostředkoval vytištění »*Theophila*«, což patrno i z předmluvy tohoto spisu, jak ukázal již Huelemann před několika léty.[67]) Literární pozůstalosti Hesenthalerovy jsem bohužel nenalezl. Bylo by se do ní mnohého vysvětlení nadíti.

Několik svazků, jež se prostřednictvím jeho dostaly do *král. knihovny ve Stuttgartě*, obsahuje mnoho zajímavých zpráv pro dějiny literární, ale co jeho samého přímo se týká, nalezl jsem jinde.[68]) K tomu připojiti jest ještě list Hesenthalerův Leibnizovi z *král. knihovny v Hannoveru*, který odložen k dodavkům; zachován jest v pozůstalosti Leibnizově. Poukazuje však i na dřívější a bližší spojení, snad i osobní mezi těmito třemi muži.

V létech třicátých Komenský měl znamenité přátele v *Hamburce*, professory Tassia a Hartliba, z jejich spojení jsou jen zbytky zcela nepatrné zachovány v městské knihovně. Některé listy vydal již Guhrauer, tuto je otiskujeme opět. Dále otiskujeme tu list Hartlibův Tassiovi ze dne 10. srpna 1638 (č. XLV.) a list Komenského Raveovi ze dne 13 dubna 1669 (č. CCLXXXIX.). Jak se tam dostal z pozůstalosti Raveovy, není mi známo. Mezi muži, s nimiž Boecler udržoval spojení listové (list č. CCCI.), kromě Hesenthalera nalézáme též Justa Docemia, jehož sebevědomé hájení Komenského (z r. 1658/9, č. CXCI.) vzato jest z rukopisův Uffenbachovských.

Zdálo se mi, že bych tomuto Docemiovi měl připisovati též neveliký úryvek listu, otišt. od Komenského ve spisech didaktických. Byli totiž, jak známo, dva pruští radové, s nimiž Komenský byl ve spojení, J. Docemius a jeho švakr, známý Jách. Hübner. Zprávy Komenského, jak se zdálo, více připadaly na Docemia jakožto pisatele, ač není určení toto zcela bezpečné.

Zmínili jsme se již, že spojení Komenského se dvorem berlínským, pokud víme, sáhalo až do let padesátých. Dokladem toho jest i list Komenského choti kurfirstově ze dne 28. září 1661 (č. CCXXVIII.). Jakožto koncept chová se v *Německém Museu školském (Deutsches Schulmuseum) v Berlíně*, a získán byl od knihkupce, proto nelze stopovati, odkud pochází.

Tajný státní archiv v Berlíně, pokud lze dokázati, nechová ničeho, co by sem přímo náleželo, ale v jednom svazku nalézáme summu pro J. Raveho

---

[67]) Viz programm *Huelemannův* »J. V. Andreae als Pädagog«. II., 1894

[68]) Viz zmínku o knihovně Raczyńských v Poznani.

poukázanou na podporu Pansofie Komenského od rady městské v Gdansku. Pochází asi listina ta z pozůstalosti Raveovy, již chová král. knihovna.

V *král. veřejné knihovně Berlinské* ve sbírce listů Ahasv. Fritschia, známého vykladače díla Komenského »*Unum necessarium*«, nalézáme jeden list Spenerův, o němž více promluvíme v druhém svazku.

Kdežto *v městském archivě Vratislavském* není již dokladů, na nichž se zakládá věnování »*Rozpravy didaktické*« (Sermo didacticus) z r. 1637,[69]) nalezl jsem tam *v městské knihovně* list Hartlibův neznámému adressátovi, ze dne 22. října (st. v.) 1632 (č. IX.), a to ve svazku *HS. R. 402*, majícím obecný titul: »*Farrago epistolarum et carminum diversorum ad diversos a Nicolao Henelio ab Hennenfeld et Mathia Machnero congesta et bibliothecae Rehdigeranae destinata, n. 288*«; dále přijal jsem úryvky ze dvou svazků korrespondence mezi Mochingrem a Kurtzmannem, s nápisem: »*Epistolae domini Johannis Mochingeri Dantisco Breslam missae ad [Johannem] Kurtzmannum ab a. 1631 ad a. 1643*« (HS. R. 259), a dále: »*Kurtzmanniarum epistolarum centuriae quinque ab a. 1629 ad a. 1644*« (HS. R. 403), opisy to rukou Mochingerovou pořízené, jemuž vesměs byly poslány. Postup listů jechronologický, nebylo tedy třeba zaznamenávati strany rukopisných svazků.

Úryvky jsou tuto podány v číslech: V. (Mochinger Kurtzmannovi, dne 6. září 1631), č. VI. (rovněž, ze dne 12. února 1632), č. X. (Kurtzmann Mochingerovi, ze dne 12. února 1633), č. XI. (odpověd ze dne 26. února 1633), č. XII. (Kurtzmann Mochingerovi, ze dne 30. září 1633), č. XIII. (Mochinger Kurtzmannovi, ze dne 24. března 1634), č. XV. (též, ze dne 17. října 1634), č. XVI. (též, ze dne 31. července 1635), č. XVII. (Kurtzmann Mochingerovi, ze dne 11. srpna 1636), č. XVIII. (též, ze dne 26. září 1636), č. XIX. (též, ze dne 10. října 1636), č. XX. (odpověd na list předešlý, ze dne 30. října 1636), č. LIX. (Mochinger Kurtzmannovi, ze dne 8. července 1639), č. LXIX. (též, ze dne 5. dubna 1640), č. LXXI. (též, ze dne 15. června 1640), č. LXXII. (Kurtzmann Mochingerovi, ze dne 1. července 1640), č. LXXIII. (Mochinger Kurtzmannovi, ze dne 13. července 1640), č. LXXVI. (též, ze dne 16. srpna 1641), č. LXXVII. (Kurtzmann Mochingerovi, ze dne 1. září 1641), č. LXXXIII. (Mochinger Kurtzmannovi, ze dne 11. dubna 1643), č LXXXIV. (též, ze dne 18. dubna 1643), č. LXXXVIII. (též, ze dne 5. září 1643).

V městské knihovně Gdanské opět nebylo pozůstalosti Mochingerovy, není tu ani dle katalogu korrespondence s Mochingerem. [70])

Posléze vzpomenuto budiž *vévodské knihovny v Gothě*, kde se chová korrespondence Komenského s Colboviem (č. CXIV. Colbovius Komenskému z Lipska r. 1649 nebo 1650 a č. CXX. Komenský Colboviovi, dne 5. srpna 1650). Prvního listu Colboviova, jak se zdá, nemáme. Jak se tam listy dostaly, o tom není mi pranic známo.

---

[69]) Viz předmluvu k tomuto dílu i ve zvláštním otisku i v sebr. spisech didakt. I. (Opera did. I. č. 8.)

[70]) List od Šmahy otištěný, pokud vím, není v seznamu.

7. O listech podruhé otištěných.

Předlohy tištěné, z nichž jsme něco přijali, nejlépe jest děliti v současné a novější. Těchto je počet nepatrný, a pocházejí buď z archivu Jednoty, jako list č. CXXXVIII. (M. Gertich Komenskému, dne 13. ledna 1654) ze spisu *Lukaszewiczowa:* »Krótki opis Historiczny kosc. Paroch. w dawn. Dioec. Pozn. Tom. II. Poznaň 1859, str. 291—292, nebo ze zbytků archivu rodiny de Geer, vyd od G. Loesche v Monatsh. der Comenius-Ges. 1896 (č. LXXVIII. De Geer Komenskému, dne 19. října 1641, č. LXXIX. De Geer Wolzogenovi, dne 21. prosince 1641, č. LXXX. De Geer Duraeovi, mezi prosincem 1641 a březnem 1642, č. XCIII. Starší Jednoty de Geerovi dne 25. ledna 1646, číslo XCVIII. Komenský de Geerovi, dne 11. dubna 1647, číslo CIV. Figulus de Geerovi, dne 19. listopadu 1647, číslo CXV. Starší Jednoty de Geerovi, dne 15. ledna 1650); jeden list je z pozůstalosti Andreaeovy (č. CII. Komenský Andreaeovi, dne 9. května 1649), otištěn v Monatsh. der Com.-Ges. r. 1893, posléze dva z pozůstalosti Jungovy ve spise Guhrauerově »Joachim Jungius und sein Zeitalter,« (Stuttgart 1850, p. 264—5, č. LXXXII. Komenský Jungiovi, dne 4. září 1642, a č. LXXXVI. též, ze dne 15. června 1643). Něco jest otištěno i z archivu Curyšského nebo z archivu Rákócziův. Z archivu mitavského pochází list č. CCXCVI. Kdežto však prameny posledních těchto tří publikací lze kontrolovati, nevíme pranic o tom, kde uchovává se list od Łukaszewicze vydaný v č. CCXCVI. Dle obdoby, patrné z celé korrespondence, nejspíše lze mysliti, že list pocházel z archivu Jednoty, v němž však ho již není, pokud aspoň vím.

Listy ze starších pramenů tištěných vybrané jsou buď částí korrespondence nebo zprávy o Komenském.

I. Pramenem znamenitým tu jsou spisy Komenského. Tak ze sebraných spisů didaktických přijato sedm listů: Č. I. (J. V. Andreae Komenskému, dne 4 září 1628), č. II. (též, dne 15. září 1629), č. VII (Winkler Komenskému, dne 11. září 1632), č. LIII. (Tassius Hartlibovi v l. 1638—39), č. CXVI. (Regii Fisci Praefectus Komenskému, dne 1. února 1650), č. CLXXVII. (Weinheimer Hesenthalerovi, dne 5. června 1657), č. CLXXXIX. (J. Docemius Komenskému v prosinci 1657). — Jména správce pokladny královské jsem nemohl vypátrati. Není ani snadno bezpečně stanoviti vévodského radu, jenž odkudsi z Německa zprávu podává; důvody pro Docemia podal jsem již svrchu při výkladu o spojení Komenského s vévodským dvorem Braniborským.

Z předmluvy k *Fysice* přijal jsem dva listy o díle tomto: Č. XIV. (J. J. Czedlitz Komenskému, dne 25. dubna 1634) a č. CXLVII. (J. Heinlin Komenskému, dne 28. října 1654), jeden z předmluvy k divadelní hře »*Diogenes Cynicus*« (č. LIV. J. Vechner Komenskému, v l. 1638—39), jeden z vydání »*Atria*«, jemuž je předmluvou (číslo CLII., Komenský Endterovi, v červnu 1655).

V polemice proti Schefferovi jest obsažena douška Wolzogenova Zwickerovi (číslo CCXII, z r. 1659) a Komenského odpověď k ní (číslo CCXIII., z téhož roku).

Dvě anglická vydání Brány, Anchoranovo a Rogerovo, mají též krátké listy Komenského (č. VIII. z listu Anchoranovi, dne 11. října 1632, a č. CCXIV. z listu Dan. Rogerovi, ze dne 8. června 1666).

List Komenského Serariovi, č. CCLXVII. (z r. 1666), obsažen jest ve spise Serariově proti nejmenovanému spisovateli díla »*Philosophia Scripturae interpres*«.

K vydání spisu »*Via lucis*« za předmluvu dán jest list Komenského král. společnosti (Royal Society) Londýnské, ze dne 1. dubna 1668 (č. CCLXXXI.).

Ve spise »*Lux e tenebris*« obsaženy jsou listy: Komenského list rádcům kníž. Jiřího Rákóczi (ze dne 20 května 1652, č. CXXXI.), listy Komenského Bisterfeldovi (ze dne 22. května 1652, č. CXXXII. a z l 1652—53, č. CXXXIII.), starší Jednoty Uherským Bratřím (ze dne 23. května 1663, č. CCXXXII.), Uherští Bratří Komenskému (ze dne 16. července 1663, č. CCXXXIV), J. Junius Komenskému (ze dne 17. července 1663, č. CCXXXV.) a W. Bielsky Komenskému (ze dne 18. července 1663, č. CCXXXVI.).

Všecky tyto listy jsou věrné otisky předloh tištěných, neboť není důvodu, proč by se o spolehlivosti předloh pochybovalo

Kdo by byli oba šlechtičtí radové dvora Sedmihradského, nelze s jistotou říci; snad to jest Balásdi a Kemény, o kterých se činí zmínka v listě pozdějším.

II. Zajisté velmi neúplně vyčerpána jsou tuto díla jiných mužů za tím účelem. Uvádíme tu jen spis »*Clavis apocalyptica*,« z jehož úvodu vzat list Komenského Duraeovi z l. 1649—50 (č. CXIII.), *Listiny Thurloeovy* (Thurloe Papers), z nichž je č. CXLII. (Figulus Hartlibovi, dne 3. července 1654), č. CXLIII (Komenský Hartlibovi z téhož dne), č. CLXIV. (Komenský Ruliciovi, ze dne 24. června 1656) a č. CLXXXVII. (Komenský Hartlibovi, bez data). Mimo jediný list všecky jsou beze jména. Ale vnitřní důvody pro Komenského jako původce jsou tak patrné, že snad není mně třeba podávati toho zvláštní důkaz.

Několik úryvkův o Komenském přijal jsem z korrespondence *Boyleovy*, (Works of Boyle) atd.: č. CLXXII. (Hartlib Boyleovi, dne 7. ledna 1657), č. CCXXI. (Hartlib R. Boyleovi, ze dne 1. listopadu 1659), č. CCXXIII. (Hartlib Boyleovi, ze dne 29. listopadu 1659), č. CCXXXVII. (Beale Boyleovi, ze dne 2. října 1663), číslo CCLV. (Oldenbourgh Boyleovi, ze dne 16. ledna 1665/6) a č. CCLVI. (rovněž, ze dne 27. ledna 1665/6), a jeden z díla »*Sylloge epistolarum*«, ed. Burmann, Leidae 1724, tom. II. p. 625. (č. CXXXIV. J. Erpenius Mik. Blancardovi, dne 4. července 1652) a jediný jen úryvek z díla Spizeliova »*Literator infelix*« 1681. (č. CCCV. D. Komenský Th. Spizeliovi, na poč. r. 1671).

Netřeba vykládati, proč toto oddělení nebylo dosti vyčerpáno. Především korrespondence Worthingtonova, Vaughanova, jakož i polemika s Arnoldem obsahuje mnohem více kusů, než jich přijal A. Patera dle návodu J. Šmahova. Zvláště však lituji, že jsem nepřijal listů Komenského Stolziovi, právě nyní tak významných. Poněvadž však publikace tato má býti ještě doplněna, lze podati za to náhradu.

III. O poměru otisků k originálům.

Formu otisků bylo třeba přizpůsobiti předpisům České Akademie, a dbáno při tom souhlasu s vydáním Paterovým, zvláště pokud se týkalo rozličného způsobu tisku listů Komenského a cizích. Listy české podávají se v transkripci. Při ostatních pak se mně dostalo povolení, abych transkripci obmezil na míru pokud lze nejmenší, neboť jsem si přál podati otisky pokud možno se všemi zvláštnostmi originálů. Tak v otiscích latinských listů měly se odstraniti přízvuky, zkratky *ae* — *œ*, jakož i slovné (*n* = enim, *a* = autem, *v* = vero) měly se rozvésti. Naproti tomu ponechány zkratky jednotlivé, jež se snadno uhodnou. Po tečce mělo vždy býti položeno velké písmeno. Jinak otisk měl býti věrným napodobením originálu i v interpunkci.

V době, kdy každá nová zpráva o Komenském se značným zájmem se přijímá a vykládá, nešetřil jsem ani práce ani nákladu, abych získal věrné opisy a tím i správné otisky. Opisy Londýnské dal jsem dvakráte kollacionovati; rovněž opatřil jsem si úřední srovnání kusů, chovaných ve státním archivě Poznaňském. P. Zollinger také dvakráte kollacionoval listy v Curychu chované. V Londýně jsem rád přijal třetí srovnání s vykonaným již otiskem, pokud sám tisk pokračoval. Avšak pouhým otiskem opisů těch přece nebylo lze se spokojiti. Písmo předloh samých nejen že často je nečitelné, ale i předlohy samy oplývají leckdy chybami. Kdesi jsem se dočetl, že Hartlibovi opatřovali opisy příručí, a to několik zároveň. Uvažme při tom úmyslně těžkopádný sloh Hübnerův nebo jména uchu anglickému zcela cizí, a vysvětlíme si nedostatky předloh.

Poněvadž máme všude předlohu toliko jedinou, a poněvadž jsem opravoval toliko omyly a chyby patrné, nepokládal jsem za potřebné zřejmé omyly opisovačské zaznamenávati jakožto různočtení. Otázky, jež se mně tu naskytly, jsou zcela ojedinělé. Kdybych byl na příklad oba významné listy, Raveův Hartlibovi (č. CXIX.) a Komenského Nigrinovi (CXXV., též CXXVII.) podal se všemi chybami předlohy, bylo by třeba bývalo otisknouti je dvakráte. Nejtěžším záhadám v oboru tom věnoval zvláště neunavný ředitel *Dr. J. Reber* se zvláštní obětavostí mnoho práce a důmyslu. Všude však ukázalo by se přirovnáním mezi předlohami a otiskem, že opravě bylo věnováno tolik práce a péče, kolik jen vydavateli a jeho přátelům bylo lze. V druhé polovici toho dílu (od archu 13.) jest mně uvésti se zvláštními díky prof. *Dra. J. V. Nováka* v Praze, jenž revidoval všecky texty, a prof. *Dra. V. E. Mourka*, rovněž v Praze, jenž četl všecky texty anglické.

Postup listů jest rovněž jako u Patery chronologický. Poněvadž jsem i v době tisku nové a nové věci nalézal, a vše, pokud jen bylo lze, v tomto svazku chtěl zařaditi, osobně pak nebylo mně lze přidati věci nové ke kusům nalezeným dříve, stalo se při věcech z r. 1658, že pořádek ten byl poněkud porušen, což jsem bohužel znamenal již pozdě a prosím tedy v té příčině o laskavé prominutí.

Bude-li moci některý badatel jednou napsati, jako napsal Balan: »Nos ex codicibus authenticis, ex originalibus litteris ... omnia transcripsimus vel

nostra vel amicorum opera« (Mon. Ref. Luth. 1521—5. Ratisbonae 1887. Praef.), vydání toto vzdá se rádo používání vědeckého. Že by určeno bylo na krátkou dobu, netřeba se mi zajisté obávati. Jakkoli však důležité bylo by pro stránku formální nalezení originálů, přece se nedomnívám, co věcného vychází z tohoto vydání, že by tím bylo podstatně změněno. V té příčině bych použil slov Th. Sickla: »Die Fehler sind weder zahlreich, noch von Gewicht.« (Zur Geschichte d. Conc. in Trient Act. 1559—63. p. 651.)

Na některé, jež mi částečně připadly během dalších studií, sám tuto upozorňuji. Spis *J. V. Andreaeův* na str. 2. uvedený není »Invitatio«, nýbrž »Christianae Societatis Idea etc.« 1628. — Vynález Komenského na str. 27 připomenutý jest »Perpetuum mobile«. — Na str. 175 čteme zkomolené jméno »Opalinsky de Bnin«. Na str. 213 m. Winkler čti Wilkins. — Dále uvedeno nesprávně pod listem XC., že kollacionován od Dra. Prümersa m. Dra. A. Andersona v Upsale.

Z pokusu, podati dějiny materiálu tuto tištěného, vychází dále na jevo, že po stránce obsahové látka tu obsažená je spolehlivá. Nižádný z opisovatelů neměl příčiny, proč by něco měnil ze svých předloh. Jediný, jemuž učiněna výčitka, že něco zamlčel, jest Komenský sám; předmětu obvinění však nemáme v tomto svazku. Naproti tomu jsem nedávno zpozoroval, že list Bealův Komenskému (tuto č. CLXXV.) byl již od Komenského beze jména otištěn, a to, jak hned připojuji, na konci poněkud zkrácen. To by se shodovalo s úmyslem vynechati věci zbytečné. Avšak i tuto jest se nám vzdáti konečného úsudku, poněvadž nemáme v Londýně listu toho v originále, nýbrž jen v opise mezi papíry Pellovými.

Konečně třeba opět upozorniti na neúplnost této sbírky. Kdokoli uváží vše, co tuto sděleno, mimo to přirovná velikost úlohy k mým obmezeným prostředkům hmotným a časovým, nebude vykládati ve zlé, že jsem já sám dodatkem opět nalezl ještě dalších 60 listů, jež nebylo lze zařaditi do této sbírky. Část označena již v tomto úvodě.

Druhý svazek, jenž je má pojmouti, podá ještě něco z jiného materiálu listinného, různá to excerpta k životopisu Komenského, posud neznámá, jakož i některé menší práce jeho, jež nesnadno bylo označiti jménem korrespondence. Do něho může se též ponechati přehled historického výtěžku celé publikace, který by tuto vypadl jen zlomkovitě.

Zde zbývá mně jen ještě vysloviti díky nejvřelejší všem hojným přátelům a známým za jejich ochotu při sbírání, opisování a opravování sebraných tuto listů. Veškeré svrchu uvedené sbírky, archivy a knihovny mne co nejochotněji podporovaly, často i více, než jim nařízeno. Mnohých opisů nabyl jsem od přítele *K. Chorváta*, bohužel záhy zesnulého. Avšak nejvýdatnější podpory jak v opisování, tak i v opravování dostalo se mi od neunavného, obětovného ředitele Dra. *J. Rebra* v Bamberce. Poukazuji k tomu, co jsem již v předmluvě ku prvnímu vydanému svazku řekl. Tam vysloveny díky také pánům prof. Nikitskému, inspektorovi Treffnerovi v Jurjevě, J. Müllerovi v Gnadenfeldě, řediteli prof. Dru. Markgrafovi ve Vratislavi. V druhém svazku četl veškerou korrekturu též prof. Dr. J. V. Novák, jak již řečeno, prof. Dr. V. E.

Mourek texty anglické. P. sekretář Fr. Zollinger v Curychu přirovnal ještě jednou texty tam chované, pan farář Bickerich v Lešně a pan bibliothekář Sosnovský v Poznani byli vždy ochotni pomáhati. Pana Dra. Axela Andersona obecně známá laskavost přispěla i tomuto dílu. Neméně ochotně povolili mi otisk svých spisů pp. prof. Dr. D. G. Loesche ve Vídni a Dr. Diederich v Mitavě. Často naskytla se mi již příležitost poznati zvláštní ochotu a laskavost p. ministeriálního rady Dra. A. Szilágyiho v Pešti, jež se tuto opět ukázala; rovněž mi byli pomocníky p. bibliothekář G. Moes v Amsterodamě, p. R. Aron v Berlíně, p. Dr. Th. Klähr v Drážďanech, p. prof. W. R. Morfill v Oxfordě, p. kustod Buckle v Brit. Museu. Při revisi Indexu mi poskytl pomoci stud. theol. p. K. Kurnatovský, potomek přátelů rodiny Komenského.

Na konec vyslovuji díky veleslavné České Akademii císaře Františka Josefa za pěknou úpravu a několikerou hmotnou podporu.

SEZNAM LISTŮ.*)

---

*) Odchylky od tisku listů samých v označení úplnosti listin a jistoty vzhledem k osobnostem prosím aby se pokládaly za výsledek novějšího studia, tedy za definitivní prozatím výsledek badání. Závorka () značí místo nebo dobu, jakož i adressáta na listě samém nejmenovaného, jehož však pravděpodobně lze uhodnouti; závorka [] značí pisatele neb adressáta jen tušeného.

**) Na usnadněnou přehledu, odkud každý list vzat, připojuji počátečními písmeny stručně místo, kde se chová:

1. *A. R.* (Archivium Rákóczianum, v zemsk. archivu v Budapešti).
2. *A. U. L.* (Archiv Jednoty v Lešně).
3. *A. U. P.* (Archiv Jednoty v Poznani).
4. *Berlin* (»Deutsches Schulmuseum« v Berlíně).
5. *B. R. P.* (Biblioteka Raczyńskich v Poznani).
6. *B. U. L.* (Bibliot. Jednoty v Lešně).
7. *Bodl.* (Bodlejana).
8. *Br. M.* (British Museum).
9. *Curych* (Státní archiv v Curychu).
10. *Gotha* (Knížecí bibl. v Gothě).
11. *Hambg.* (Městská bibl. v Hamburku).
12. *Kodaň* (Dvorní bibl. v Kodani).
13. *Mus. Boh.* (Museum Bohemicum v Praze).
14. *Naard.* (Museum v Naardeně).
15. *Ochranov* (Archiv Jednoty v Ochranově).
16. *Stokh. A.* (Riksarchivet v Štokholmě).
17. *Stokh. B.* (Královská bibl. v Štokholmě).
18. *Ups.* (Univers. bibl. v Upsale).
19. *Utrecht* (Univers. bibl. v Utrechtě).
20. *Vrat.* (Městská bibl. ve Vratislavi).
21. *Wolfb.* (Knížecí bibl. ve Wolfenbüttlu).
22. *Žit.* (Městská bibl. v Žitavě).

Tisky:

23. Spisy Komenského:
    a) *Atrium.*
    b) *Clav. Ap.* (Clavis apocalyptica).
    c) *Contr. Scheff.* (De quaestione, utrum Christus resurrexerit).
    d) *Diog. Cyn.* (Diogenes Cynicus).
    e) *Janua Anch.* (Janua Anchoranova).
    f) *Janua Rog.* (Janua Rogerova).
    g) *Lux e t.* (Lux e tenebris).
    h) *O. D.* (Opera didactica).
    i) *Phys.* (Physicae Synopsis).
    j) *Via L.* (Via Lucis).
24. *Guhr. JJ.* (Guhrauer, Joachim Jungius).
25. *Krok* (Časopis Krok, 1896).
26. *Łukaszewicz* (Łukaszewicz, Krótky opis etc.).
27. *Mit.* (Sitzungsber. der Kurländ. Gesellsch. für Literatur und Kunst.)
28. Monatshefte der Com. Ges.
29. *Serar. Ref.* (Serarius, Refutatio).
30. *Spizel* (Spizelius, Infelix literator).
31. *Syll. ep.* (Sylloge epistolarum, ed. Burman).
32. *Thurl. P.* (Thurloe Papers).
33. *W. Boyle* (Works of Boyle).
34. *Zoll.* (Zollinger, stať o Syllogismu).

*) Patří pravděpodobně v pozdější čas.

quaeso statim atque haec acceperis, etiam per diversas vias, tametsi breviter. Vale, vive, vige, Teque maioribus serva, et servari alios iuva.

9. Sept. 1654.

T. antiqua fide
Cuius manum et mentem nosti
J. C.

(Coll. vydavatel.)

CXLVI.

[Komenský Hartlibovi.]

[Z Lešna . . .]

Zasílá některá proroctví Melišova, z nichž na jevo vychází, že Hollandsko a Anglie ještě mají býti rozdvojeny.

Meum quoque erat, ut Domino ex visionibus Melischii, quae superiori die Lunae apparuerunt, illas mitterem, quae ad Angliam pertinent, si forte Dominus illas aliquibus insinuare posset, qui discordiae et dissensionibus, quae minantur, obviam ire, et fraternam dilectionem inducere valent. Verba Videntis ita sonant: Visus sum mihi proficisci in Britanniam, et videre supra eam in aëre scriptum En ge-land. Utinam vere concorde et indivisi manerent contra eos, qui illis parant infortunium. Inde ibam per montes et paludes absque pileo et calceis, indutus pallium longum et nigrum, et cito currebam in regionem aqueam, quae parum terrae habebat, supra qua scriptum erat Hol-land, o Holl-land Hol land. Quid hoc significat, ego nescio, Deus vertat in bonum, et pacem det Christianis: quemadmodum postea vidi pulchram mensam stantem, et virum albis indutum inferre epulas, qui in dextra gerebat fasciculum parvarum virgarum albarum aureis chordis circumplexarum quae inscriptae erant Fides, Charitas, Spes, Patientia: Mensae assidebant quattuor personae tanquam magnates, quod illorum insignia ostendebant, horum manus accipiebat Vir ille albus et iungebat illas. Confirma illud o Deus, ut concordes sint tui, etc. Hactenus visiones, ex quibus apparet, quod in Anglia aeque ac Hollandia adhuc discordia et divisio vigere debeat, quod indicant nomina divisa, antequam vera unio adveniat. Noverit Dominus, haec ad idonea subiecta promovere, quae divinae gratiae ex animo commendo.

(Coll. vydavatel.)

CXLVII.

J. Heinlin Komenskému.

Z Bebenhausu 1654 — 28. října.

Chválí Komenského Physiku, která se s výzkumy Heinlinovými tak srovnává, že patrno v tom působení jednotného ducha, srdce křesťanův slučujícího a podněcujícího.

Vix autem credes, Vir humanissime, quamvis verissima dicturo, quanto gaudio gavisus fuerim, postquam Physicas Tuas lucubrationes vidi, easque cum meis, quas iam

a quinquaginta annis (quibus secundum Theologiam etiam Philosophis speculationibus aliquid indulsi) habui cogitationibus, in plerisque congruentes animadverti. Ex quo firmiter statui, cum neuter nostrum alteri nec visus nec auditus fuerit, ab uno Spiritu, Christianorum pectora colligante ac inspirante, ea profluxisse. Vix etiam verbis expressero, quam nunc aestuem, si in fatis esset, coram Tecum colloqui, ut vel ego Tibi de meo exiguo, vel Tu mihi de Tuo splendidissimo lumine, aliquid impertires. Sed quia locorum maxima distantia id impedit, permitte quaeso, ut literis seria Tua negotia aliquantum interturbem, etc.

Pisatel náležel v družinu přátel Andraeových a Hesenthalerových. Srv. list CXXXII.

CXLVIII.

Figulus Hartlibovi.

Z Gdanska 1654 — 29. listopadu.

Tresť zpráv ze Švédska. Společní přátelé se dotazují na Hartliba a zvláště na Duraea. Patrno z toho, že biskup Strengnäský Matthiae vždy ještě jest zanícen pro mír mezi evangelíky. Poučení o listinách z Lešna přes Berlín poslaných; mají se držeti nad řeřavým uhlím a vyjde z nich další poučení. Podobný »Cabinet«, jako jemu, poslala pí. Sadovská i do Švédska Matthiaemu, neboť král švédský jest odhodlán za lid křesťanský se obětovati. V Polště jsou poměry zoufalé; Radziwill na Litvě v největších vězí nesnázích.

From Stockholm I received these following lines from a worthy especial friend, well known to Mr. Dury — It was signified unto us, that wee should not meete together as wee were wont to doe every Lord's Day in Mons. Laurent de Geer his great house. This being somwhat strange unto the Gentleman, hee sent the Lord of Wolzogen (an exiled Baron of Austria, whom hee hath maintained there many yeares) to the Bishop of Strengnes, to expostulate somwhat the matter with him. The Bishop used him very civilly et entreated him, that hee would put a charitable construction upon those intimations which had lately beene given to those of Monsr. de Geers congregation, assuring them all, that shortly there would bee found out a favourable expedient, to give them satisfaction in such a manner as they could little thinke of at this present. Since that time wee have had our solemne meetings as formerly and there is no exceptions taken against it. But what's the matter that old Mr. Duraeus is so silent all this while? Is hee yet in the World? Why doth hee not reassume his former most laudable endeavours for Pacification between us & Lutherans? And why is also Mr. Hartlib so silent all this while? Thus far the Letter, whence I conclude that there is yet some good in the Bish. of Strengnes, who hath alwaies been a great Promoter of the Worke of Peace. I remember what Letters hee shewed mee whilest I was there the last time in the year 1649. which hee had written at diverse times to the Prince now K. of Sweden. In a word he had thought upon him a good way, the Lord give him now a heart to fullfill all his good Councel, and to follow the way of Truth and Peace. I hope you have received the Paper, which I heare was sent unto you from Lesna by the way of Berlin: It was to shew you the true dimensions of the Cabinet which was there bestowed upon the Lady Sadowsky, but if you held the paper over a coale fire, it will direct you what you should doe with it. The same secret Cabinet was sent to the fore-named Bishop, to unlocke it to the K. of Swed. For the known Prince is fully resolved to joine himselfe with other confederates to prosecute the work of G's. vengeance upon his Enemies, and of the deliverance of his oppressed and persecuted People even with the spending of himselfe and spilling of his blood. These are the formalia taken out of the P's owne handwriting. Thus you see that the contrivance of Baron Sadowsky is not allogether out of season. But what will become likewise of us in Poland? The whole Kingdome is in a desperate case of confusions. A good hand writes from Thorn: Radzivilius cum Universa Lithuania in extremas angustias redacti sunt: neque uspiam

apparet Consilium aut Auxilium. The Emp^r hath sent his Resident at Hamburg, the Lord Plattenberg to congratulate the K. of Swed. But hee is styled — unus ex vaferrimis mortalium, by a minister of state who hath reason to know him. —

(Coll. E. Salmon.)

CXLIX.

Komenský Figulovi.

(Figulem z češtiny přeloženo.)

Z Lešna 1655 — únor-březen.
List Hartlibův a jiné noviny z Lipska Komenského bolestně zarmoutily. I Sadovský myslí, že jest veta po vyhnancích. Bojí se o Hartliba, že mu jeho prostřednictví bude na velikou škodu. Na konec prosí svého zetě, by tyto stesky oznámil Hartlibovi a požádal ho o brzkou zprávu

Nos hic Lesnae perculsissimi sumus Hartlibianis literis, quibus occinunt quotidianae instantes Novellae Lipsenses et aliae. Ego quo vespere accepi, totam sequentem insomnem habui noctem. Baro Sadowsky prorsus de nobis (Bohemis) actum esse putat, nisi inde auxilii spes apparuerit. Hem praecipites abire spes nostras — Proh dolor! Adeone Satanae irato, et Antichristo furenti, omnes miseri praedae erimus! O profunda Dei judicia, si tales etiam ac tam justos contra Babylonem apparatus, frustra esse permiserit. Quid aliud cogitare veniat, quam minus sincere, aut non ex mente Domini, gesta esse hactenus omnia, si in vanum omnia Providens rerum fieri velit. Aut quid tandem de hac re statuendum. At fortassis etiam laetam dabit Catastrophen ille, cujus veritas et Bonitas in aeternum durat. Si unquam cupidi fuimus, id sane erimus percipere, quem tandem haec res eventum sit habitura. Ah quam metuo Amico nostro Hartlibio, quid illi fiet, quid reliquis. Terret me hoc incendium, ne lanienam det, cui parem vix sol vidit unquam, tam furiose contra invicem flagrantium animorum. O Deus, Deus, miserere Christianorum Gentium, et iras tandem contra nos accensas depone! Has meas, et B. S. curas, et timores D. Hartlibio nunciabis et ut verbis aliquot saltem, quid porro geratur, innuere ne negligat, quavis data occasione, nostro et tuo nomine quanta poteris diligentia exorabis.

O příčinách úzkosti v listě tomto se jevící viz list předešlý. Ovšem by bylo třeba poznat i korrespondenci se Švédskem, by se mohly naše záhadná data doplnit.

(Coll. vydavatel.)

CL.

Komenský Stuckiovi.

[Z Lešna (?) 1655 — v dubnu.]
Zpráva o Kom. studiích a učitelích v Německu.

Quantum ad me, Comenium, audivi quidem Goclenium et Combachium sed in transitu tantum, Marpurgi hospes. Sedes studiorum meorum fixa fuit Herbornae per biennium (anno 1611 et 1612), postea Heydelbergae anno

1613 et 1614. Ibi praeceptoribus usus Piscatore, Ravenspergero, Alstedio, Gutberletho: hic Pareo, Copenio, Altingio, Sculteto. Quorum memoria in benedictione sit! Sicut et sanctorum majorum Vestrorum, o pii Helvetii.*)

Stuckius byl reform. kněz v Curychu. Zdá se, že tento list byl poslán z Hollandska Ruliciem při nějaké kollektě.

(Coll. vydavatel.)

CLI.

[Komenský] Duraeovi.

[Z Lešna 1655 — v dubnu.]

Žaloba, že Cromwell nesplňuje nadějí, kteréž v něho byly kladeny; vyhledává jen mamon a obchod a při tom dopouští nové protivenství se strany Antichrista. Prosí o zatajení tohoto lístku.

»Quid de Republica? Nihil, somnus, torpor. Vester ille nos omnes inani spe lactat. Quid illae Classes in Mari Mediterraneo? quid in Indiis? An praeter Mercaturam et Mammona nihil quaeritur? Exspectabamus aliud quid ab eo, sed nunc plane despero, Nimis lentus est. Annon cum novus Antichristus nondum erat creatus, poterat ei Legem dicere, et impedire illam abominabilem Tyrannidem? sed de Africa, Tuneto et nescio quibus nugis agitur. Caeterum haec Tibi. Nulli mortalium haec ostendas, sed comburas. Nam ad Te libere scribo. Deus te servet.«

Duraeus poslal tento list z Curychu Hartlibovi. Protivenstvím připomenutým míní se krveprolití mezi Valdenskými v Piemontě.

(Coll. vydavatel.)

CLII.

Komenský Endterovi.

Z Lešna 1655 — v červnu.

Dle rady uherských přátel, aby svoje knihy školské v Německu vydal, posílá mu své nové »*Atrium*« za tím účelem, aby spolu i prospívali i zabavovali. Dle latinského přísloví Horatiova Komenský vždy má na paměti »et prodesse et delectare«; školy mají býti hrami, aby k vážnému vedly. Spisovatelovou povinností jest své práce znovu a znovu zkoumati a opravovati, zdokonalovati; vydavatelovou povinností by bylo je opatřiti obrazy. Tím by se vydání vyplatilo i vydavateli i školám; vydavateli, poněvadž by knihu obrázkovou jiní knihkupci tak snadno nemohli patisknouti, školám, poněvadž by k slovům přidány byly velepotřebné věci. Vyzývá tedy vydavatele, aby se knihy této ujal. »*Januu*« a »*Vestibulum*« pro Německo odevzdal Grossovi v Lipsku; toto úplně nové dílo odevzdává jako milé dítě péči Endterově se všemi právy pro Německo.

---

*) NB. Anno 1642 erat natus annos 50, 19. 20. 21. 22 Anno 11. 12. 13. 14.
Poznámka Rulicia.

Spectabili et honesto Viro, Domino Michaeli Endtero, Civi Norimbergensi, Typographo per Germaniam celeberrimo.

Honorande Domine et Fautor: Consilium Amicorum, qui nostros Patakini in Hungaria elaboratos Scholasticos Libellos Typis tuis per Germaniam vulgari suadent, ad me vero, ut id ne prohibitum eam, intercedunt, amplexus tandem sum, fierique lubens permitto. Quid enim? si quid boni ad Juventutis profectum inde sperari potest, cur invideam? *Et prodesse volunt et delectare Poëtae*, inquit Poëta. Quos si propensionem illam in homines ipsa humanae naturae, harmonice factae, conditio docuit: quid non agere decet nos, quos aeterni amoris nostri, Christi, unius in omnes diffundendae dilectionis lex undique obligat? fiat ergo in sancto Dei nomine! serviamus publico, qua datur, etiam praesenti sic oblata occasione. Sed ea conditione, ut prosimus et delectemus, quam usque maxime per industriam utrinque nostram fieri poterit. Nempe ut toto hoc Opere id praestare annitamur, quod ego mihi proposui, Omnibusque, qui didactico in studio aliquid ponunt operae, pro scopo stare debere censeo: *ut SCHOLAE fiant LUDI; sed utique LUDI in SERIA ducant.* Hoc est, *ut Latinae Linguae studio* (quod Scholas publicas hodie occupavit omnes) *quam maximam possumus, conciliemus amoenitatem: dumque formamus Verbis Linguam, simul impleamus Rerum cognitione Mentem, et ad honestas vitae actiones praeparemus Animos.* Ad quem obtinendum scopum, quid a mea et tua parte adhuc requiri videam, ponendum est mihi et Tibi ob oculos. Mihi sane recognoscenda erunt omnia ultimo (mihi seni jam) in haec talia ingenii impetu: sed videndum, *Num haec jam sint, qualia debent? harmonica satis, dilucida satis, et ad praxin accommodata satis. Et num omnia priora omnibus posterioribus sternant viam; omnia vero posteriora omnibus prioribus addant robur?*

Verbo, quicquid melius etiam constitui possit (posteriores siquidem cogitationes meliores, deque rebus jam paratis judicium exactius, quam esse potest inter elaborandum singulas) ut constituatur. Ecce quantum mihi adhuc, ut melius prosim, laboris sumam et operae! Sed et Tu potenter succurres, si et ipse multum prodesse voles. Primum curando, ut omnia edantur quam nitidissime et correctissime. Deinde consulendo amoenitati, *Figuris et Picturis*, ubicunque ad meliorem Rerum impressionem per *αὐτοψίαν* aut fortius excitanda erit attentio, aut exactius formanda imaginatio. *Quae res impensas quidem augebit vehementer, sed et pensabit eas vehementer: tum Tibi, spero, tum Scholis:* quia Libelli hi reddentur tanto venustiores et amabiliores, vendibilioresque. Nec tam facile *Tibi* quorundam illa alienos labores saginam suam esse quaerentium nocere poterit perfidia: dum clandestinis et furtivis Editionibus nullus erit locus, parare autem sibi similes Icones non cujusvis permittet conditio, aut etiam ipse pudor. *Scholis* vero talis haec Libellorum istorum Editio multum, prorsus multum, et supra quam dici potest, suavem feret fructum. Non solum, quia Picturis pascere oculos naturale propemodum est: sed longe magis, quia sic demum inoffense progredi poterunt ubique, haesitare nusquam, Docentes et Discentes, dum, quicquid Verbis exprimitur, oculis quoque spectandum, et citra errorem Menti inferendum sistetur. Nunc

certe ideo Libellos nostros nonnullis fastidiri observatum est; quia cum Rebus, Verborum vehiculo Menti inferendis, refertissimi sint, qualium videndarum pueris nondum dabatur copia, Praeceptorum vero multi ignorant ipsi multas, non potuit via haec non salebrosa et molesta videri. Nunc sublatae videbuntur salebrae, complanata omnia: quod per Rerum et Verborum campos deambulationem non reddere non poterit jucundam amoenam. *Hac ergo conditione reducere nostra illa, iterum quasi nova facta, si recipis, Egregie Vir, opus hoc totum tuum esto. Sparta*, inquam, *tua: quam nactus, orna.* Dederam equidem antehac Januam meam et Vestibulum per Germaniam vulgandi facultatem, D. Godofrido Grossio, Lipsiensi Bibliopolae, τῷ μακαρίτῃ: quo et haeredes adhuc utuntur, atque utantur, si volunt: nempe si quae Scholae prioribus illis, ex illorum officina prodeuntibus gaudere pergent Libellis. Hoc Opus toto genere novum est, novos illos (de quibus dixi) requirens labores, et nitorem, qualem illi per tuam solius industriam conciliari posse persuaserunt Amici. Jure igitur, quod Parentibus in Liberos esse natura jussit, Divinaeque et humanae leges sinunt, ego Librorum meorum parens hanc in Philologicis ultimam completamque prolem meam tua sub tutela honeste educandi, tuisque Typis per Germaniam in lucem producendi plenum Tibi trado jus, eos, qui cum potestate praesunt, per ipsius sacrae Justitiae tribunal orans et obtestans, ne hanc ipsam de his ipsis Philologicis Libris meis ultimam voluntatem meam a quoquam, praetextu quoquam, infirmari permittant. Dabam Lesnae Polonorum, mense Junio, Anni 1655.

J. A. Comenius.

Úvahy hodna jest snaha Komenského, dáti dítkám illustrované knihy školské vůbec žnejen novou osnovu knihy uvedené mezi *Vestibulem* a *Januou*, která potom zvláštní úspěch měla) a že na to neustále a znovu klade důraz. — Znamenitým důkazem jeho pilnosti je, že při politických nadějích a pracích nejvíce rozčilujících tak neunavně se uměl pohružovati v duši dětskou a její potřeby.

CLIII.

Dlužní úpis města Lešna.

1655 — 24. srpna.

Představenstvo vypůjčuje si od Komenského pět set tolarů za účelem rychlejšího vypravení peněz, určených pro jezdecký pluk plukovníka Sadovského, a to na 8%.

Wir Rath, Gerichte, Geschworne und Eltesten bey der Stadt Lissa, uhrkunden und bekennen hiermit, und krafft dieses, für Unss und unsere künfftige Nachkömlinge, in jedem Collegio, dass Unss, auff unser sonderbahres bitten, und zu desto schleiniger Abführung der Auff Seiner Gnaden des Hr. Obersten Sadowskens Regiment zu Pferde assignirte werbungs und verpflegungsgelder, der Hoch-Ehrwürdige und Hochgel. Herr Johann Amos Comönius, beÿ der Böhmischen Gemeine Senior, fünff-hundert Reichstahler vorgeliehen, die baar zu unsren Händen empfangen, versprächen solche beÿ ehester Gelegenheit mit dank wiederumb zu zahlen, und bey über verhoffen mit einkommenden Säumnis der Zahlung, das hundert jährlich mit acht Rthl zu verzinsen. Da auch darauff Unkosten und schaden verursacht und gemacht werden möchten, wollen wir solche gleichfalss zu tragen, und zu erlegen schuldig seÿn, alles zum treuesten und sonder Gefährde. Uhrkundlich und zu

mehrer bekräfftigung dessen haben wir Unser Rahts, und Gerichts Insiegel anhero drükken lassen, so geschehen zur Lissa. Anno 1655. den 24. August. L. S.

Pozdější poznámka.

Dass ein Ehrenwerther wohlweiser Rath der Gräffl. Stadt Lissa, auff diese Obligation in zwey Posten 335. sage dreyhundert fünff und dreissig fl. gangbahrer Landes Müntze bezahlt, bezeuge Ich A. S. Hartman.

Nochmahlen hierauf bezahlt d. 13. December 1681 fl. 167½. A. S. Hartman.

Nochmahlen hierauff bezahlt d. 7. Jan 1684 fl. 167½. A. S. Hartmann.

Das übrige sol von E. E. wohlweisen Rath der Stadt Lissa noch gezahlt werden.

Další poznámky ukazují, že rada městská své dluhy svědomitě platila. — Záležitost Sadovského není sice ještě úplně jasná, zdá se však dokazovati spojení mezi Lešnem, Sedmihradskem, Švédskem a Anglií. Sr. i čísla CXLVIII. CXLIX.

(Coll. vydavatel.)

CLIV.

Komenský Figulovi.

(Figulův překlad z češtiny pro Hartliba.)

Z Lešna 1655 — (v říjnu).

Vyhnanci čeští jsou ve velikých nebezpečenstvích života, neustále ohroženi polskou šlechtou, zuřící proti Švédům i jim, jen nějaký zázrak jim může pomoci. Schaum navštívil pisatele na své zpáteční cestě. Kníže Sedmihradské zanedlouho počne svou úlohu, prorok posílá povzbuzení.

»Collaudate... Deum, quod adhuc vivamus, non voluntate hominum, sed potenti brachio (Dei) tecti. Tres integras hebdomadas mors (integra) nobis horrenda ob oculos (versa)batur. Civium aliquot centeni dies noctesque ad omnes Urbis aditus atque per aggeres oppidanos dispositi excubabant: idque contra rabiem et diabolicos furores Nobilitatis Polonicae, cum exercitibus proruentis. Qui non solum omnes Suecorum invadunt receptus et stationes, ubicunque aliquem Suecum resciverint, sed et nobis Lesnensibus, Fraustadiensibus et ubi Exules ex potissima parte Evangelici habitamus, extremum exitium minantur, atque omnino in id conjurarunt. Nisi Deus *ἀπὸ μηχανῆς* nobis auxilio adfuerit, nulla nobis salus, non evademus. Ego jam tametsi maxime vellem, et suadent Amici, secedere tamen et hinc recedere nullo modo possum, ita sumus circumdati, ut non sit exitus. Dn. Constantinus Schaum *23. Sept. ad me* huc appulit et biduo commoratus, cum Mercatoribus Wratislawiam perrexit et sic ad suos. Expe(cto) brevi ab illo, quam felix fuerit itineris exitus etc. Videtis, quo in Statu su(mus), proximi nempe horrendo exitio, si permiserit Dominus; adjuvate ergo nos precibus Vestris. Nam et Scocenses nostri et omnes quotquot Exsules his in oris degimus, pari periculo involvimur. Caesareanus praeterea miles mag(no) cumulo colligitur circa Nyssam ex omnibus haereditariis Provinciis. *Princeps Transylvaniae nondum quicquam tentavit: (sed) paratus est; brevi incipiet partes suas. Videns jube(t) capita attolli, redemptionem appropinquare.*

(Coll. vydavatel.)

CLV.

Figulus Hartlibovi (úryvek).

Z Gdanska 1655 — 15. prosince.
Komenský sám udržuje rychlého posla pro spojení s uherskými Bratřími a zajisté i s členy rodiny Rákóczy.

»Mr. Comenius hath every Month his owne Cursor into Hungaria to his Brethren et corresponds likewise with the Praefectus Dominiorum Principis Transsylvaniae.«

V listě tom ještě podány též obšírné zprávy o církevních poměrech, zvláště dvou stran evangelických v Gdansku.

(Coll. vydavatel.)

CLVI.

Schaum Komenskému (úryvek).

Ze zámku N. na polské hranici, 1655. — 4. prosince.
Delší prodlévání pisatelovo na zpáteční cestě jen tím se omlouvá, že jest i on ná strojem Božím při velkém díle osvobození a vítězství církve. Všecky překážky jsou již odstraněny, švédští poslové obdrželi, co chtěli; kozáci vstoupili v úzké spojení s knížetem Satan brzy bude pokořen. Adressát má se o tyto podrobnosti sděliti s Hartlibem.

Poeniteret me, haesisse hic tam diu (in arce N. Poloniae confinio), nisi viderem Deum benedicere coeptis, dass er meine wenigkeit zu seinem grossen werkh brauchen will. Cum Cosacis foedera inivimus arctissima, in commune bonum afflictae Ecclesiae: effecta hujus videbitis brevi. (Mein Feder ist zu wenig zu beschreiben was guttes darauss erfolgen soll, mit Gottes Hülff. Wie auch dass die Legati Svedici alles was sie begert erhalten.) Nu sind alle obices auss dem wege gereumet. Nu wird Gott Satanam unter seine füsse tretten, bald. Fac sciat haec transmarinus amicus noster, S. H.

(Coll. vydavatel.)

CLVII.

C. Schaum kn. J. Rákóczymu (úryvek).

1656. Zpráva o pisatelově poslání do Švédska, zvláště o důvěrném rozhovoru s králem po slavnostním slyšení. Král se zprvu vyptával po starých svých známých z války třicetileté. Pak mu Schaum sdělil, že má ještě zvláštní záměry, které na žádost královu hned německy přednesl. Obsahovaly čtyři díly, které ve smyslu přání Rákóczyho Komenský sestavil: 1. je-li pravda, že mezi Anglií a Švédskem je spojení za účely ideálně-církevními; 2. zda dovolí v něm podíl i kn. Sedmihradskému; 3. zda by mohl zevrubněji zvěděti úmysly královy; 4. v jakém poměru je Švédsko k Moskevským a kozákům. Král odpovídá: 1. že s Anglií je smlouva jen kupecká, ale pro budoucnost že má i vyšší úmysly; 2. především musí svůj trůn upevniti; 3. zbrojení švédské ještě není přímo proti nikomu namířeno ale jediný, s kým král má přímé spory, je Polsko; 4. s Moskevskými je v nejlepším poměru. Mimo to král ještě připomenul, že by mohl v pokoji a bezpečnosti žít, kdyby neměl vyšších úmyslů.

Colloquium cum rege.

His absolutis convertit se rex ad privatum discursum interrogans de prosperitate cel^mi^ principis, coniugis et iuvenis principis, imo totius familiae multis et prolixis verbis modo in hanc modo in illam quaestionem dilapsus. Maximopere percontabatur de aetate iuvenis principis et valetudinis eius firmitate.

Cum ad haec omnia responderem, ansam illi praebui de aliis loquendi. Ubi statim se ad bellicas quaestiones composuit dicens, se arctissimam fovisse notitiam et amicitiam cum defuncto gloriosae memoriae principe Sigismundo Rakoczy tempore coniunctionis armorum Suecicorum et Transsylvanicorum; eo nomine sperare notum se esse potuisse tunc privatum cel^mo^ principi. Et cum illa amicitia cum domo et familia cel^mi^ principis in statu privato facta sit, se eam firmius nexurum, postquam deus ad alium ipsum statum promoverit.

1. *Mox perrexit* ad militiae statum, an adhuc habeat paratum exercitum cel^mus^ princeps.

Cui dixi habere suam celsitudinem exercitum insignem tam domesticum, quam exoticum, in exotico dixi esse Germanos bene exercitatos, et non in eximio numero sub duce Gaudio, qui et regi notus erat, et aliis officiariis. Dixi porro praeter Germanos alios praeterea non in exiguo numero equites Valachos et Raschcos pedites, qui in peditatu eximiam laudem merentur.

2. Porro interrogare instituit de magnifico dno Kemény János et Bakos Gábor, an adhuc in vivis essent.

Cum dicerem esse utrumque in vivis, gestiens quasi iterum dixit: Vivitne Bakos Gábor! Cum vivere dicerem, ille denuo replicuit, opportet illum iam senem esse, et fortassis totum canitie respersum. Dixi senem esse, sed vegetum, et adhuc Ungarici peditatus ducem supremum, mediocri etiam canitie coloratum.

3. *Tandem adhuc* interrogavit, an adhuc Seculi eo modo militarent principi, sicut ante soliti fuerunt.

Eo modo plane dixi, si necessitas exigit. Hos summopere laudabat a fortitudine et patientia rex, unum atque alterum eorum narrans experimentum.

4. Iterum repetiit an in bona valetudine esset Johannes Kemény, et num ille militiae praeesset.

Ubi illud asserui hoc affirmavi: Nempe quod generalis dux sit totius exercitus, seu militiae cel^mi^ principis.

5. Ultimo pauca interrogavit de bello Moldavico, nempe de occasione, progressu et fine. Item ubi nunc locorum eiectus esset palatinus.

Ad quae omnia ipsi pro notitia mea respondebam ad eum modum, quo modo cancellario respondi talia quoque interroganti.

Cum hic rex interrogationibus suis subsisteret, dixi me adhuc alia quaedam habere proponenda, hinc petere me clementissimam informationem, an ser^mus^ rex mandaret ea alii tempori reservari, an in praesens proponenda statueret.

Ad haec rex proponit: statim, quod restat, ipse prius audiam, postea delegabo quoque quendam, qui porro fusiorem audiet explicationem.

Haec cum intelligerem, quaedam puncta praemeditata ex instructione suae celsitudinis desumpta et verbis saltem exculta et colorata, quae pro rerum circumstantiis concinnata verbis Germanicis, quia regi idioma latinum non arridere videbam, edisserui.

Et cum ex litteris suae celsitudinis, ad dn. Comenium scriptis, viderem esse clementissimam voluntatem suae celsitudinis, ut me quoque instrueret dn. Comenius consilio, inivi consilia cum illo de his punctis, quae ille in hunc sensum proponenda suasit.

Puncta regiae maiestati Sueciae vigore instructionis et vi rerum circumstantiarum dicta.

1. Cum non obscuris indiciis fama ad cel^mum^ Transylvaniae principem dominum meum clementissimum pervenerit de CONFOEDERATIONE Suecico-Angliae pro communi christiani populi libertate et tranquillitate, ideo his tantorum principum heroicis conatibus: quia nihil inde quam orbis salus sperari poterit, si in effectum ducantur, si res se habet, ut fama tulit, sua Celsitudo pro ea propensione, quam habet erga bonum publicum, multum gratulatur et simul desiderium suum, ut propositum hoc constans sit, significare in praesentiarum sustinet.

2. Et siquidem in tam fructuoso negotio omnium rerum felicitas speranda est, si coniuncto opere opus hoc suscipiatur, et orbis terrarum quantumvis inter se dissitus, quasi colligetur amicitiae mutuae et correspondentiae vinculo, cel^mus^ Transylvaniae princeps animi sui indicia mittit, quibus studia sua defert suae serenitati votis suis, quibus una servire

desiderat bono publico, quantum in se quantumque circumstantiae status et principatus sui permittunt.

3. Et quia hoc constanter fieri nequit, nisi poenitius sciat sua cel^do intentionem christianorum principum: ideo si dignum videbitur ser^ma regia maiestate, exoptat sua cel^do, ut in tam auspicato opere voluntatem et intentionem eius ser^mae maiestatis liquido intelligere possit. Qua intellecta flectet sua cel^do consilia, ut tempestive sibi prospiciat in eo, quod non solum ad muniendum mature regnum suum, sed quoque ad bonum publicum promovendum una facere visum fuerit.

4. Etsi quidem porro hoc non in commissis habeo, quia vero rumor passim pervagatur diversas regiones, atque in hoc ipso regno in omnium ore est, quasi sumptuosa illa praeparamenta bellica, quae a ser^ma V^ra Maiestate suscipiuntur contra Moschcorum hostilitatem, quae praesumitur, convertenda sint, in eo si fieri posset demisse expetere auderem certam aliquam informationem a ser^ma V^ra Maiestate cel^mo principi meo domino meo referendam. Quae aperte intellecta fortassis utrinque proficua esse possit. Praesertim cum Cozaci coniuncti Moschcis amici clementiam suae cel^nis magno ambitu non solum affectent, sed implorent et exorent. Ne in illa illorum affectatione suscipienda aliquid praecipitanter fiat, quod utrinque detrimentosum esse possit. Multum intererit, si inde liquidam informationem suae cel^ni afferam.

Quae omnia si sua cel^do intelligere possit, id maximopere sibi gratum fore testatur, et quibuslibet officiorum generibus demereri studebit.

Ad ista omnia puncta constante memoria nullo puncto praetermisso his plane verbis, quantum memoria mea retinere potuit, clare et perspicue respondebat.

Responsio regia ad proposita puncta.

Ad primum. Inter Sueciae hoc regnum et modernam anglicanam rempublicam sunt firma amicitiae fundamenta, imo et foederum, iacta iam a regina Christina, non tamen ulterius sese extendentia, quam ad respectum mutuorum commerciorum. Pro communi bono et publica salute nulla adhuc facta est coniunctio aut armorum, aut animorum. Nec licuit etiam, cum Angliae protector tot domesticis turbis implicitus fuerit et negotiis, quae nondum sopita sunt, cum Gallis. Ego interim (sic enim rex semper quamdiu mecum locutus est, in singulari numero locutus est) misi ablegatum meum ad protectorem, qui etiamnum ibi subsistit et honorifice habetur, non tantum ut vetera commerciorum foedera confirmet, sed et nova superaddat, quibus propius communis boni rem attingamus, et quia seditiones domesticae ibi ferme sedatae sunt, ac pacis conformatio cum Gallis propediem speratur, spero propositi mei bonum eventum. Ista pro tempore renuncio celsissimo Transylvaniae principi, eidem quae porro fient non occultaturus. Cordi mihi nihil est, quam studium boni publici et christiani populi tranquillitas et libertas. Cuius deus mihi testis est. Si audire voluissent consilia mea christiani principes, quae ex hoc regno ipsis meo calculo suggerebantur, in pacificatione Monasteriensi longe firmiorem pacem habuissent et amoeniorem libertatem, quam qua nunc fruuntur. Sed cum praeterita facilius reprehendi possint, quam corrigi, quicquid in me situm erit, eo conferam, ut publica salus et dei gloria inde augmentum sentiat. Et hoc ipsum est, quo omnes vires intendam, et nulli operae aut sumptibus parcam. Nihil me movet aliud, quam dei gloria, et publica salus. Privata non est, quod operose curem. Nemo mihi, quod meum est eripiet. Sedeo enim hic intra septa saxorum et montium, non tam facile me aliquis accedet ad eiiciendum me. Spectat alia animus, quam ut pro privata securitate aut commodo tantam belli molem cogam. Quod eo fervidius curabo, cum in iisdem esse videam suam cel^nem Transsylvaniae principem cogitationibus. Cum quo ut correspondentiae nexus in his omnibus magis aut magis stringam, omnem operam dabo, ac re ipsa ostendam.

Ad secundum. Non possum alia via procedere, quam prius firmare pedem regni mei. Lubricum est et inane publica gestare, antequam privata bene stent. Ordinanda mihi prius sunt, quae intus in novo regno meo remedio opus habent: stabilienda ea quoque, quae foris ad muniendum regnum pertinebunt. His firmis omnia firma erunt, et feliciter procedent. Quibus firmatis, si deus vitam concesserit, cetera sponte fluent. Interim quod ad bonum publicum promovendum spectabit, rem cum aliis conferre nullo modo intermittam.

Ad tertium. Ut suae cel[ni] Transylvaniae principi voluntatis meae propositum declarem, alia dicere non possum, quam quod communis orbis concussio me quoque ad arma induenda cogat. Quocunque oculos vertimus, apparatus videmus bellicos. In tanto orbis motu me otiosum sedere non oportet. Ceterum nullum quidem specialem hostem habeo. Cum vicino rege Daniae nobis pax est, nec ullus belli metus. In imperio quoque adhuc pax durat: quamvis et ibi saepe pacis instrumentum violatum esse videatur. Nec ullus praeterea alius nobis dat occasionem. Cum Poloniae rege, fateor, nobis haereditarium odium est; de meo enim et tuo agitur. Ille enim quod meum est, mihi eripere annititur, nec ullas iustae pacis conditiones amplecti vult. Verum cum aliis pactorum nondum exspiravit terminus. An vero illum expectare consultum sit, deus novit, quandoquidem illi ipsi nulla futurae pacis media aut amplecti volunt oblata, aut alia sincere quaerere. Misisse illos quidem, quod certum est, internuncium, sed cum tam spinosis nexibus, qui manifeste currunt contra tractatum, imo honorem nostrum et contra regni decreta. In his terminis, si mea defensum eo, nemo vitio dabit. Credo tamen illos se accommodaturos et fore, *ut per mediatores difficultates*, quae intercedunt, componi possint.

Ad quartum. Cum Moschcis nobis firma pacta sunt, ac neutra ex parte violata: nihil quoque hostile ostendit magnus Moschcovitarum dux. Misi eo legatum meum, qui tanto cum plausu receptus est, ut nihil amplius desiderari possit. Sic omnes mei subditi eo commerciorum gratia euntes honorifice tractantur, nec in vicinia ullus subditorum meorum ab iis laeditur. Sic ex illis externis nihil ominari possumus, quam amicitiam et observantiam pactorum. Ceterum quicquid in corde est, meum non est indagare. Iuvat tamen ad utramque fortunam paratum esse, tam pacem, quam bellum erga quemvis.

Haec sua majestas responsionis loco dabat.

(Celou tuto zprávu otisknul Dr. A. Szilágyi v Erdélyi Orsz. Emlékek XI. 208—223.)

CLVIII.

Komenský Figulovi.

(Překlad z češtiny.)

Z Lešna 1656 — 8. ledna.

List Hartlibův pisatele velmi potěšil. Komorník ?) krále švédského Cometka navštívil Komenského a zanedlouho opět má k němu přijíti, aby mu sdělil smlouvu mezi Švédskem a Pruskem, již by oznámil do Sedmihradska. Velmi smutnou novinu dostal z Prešova: Klobušický zemřel morem. Komenský sám by se rád dle napomenutí Hartlibových někam uchýlil před nebezpečenstvími, ale nehodí se mu, aby církev opustil; má však úmysl obrátiti se s otázkou o tom ke králi švédskému. Pracuje v tu dobu právě o spise »*Evigila Polonia*«, ale co nejdříve přejde k Pansofii, poněvadž vidí, že Bůh se svým soudem tak spěchá.

»Multum me Literae Hartlibianae delectarunt et omnes bonos hic mecum. Mox missurus sum Cursorem meum, quem ex Hungaria reducem quot horis expecto. His diebus quoque Cubicularius Regis Sueciae Dnus. Cometka ad me debet redire et referre de Transactione Electoris Brandenburgici et Regis Sueciae, quod eadem occasione ad Dn. Schaum perscripturus sum, quandoquidem illis in Transylvania multum in hoc negotio situm sit. Ast nuper Eperjesino allata nova multum me perturbarunt. Cum luctu enim summo scribit Dominus Sartorius, Klobucickium Dominiorum Rakocii Praefectum et Consiliorum omnium istius Principis Oculum, cum omnibus Filiabus suis lue Pestifera absumptum esse in Novembri. Eheu! *Sol occidit istius Gentis et Aulae.* Jam Consilia ipsorum omnia plus quam caeca erunt. Erat in animo admittere monita Dn. Hartlibii et aliorum et secedere in locum tutiorem, durantibus his turbis bellicis, ne me et meos tot annorum labores derepente obruant et absumant

incendia haec. Praesertim quod novam atque horrendam, cui nunquam antea similis exstitit, neque in posterum futura sit, Turcarum et Tartarorum minitentur illuvionem, Aulici Regis Casimiri, quae totam Poloniam devastare et captivam abducere debeat, ut etiam suos confidentiores fugae admoneant, valde metuo et metuimus omnes. Ego autem a Coetu secedere vix potero. Misi tamen ante tres septimanas literas ad Regem Sueciae per eundem Cometkam, Consiliumque expetii, Utrum tale aliquod periculum metuendum et mihi secedendum sit et quo. Expecto in horas illius reditum et aliquod responsum, de quo Te certiorem reddam. Nunc tractatui insudo *Evigila Polonia.* Quia Vir quidam Illustris per omnia Sacra me adjuravit, ne desisterem donec illum absolverem, atque genti Polonae ruenti et ruiturae succurrerem et hoc quasi Collyrio ipsorum mentis Oculos inungerem, ut edomitis vi Lucis Papalibus et Socinistarum Erroribus, in Unitatem fidei coalescant. Mox redibo cum Deo ad Pansophica mea quam primum potero absolvenda, quia video Deum cum suis Operibus tanta festinatione pergere.

List Hartlibův pravděpodobně obsahoval zprávy o příznivém přijetí Schaumově u Cromwella.

(Coll. vydavatel.)

CLIX.

Jonáš Mednyanszky Jiřímu Rákóczymu (úryvek).

? 1656 — 29. března.

Komenský se zaručil za summu, kterou si Schaum bezpochyby v cizině vypůjčil. Když Schaum neplatil, obrátil se k Mednyanszkému, aby se o tu summu u knížete ucházel. Mednyanszky to činí tímto listem.

Az szegény Comenius kegyelmes uram, most is ir azon adossághrúl, melyet Schaum contrahált, melyért ő lett kezes érette, és most is őtet szorgalmazzák felölle, magam is nagy alázatosan törekeszem Kegyelmes uram nagyságodnál mellette, mivel jót tett akkor szükségiben vele.

(Coll. vydavatel.)

CLX.

Komenský Figulovi (úryvek).

(Překlad z latiny.)

Z Lešna 1656 — 7. dubna.

Právě vhod mu přišel list Hartlibův, neboť jej může hned Mednyanszkému odeslati. Zprávy s bojiště jsou od února příznivy Švédům. Předevčírem mu je přinesl Kometka, který měl diplomatické poslání; k svátkům svatodušním se má vrátiti; král švédský mu uložil, aby i Komenského vzal s sebou do švédského tábora; Komenský se ještě nerozhodl.

»Laudo nunquam satis laudandam Dei Domini Coeli et Terrae Bonitatem, qui ita res nostras disponit, ut inter tristissimos hosce turbines, tamen saepius nobiscum invicem et cum Amicis etiam transmarinis per Literas colloqui possimus: quas Literas certe Angelico tutatur Comitatu, ne pereant. O quam in tempore ultimae Hartilibianae redditae, cras enim Cursor noster

Hungaricus perget, ut apud Dn. Medniansky se sistat ad Paschatos. De nobis et si quid certi habeo, sic accipe. Ex Transylvania adhuc bona et omnia ibi bene quamquam secretissime. Expectantur tamen. Dnus. Kometka, Regis Sueciae Cubicularius, pridie huc a Rege Sueciae ex Castris Jaroslaviae positis venit, ubi omnia in bono statu fuere, abiit 18. Martii. Hinc vides, Tua Gedanensia, typis vulgata nova, quae misisti, falsa esse. Ad 18. Martii usque nihil pugnae intercessit Suecis cum Polonis, at illa 18. Febr. inita Suecis feliciter cessit. Illo autem ipso die cum ille abiret, advolasse in Castra famam, Polonorum 5 millia, ad Premyslam flumen transiisse. Illico igitur Regem Sueciae, mandata dedisse suis Ducibus, ut (siquidem Exercitus Jaroslaviae a 1. Martii ad 18. commodissime in omni plenitudine refectus esset), parati omnes essent, istos aggredi; ipse quoque cum summa animi praesentia in aciem progredi parabat. Hunc autem intimum suum, cum variis magni momenti Literis Warsawiam, Posnaniam, etc. etc. dimisit. Offert ei Praefecturam Aulae, quod ut acceptet, suadeo. Venit huc 5. Aprilis. Mox a Paschate Dresdam Bremamque porro petiturus: habet enim in mandatis, ut acceleret iter hoc, atque ad Pentecostes si diutissime, iterum ad Regem redeat. Illum Warsawiae aut Thorunii reperturum. Jussit quoque Rex me per illum gratiosissime salvere, rogareque ut cum illo, Deo volente reduce, ad se venirem. Suadent Amici, mihi obstant varia. Videbimus quam ad isthoc temporis rerum faciem nobis daturus sit Deus. Orate pro nobis et pro me etiamque pro hoc negotio, ut illud peculiari providentiae suae ductu dirigere dignetur. — — —

(Coll. vydavatel.)

CLXI.

Rulicius Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1656 — 5. května.

Chválí latinský traktát, který Jon. Mednyanszky švédskému králi byl věnoval, jenž však málo má čtenářů spisu toho důstojných v světě hollandském.

»The adjoyned Latin Discours of Monsieur Medniansky (one of the Pr. of Transylvania his Privy Counsel, and the factotum about his High's) written to the K. of Sweden is a very notable peece. But such Pearles must not bee cast before dogs. I know none here, to whom such things may bee communicated.«

Ani děj sám, ani titul spisu, ani spis sám není mimo tuto zprávu znám; zpráva sama však je cenným příspěvkem k historii těchto událostí. Sr. pozn. k l. CLIII.

(Coll. vydavatel.)

CLXII.

Komenský Figulovi (úryvek).

(Překlad Figulův z češtiny.)

Ze Slezska (neznámo odkud) 1656 — 22. května.

Obšírný výpis ztráty, jež Komenského potkala při požáru Lešenském, a to ztráty finanční i rukopisné. Mimo to zmizely knihovny Jednoty, archiv atd. Úkryt pod mocí

rakouskou je nejistý, a cesta do Pomořan a Branibor zatarasena. Už po třetí se stěhuje ve Slezsku s místa na místo. Zvláště želí ztráty vyvrácení Koperníka a Des Cartesa, což mělo býti doplňkem k Pansofii. Pozdrav přátelům s prosbou, aby pomohli.

Fili, si vivis et vivunt Tui, faxit Deus, ut vivatis usque ad meliora tempora! Nos quidem vivimus, quotquot excidio Lesnensi erepti, sed vitam plane miseram et palabundam. Omnes omnia amisimus praeter hoc vitae spiraculum. At ego inter omnes maximam patior jacturam; nempe cum omnibus — omnium bonorum, et insuper Manuscriptorum meorum. Bona amissa sunt: 1. Mutuo dati 500 Imper. Joach: Civi nostrati, cujus Domus mihi in hypothecam scripta fuit sed iam exusta. 2. Domus mea propria deleta est, quam, ut nosti, ante paucos annos 400 Joach. redemeram et ultra 100 Imp. pro reparatione. 3. Civitati, vehementibus precibus victus, 500 Imp. Joach ante annum mutuo dedi. Illa jam periit. 4. Variarum Materiarum Magnus fuit cumulus ultra 200 Imper. 5. De persecutione Ecclesiae Bohemicae nuper impressus meis impensis Liber constitit 300 Imp. 6. *Manualis* Biblici Bohem. jam ad *Esechielem* perducti mille Exempl: jam *mihi* ultra 200 Imper. constiterant. 7. Bibliotheca mea selectissima, quam vel 500 Imper. non redemi. 8. Vestes, Lectisternia caeteraque suppellect. domestica ad 300 Imper. Tuum egregium illud horologium, Cistas Tuas et omnia, quae reliqueras, ignis devoravit. Nos jam in stramine, si modo haberi potest, per nocturnam quietem corpora nostra adurgere, senes juvenesque, *necesse* habemus. Demum *17 hujus* nocturno tempore *er(u)ta* sunt e ruderibus Lesnensibus mea, quae in fossa quadam sepulta fuerunt Manuscripta, atque ad me allata. Sed Eheu! praecipua desiderantur. Tantum enim mihi allatum est: 1. Amphitheatrum Universitatis rerum, opus Juventutis meae, vernaculum. 2. Clypeus contra Antichristum. 3. Opus Consultatorium et Pansophica quaedam. Nam proh dolor! haec desunt: 1. Sylva Pansophica, sive Universitatis rerum et Definitionum Thesaurus. 2. De Pansophia condenda deliberatio (inter consultantes instituta, in Consultatorio opere). 3. Omnia illa Pansophica, quae hyeme praeterita elaborabam et collegialiter cum nostris tractabam ad typum parata Ex. gr. Introitus, Mundus radicalis, sive Deus in aeternitate sua consideratus: Mundus item Idealis etc. etc. 4. Metaphysica et omnia, quae eo spectabant; 5. Thesaurus Linguae Bohemicae et Latinae, opus 30 annorum; 6. Varii Tractatus Theologici, ad 39 numero: Haggaeus redivivus et alii. 7. Meditationes meae et Ideae Concionum ultra quadraginta annos, prorsus omnes. Eheu in tanta confusione et trepidatione non satis bene asservata aut hinc inde disjecta periere. 8. Harmonia Evangelistarum, pulcherrimo concentu mundo Salutem applaudens, Opus anni integri, cum aliquot collaboratoribus, *eheu* interiit. Et quid dicam de Unitatis Bibliothecis duabus instructissimis? Omnium Ecclesiarum, Bohemicae, Germanicae utriusque, Polonicae, omnia etiam omnium Civium Privilegia, Instrumenta, Immunitates, etc. Vulcanus delevit! Nil ergo superest, neque nobis ad locum reditus. Hic autem sub dominatu Austriaco quale refugium? quotidie majora pericula ingruunt, tam a Polonis, quam ab ipsis Caesareanis. In Marchiam vero aut Pomeraniam qua penetrem, nescio. Tuas x^{10} 16. pridie accepi. *Windissium* quotidie ex Hungaria expecto. Mox scribam, si quid certi attulerit. Tertio

jam migro de loco in locum, hic in Silesia, quia nullibi tuto commorari possum Quicquid sit, quantum per hanc mentis in infinitum distractionem licet, Tabulas naufragii colligere gestio. Periit mihi quoque inter alia refutatio *Philosophiae Cartesianae* et *Astronomiae Copernicianae,* quod me valde dolet, siquidem in his multum posueram operae atque diligentiae; debebantque Appendices esse Pansophiae etc. Quaeso diligenter haec amicis et Patronis *insinua*, Generoso *Dno* De Geer, Revdo et Clariss. Dno Hottono, D. Wolzogen, Rulicio, Hartlibio etc., ut Christiana illorum pectora ad Commiserationem mei, miseri Senis, commoveantur. Liberis meis et vobis haeredibus, quibus potissimum Manuscripta parabam, jam nihil relinquam praeter nudas mortalitatis exuvias, matri omnium, Terrae mandandas. Salutant te etc.

Figulus sděluje, že přátelé v Gdansku sebrali 3000 zl., ale což je to pro takovou nouzi. List tento již otištěn při článku »*Comenius in Lissa*« (v Zeitschr. für Gesch. d. Provinz Posen 1893), od té doby jej ještě jednou

(coll. vydavatel.)

CLXIII.

Stockarus Pellovi (úryvek).

Z Curychu 1656 — 29. května.
Přeje, aby loďstvo anglické Antikristovi mnoho škod nadělalo. Zprávy Komenského jsou velmi důležité.

Classem Vestram Deus ipse dirigat atque ducat, ut Regno Antichristi multum imponat detrimenti. Quae D. Comenius scribit, magni sunt momenti. Utinam D. Hartlieb, quae ab ipso ordinarie accipit, subinde communicet.

(Coll. vydavatel.)

CLXIV.

Komenský Ruliciovi.

Ze Štětína 1656 — 14/24 června.
Naříká si na velikou ztrátu, o které jinak pomocníci jeho už mohli podati zprávu. Nyní právě dlí ve Frankfurtě n. O. a možno, že navštíví krále švédského; potom však se chystá do Hollandska nabídnout svých prací Elzevirovi; snad půjde až do Anglie, poněvadž od Schauma má zprávy velmi důležité. Žádá, aby tyto věci sdělil Hartlibovi.

S. P. D.

Reverende domine, spero meos amanuenses (Podivinum et Woytium), quos mox ab excisa (eheu) Lesna nostra per vos ad dilectum nostrum dominum S. Hartlibium misi, sub conductu manus Dei, recte ad vos penetrasse et sic de calamitoso statu nostro et meo informatos vos esse. Equidem est, unde cum aliis gratias agam Deo, qui mihi spolii loco vitam dedit,

addiditque ut manuscriptorum partem reciperem: doleo tamen potiorem partem esse amissam; ea scilicet omnia, quae de Pansophicis ad mundum erant descripta, et prelo parata, eheu! Maculaturas retinui, nec eas omnes. Ut tamen haec etiam flammis erepta, et quoquo dabitur modo reparata, vestro judicio tandem aliquando luci exponi possent, excessi una cum istis reliquiis in locum, ubi tutior ab insidiis esse possem, Francofurtum ad Oderam, ibique uxore cum liberis relicta, huc Stetinum me transtuli, animo ad vos festinandi, ibique communi consilio (quorum interest) domino Elzevirio haec tradendi, forsan et ad dominum Hartlibium, si consultum videbitur, transfretandi. Habeo enim a Constantino Schaumio (a quo et hero suo recte tibi esse tradita per illos meos, quae missa fuere, sperabo) singularia illic renuntianda. Ita, inquam, animus fuit ad vos celeriter volandi; sed amicorum hujus loci sententia est deflectendum esse in Borussiam ad serenissimum Suecorum regem Nondum consilium est stabilitum (pendet et pendebit certas ob causas hodie et cras) ego tamen indicium mei facere volui, ut me non esse perditum (id est mea illa omnia, sine quibus non viverem) intellecto, gratias agatis Deo, qui suos et sua non derelinquit, oretisque pro me misero, ut porro non derelinquat. A genero meo Dantisci obsesso nihil habui integro jam mense, utinam illius quoque urbis fata mitescant, sed terrent adhuc multa. Ultimis ille ad me suis docuit dominum Hartlibium optare, ut inter nos literarium reviviscat commercium. Eo igitur libentius non tantum commercium redintegrare, sed et me ipsum sistere animum induxi. Nunc tamen illi peculiariter non scribo, sed tuae dilectioni, distractus hic variis et compendii causa Tu ipse, oro, de his eum certiórem facias, aut etiam hanc ipsam chartam ad eum mittas. Reliqua coram, si vota prosperaverit Altissimus, mutuo utrinque solatio, firmiter spero. Tantum enim adhuc ex atris illis nubibus lucis reliquum nobis fecit Dominus, ut non defuturum sit, unde exultemus in bonitate ejus. Plus non vacat hac vice. De publico nihil scribo, quia constant aliunde. Privata mecum, feram et laeta (dabit Deus) adferam. Interim valete, observandi amici, fautores, patroni, quibus omnia laeta Animitus vovet omnium vestrum servus in Christo
Stettini $^{14}/_{24}$ Junii, 1656.

J. Comenius.

CLXV.

(Pell) Hartlibovi (úryvek).

Z Curychu 1656 — 31. července (st?).

Poznámky vzhledem k vespolné korrespondenci. Soustrast nad osudem Komenského jenž nevěděl, že Hotton zemřel v době, jemu tak nepříhodné.

I hope you have received mine of July 17, written upon occasion of one from Dantzick of June 17. As also my blank of July 24 with two enclosed for Mr. H. and Mr. P.

The last poste brought me a coppy of that which Mr. Co. wrote from Stettin Jun 14. 24. to Mr. Ru. of Amsterdam. In which I see that he then knew nothing of Mon-

sieur Hottons death, in a time very unseasonable for povre Mr. Co. God comfort him and keepe you.

For Mr. Samuel Hartlib the Elder at his house over against Angel Court neere Charing-Crosse West Minster.

(Coll. vydavatel.)

CLXVI.

(Rulicius Duraeovi?)

Z Amsterodamu 1656 — 7. července.

O smrti Hottonově a pohřbu jeho. Dále zpráva, jak se Vavřinec de Geer o Komenského stará a že ho dal k sobě povolati. Zpráva, že Komenský svoje díla do Norimberka poslal do tisku, nemile se dotkla Geera, i žádal si zprávy o těch dílech.

M. Hotton dyed at Mastricht a dayes journey from Aken: his intent was to use the warme baths at Aken his wife and Children were with him, the 29 of July st. n. hee was buried there. At my return I found these enclosed. I have with Mons. Laurens de Geer, who is come hether out of Sweden, been weeks agoe. He has given order to his Cousin at Hamburgh to pay to Mr. Comen. 100 Rixdalers and desired me to write to him to come hether that wee may speake with him. I told him that hee sent his workes to Nürnberg to bee printed there; he intreated me to write to Nürnberg, to understand what Bookes were to be printed there and how soone and with what Condition. If you know any thing of it, let me know it. It seemes he dislikes the inconstancy of Mr. Comenius.

(Coll. vydavatel.)

CLXVII.

J. J. Stockar Pellovi.

Ze Schaffhausů 1656 — 8. října.

Za nejlepší omluvu delšího mlčení posílá novou Januu Komenského, spisovatele o školství velmi zasloužilého. Blahopřeje k anglickým úspěchům a slibuje pro budoucnost větší pilnost v dopisování.

Nobilissime Amplissime Vir.

Etsi absentia mea per aliquot menses caeteraque negotiorum multitudo qualemcunque silentio meo praebeat obtectum: nescio quomodo tamen ipse mihi non satisfacio; proindeque culpae deprecatorem ad TE mitto, novam hanc COMMENII JANUAM, autorem de re scholastica optime meritum, atque adeo in oranda venia gratiosum, impetrabilemque futurum. Huic eidem id praeterea injunxi muneris, ut notum tibi faciat gaudium, quod de successu rerum vestrarum in Anglia gaudeo solide, deinde ut fidem faciat, si permittis, crebriore posthac literarum commercio, silentii praeteriti culpam expuncturum amorem certe Tui, cultumque non nisi cum vita positurum. Vale Nobilissime Vir, et amicitiam serva

Clarissimi Nominis Tui Cultori perpetuo

Joanni Jac. Stoccaro.

Dabam Scaphusii 8 oct. 1656.

(Coll. vydavatel.)

CLXVIII.

Pell Stockarovi (úryvek).

Z Curychu 1656 — 13. října.
Děkuje za knihu v předešlém listě připomenutou a sděluje adressu Komenského.

Nobilissime atque Amplissime Vir! Cum deaurato illo libro Tuis auspiciis impresso, Tuas octavo hujus datas ad me pervenisse gratus agnosco. Ubi ipse autor jam commoretur, adjecta chartula docebit: Ne deinceps Vestrates plura talia conaturi, liquido scribere possint, ut nunc: Nos ignoravimus, cujus ope aut qua via literas ad Eum perscriberemus.

Výmluvu Stockarovu z dlouhého mlčení béře na vědomí, praví, že i sám byl pohodlný, ale pro budoucnost bude pilnější.

Slova, která Pell cituje, stála v předmluvě Januy v listě CLXVII. připomínané. Stockar takto si opsal připomenutý lístek:

In adjecta chartula haec erant:
Dominus Comenius habitat

Amsterodami

Op de Printzen Gracht
tegen over de Ellen straet
in de Diamant Roos
by de widuwe van Ludwig Smit.

(Coll. vydavatel.)

CLXIX.

Komenský Martinu Gertichovi.

Z Amsterodamu 1656 — 25. října. — P. S. 11. listopadu.
Nábožné uvažování o příčině hrozného pádu Lešna. Upokojuje své přátele, že tisk jistého spisu, jehož se obávají, nenařídí dříve, než Boží soudy pravdivost jeho ukáží. — Pisatel velmi se o to přičiňoval, aby pomohl Bratřím bídou skličeným, ale posud s malým úspěchem. Obšírně vykládá toho příčiny.
V doušce podává smutnou zprávu o Radziwilovi.

Venerabilis in Domino frater et Compater.

Tuae 1 Septembris datae tandem me invenerunt 19 Octobris (miror ubi haeserint) quibus me de Vestro, et Lesnensium, misero adhuc statu docuisti: quem ex eo tempore nihilo esse factum meliorem, pejorem potius suspicor, et suspiro. Ah peccata nostra quantum nobis irae Dei attraxerunt cumulum! (Landsünde, Landplagen.) Utinam agnoscant, et se ipsum quisque potius accuset quam alium! ut insensati quidam faciunt, majoremque iram Dei provocant. Stultissimum est quosdam id tribuere privatae cuidam unius hominis (de horum motuum tandem exitu) opinioni, et quidem Scripturis divinis adeo consonae. Hocne tam atrociter enorme delictum est, poenae involvens integras Civitates, Provincias, regna? Peccatis profecto, qui tales non increpatis, praxin eos potius Threnorum Jeremiae docentes, quam in perversitate illa (vel silentio solo) confirmantes. Contrarium potius esset concludendum, tanta fuisse peccata nostra, tantamque populi obstinationem, ut

etiam denuntiatae illis misericordiae Dei non esset locus, praecludente illi aditum ad nos impaenitentia nostra. Nosti ipse querelas Tuas ea de re, novi ego meas, cum tot ad utrumque populum obtestationibus: sed frustra fuimus. Deus ergo non fuit frustra, suis cum comminationibus. Non audiverunt tunc voces nostras, ut Jesaiae 1: audiant ergo saltem nunc ex Threnorum 3. Nos tamen ne intermittamus sic etiam afflictum Dei populum (quantillaecunque ejus supersunt reliquiae) solatiis erigere: aeternam esse misericordiam ejus quae nos non permisit consumi, nec permittet, quia non ex corde affligit, emendationem tamen quaerit (Thren. 3., 33.). Quantum ad vulgationem eorum quae sine scandalo publicari non possunt, ne metuite: nihil fiet, quamdiu non Deus ipse suum opus esse opere ipso testatus fuerit. Interim in silentio et spe sit fortitudo nostra. Sive nos intelligimus sive non intelligimus vias Domini, procedent tamen, etiam per procellam et turbinem: oremus tantum, ut digni reperiamur videre salutare ejus.

Me una res angit vehementer, quod quibus prodesse velim non possum, disperso meo gregi. Hamburgi et Groningae non frustra fui: hic omnia frustra tentantur, ne teruntium quidem (praeterquam viaticum uno in loco mihi, duobus Paulo H. collatum, satis leviter) impetravimus hucusque. Excusant varie: etiam in dubium vocantes authoritatem Ducis Lignicensis, cujus Testimonium submiserunt nostri. Scribebat gener meus ad me Hamburgae adhuc exsistentem, ex ore Domini Ursini id habens, paratas jam fore per classes collectas pro Lesnensibus, ut festinarem. At vero huc ut veni, non solum nihil paratum reperi, sed nec aliud a Dominis Legatis fuisse scriptum, et in Synodis commendatum (a Synodis autem Ordinibus rursum) quam ut Gedanensium et Lesnensium in futuris Pacis tractatibus esset memoria, sicut et reliquorum per Poloniam Reformatorum, utercunque Rex mansurus esset Rex, illi omnes ut includerentur Paci. Tentabam ergo urgere meorum saltem Confratrum necessitates (non etiam Vos exclusurus, si successisset): sed hucusque, ut dixi, frustra. Vobis si videtur majoribus aliquem instructum testimoniis huc mittere, non prohibeo: nec tamen quid spei faciam habeo. Aut saltem Testimonia (Omnium trium Illustrissimorum Ducum) mittite, quibus pro omnibus Reformatae Religionis Lesnensibus intercedant: si quid vel hoc ipsum ultimum (tanquam anchora sacra) juvare possit. P. Hartmannus vehementer ardet Angliam videndi desiderio: forte illum dimittam, tentaturus an aliquid plus commiserationis ibidem invenire liceat. Quod equidem jam per literas tentavi, et ab amico (S. H.) spes facta est aliqua, si domi res imperturbatae maneant: sicuti mansuras jam spes esse incipit. Hoc etiam scribit mihi Dominus Chodnicius Skalitio, Paulum Laurinum ad se dimitti petens, ut apud eos Scholae agat Rectorem, Concionibusque ad populum habendis juvet utrumque senem. Licebitur id Vestra gratia? Mallem ibi eum esse, quam Wratislaviae paedagogiatu tempus terere Scribo ad eum (Laurinum) ut Vestrum requirat consensum. Tu autem Vale cum Tuis, reverenter a meis salutatus. Mihi hic loci hiemandum jam erit: aut fortassis expectandum sepulchrum. De quo alias. Vale. 25. Octobris 1656, Amsterdami.

P. S. 11. Novembris. Scripta ecce epistola nuper non fuit missa: quia turbatissima intervenerant, quorum eventum putabam expectandum, ut certi

aliquid scribi possit. Multa tamen publica (permittenda)*) Deo. Princeps Radzivil fuit captus a Tartaris, sed liberatus est mirabiliter. Contra Königsmarkius a Gedanensibus captus: quae res ut insperata est, ita Gedanensibus spem pacis affert, quod facilius inter Reges istos inita pace, bella finiri poterunt: quod faxit Deus. Aliqua si supererunt, scribet ad generum Tuum meus P. H. Oremus autem pro invicem, et pro Ecclesia ardenter si unquam. Vale cum omnibus Tuis, quos saluto.

Obálka tohoto listu, nadepsaná »Herren Martino Gertichio Seniori Ursken«, má i pečeť Komenského výborně zachovanou.

(Coll. Dr. Prümers v Poznaňsku.)

CLXX.

Komenský Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1656 — v listopadu.

Prosba o podporu, které církev anglická Piemonťanům neodepřela, Bratřím však již několikrát, tak že se neodvažují znovu prositi.

Lesnensium me angunt necessitates, illorum egestati subvenire laboro, qua mihi transire et Fidei consortes salutare datur. Nec frustra fui Hamburgae, Emdae, Groningae, hic nihil adhuc tentatum, dum circa illa meus totus occupatur animus. O si me res haec non distraheret, ut meis vacare possem totus! sed commissam mihi fratrum rogatu intermittere non possum curam. Apud Vos autem nihilne spei? Infelices fuimus ea parte in Anglia Vestra nos Hussi posteritas, qui ter apud Vos pulsata misericordiae Vestrae Janua ter repulsam tulimus: praeterquam quod Belgica Ecclesia de suo bis contulit (Anno 1633 et 1642) quibus rependat Benedictione sua Deus. In fractos Pa(l)atinos aliquoties, nuperque in misere afflictos Waldenses Pedemontanos (lib)eralem fuisse Angliam non invidemus: ad nos non extensam quoque commiserationis alam patienter ferimus, nec instare quarto audemus. Oramus tantum, ut Opus Dei, quod agunt, feliciter procedat per illorum quoque manus! Audi Jesu Christe!

(Coll. vydavatel.)

CLXXI.

J. Mednyanszky Komenskému.

(Překlad z latiny.)

Z Uher 1656 — 30. prosince.

Zpráva o pohnutí knížete Rákóczyho a jeho spojení s kozáky. Císař se sice pokoušel zdržeti ho velikými sliby od toho kroku, ale marně. Poslal však rychlého posla císaři, že míní jeho krajin šetřiti.

My gracious Lord and Master, the Pr. of Transylv. is already upon his march, with a very selected Army of 40 thousd Men: with whom are to joine (if it bee not done

*) Nečitelno.

already) twenty thousand Cossacks. The Emperor did tempt to keep back his Highs. with a number of rich and goodly Donatives and Presents; promising to procure the Imperial Crowne to be settled upon the House of Ragotsi, after the decease off the Heires of the House of Austria. But all this did not hinder the Prince from persecuting of his great purposes. Only he dispatched an Express to the Emperor with assurances, that he would spare his Territories, as long as he carry himself fairely towards himselfe, his Army and People.

(Coll. vydavatel.)

CLXXII.

Hartlib L. Boylemu (úryvek).

Z Londýna 1657 — 7. ledna.

Komenský poslal Dalgarnovi svou myšlenku o filosofickém rázu (jazykův), ale jen krátce a všeobecně.

I long to hear more particulars of Dr. *Winkler's* philosophical character. Mr. *Comenius* hath sent lately to Mr. *Dalgarno* his idea of it; but it is so short and general, that it is not worth the imparting.

CLXXIII.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1657 — 5. února.

Původ spisku »*Excidium Lesnae*«, který Komenský sestavil na vyzvání konsistoře hollandské, aby věřící povzbudil k soucitu; konsistoř zaplatila náklad spisku. — Ale důvěra k Polákům a nedůvěra proti Švédům hatí rozvoj dobročinnosti. Prosí aspoň od Angličanův rychlé pomoci.

Ad Dominum Hartlibium.

S. P. Redit ecce tandem Vobis desideratissimus Vester! quem sub alarum suarum umbra incolumem ad Vos reducat aeternus suorum fidelium Protector! [A.], per quem mitto quae ad te mitti voluisti, nec per Postam licuit, *Excidii Lesnae Exemplaria 50: si eis forte* apud Vos alicujus commiserationis reperire queat sensum! Hic certe frustra fui per menses fere 5, varie variorum pulsans misericordiae fores. Deliberant, alii alios exspectant, partim etiam majorem narrationum fidem desiderant. Submisit ipse Dominorum Legatorum Ecclesiastes D. Arnoldi, cujus paria mitto. Lectum in Consistorio, accersitus ego ut declararem ubique lanienas nostrorum et martyria Feci: decretumque ista typis mandari ad excitandam piorum commiserationem: et publicas fieri preces per Ecclesias intercessionemque ad Urbis Senatum. (Dixi enim id quod per rei veritatem ita habet, per universam Poloniam et Lithvaniam ne unicam quidem superesse Evangelicorum seu Reformatorum seu Lutheranorum Ecclesiam, eversas omnes, trucidatosque Pastores quicunque fuga elapsi non sunt omnes.) Decreti autem hujus quid effectus? Preces fiunt (exaudiat Deus in coelo!) intercessio ad senatum facta, sub Decembris finem: cujus tamen effectum adhuc videmus nullum. Publi-

catio Arnoldianae epistolae prohibita. Eheu, eheu! non est quem contritio Josephi afficiat! Ignoscat Deus illis, qui sua miserationis viscera occludunt, aliena obdurant. Si per Svecos fuissemus perditi, facilius forte lamenta invenirent locum et fidem: Polonos persequi Ecclesiam imaginari non possunt, et nolunt, praejudiciis abrepti, falsisque informationibus (Gedanensium imprimis) dementati. Amara mihi est vita, spectanti quomodo Antichristus suos adversus Christum armet: nostri autem pro communi salute consilia ut jungant persvaderi nolunt. Item fatalem lethargum! Evigila custos Israelis, et suscipe afflictissimi Tui populi causam! serva reliquias ad mactandum destinatarum ovicularum Tuarum. Apud Vos autem quid? Utinam, utinam veniat tempus, quo Vestrae misericordiae fores pulsari, aliqua cum exauditionis spe, possint! Promisisti pie, invigilaturum Te occasionem, facturumque indicium, quando tempus et occasio id admittat. Venietur aliquando? Bis dat, qui cito dat! et aegro nisi succurritur cito, succurri non potest. Non desistam suspirare, ut Deus auferat iram suam, et a populis Christianis stuporem! aut a me vitam! cujus calamitatum satur jam sum. Unum optem, tamdiu saltem spirandi mihi concedi tempora, donec absolvi liceat, quod orsi sumus, opus tibi notum. Vale, et pro me ac afflicta Ecclesia (nostra jam protrita est penitus) ad Deum suspira: ut mea suspiria pro Te et Ecclesia Vestra, apud Deum nota sunt. Amsterdami 5. Februarii st. n.

Tuus in visceribus Christi
J. C.

(Coll. Dr. Prümers.)

CLXXIV.

Komenský Martinu Gertichovi.

Z Amsterodamu 1657 — 28. února.

Senát městský dal výdatnou podporu poškozeným v Lešně; pisatel tu podává návěští, jak mají summy obdržené použiti a kvitovati. Pro budoucnost radí, aby se i v prošení sjednotili a nedělili.

Velezajímavá data o Komenského osudech v Amsterodamě. Patronem byv povolán dožil se překvapení, že ho senát městský požádal, aby byl professorem nebo konal přednášky. Jen na mnohé pobídky se Komenský odhodlal přijmouti tuto nabídku, podržuje si právo vrátiti se domů, bude-li třeba. Slíbili mu náklad na tisk, a jako prvý díl prací jeho vyšla Didaktika, druhý má být Pansophika, mimo to několik menších prací, které svým kollegům s úctou věnuje.

Rulík, který náhodou Komenského navštívil, je toho mínění, že na sbírání postačí jedna osoba; nejlépe aby šel zeť Gertichův a podpisoval se Tvardovským. — Dostačí, podá-li čisté archy se svým podpisem, ostatek se tu lehko doplní, a též pro listy do Anglie, kde pisatel věc již připravil. Pečeti též netřeba, protože tu jest.

Multum Reverende Domine, frater Compater et Collega!

Tandem, tandem aliquando venit tempus, gratia Dei, ut aliquid praeter nudas chartas ad Vos mitti, praeter nuda verba scribi queat. Tandem post tot solicitationes insequuta est declaratio Amplissimi Senatus, in usum Lesznensium disjectorum et exustorum (trinae Reformatae Ecclesiae) assignari

bis mille florenorum Hollandicorum, qui octingentos imperialium faciunt. Hos ergo quia jam tradi curarunt Consistorio, Consistorium vero mittit per cambium Wratislaviam: consilium est amicissimorum, et nobis bene cupientium, e medio Synedrii, ut Tu Venerabilis Domine cum Senioribus Ecclesiae Tuae, et Ecclesiaste Polonico, et Ecclesiae Bohemicae Pastor cum uno et altero suorum, Wratislaviam conveniatis, literasque mox detis tum ad Venerabile Consistorium, tum ad Nobilissimos, Magnificos, Amplissimosque Urbis hujus Dominos Consules: quibus Vos accepisse testemini, et gratias devote agatis, ulteriorique charitati eorum Vos, quin et caeteras misere afflictas Majoris Poloniae Ecclesias Vestras commendetis. Deinde autem dispensatione facta dictae pecuniae, ut quomodo sit dispensata, index conficiatur, quantumque cuique inde cesserit (juxta necessitates cujusque, et conscientiae Vestrae dictamina) propria cujusque accipientis manu (in quantum potest) consignetur, indicesque illi huc mittantur. Ita quippe omnes qui antehac de Collectis Ecclesiarum Hollandiae participarunt (Palatini, Hannovici, Hassi, Anhaltini etc.) factitarunt, omniaque talia in Consistorii acta referri solent. Quae res hunc etiam in praesens habitura usum speratur, quia dum illi (Consistorium Amsterdamense) recte Eleemosynas istas impendi, et ad se acceptorum et expensorum Tabulas remitti testabuntur, alias Ecclesias facilius ad exemplum imitandum promoveri posse confidimus. Facite ita dilecti, ut recte fundamentum ponatur ulterioris apud alias Belgiae Ecclesias requirendae charitatis. Imprimis ne displiceat id consilii, ut non divisim (sicuti coepimus, Vos in Borussia, ego cum meis qua transivi, Hamburgi et Groningae) sed conjunctim posthac requiramus opem. Quin et caeteras Majoris Poloniae assumamus Confessionis nostrae Ecclesias, dum majoris messis aliqua se jamjam ostentare incipit spes. Unum sumus, unum maneamus: ut esse nos unum videat Deus, et aliae Christi Ecclesiae, tantoque majorem undique speremus benedictionem. Quod aliquem huc mittendum solicitatorem attinet, et documenta illi danda, expressi meam epistola ad Fratrem Felinum sententiam: communicabit Vobis ubi conveneritis. Ego autem Deum orabo, ut Vos spiritu suo regat, et consilia Vestra eo flectat, ut quicquid statueritis, prospere cedat, fineque optato coronetur.

De me quoque adjiciam. Veni huc a studiorum meorum Patrono vocatus. Sed ecce alios quoque mihi et studiis meis, praeter spem, Deus excitavit Patronos. Amplissimi Domini Pro-Consules Urbis hujus (quatuor sunt) miserunt ad me jam in Decembri, honorariam mihi offerentes in Illustri Schola sua Professionem: sive quidem publice aliquas praelectiones habere vellem, sive saltem Orationes aliquas interdum. Egi gratias pro honore oblato: excusavique me, aetatem praetexens et alia, quae novas inchoare lineas non bene permitterent. Rediit aliquot post dies Legatus (unus e Pastoribus) saltem ego subsistere hic ad unius anni spatium ne recusarem, provisuros mihi de sustentatione et Typographis: nec aliud haberem muneris, quam mea incendio absumta, vel alias ematurari nequita, hic autem quieta in statione ad umbilicum perducta, in lucem promovendi. (Addebat legatus suasorias, ne recusarem, Maecenati etiam illi meo sic levaturos sumtus, mihi curas, si forte unum illum avocaret Deus. Unum enim mori, Rempublicam

non mori, et quae id genus.) Assensi ergo, dum per id libertati meae, redeundi ad pristinam stationem, si redire jubeat Deus, decedat nihil. Fecimus etiam initium, trium Typographorum prelis Tomos duos in folio aggressi: quorum alter Didactica continebit, sparsim hucusque edita. Alter Pansophica. Sed et in 8° nonnulla edi coepta sunt, quia sic voluerunt: quorum tria en communico Opuscula! I. Schola Triclassis II. Schola Ludus. III. Vestibuli auctarium. Tibi reverende Domine Compater de singulis accipies Exemplar unum: alterum Reverendus Collega Dominus Bithnerus: tertium Frater Felinus. Orate pro me amici Deum, ut me roboret (veluti Samsonem) ultimo tandem Vitae conatu, et inter moriendum, edendi virtutem, in virtute Dei Valete, Vestrosque a me salvere jubete!

Amsterdami. Ultima Februarii 1657.

P. S. Viel geliebter Herr Gevatter. Alss ich diesen Brieff schon fertig hatte, schickte Herr Rulitius (vnser trewester Freund alhier) diesen Concept mit seiner eigener Hand, wie Er meinet, dass die sach möchte von Euch am besten vorgenommen werden. Kam endlich selbst vnd saget mir seine meynung noch klärer. *Nemlich Er besagt, dass die summa im gantzen Holland kaum höher wird alss alhie allein In Amsterdam:* es sey nicht rathsam vie(l) kosten an zu wenden, welches geschehen müste wann Ihr Zwey Pers(onen) auss schicken soltet. *Soll derohalben im Namen Gottes einer allein komen*: mianowicie Zyć Wasz Mości, poniewasz sposobnieyszego niemasz. A żeby sobie żaden scrupulant scrupulow czynić occasii niemał (o dwoch rodzonych) mianować go Polskim imieniem (co Polskiemu Kaznodzejowi barzo przystoino) Adamem Samuelem *Twardowiem.* Uydzie to, y będzie prawda.

Y to rozumj X. Rulicz, zebyście Wasz Mości nie pisali samych listow, ale tylko wysłanemu *Kartą Blankę dali z subscripciami*, jakokolwiek z dziśiaj tak(sic) *listu*, *alterâ folii pagina podpisując:* a my już tu będzimy do tego stosować, jako tu, jako do Anglij (bo przydie y tam kosztować, ajam już fundamenta położył) pisać się godzi. Wasz Mościom wszytkich circumstantii opatrować, absentibus, niepodobna. I zebym nieufał, kybismy tego tu przyiacioła niemieli: ale go nam Pan Bóg dał.

Wiedzeć y to, że piecięci nie trzeba Jednoty, bo tu jest. Powierzcie sie Wasz Mości wysłańcom swoim, amnie, po Bogu. Valete.

Na obálce, opatřené pečetí Komenského, jest označeno: »Datas ult. Febr. accepi 26. Martii Skoken.« Podpisu není.

(*Coll. Dr. Prümers.*)

CLXXV.

J. Beale Komenskému.

Z Henfrida 1657. — 8. března.

Dle slibu Božího Drabíkovi daného hle vítají je věrní sluhové Boží z krajin vzdálených, ač jméno pisatelovo i adressa od Hartliba bezpochyby už bude známo. Jest sice pravda, že nejednou je člověk i mámení vydán, ale těchto proroctví všímají si neobyčejní mužové v Anglii. Pisatel věří všem třem prorokům a jimi zvěstovanému velikému obratu v běhu světa. Poukazuje z obdoby starých proroctví, že okamžitý odpor proti Drabíkovým proroctvím není oprávněn.

Viro Reverendissimo Dno. Comenio.

Ave Vir Deo ipsi bonisque perclare, mihique plurimum venerande. Mirari non debes, quod ab ultimae Terrae finibus ignoti te salutant; Nempe hoc illud est, quod Coeli Terraeque Dominus Tibi per Servum suum fidelem Drabicium toties promisit. Gratissimum enim Deo est, quod maluisti solum mutare, reculam terrenam disperdere, quam Christum ejusque Evangelium abnegare. Nos ibidem per idem sacrosanctum Evangelium ostrinxisti, ut quantum Vobis detrahunt infideles Idololatrae et carnales homines, tantum attribuant fideles Christi servi, praesertim fidi Evangelii Ministri, quos Oraculorum divinorum tangit respectus, quos convincit idem coeli jubar. Quod autem ipse miser homuncio nimium peccator Vos Dei Tubam agnosco, Deique nomine Magnalia Dei in Vobis clare elucescentia congratulor, minus Vobis mirum videri debet, siquidem antequam de Vestris nominibus, saltem de Cotteri, Christinae et Drabicii quidquam fando acceperam, ipse manu propria (sic impellente Divino spiritu) . . . . Viri integerrimi ornatissimique Hartlibii nostri, testimonium satis amplum deposueram, sentire me hisce Ecclesiae suae angustiis non defuturum hoc aeque seculo Deum, quin alios per Angelos, alios per ecstases, alios per somnia, quosdam etiam per varios, stupendos, ineffabiles .... et sibi soli cognitos impulsoque futurorum praemonitos velit. Hos ut excitet, illos ut instituat, quosdam ut consolet, plurimos ut confirmet: ut in omnibus terris (prout occasio se offert) de se Testimonia per opera manuum suarum, per Angelos ministros, et per spiritum suum exhibeat Omnipotens rerum Gubernator. Hinc in postremis seculis Nautis per Magnetem totorum Oceanorum et amplissima Terrarum spatia patuerunt; Hinc prelo promovente, Sermones Dei fulgoris instar per omnes Terrae angulos disperguntur. Hinc etiam gladius (si quidem aliam audire Dei Vocem omnino renuent idolatrae) et indicibus Dei fulminibus acuendus et inflammandus est. Nunc etiam quo proprius adest Magnus ille Dies Domini eo clarius et frequentius Prophetas suos excitat, quod et nuper praemonuit per Drabicium Rev. 17. 8. et 18. 8.

Observavi etiam quibus indiciis praeparavit Dominus animos plurimorum ad haec profundius perpendenda. Frequentes apprehendunt daemoniorum obsessiones vaneficia (sic) et fanaticorum enthusiasmos. Has jam intelligere incipiunt Satanicas esse praestigias, quibus Opera Dei obfuscare nituntur ut olim Jannest et Jambres Mosi restitere. Contra hos insurgunt ad demolienda haec diabolica figmenta Viri prudentes et eruditi, quales nuper apud nos Morus quidem Cantabrigensis, et Magni illius Casauboni filius literatissimus Dr. Mericus Casaubonus et alii Viri Politici. Hi ex improviso et praeter institutum (imo et aliquoties contra propriam sententiam) ea praeferunt, ex quibus Veritas Dei quae super nos emicuit stabiliatur; ut ex eorum ore, divina nitidaque clarescat sapientia. Frustra interim humanis et ineptis abutuntur argumentis ad spiritus istos malignos obtundendum qui se aperte produnt Magistratibus, Christianis, Ministeriisque Evangelii juratos hostes, quippe qui contumeliis omnes ordines afficiunt. Nempe hoc unicum pro certissimo compertissimoque habere possumus, malignos illis supervenire spiritus, siquidem Magistratus et Ministerii osores malignum et sanguinarium intra se animum fovent: nullo alio opus est argumento ad ipsos flagitii convincendos. His missis, dabis mihi veniam Vir optime, te Tuosque paucis familianter, et amotis omnibus sipariis alloqui. De Cotterianis quippe quorum calculum parum intelligo, idem dico quod de Johannis Apocalypsi fertur dixisse Dionysius ille Areopagita: Non improbo quod non intelligo sed eo magis admiror, quo minus assequor. Sane plurima habet tam augusta, Angelico sermone tam aperte digna, ut sanus nemo ab Alutario talia expectare possit. Christinae Poniatoviae quae sunt satis in se sunt clara, neque tam Virginem, quamvis innocentem et sanctam, quam ipsum Dei spiritum spirant. Drabicianis nihil clarius (et ad summam rei quod spectat) tam aperte cum antiquis Oraculis congruentia, tot prodigiis et stupendis operibus in caelis, in terris, in Principum et Politicorum consiliis et ruinis praedicendis, confirmata et stabilita, nullus ut Viro bono sit dubitandi de Authore locus relictus, modo animum adhibere possit ad Idola (quae Mahumedanis, Judaeis et Gentibus scandala sunt) demolienda, et ab Ecclesia Dei exterminanda: modo Mahumedanorum, Judaeorum et Gentium salutem, et Protestantium omnium in operibus Justitiae, charitatis, et pietatis reunionem consens serio et ex animo percupere et sitire possit Imo miranda et laudanda ab intimis visceribus Dei patientia est, quod tam clare, tam repetitis

inculcationibus, tam infinitis argumentis novissimis his saeculis ad officium tam liquidum praestandum homines tardos et male audientes sollicitare ac demum impetere non destitit. Neque congruum est, ut in minutioribus rigide censendis cespitemus. Nam et in antiquis indubitatis oraculis multa sunt, quae bilem et suspicionem movere possint, nisi fidem adhibeamus humilem, simplicem, et sinceram. Sic enim ab Origine Deo complacuit humano more nos alloqui et ad captum nostrum (quatenus humiles et simplices sumus) se et sua sensa promovere et (ut superbi propriis armis confundantur) instrumentis uti debilibus et infirmis quemadmodum olim in propugnaculis Hierichuntinis subruendis. Neque semper Apostoli, neque eruditiores Ecclesiae Doctores inter Prophetas fuere: sed et ipsi Prophetae et ab antiquo et denuo pro fanaticis ecstaticis et maniacis ignominiae publicae expositi. Neque ideo minus recipiendus, sed multo magis probandus est Drabicius, quod suam tarditatem, haesitationem, et memoriae labilitatem et lubricitatem ingenue prodit, agnoscit, et deplorat, lapsus etiam quosdam et errores indigitat. Quod autem aliquoties non intellexit an in somnio, an per ecstasin, aut quo alio modo Deus ipsum sit allocutus: idem in eo ipso contigisse videtur, quod olim Apostolo qui profitetur, se non novisse an in corpore an extra corpus in caelum raptus fuerit II. Cor. 12. 2. Quod quaedam nondum impleta videntur, quaedam etiam per humanam negligentiam ad eventum suum non sunt perducta, nihil iis inusitatum videbitur, qui serio perpendent in promissis Dei maxime solennibus, quot remorae semper intervenerunt. Ipse Abrahamus cum suis in territoriis in exilio, in erga stulis per 400 annos Canaan terram et... expectavere. Ecquid promissum solennius? Nonne ad fidem probandam fame compulsus fuit, solum mutare, ab itinere suscepto destituere etc. Ipse Moses annon in Populo Dei ad salutem promovendo eatenus falsus fuit Act. 7. 15. (existimavit enim fratres suos intellexisse per manum ipsius Deum dare ipsis salutem, at isti non intellexerunt) et unde per 40 annos vitam egit in monte Midianitico pastoriciam. Nonne spe sua ipsa et populus Israeliticus (paene totus) ob infidelitatem et contumaciam frustratus 40 Annos in Eremo devii errarunt? Equod promissum adhuc solennius? De interminationibus erga Ninivitas et alios nihil opus est quicquam dicam. Hinc etiam intelligere fas est, unde mitiores Caesares diutius tulerit, unde etiam Fridericos molles et socordes, et Racocios obstinatos severius castigarit. Ecquis eorum Prophetas suos tanquam a Deo missos Legatos in sinu suo recepit, et merito honore Viros Dei dignatus est? Mercedem reposcunt, pretium non solvent. Hoc olim Syro infideli indulsit Deus, alias morem a suis semper postulavit. Perpendere etiam debemus Pauli visionem Act. 27. Si conferamus v. sq. 22, 23, 31, 34, 41, 43, 44. inde ellicere possumus veram fidem et diligentiam in omnibus promissis Deum requirere. Eventuum Veritas tanquam nobis divinitus data vaticinia probandi norma, Deut. 18, 22, et Jer. 28, 9. procul dubio sic intelligenda est, nisi conditionem aliquam Deus ipse abdiderit et reticuerit, dum Vates suos aliis interim argumentis pro suis agnoscit. Intra 40 dierum spatium Ninivitas exitio obruendos esse praedixit Jonas. Evenit aliter, conditio latuit, et prophetae ipsi fuisse ignotam querimonia ejus indicio est; Paenitentia civium repentina paratam Divinae vindictae tempestatem igneam gemitibus difflavit, et suspiriis lacrymis extinxit. Conditio non subintellecta, et tempus calculo humano temere et erronee praefinitum fuere forsan in causa, quod nonnulli olim Prophetae Θεόπνευστοι a Populo Iudaico interficerentur. Vos etiam Viri Dei patientiam veram exercete. Dies Domini inhiantibus animis precibus perpetuis sollicitandus et expectandus est. Nosque nostrum etiam sedulo agamus, caetera ipsi rerum Dominatori linquamus. Vos etiam plurimum saluto, Evangelii Christi Minister licet indignissimus.

Joh Beale.

(Coll. p. Whitling.)

CLXXVI.

Seniorové Jednoty dobrodincům (anglickým?).

(Z pověřovací listiny Hartmannovy a Cyrillovy — úryvek.)

Z Vratislavě 1657 — v květnu.

Pověřili sice již dříve Komenského sbíráním pomocí, ale když spolupůsobení jeho nestačí na všecku bídu, vysílají dva ze svého sboru, aby prosili o smilování.

Commiseramus equidem jam superiore anno nostri curam et Misericordiae vestrae foras pulsandi studium, dilecto Confratri Nostro *Dn. Johanni A. Comenio*, mox ab Excidio Lesnensi, et suarum quoque fortunarum eversione, Amsterodamum concedenti: quia tamen is nihil adhuc (praeterquam Groningae et Amsterdami, quorum Sancta in Sanctorum passionibus compassio benedicta sit, et in memoria apud Dominum) impetrari potuisse significavit: nosque augescentem in dies egestatem nec ferre ipsi nostram, nec oculis siccis spectare nostrorum possumus diutius, emittimus ecce iterum duos istos e Confratribus nostris, Adamum Samuelem Hartmannum, Ecclesiae Lesnensis Polonicae Pastorem, Scholaeque Rectorem, et Paulum Cyrillum ejusdem Scholae Collegam, Ecclesiaeque Cantorem: qui communi jam Nomine Lesnensium cum coeteris aerumnosum Statum Dilectioni Vestrae exponant, commiserationemque et Christianam opem implorent.

L. S.

Johannes de Bukowiec Schlichting
Judex Provincialis Regius
Terrae Wschowensis m. p.

Johannes de Broniewo Broniewsky
M. P. Eccl. Senior Politicus m. p.

Mathias Gloskowsky Camerarius E. S.
Calissiensis m. p.

Martinus Gertichius Ecclesiarum Reformat.
per Majorem Poloniam Superattendens
Lesnensis vero Germanicae misere
dissipatae Pastor m. p.

Johannes Bythnerus Ecclesiarum Christi
Reformatarum per Majorem Poloniam
Superattendens et Karminensis Coetus
Pastor m. p.

Johannes Felinus Ecclesiae Bohemicae
Lesnensis jam dispersae Pastor m. p.

Daniel Epaenatus VDM. et Ecclesiae
Veschoviensis modo dispersae Pastor
m. p.

Nicolaus Gertichius Ecclae Lesnensis
Pastor nostro et reliquorum Fratrum
nomine m. p.

(*Coll. vydavatel*)

CLXXVII.

Weinheimer Hesenthalerovi

Z Esslingen (ve Virtembersku) 1657 — 5. června.

Děkuje mu za poslanou knihu Komenského »*Methodus linguarum novissima*«, jejíhož spisovatele již pokládal za mrtvého. Nesmírná chvála paedagogických snah Komenského. — Prosí Hesenthalera, aby tyto řádky Komenskému oznámil, snad ho to pohne k uveřejnění děl ostatních, ještě neznámých.

Magno Hesenthalero
Theologo, Philosopho, Oratori, Historico
celeberrimo,
Professori in Collegio Illustri Sereniss.
Würtenb. Ducis
in alma Tubingensi
longe meritissimo
Dn. ac Amico suo honoratissimo.

Inventum centum boum mactatione dignum, Maxime Hesenthalere, mihi transmisisti: nimirum Comenii redivivi (mortuus enim erat apud me) Linguarum Methodum novissimam. Moravus ille, quos non titulos meretur? Qui adeo paratus ubique ad docendum, ut omnes

sive Scholarum, sive Gymnasiorum Rectores, Gymnasiarchae, Scholarchae, Superattendentes, Episcopi etc. prae illo non satis videantur parati, de ipsius scriptis judicando. Ego sane de ipso nescio, utrum cupidius ad legendum eum, quam ex eo, si conditionem mutare liceret, ad docendum reducar! Si qua juranti fides, hic vir dono quodam providentiae genitus est, in quo totas vires suas experitur Didactica. Vir, inquam, de quo dubito, an ex ipso tota Didactica vel ipse totus ex Didactica sit confectus! Ita miror in uno Comenio omnes ingeniorum Scholasticorum virtutes, omnia dexterrimorum Informatorum consilia, confluxisse. Vellem utique acumen ejus omnis seculorum memoria colat, tantumque de ipso concipiat, quantum et Janua in Theatrum danda, et Linguarum Methodus novissima apud recte sentientes meretur, egoque per ingenii mei paupertatem nec concipere satis, nec eloqui possum! Quot enim sunt in Methodo regulae, tot usus; quot verba, tot flores. Hic nobis certissimus dux ad progrediendum feliciter cum Juventute nostra erit, quem studiosissime mentibus illorum instillari annitar.

Atque utinam affectum hunc meum famulante ore Tuo, per Te Favitorum optime, celebratissimus Comenius resciret! fore sperarem ut reliqua, quae desideramus scripta, literato Orbi communicentur, Illeque me vel amicum, aut virtutum suarum admiratorem perpetuum, intimius admittat. Interim Tu Vale, dulce decus literarum, et sincere Te amantem, redama. Dabam Eslingae Imperiali ad Nicarum 5 Junii 1657.

A. R. D. et Exsc. T.
Officiosiss. et addictiss.

M. Adamus Weinheimerus,
Pastor et Superatt. Eslingensis.

CLXXVIII.

Pell Hartlibovi.

Z Curychu 1657 — 17. července.

Odpověď na list Hartlibův, k němuž byl připojen Figulův ze dne 17. června, obsahující též list Komenského otištěný tuto pod č. CLXII. Reflektuje na ty zprávy a oznamuje, že rozmlouval s dvěma bratrskými kněžími o pádu Lešna, kteří mu dosvědčovali, že se obyvatelstvo před nebezpečenstvím chovalo zcela trpně. Ztráty bibliothek želí, ale rukopisů proti Koperníkovi a Cartesiovi nikoli, nebo v těch věcech Komenského nepokládá za kompetentního, ač Komenský sám lituje té ztráty. Pisatel dal přepsati list Komenského a poslal jej kněžím a professorům Curyšským, kteří si Komenského velmi váží a jistě něco dají. Prosí o adressu Komenského.

Sir

Five days agoe I received from you a letter dated Dantzick 17 Junii, containing a letter from Mr. Comenius dated the 22 of May, wherein he describes the sad state of those Protestants that escaped from Lesna; where hee for his owne part, besides his writings lost in money, bookes and hous-holdstuff above three thousan dReichs-dalers (neere 700 pounds sterling). He had with incredible labour and no small journies gotten the favour of some iberale persons, and hoped perhaps to leave his children 200 pounds apiece, which among so many poore Exiles would have seemed great riches. I heare he is sixty-five yeares old, and it seemes hath nothing left but the clothes on his back. Those papers which have been found in the ashes and rubbish of Lesna since he fled thence, are little worth in comparison of those which he counts irrevocably lost. Everybody that reades his letter will not understand *Unitatis Bibliothecas,* though you and I know he means two libraries belonging to the Bohemian reformed churches which are called *Fratres unitatis.* The burning of those libraries must needes be an inestimable and indeed irreparable losse to them. Some

days agoe I shewed his letter to two Bohemian ministers that were newly come hither; they said that the inhabitants of Lesna had promised one another to abide there and not to remove any of their persons or goods to any safer place; least they should seeme to forsake those that had no meanes to fly. Especially Comenius, whose ecclesiasticall relation obliged him, as their ancienest pastor to stay by his flock in the midst of so many hungry and enraged wolves. They did not feare that he would abandone them as long as his bookes and writings were not sent from thence. Thus they have lost both his manuscripts and their owne records etc which might have deserved an exception from their generall resolution of sending nothing out of Lesna.

I should have beene willing to reade over his refutations of the Copernicans and Cartesians but with that prejudice that I do not beleeve him to be a competent judge of all the differences betweene them and other writers. And therefore of all his papers there is none for whose losse I am lesse sorry; though hee say of them, me valde dolet: si quidem in iis multum posueram operae et diligentiae.

I have caused his letter to be fairily written out, and have sent it to the Divines (Pastors et Professors) of Zurich, who esteem him et have introduced his Janua into their higher schools some yeares agoe. I make no question but they will doe something for him. When you heare whither he is gone and what place he resolves to settle in, I pray you give notice of it to.

Your well-knowen friend and servant. July 17. 57.

CLXXIX.

Komenský Svatošovi (koncept pro seniory).

Z Vratislavě 1657 — 18. srpna.

Dle slibu, který mu dal, prosí ho, aby sběratele laskavě přijal a je i jiným doporučil

Honoratissime amice et in Christo Frater, Domine Joh. Svatosch. Innotuit nobis Te miseriae nostrae sensu affectum piam obtulisse promtitudinem consilio Deputatos nostros, quos essemus missuri, non destituendi, modo sufficientibus essent instructi ad obtinendam summae Potestatis gratiam et clementissimum indultum instrumentis. Ecce mittimus in sancto Christi nomine! calamitatum nostrarum majore in dies pressi mole: de quibus ex ipsismet intelligere poteris, aeque ut caeteri dilecti quorum intererit. Fac ita dilecte, participa nobiscum de passionibus Christi, et quantum in Te est, ut alii quoque sancti fratres, sanctorum professi communionem, viscera sua ne avertant a nobis pro Christo miseris, effice. Ita Tibi Christum propitium optamus. Dabamus Wratislaviae, 18 Augusti 1657.*)

Podpis *Vratislavě* připojil Komenský, neboť list jeho je sice konceptem, ale měl odeslán býti jménem Jednoty. Opis vlastní rukou učiněný, z něhož otisk pořízen, je bez podpisu.

(*Coll. Dr. Prümers.*)

CLXXX.

Komenský Calamovi.

Z Amsterodamu 1657 — 10. září.

Prosí ho, dovolávaje se jména jeho, aby nešťastníkům přispěl; bylť ještě před 25 léty slíbil, když Komenský v Londýně byl jeho hostem, že Angličané na Jednotu nezapomenou. Nyní tedy, když krutá válka Bratry v největší nouzi uvrhla, prosí jich, aby pomohli. Pisatel sám je sice opatřen, i sám se dosti už přičiňoval ve prospěch svých spoluvěrců, ale když to nestačí, usnesli se jeho spolubratří, že vyšlou ze sebe dva muže, Adama Samuele Hartmanna a Pavla Cyrilla, jež tímto listem adressátovi co nejvřeleji doporoučí a zároveň ho prosí, bude-li třeba, aby u mocných lidí jménem sklíčených a němých Bratří a ve prospěch jejich mluvil.

Admodum Reverende Domine, Fautor et in Christo Frater observande.

Ipsum nomen Tuum et agnomen, quod sorte divina Tibi obtigit, admonere Te videtur officii, ad quod Te in Domo sua constituit Providentia Dei: ad evocandum Mundo, eripiendumque exitii aeterni calamitatibus illos quos gratiae ac saluti aeternae adscripsit aeterna misericordia. Sed et ad subveniendum illis, qui evocati Mundo Mundi perferunt odia et calamitates. Quorum in numero nos esse Bohemicae Ecclesiae per gentes dispersas reliquias, non ignoras Domine Tu: apud quem Anno 1642, Maji 2. congregatis in Domo Tua fratribus circiter 30 (quorum forte plerique adhuc manent, tametsi quidam obdormierint) cum Reverendo fratre Domino Duraeo admissus, et benigne auditus, verba feci. Responsum tum fuit ore Tuo ipsarum rerum difficultates ipsumque tunc apud Vos tam ambiguum rerum statum nihil consilii certe permittere memorem tamen nostri fore. Nec dubito Vobis serium fuisse propositum communicandi nobiscum passionibus Christi. Verum enimvero quia me a Vobis digresso res Vestrae magis magisque difficultatibus intricabantur, tandemque atrox exarsit bellum, revocare in memoriam promissa nec licuit nec libuit. Sicuti nec postea tranquillitatis per misericordiam Dei apud vos rebus: quum nostrorum numerus decresceret, evocatis ad requiem aliis post alios: caeteris vero exilii miserias tolerare, aut alias remedia quaerere adsuetis. At nunc calamitates agminatim redierunt, exilii nostri per Poloniam sedibus turbatis, nobisque novo (et quidem priori longe tristiore) exilio mactatis. Neque hoc solum, sed et illis ipsis, qui nos hospitio exceperant, et apud se fovebant, confratribus nostris Polonis, nonnullis crudeliter trucidatis, aliis vero nobiscum fuga salutem quaerendo per vicinas provincias dispergi coactis, ut invitissimi denuo ad misericordiae Vestrae pulsandas fores accedamus. Ego quidem jam ante annum in Bataviam secedendo (vocante me huc quem Deus studiis meis post scientissimi sui Patris obitum excitaverat Patronum) requisitus ab illis primo fui, pro communi miserorum sorte levanda auxilii circumspectare aliquid. Quod quomodo fieri posset, pertentabam quidem: sed quia nullo notabili successu ita hic rem geri animadverterunt, quibus ex officio publici cura incumbit, submiserunt hos duos fratres, Adam S. H. Ecclesiae Polonicae Lesnensis Pastorem, et Paulum Cyrillum Scholae ibidem Collegam ad Vos quoque; jam tandem per vos ego et per illos totam illam Polonia ejectorum Confratrum

turbam Tuae et per Te aliorum Confratrum pietati commendo, sancti Fratres. Tibi tamen ante alios. Cui quia Deus mentem dedit perspicacem, cognosce quid velimus. Quia linguam dedit eruditorum (tanquam stylum seu calamum scribae prompti) prome illam ad loquendum pro nobis mutis, tum ad Dnos. Vestros si opus est tum ad Confratres, si exorari opus habent, quo Tecum una fiant ut oculi nobis caecis et ut pedes nobis claudis (Job. 29. 15.). Et firmabuntur super Vos oculi Dei, splendescetque ut aurora in majus semper pax Vestra. Fient enim a tot miseris per Vos refocillatis, non tantum gratiae Deo Vestri causa, sed et ardentes pro effundenda in Vos misericordia et benedictione preces. Audite ergo nos, ut nos et Vos audiat Deus!

Dabam Amsterdami 10. Septembris 1657.

Rt. T.

observantissimus in Deo
J. A. C.

Admodum Reverendo et cl. Viro
Domino Edmundo Calamo
Theologo sincerissimo, fratri, fautori colendissimo

(Coll. Dr. Prümers.)

CLXXXI.

[Pell Hartlibovi.]

Z Curychu 1657. — 2./12. října.

Dostalo se mu ještě dalšího listu Komenského, jehož Bránu otiskli nedávno dle exempláře, jejž Hartlib daroval Stockarovi. Navštívil ho známý krajan. O mechanickém spise francouzského inženýra, který spis Pell pro Hartliba dal přepsati, ale neměl ještě kdy srovnati jej s originálem.

Sir

I wrote not to you since Septem. 10. But I have received letters from you with coppies of Latine letters as that ad excelsos et praepotentes etc. and the last weeke those from Comenius; whose Janua is very lately printed with copperplates at Schaffhausen according to the coppy which you gave Mr. Stockar, as the Rector acknowledgeth in his Epistle Dedicatory to him. I hope he hath sent you a coppy, else I should write out at least that part of the epistle that mentions you.

Mr. Hainhofer with two of the Earle of Bedford's sonnes (Francis and William) were heere a weeke agoe. They went away within 3 hours after I heard of their being heere, so that I saw none of them.

I have by me the Propositions of a French Engineer who will out-doe all the water engines that ever were made. I have a coppy written out for you, but have not now time to reade it over and correct the writers faults. So that I must defer the sending it till the next six weeks. In the meane time I commend you and yours to the all-sufficient Remaine Your faithful servant —

Zurich. Octob. 2. 12. I pray you let this inclosed be sent away with speed and care.

(Coll. vydavatel.)

CLXXXII.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1657 — 10. října.

Válka švédská, do níž vyhnanci se nadáli osvobození, jen ještě zhoršila jejich osud. Zvyklí jsouce trpěti, vidí v tom pokutu za své hříchy, nebo Bůh svoje soudy počíná od svého domu. Poslové Jednoty mu vyloží velikou bídu církví zničených. Poručil je sice Svatošovi, jenž sám osvědčil ochotu jim pomáhati; kdyby však nebylo mu možno pomoci, nebo kdyby adressát svojí vážností více zmohl, prosí ho, aby se poslův Jednoty ujal. Ostatek vyloží mu sami.

Nobilissime amice, Domine Hartlibi.

Jam tandem extrema compulsi necessitate ad Vestram quoque confugiunt misericordiam miserrimi e Polonia ejecti Confratres, cum dispersissimis Ecclesiarum suarum reliquiis. Eheu infelicem belli Svecici exitum! Levamen sperabamus a jugo Antichristianae tyrannidis et ecce profundius in laqueos incidimus! eheu! Non Christianum tamen fuerit proprias in alios rejicere culpas. Quocumque animo Cosaci, Mosci, Sveci, Transylvanus denique, Polonis bellum intulerint (quisque actionum suarum rationes reddet Deo) nos tamen peccatis nostris provocatam Domini portamus iram: qui cum sit justus orbis terrarum iudex, a Domo sua inchoare solet judicium. Audire libeat hos nostros, cognoscas miserrimum Ecclesiarum nostrarum (quid dixi Ecclesiarum? nulla superest, rudera tantum) statum: atque si pium cor tuum commiseratio tanget, eos consilio ne destitue. Habent secum instrumenta quibus nostri misericordiae vestrae foras pulsant, eorumque communi nomine hi delegati sui pulsabunt: sine consilio tamen et cooperatione Vestra vix poterunt, novi in Orbe vestro hospites, omnium circumstantiarum ignari. Ego quidem qua negotiorum mole obrui solet Tua omnibus serviendi promtitudo non ignarus, parcereque Tibi volens (eo quoque respectu quod materia haec minus grata accidere solet) Domini Svatoschii Maldonensis Medici opem eos potissimum requirere jussi, praetentatam a me jam ante, ab illo autem promissam, ut de illius in miseros sympatriotas commiseratione, indeque sequuturo zelo et fida cooperatione, nullum mihi sit dubium. Si quid tamen humanitus accidisset ut ille non possit, aut non possit tantum quantum Te authoritate pollentem posse confido: rogo per amorem Christi ne deesse velis. Et quia Te quoque hic non fore Tui dissimilem spero, nihil amplius addo ne diffidere videar. Rogabo potius Deum, ut Vos omnes consilii et sapientiae spiritu impleat: eos autem qui miseris succurrere possunt, commiserationis spiritu. Reliqua narrabunt ipsimet. Vale, vige, vive Deo et iis qui Dei sunt!

Amsterdami 10. Octobris 1657.

Tuus in Domino

confrater

J. C.

Pozoruhodné je vystřízlivění, jevící se ve skepsi pisatelově k opravdovým pohnutkám boje u všech stran.

(Col. Dr. Prümers.)

CLXXXIII.

Pell Hartlibovi.

Z Curychu 1657 — 23. října.

Dostalo se mu výtisku nové Janue od Stockara, i napsal mu adressu Komenského, aby podruhé nepsali, jak stojí v předmluvě ku Bráně, že nevěděli, kam se ku Komenskému obrátiti. Poznámky o korrespondenci a pozdě došlých listech.

Sir

My last to you was dated Octob. 9. 19. The next day I received a letter from Mr. Stockar, and a copy of his Comenii Janua, in octavo with 17 copper plates. In my answer to him I told him how he might direct letters to Comenius; that if he or any of his acquaintance had a minde to write to him they might not say as in the preface to this edition, Nos ignoravimus cujus ope aut qua via literas ad eum (Comenium) perscriberemus.

Octob. 12. I received yours dated Septem. 25 wherein you told me that you had not then heard whether the second coppy of Medniansky's discourse were come to my hands. Whereby I perceived that you had not then received mine of Aug. 28. I therefore differred my answer one weeke, in hope that in your next I should heare that mine was come to you. But the last poste brought me nothing at all out of England, contrary to my hopes of receiving 3 letters, from M. H., from yourself; and from my wife. To whom I pray you convey this inclosed. I hope your next will tell me that you have received mine of Aug. 28 and Sep. 10.

Your well-knowen servant. Octob. 23.

(Coll. E. Salmon.)

CLXXXIV.

Schaum Komenskému.

Z Makovice 1657 — 27. října.

Posílá obšírné vylíčení výpravy Jiřího Rákóczi, jak opustil Krakov a potom v neblahém postavení od Tatarův byv napaden, většiny vojska pozbyl v zajetí tatarském. Hlavní toho příčinou bylo, že Dánové napadli kraje švédské. A v tom právě Hollanďané prý měli ruce. Z toho však se Sedmihradčané i mnohému přiučili. Nebyli na odchodu náležitě připraveni. Poláci se s Rakušany již poněkud rozhněvali pro Krakov, jejž tito obsadili. — Kníže Rákóczi již se uzdravil, vojsko jeho domácí je silné, zvláště najaté, jež se této války velmi málo účastnilo, tak že mohou i přejíti v offensivu. Jen kdyby z Hollandska přicházely lepší zprávy! Kéž by Bůh mužům dílo jeho konajícím pomohl k vítězství proti lidské zlobě a ctižádosti. Prosí ho, aby zůstali ve spojení, aby mu i nadále mohl sdělovati zprávy politické na povzbuzení své vlastní horlivosti.

Quid in hac rerum mutatione scribam aut non scribam, vix scio, cum optime norim publica nostra satis ad vos perlata esse et casum nostrum procul dubio augmento majore, quam revera fuit, coloratum. Quem tamen ut vos bene sperare pergatis sic describam, uti revera est. Interim desideratissime rogo, ne me sinistra suspicio feriat, quod per tam

vastum spatium nullum vestigium signumque dederim, quo vobis vel mea servitia confirmassem, vel vestrum affectum huc in me porro derivassem. Origo impedimenti fuit periculosa via, latronibus et hostibus sic obsessa, ut omnes nostrae literae interceptae fuerint, quascumque misimus et tandem mansio mea Cracoviae diu sustinens obsidionem. Nam e mea residentia revocabar a Dno in castra, sed ultra Cracoviam penetrare non potui cum incommodo Heri et detrimento quodam tenuis boni publici. Fortassis ibi existens tanquam Olitor saepe opportuna loquutus fuissem. Expertus autem est status Cracoviensis, quod mea exigua praesentia et in rebus dubiis mediatio communi bono profuerit. Felicium armorum nobis initium fuit, quamvis statim in limine non sine errore fuerimus, tam fundamentum non bene faciendo domi in exercitu forisque, quam faciendo et omittendo multa. Successus non infelix, quoad nobiscum erant praecipui foederati. Exitus tamen tristis, quia deserebamur ab anima rei, quod nos fregit, reliquosque socios. Sveci autem bello Danico avocati, nos solos relinquebant, quod nec facere debuissent, nec pos(sum) eorum discessum parvi facere. Sed utrinque diffidentia multum contulit, quam hostis in succum et sanguinem vertit et magis auxit. Arte nempe providissima dividebat nos, ut ille imperaret, agnoscens foederatos nostros in praesidio Cracoviensi pro amicis, nos solos pro hostibus. Quod adeo artificiose peregit, ut sapientissimus quivis diceret, fuisse inter hostes et foederatos nostros collusionem. Foederatis autem illa non adeo displicebat amicitia, quae nos contra pungebat et exercitum penes Herum et imperatorem nostrum plene obstupefecit, undique hostibus cinctum: in Dacia habentem grassantes Polonos, a tergo Austriacos, ab utroque latere Lithvanos, et Tartaros ut undique obsepto deformiter pacem oblatam acceptare in rem fuerit. Qua acceptata nos Cracoviam evacuare jubebamur, nulla alia necessitate, quam mandato et iussu principis. Quae amissio nostra Suecos ad totalem quoque traditionem urbis adegit. Sic nunc Cracoviam tenent Austriaci, praesidio imposito trium millium, imperatore Keisersteinio mareschalco post acerbas contentiones suo praesidio tenente arcem. Quod primum fomentum est acerborum odiorum inter Polonos et Austriacos tempore iam in horrendam flammam erupturum. Sed nobis nova illa pax atrox fuit. Reconciliati amici securos nos pacis et fatigatos immensis itineribus duxerunt in ipsas fauces Tartarorum, cladis nostrae quasi spectatores in sinu gaudentes. Cosaci et Valachi socii nostri videntes nostram confusionem, quod nostri decertare nolentes in solam pacem inclinarent, iniquissimi etiam, pridie pacificationis a nobis discesserunt, domum proficiscentes. Sic undique nudatis nobis, nulla beatitudo esse videbatur, nisi in pace. Sed princeps relicto exercitu post pacificationem nihil horum suspicans tardiore gradu incedente desiderio principatus levi equitatu Transylvaniam petebat compendiosiore via cum praecipuis regni proceribus. Nisi hoc fecisset, Tartaris factus fuisset praeda. Interim Tartari incidentes in nostrum exercitum conflictabantur nobiscum per biduum, amissis multis ex suis, exercitumque tandem nostrum magis caeperunt, quam profligarunt. Capti sunt praecipui duces nostri, quos inter et illustriss. D. Kemeny captus et flos quoque selectioris militiae. Multi evaserunt, plures iam capti aufugerunt, nonnulli etiam in captivitate strenui fortiter ceciderunt. Inperscrutabile est consilium dei, quod nobis causas occultat, ut supinis oculis, aciem Vultus in caelum figamus et discamus, quod non eodem stent perpetuo bona causa et felix exitus. Hoc triste, quod perniciosa, (quae) ruere et praecipitare videbamur, stabiliverimus et dederimus potentiam in caput nostrum. Stupeo, dum Heri probissimas angelicas intentiones eo exitu flexas esse in talem exitum considero. Sed profunda dei consilia quis scrutabit? Forte casus noster multorum ruina erit, qui perstitissent, nisi nos cecidissemus, imo et nos profecto periissemus, nisi periissemus(?). Nocumenta illa dabunt nobis documenta. Auguror et experiemini, quod non falso, multos, qui se huic negotio tam temere immiscuere, nunquam in vita sua visuros pacem. Felices erunt, si sui non videbunt exstirpationem. Salva et quieta est nostra Dacia. Redemptio captivorum jam facta est, aut brevi fiet. Nam noster legatus jam ad chamum profectus est. Princeps est incolumis post gravem morbum. Flos militiae domesticae integerrimus est. Nullos vero eduximus olim, nisi nobilitatem evocatam cum paucis stipendiariis. Selectissimos stipendiarios reliquimus pro defensione, qui integri sunt omnes, et cum robore militiae nostrae fortissimi liberi Heidones seu Sabbattarii. Sic habemus salvam et integram militiam nostram pro defensione nostri et justum simul exercitum ad offensionem, si quam vertere volupe erit.

Utinam nostrum hiatum fulcirent vestri occidentales et nos prospera audiremus de vestris conatibus, erecturis nos in spem novam. Sed quam immitis storge est nunc in vestris Batavis non solum manum communi operi non admoventibus, sed impedientibus etiam. Quam grave erit sentire tardam dei ultionem, quod vestra causa tam largus sanguis Christianus sorbeatur, et gemitus captivorum nostrorum dei tribunal contra vos fatiget. Vestrates vero praecipue excitasse Danum, constanter ajunt omnes; ob cujus motum Sveciae rex a nobis se divellere fuit coactus, nosque eius dimissione cecidimus. Ubi nunc zelus ille vester? O deus da bonam mentem, ne ambitio humana et districta invidia tua opera infringat, se deam faciens, ponentem providentiae tuae terminos, quasi hominibus fas sit reges et principes Christianorum zelo peravidos in bilance tenere, ne vincant et crescant, quantumcunque pro gloria dei agunt. Scilicet haec est humana sapientia, qua Sathan sufflaminat ecclesiae et gloriae dei cursum. Metus ille injustus est, quo alieno incremento meam ruinam metuo. Sed de his nunc satis. Jungamus adhuc dexteras Vir Magne, quoad vivimus, et sim ego tam beatus ut ex illis adhuc locis fruar conversatione tua. Emolumento erit nostro zelo, si a vobis informabimur de vicinorum vobis regum progressu, conatu et intentione, gaudio et firmamento, si audiemus nos tandem aliquando excitari quoque.

List tento poslal Komenský Hartlibovi bezpochyby zároveň s listem zde otištěným v č. CLXXXII. Úvodní slova Komenského při tom zněla: *Ecce* atd.

(Coll. vydavatel.)

CLXXXV.

Schaum Komenskému.

Z Makovice 1657 — 30. listopadu.

Doplňky předešlé zprávy o ztrátách knížete Rákócziho v Polště. Do zajetí tatarského je uvedl věrolomný kníže Sapieha Ale při všech těch nehod'ch bylo by vše už zase napraveno, jen kdyby Porta nebyla vystoupila nepřátelsky. Poslalať posla nikoli knížeti, ale stavům, že Rákóczi je vlády zbaven, a neuposlechnou-li, že je přinutí vezír a paša s náležitým vojskem. Poněvadž se protiviti nemohli, ustanoven byl za správce země v nepřítomnosti knížete Frant. Rédey, muž Rákóczimu oddaný, při čemž zákonitá vláda knížeti zůstala, jenž činí také pokusy, aby se smířil s Turky. I Valaši i Kozáci jsou věrni a jednají v zájmu knížete, Poláci však brojí proti němu a slibují, že se Portě poddají, odstraní-li Rákócziho; Porta pak je v rukách katolické Ligy, i Karel skotský poslal k ní vyslance přímo přes Sedmihradsko.

Šifrovaná douška: Bez Boží pomoci podlehne kníže Rákóczi, se všech stran zradou obklíčený, přemoci rakouské, a padne-li kníže, Sedmihradsko přijde v ruce Habsburků. S tím bude konec svobody náboženské i politické. A přece je Sedmihradsko srdcem evangelíků v Evropě; proto ať se protektor a král francouzský zasadí u Porty o Rákócziho; kníže se za to svým časem slavnostně poděkuje. — Kéž Bůh odpustí Dánům i Hollanďanům.

Intra mensem proxime praeteritum, bis investigavi literis meis lares vestros, et quam procul illi a Nobis distent, etiam ultra Mare eos quaerere non destiti. Utinam pervenissent, quamvis priores laetiora tulerint, posteriores tristiora: inde tamen sat luculenter rerum nostrarum status patesceret. Sic sane est (ut repetam) quemadmodum ipsi auguramini, arma nostra per Sarmatiae Territoria infelici exitu dedecorata sunt: aut quia bonam causam male egimus, aut proditio occulta, quam nostra initio animadvertere non potuit Providentia, praecipitavit Nos: aut occulta Dei judicia nos sorti eorum adjicere voluerunt, qui zelo extirpandae Idololatriae accensi, plerumque victima fiunt impiorum. Adeo enim tritum est in operibus Dei mirandis, ut quotiescunque pugnat Bestia, toties vincat sanctos Dei. Pervagantibus enim armis nostris Sarmatiae solum, quasi Coelitus data consternatione ab omnibus angulis hostes evomebantur. Quorum pars cum Sveciae

*

Regem a nobis avelleret, rem nobiscum non communicantem, quid in ejus discessu facto opus esset, soli relinquebamur, vix hostibus tot pares, aliis nos circumstantibus, aliis nos supervenientibus, aliis in Daciae oris grassantibus. Quos tamen superare potuissemus, si in Exercitu nostro fuisset Concordia. Sed cum milites, qui plerique omnes non conducti erant, sed evocati, praeda onusti, itineribus fatigati desiderio in Patriae fumum ferrentur uno ore, etiam cum ignominia pacem poscebant, hoste in fronte expedito, cura armorum procul abjecta. — Generosiores erant nostris Confoederati, aut socii, sed cum nostrorum viderent segnitiem, metuentes ne juncti hostibus, arma contra se expedirent, a nobis vel inviti abscesserunt, tum Cosaci, tum Walachi, tum Moldavi. Nostri enim in rebellionem projecti, Principi aciem ordinanti, obedire nolebant, proditione sic conspicua. Proinde ex hac necessitate ad Pacis negotium cum Polonis ventum est, et conclusum sine dubio, cum aeterno nominis nostri opprobrio. Pace facta, ut primum documentum darent perfidiae Poloni, dederunt nostris Commissarium Dn. Sapieham, Lithuanum; qui Divini et humani juris oblitus, nostros inermes, securos et fideles in ipsas fauces Tartarorum duxit. Qui strenue per biduum pugnantes sine Duce, sine Rectore, ordine confuso, ultra 4000 Tartarorum straverunt, tantisper donec amissis multis quoque ex suis, ipsi in praedam omnes cesserunt Tartaris, inaudito et stupendo casu. Sic tunc Exercitus noster totus ac totus magis captus quam profligatus fuit et adhuc in captivitate gemiscit. Generalis Dux noster Kemeny etiam ab inferioribus inaudito more, cum omnia salva essent adhuc, ipse in Persona contendebat ad Chamum, relicto intra vallorum septa Exercitu, ad media quasi conveniendi cum Tartaris invenienda, sed simulac Castris suis excesserat, seu per condictamen, ut multi volunt, quorum judicium refellere nolo, seu invitus captus fuit a Tartaris. Eandem sortem expertus fuisset Princeps, nisi compenditiore via cum selectioribus Regni sui Proceribus Daciam suam variis motibus distractam petiisset. Redux factus Princeps, in desperatum incidit morbum, seu curis et ignominiosis pactis contractum, seu insueta fatigatione accersitum. Qui tamen medicorum cura restitutus, mox revaluit. Sanus, indixit comitia, hunc in finem, ut in iis redemptio captivorum concluderetur. Sed rem probe deliberatam et jam confectam, perturbavit adventus Legati Turcici, qui missus, venit ad Status, non ad Principem, insolito more, poscens, ut accusatus Princeps, reusque Criminis laesae Majestatis, hoc ipso statim momento, cum Filio innoxio, et Familia tota Principatu privaretur, et ni Status obedire vellent, stare cum Exercitu Vezirum cumque aliis Silistriae Bassam, a parte altera Tartaros, in pulverem abrasuros Transylvaniam. Status inermes et nudati, a Principe Consilium Expetentes, post varias controversias ab ipso Principe impetrarunt, ut Administratorem Principatus in absentia Principis constitutum Dn. Francis. Redej, virum honestum, et rebus Principis impense faventem, in administratione Principatus confirmarent: gratificando quodamtenus Portae, tantisper, dum Princeps Portam demulceret, et eam sibi reconciliaret. Quod factum est. Regimen tamen et dignitas manet penes legitimum Principem, cui omnis militia denuo novum Sacramentum persolvit, omnesque Cives denuo jurarunt, et omnes arces et munimenta illi aperta sunt, et obediunt. Interim administrator cum Lacrymis deprecatus est onus, misso Legato ad Portam. Sic Proceres duos quoque expediverunt Legatos, pro concilianda cum Principe Porta. Miram etiam Constantiam nobis praestat Constantinus Walachiae Transalpinae Palatinus; qui vitam et omnia profundere paratus est pro Principe. Ille per Legatos et Portam et nostros Proceres rogat et minatur illius desertionem, si quid aspere in Principem statuere perget; his extremam devastionem, si Dominum deserent, etiamsi cum Terrae suae excidio fieri debeat, si potentia sua hoc officere nequibit. Scripserunt et Cosaci ad Portam Literas affectibus plenas, protestantes coram Deo et Monarchis Orbis, se non in culpa fore, si Portam impetere cogentur inimica manu, ob laesum injuste a Porta Principem. Monent itaque ut status Principis integer relinquatur. Portam exacerbavit recens Legatus Polonicus Jaskulsky, qui Regnum Poloniae tributarium Portae obligavit si dejecturus erit Principem. Quam fidem Poloni sic Portae servabunt, prout aliis servant. Fraudem tamen Portae nemo aperit, quam tota Liga Catholica magnis promissis ubique captat. Carolus Rex Scotiae expedivit Legatum quoque ad Portam, nostram Transylvaniam his confusis motibus libere transeuntem. Quid ibi acturus sit nobis non constat. Haec est facies rerum nostrarum ex qua excell. Tua cognoscere poterit, positos nos esse inter sacrum et saxum. V(ale).

[Tajným písmem bylo listu tomuto přiloženo:]

Nisi Deus desuper auxilio adfuerit nobis actum erit de Principe et de tota Transylvania, quae in praedam cedet Domui Austriacae. Proditio est circa Principem ubique, potissimum hanc fabulam agit Dux captivus Kemeny apud Tartaros qui Portam itidem sic stimulat, homo ingratissimus, qui cum Turca et Austriacis diu collusit et adhuc colludit. Sed haec cuncta aget cum interitu Transylvaniae. Praecipitata enim linea Racociana, Marmorussia, Sakmaria, Tokainum, et principaliores Hungariae superioris partes, devenient eo ipso momento ad domum Austriacam, vi pactorum. Quantum potentiae tunc accrescet hostibus praesertim si etiam a nobis deficiet Moldavia Walachiaque. Proinde misera et nuda Transylvania quasi per somnium tota ac tota deveniet in manus Austriacorum. Heu quantum robur illis accedet, vergens in extirpationem omnis Libertatis tam spiritualis quam Politicae. Cor est Transylvania nostra Evangelici status per Europam: quomodo saepe ingentes persequutiones aversae sunt a Cervicibus piorum in Polonia, Russia, et Hungaria etc. Agite per viscera misericordiae; agite per proprium vestrum bonum, ut se Principes Orbis interponant pro Principe nostro apud Portam: praesertim Angliae Protector — et Galliae Rex, si ordines Hollandiae permoveri non possent. Agite hoc etiam non rogati, quod certo suo tempore aut gratias aget solenniter Princeps. Nunc impossibile est expedire ad vos Legatos aut Literas, quia circumsepti sumus. Ne deserite Nos, nisi deseri velitis ipsi. Vestra causa agitur dum nostra maxime agitur. Si cadet Princeps, cuncta cum eo Religio cadet in Transylvania et Hungaria; cum factiosi omnes, praesertim primarius Dux in Corde Papismum gestent, et Austriacorum sint mancipia. Praestet se virum Protector, et miserorum sit protector agatque cum Porta: quod omnes Lauros ejus superеminebit si nobis suam operam locabit, jamjam pereuntibus. Deus ignoscat illis, qui causa sunt mali nostri, Dano et qui eum stimularunt, uti Mundus credit, Batavis. V(ale).

Na tento list jest odpovědí list, otištěný Szilágyim Okmánytár 1 etc. 1874 p. 616, pak u Patery č. CLXXIII.

(Coll. vydavatel.)

CLXXXVI.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1657 — 14. prosince.

Při příležitosti zaslané památky na zesnulého Junga obrací se ku poznámce Hartlibově, že se mu nedostalo Geera, a vykládá, jak se přičiňoval dříve i loni, aby přiměl ho k uveřejnění prací, jež by velmi byly prospívaly ku vzdělání filosofie. Byl však to muž mrzutý a sobě nedůvěřující. Avšak i kdyby byl dostal podporu a vše byl uveřejnil, veřejné dobro by z toho málo prospěchu bylo mělo, neboť vše bylo kouskováno, beze světla celkového. Proto také jediné jeho úplné dílo za nedlouho bezpochyby upadne v zapomenutí.

Memoriam Jungianam legi pietatemque amicorum in defunctum laudo, qui eam sic concinnarunt ut non cum tot inchoatis operibus, nullo perfecto, memoria quoque tot conaminum interiret. Ceterum quod addis, si ille nactus fuisset aliquem D. de Geer non interitura fuisse, de eo est cur dubitem. Aderam N. Viro (a vobis digressus a°. 1642 aliquot dies, anno autem praeterito aliquot horas) nihil non tentans, ut eum ad suorum perfectionem et editionem permoverem. Offerebatur illi ex Svecia etiam, me commendante, lautissima provisio, si relicta Hamburgi functione, seu in Sveciam seu in Pomeraniam secedere, et philosophiae excolendae, totque bene cogitatis et praedelineatis operibus absolvendis, vacare voluisset. Recusavit et oblata sprevit omnia, ut

accusandus fuerit aut morositatis aut sui diffidentiae, reliquendusque tandem ipsi sibi. Sed etsi nactus fuisset secessum sub Maecenatum favore, peregissetque inchoata omnia, quid tamen tantopere ad rerum emendationem ea contulissent, ego quidem nondum videre possum. Non quod nesciam acuendis ingeniis Philosophicis ista ejus accuratissima meditata pulchrum habitura fuisse usum, sed quod ad rerum in publico emendandum statum vim non habitura fuisse, certus sum, idque exeo, quod frustillata erant omnia et partialia, universale lumen non inferentia. Hinc est, quod etiam quae perfecisse videtur, ut *Logicam Hamburgensem* (quam sic appellavit) exigui videantur usus paucorumque applausum, nedum admirationem inveniunt, et forte aeque ut alia quae imperfecta reliquit in silentium redibunt. Haec ego liberius, ita Te occasionem dante, non ulla invidia (amabam enim virum, et vehementer optassem omnia ejus fuissent absoluta) sed ut in rei veritate sentio pro candore meo quem nosti: Fieri potest ut judicio errem, loqui tamen aliter quam sentio non possum.

Ač v celku je soud ten přísný, není nespravedlivý; jednotlivě však zvláště práce přírodozpytné získaly Jungovi mnoho uznání a v novější době i náležité ocenění historické, k němuž podnět dal muž významu vynikajícího, sám Goethe.

(Coll. vydavatel.)

CLXXXVII.

[Komenský Hartlibovi.]

(Z latiny přelož. do angličiny.)

Reflexe o politickém postavení se zřejmou antipathií proti Rakousku. Jinak se kojí nadějí, že práci Duryiově Pán požehná a že křesťany přivede v jednotu víry. Syllogismus Or. t. pr. poslal i Rákóczimu i králi Švédskému. — Nové zprávy, zvláště o loďstvu, o poměrech Švédska a Hollandska se napravujících, o úspěších Španělských, o porážce Švédské. Lilliho Ephemerides. Komenským vydaný spis »Lux in tenebris« jen v tom podává pravdu, co píše o Turcích.

I Mourne for the distress of the Dane, and the miscarriage of the Dutch, for they are Protestants and neighbours; but what good could we expect from their high thoughts? To the Dutch I was half reconciled for their fair carriage in the affair of Munster. The Swede keeps the old garbe of a terrible comet, a skipping leopard. If Brandenburg has the will and power to reconcile the Swede and Pole, and to keep them both and himself at a distance from the Austrian, then we may hope to see the leviathan entangled by the lime-twiggs of our viscus occidentalis. I am full of hopes, that the Lord, by mr. Drury's sollicitations, and his other depths of wisdom and goodness, will beat us off from our shallow and narrow factions, to unite in charity and purity; that the idolaters may not so justly boast of their unity in deformity, and deride us as a very rope of sand. I am persuaded, that his highness hath a large glimpse into the best rule of settling

reformed religion, to give a due liberty in speculations and notions, which men must not take up or alter upon human authority, and to require sanctity in all that have publique authority and publick reward; to beare with errants, and sweeten their walkes inte the paths and chambers of truth. In my last I sent you a copy of *Syllogismus orbis terrarum practicus*, which hath been sent both to the king of Sweden and the prince of Transylvania. The malignants here give out, that the Swedes were beaten out of Fuenen. Our whole fleet, with the admiral and vice-admiral de Ruyter, are arrived safely; they have gotten about some 20 sugar-prizes from the Portugal. I have told you already, that the differences between Sweden and this state, about the Swedish resident in the Hague, is taken up; they have again audience both ways. I read Lillie's *Ephemerides*; he agreeth with *Lux in tenebris* only about the Turk; he doth not prognosticate very good news to us. It is said here, that the lord protector shall be king with the first parliament. The retaking of Mardyke by the Spaniards, and the killing of the pretended duke of York, is a meere fable. There is good hopes we shall agree with you about the treaty of marine-affairs.

List tento má jen nadpis »politická zpráva« ve velké sbírce listin sekretáře Cromwellova; ale pisatele je snadno uhodnout, i adressát bude sotva kdo jiný, než naznačeno.

CLXXXVIII.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1657 — 28. prosince.

Posílá mu list Schaumův, aby měl účast na neštěstí a dal i jiným přečísti.

Ecce mitto Schaumii epistolam tandem post tam longa silentia redditam. Lege et commiseresce! Sed et legendam aliis da, ut commiseratione quoque tangantur.

List zmíněný tuto datován jest dne 27. října 1657 a otištěn v této sbírce v č. CLXXXIV.

(Coll. vydavatel.)

CLXXXIX.

[J. Docemius] Komenskému.

[Z Berlína] 1657 — v prosinci.]

Chvála děl Komenského.

»Seine Opera werden von den Gelehrten dieser Orthen hoch gerühmet, und dermassen vor die Jugend nützlich befunden, dass daran durch Menschliche Vernunft nichts zu verbessern.«

CXC.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1658 — v březnu.

Válka švédská znovu oživající jistě bude již zakončením nepokojův. Jansenisté velmi se zajímají o »*Lux in tenebris*«. Pozvání Hartlibovo do Irska by Bratří přijali, kdyby nechovali naděje v návrat domů. Jinak se všech stran přicházejí zprávy příznivé, že Bůh v svém díle pokračuje; i z Francie tomu tak jest, ba i Drabík sám psal nedávno. Ano i divy se dějí, tak zvláštní příhodu v Dánsku pisatel, jak se zdá, s úplnou věrou vypráví. Kometě se divil sám král Švédský a pravil, že je buď bičem na něho nebo znamená, že král Švédský je bičem svých nepřátel.

Summa eorum quae hodie communicanda habemus est, Fulmina Septentrionis fragore terribili vicina sibi sternere potenter novoque bello impositura speramus finem. Qua de re tumultuarii quidem adhuc solum advolant rumores (Svecis in opere progredientibus, neque adhuc de se quicquam ad suos Hamburgum renuntiantibus) quos fugitivi spargunt, de re tamen ipsa nemo dubitat amplius. Hiemis rigorem inauditum accusant, undique (:Vidi enim Hamburgo scriptum, Dei esse Opus, illius Dei, qui Mosi cum populo suo viam per Mare paraturus, immisit ventum acutum, mareque dissecuit; nunc autem immisso vento mare constrinxit et construxit pontes) sed apud nos hodie dissolvi incipit. Lucis in Tenebris (quae in Gallia bene operatur) Jansenistae plura poscunt exemplaria, cum appendicibus quisque. Quod attinet invitationem exulum Gentis nostrae in Hiberniam, ego quidem a meis dispersis nondum in hoc puncto responsum habeo, et quid sit facile intelligo, nempe, spes recollectionis in Patria, quam plerique pertinaciter fovent, et in his (ut verum fatear) ego quoque. Quicquid enim ajunt, qui Lucem in Tenebris vocant in dubium, non intelligere videntur Judicia Dei; ego tamen cum nemine contendam: ipse Revelator Commentarium nobis verborum suorum dabit opere ipso. Quid ex Hungaria ante triduum sit allatum mihi, en summam communico, qualiter pro Patrono meo Germanice expressa fuerunt. Etiam a Drabicio ipso de 4 Januar. missa Vox, sperare nos Deo fidentes jubet, quia festinant omnia ad finem. A Dn. H. hodie accepi 2 Feb. datas, ubi gratias ingentes agit pro communicata Revel. 2 Oct. de Rege Galliae, serie exhortans, talia non celari diutius, se mox exhibuisse Dno. suo, reperisseque istuc inclinantem etc. Non est igitur cur harum rerum eventum a Vestrorum tarditate metiaris: veloces sagittae ab Oriente et Septentrione hodiernae Hamburgo venientes Literae nunciant, Pacem inter Moscum et Svecum esse certam. — Vides opera Domini! sed et prodigia hinc illinc conspectu praesagire videntur tales mutationes. In Dania Nobilis quidam iter faciens, ipso meridie in campo plano arbores duas sibi obviantes, deinde in unum coalescentes conspexit. Quarum in altera reperit literas inscriptas D. N. S. Miratus, imo stupens, securi arrepta excidit, Regique Daniae offerens, videndas exhibuit. Interpretantes hoc prudentiores, quod D. Dania, N. Norvegia, S. Svecia, sub unius Regis Potestatem sint deventura. Lutetia Parisiorum scribitur de inaudita tempestate in Gallis in qua a grandine, tonitru et fulgure, homines et bruta permulta, domi et foris perierint. Ipsa in Urbe Parisiorum, media nocte in

ponte primario maximo, lux plane diurna visa est. Tandem et Minister Svening ex Holsatia redux, refert Cometam ibi visum, ab ipso etiam Sveciae Rege, media nocte a suis excitato, conspectum esse. Fertur dixisse Princeps, Virga seu flagellum hoc, vel est adversum me, vel significat Deum me ceu flagello ad puniendos alios usurum.

Zvláštním dojmem působí vypravování o zázraku v Dánsku sběhlém, ač při víře v náhlý příchod Pána není tak absurdní, jako samá o sobě. Částku o exulantech viz v listě Hartlibově Pellovi, otištěném též u Patery na str. 201.

(Coll. R. Whitling.)

CXCI.

Justus Docemius Boecklerovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1658/9.

Lituje, že Boeckler málo cení Komenského, a litoval by, kdyby se Boeckler obrátil proti Komenskému veřejně, protože dopisuje si s oběma jako s přátely. O slohu se příti nechce, ale cíl Komenského je šlechetný, ani prostředky nejsou zlé, i bylo by si přáti, aby i jiní měli péči o veřejné dobro, když se jim samým dobře vede.

Quae de Comoenianis docte submonuisti, hac vice transeo, quo plus autem excellentissimo Tuo judicio tribuo, tanto magis doleo, Boni illius viri operas, Eruditis non magis probari. Nollem plane pro ea quae mihi cum utroque Vestrum intercedit amicitia, ut Tuum Nomen Authoritasque contra Virum exerceretur. Scopum enim quem sibi proposuit (De stylo litem non facio meam) suaviorem nimirum quam hactenus iuventutis educationem, saniorem institutionem non modo probandum, sed et omnibus rebus publicis maxime suspiciendum duco. Media huic fini ab ipso destinata, non etiam plane, si quid judico, abludere videntur. Utinam Viri Docti, operi Reipublicae tam salutari rebusque et honestate, ut nunc, tam perfligatis, huc curas conditiones, operasque pollentiores suas commodare dignentur. Sed proh dolor! publica commoda vero quis nisi spe privata monitus ductusque respicit.

Výčitky Boeckerovy se z tohoto listu snadno uhodnou.

(Coll. vydavatel.)

CXCII.

Rulicius Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1658 — v březnu.

Bližší otázky o podrobnostech případného vystěhování Bratří do Irska, zejména: 1. mohou-li spoléhati na rovnoprávnost, zvláště hospodářskou; 2. zda budou míti své vlastní kněží a zda na útraty státní; 3. zda dostanou zdarma pozemky; 4. budou-li míti v otázkách občanských své vlastní soudcovství; 5. v který kraj by měli přijíti.

Concerning that motion made unto you of having poore Protestants planted in Ireland over: I pray let me know an answer upon these following queries.

1. Whether such Protestants of what nation they might bee, should have the same freedome which the inborne have to trade, to sell as natives, and whether they should pay the same custome which the English doe for their goods, coming or going out.

2. Whether they may have a Preacher in their Language, and if hee should have his maintenance from the State there.

3. Whether they should have the Land for ever, and that without paying anything for it.

4. Whether in Civill matters they may have their owne Law, without appeale, but in Criminalls to submitt themselves to the next adjacent place of Judicature.

5. In what Province and about what City the Land lyes which might be distributed amongst them.

Patrno z tohoto listu, že se o možnosti tohoto vystěhování v Amsterodamě vážně radili, a zajisté že i členové rodiny de Geer měli účastenství v těchto poradách.

(Coll. p. R. Whitling.)

CXCIII.

Beale Hartlibovi.

Z Herefridu 1658 — 2. března.

Radost Komenského nad vítězstvím krále Švédského takřka podivným pisatel shledává oprávněnu. Ne nadarmo třesou se modláři, že pevnosti jejich padají. I v tom Komenský má pravdu, že věří Drabíkovi, nebo slovům Starého zákona o normě proroctví třeba rozuměti jen tak, nepřidal-li nebo nezamlčel-li Bůh sám nějaké podmínky, jako nejednou u Židů, následkem čehož pak proroci ukamenováni. Jinak vynikajícím mužům čekati jest na odměnu po smrti.

Noe wonder at Mr. Com. joy's et triumph by the King(s) of Sweden passing into Fuenen by a bridge of Ice, but true wonder at the high and just cause of it. If God makes bridges over the sea for his people, and they have so much zeale in his cause as cannot be frozen by those winds which can bind up the sea, 'tis true, that the abettors of Idolators begin to tremble: their mountains will shortly be shaken, et their rocks dashed asunder. They may be assured, that there is very much of the future purposes of God in the Revelations of Drabicius, neither is it possible that they should bee ordinary dreames. Eventuum veritas tanquam nobis Divinitus data vaticinia probandi norma (Deut. 18. 21 et Jer. 28. 9.) sic intelligenda est, nempe nisi Conditionem aliquam Deus ipse addiderit et reticuerit. Intra 40 dierum spacium Ninevitas exitio obruendos esse praedixit Jonas: evenit aliter, conditio latuit; et Prophetae ipsi fuisse ignotum, querimonia ejus indicio est. Paenitentia civium repentina paratam Divinae vindictae tempestatem igneam gemitibus difflavit et suspiriis, lachrymis extinxit. Conditio non subintellecta, et tempus aliquando non praenunciatum, fuere forsan in causa quod nonnulli olim Prophetae Θεόπνευστοι a populo Judaico interficerentur, et lapidibus usque ad necem obruerentur. Testis est Christus noster, Prophetas apud suos raro in honore esse, quod et de Vatibus Poëta:

Virtutem incolumem odimus —

Sublatam ex oculis quaerimus invidi. Good and eminent men must waite for their reward post cinerem.

(Coll. R. Whitling.)

CXCIV.

Komenský Hartlibovi.

(Z latiny přel. do angličiny.)

Z Amsterodamu 1658 — 8. března.

Velmi si přeje uslyšeti nové zprávy o Angličanech, a to s tím větší žádostí, že o Cromwellovi a jeho synovi jakýsi Francouz přinesl vymyšlené věci. Naproti tomu ne-

přátelé nechtí uvěřiti ve zvláštní příběhy a úspěchy krále Švédského, jehož skutky se pisateli přímo zdají býti skutky prozřetelnosti Boží. — V příčině bible turecké opět psali Warnerovi do Cařihradu. Revidovati ji bude Nissen v Leydenu, kdež se má i tisknouti. Dobrodiní Geerova ku Bratřím. Zprávy politické.

O how doe wee long to heare matters again setled with you. It is strange to heare what is reported by this people, that a Galliot is come out of England with tidings, that the Protector was fled to Hull, his Sonn hurt with a Pistol, and many other as I am verily perswaded, most grosse and abominable lyes, made by your Enemies. But they will not beleeve the wonders which are many ways confirmed of the King of Sweden that he is gotten alsoe into Zealand, and that the Dane will be forced to make his peace upon any termes and Conditions with the said king, if hee will not loose both the Sound and his fleet, lying they say neare Copenhagen, to see how things stand in Denmark. Really I do in secret admi e Gods most stupendious Providences, who turnes all the Designes of the Enemies of this King into his good. For if Denmark had not proclaimed war against him, hee would never have come to this. If hee had but done with Denmark, I beleeve hee should quickly turne the Scales about the choosing of an Emperor. The Lord lives, on him I trust, making it my daily prayer, that hee would destroy that man of sin, and convert both Jew's and gentil's. And if there bee any meanes that wey to blesse all from the highest Heavens. This day wee have written again to Warnerus at Constantinopel, not only to send us the State of the Grecian Churches, but to exhort him alsoe to translate the Bible into the Turkish Language. That pious and noble sowle Monsr de Géere promiseth him a great recompence, and to pay all charges, and will cause it to be printed at Leyden, where there is one Nissenus, who understands those Eastern Language and prints now the Hebrew Bible in a most excellent manner. The foresaid Gallant Gentleman hath sent likewise to the exiled Bohemians, beeing the true suc cessors of the Waldenses, the summe of 5 hund^{d} Rixdoll^{rs} besides the maintaining of 6 of their Schollars in the Universities. Yesterday there was forbidden here to bring in any goods from Portugall, into this State.

(Coll. R. Whitling.)

CXCV.

Komenský Hartlibovi.

(Překlad z latiny.)

Z Amsterodamu 1658 — 15. března.

Politickým zprávám pro Švédy nepříznivým Komenský nevěří, ač ovšem závisí vše na tom, jak skončí válka Švédská. Kdyby to byla válka opravdu náboženská, jak si prorok přál, Rakousko a papež nebyli by odělali protestantům, podporovaným od Turkův, a v tom případě nic by nestálo v cestě reformaci všeobecné. Angličané připomínají ovšem Israelity, kteří stavěli si chrám a při tom bili své nepřátele. Všecky ty veliké nepokoje Bůh však roznítil proto, aby již brzo dovedl k vítězství právo a spravedlnost.

Wee long exceedingly for the Post from Hamburg which is expected to morrow. For there are heere strange news rumored concerning the Swedes

if they were totally beaten in Sealand and the King himself taken prisoner. Others report as confidently that our Ambassador at Coppenhagen is come thence in 5 days and should bring news, as if the Swedes were 3 times beaten of from Coppenhagen. In a Word, It is peremptorily concluded that the Swedes must needs bee in a very ill case. For they say Sealand is an Island, so the ice being gone hee will scarcely bee able to get thence. For my part I beleeve not a word of all this, but rather that the 2 Kings are agreed with might disadvantage to the Dane. Letters from Franceford this day say that the K. of Hung. is at Aschaffenburg 2 day's journey from Franceford and that the Saxe is coming having received 100000 Rixd. from the foresaid K. But it is also written that Frannce and Sweden have given in an other writing wherein they demaund satisfaction according to the Treaty at Munster, or else they must seeze it. All will depend upon the Swedes progresse in Denmark whereof I longingly long to heare. Toward a vision I can easily beleeve if that now a War of Religion begun in good earnest with the assistance of the Turke (as Drabicius prophesies) the Protestants would bee too hard for the Austrians and the Pope, who would not then have so many friends and followers as now they have. And were they once down, mens eye's would bee more opened than yet they are, and a General Reformation throughout all Christendome in most those would bee found necessary though (as far as my weake sight reaches) not that all Countries should admitt none but the Bohemian Confession. But that England would now bestir itself as the Jew's did at the building of the second Temple, that is perfect at home the Reformation began, and with their swords in the other hand defend themselves and the cause of God against those that are manyfestly the Enemies of God in being the Enemies of a sober and serious Reformation that is the Church of Rome chiefely and her vassal's. For surely if wee must have war, such a war will be the most justifiable, and therefore most honourable and (in my opinion) the most profitable of all. A very good hand gives a character of the present times as followeth — Surely I expect a day of very great things all over the World, and allsoe of terrible things in righteousness. I have great astonishment at the news you sent me. For by the hurryes of the Empire, by the tremblings of France, by the hot preparations of the Turke and of Italy against each other, by the discords of Protestants, and the neighbouring Islands, I see that the Lord of Hosts hath laid us in the Scales, and is lifting up the ballance, and shortly wee shall confesse, that clouds and darknesse are crownd about him, Righteousnesse and Equity are the habitation of his seate.

(Coll. R. Whitling.)

CXCVI.

Komenský Hartlibovi.

(Částečný překlad z latiny.)

Z Amsterodamu 1658 — 22. března.

Zprávy o Švédech a zvláště obšírný výklad o tom, jak kníže Rákóczi nabyl moci nad svými nepřátely a získal si přátelství turecké i kozácké; proto již nezbývá nyní, než

aby se Švédům vedlo dobře, a Holanďané aby konali svou povinnost. — Ke konci dodává Komenský, že vyzval prof. Hornbecka, jenž se ve svých výkladech vyslovil proti spisu »*Lux in tenebris*«, aby mu sdělil svoje důvody. Reflexe o novém postavení politickém, příznivém vystoupení proti Rakousku.

We begin now to give credit to the admirable Swedish news here, the Articles being already printed. By the Communication you will see the present true State of Transylvanian Affaires, and how Prince Ragotsi was delivered from a new Popish Plot, and how restored.

De nova adversus Transylvaniae Principem Racocium Jr. (A°. 1658 in Januario) machinatione vera Relatio.

Ex Hungaria 18 Febr.

Ex Transylvania et Oriente certa referemus, quae tuto communicare poteris. N. N. N. Postquam machinationes neque in Polonia Principi Rakocio afferre poterant exitium, quantum volebant, neque Portae adversus eum concitatos ad plenum continuare furores, ad novas conversi artes, ipsorum Transylvaniae Ordinum adversus eum rebellionem moliti sunt, et propemodum perfecerant, occasione tali. Remiserat a rigore suo Porta, Principemque restituere volebat: sed ut satisfactionis loco Arx Jenno (in Hungariae, Transylvaniae Turciaeque confiniis sita) cum omnibus pertinentiis traderetur Turcis: quod licet Ordinum aliqui restitutionis Domini desiderio, non abnuerent, Princeps tamen ne praesidio se et Terras suas ipse nudaret, noluit: tandemque id statibus ad deliberandum permisit. Qui postquam Conventu in Civitatem Saxonum Megyes (in meditullio Transylvaniae sitam) indicto, ad 16 Januarii confluxissent, subornatis dolis, rem intentioni priori plane contrariam moliri agressi sunt, nempe Pr. Rakocii plenam depositionem ac ruinam. Advocato enim Comite Redei (quem tumultuario nuper concilio, dum Turcarum sedaretur ira, in Principem elegerant) regimen eatenus penes legitimum Principem relictum ei conferunt, omnes quos Principi Rakocio favere animadvertunt, ad homagium novo Principi praestandum adigunt, recusantesque carceri impingunt, praeter paucos qui effugerant; utque in proposito suo felicius progredi possent, generalem omnium et singulorum insurrectionem sub confiscandorum bonorum capitisque poena indicunt, omnesque praedictam ad civitatem concurrere mandant. Verum Princeps Rakocius tali hac animadversa perfidia, veloci cursu stipendiarios suos bene armatos (tam Hungaros quam Germanos) adesse jubet: cum quibus intra paucos dies ad octo millia congregatis movit, celerique itinere advolans (antequam status de eo certam habere potuissent) praedictam Urbem acri obsidione cinxit, ut nullus elabi posset. Qua in re fidelem Principi suo operam (ut olim Chusai Davidi apud Absolonem) praestitit Michael Mikess Cancellarius. Simulans enim partes novi Principis tueri, licet omnes Principem novum ad locum munitiorem (unde facilius auxilia Turcica sollicitari possent) deducendum putarent, ille solus rationibus suis contrarium evicit, utque nullus elabi posset omnes ibidem reperirentur occlusi, effecit. Viso igitur tandem Transylvanici status, nihil sibi cum Principe suo effugii restare, seque ad resistendum impares, ad tractandum descenderunt; difficulterque tandem generali amnestia impetrata, omnes cum novo Principe civitate egressi, Prin-

cipi Rakocio obviam prodeunt, et ad pedes ejus provoluti, rursum ei omnes una cum novo Principe sese subdunt, pro suo Principe recipiunt, et honorifice in Civitatem introducunt, cum eodemque communi jam voto et consiliores Patriae salutem concernentes, deliberant. Talem Colophonem Transylvanica ista metamorphosis, concitataeque adversus Principem proditiones invenerunt, quae omnia Januarii 23, 24, 25, et 26 acta et peracta sunt. Chanus quoque Tartarorum jam Principi favet, eumque bene sperare jubet: eo quod res ejus in Porta Ottomannica bene perficiat. Speramusque a nostro Deo successus jam felices, post disjectas tot illas fraudulentissime structas adversus Principem machinas. Cosaci quoque in gratiam Principis multum praestant. Generalem enim illum Antonium, quem cum exercitu 30000 in assistentiam Principi miserant ob res pessime gestas, Principemque desertum, una cum nonnullis officiariis (in praesentia servitorum Principis) capite plecti curarunt. Nunc autem novum cum Principe foedus pepigerunt, illique auxilio adfore, ubiubi requirat. Non ita pridem invaserunt Tartaros, eorumque ultra 3000 mactarunt. Et cognito Turcas per Pontum Euxinum transire in Tartariam, emtosque captivos Hungaros, transferre in Turciam conscensis navibus aliquot occurrerunt ipsis, captosque trucidarunt nostros, autem captivos liberarunt. Mox etiam Civitatem illam Turcicam, in quam captivi exponebantur (ad littus Ponti Euxini sitam) aggressi Turcas occidioni dederunt, diripuerunt, exusserunt, captivos liberatos reduxerunt. Quorum supra sexcentos apud se habent, victu et amictu illis prospicientes (ut post contractam fame et squalore maciem, vires resumant) Vere primo eos ad Principem remissuri. Neque jam Turca sibi a Cosacis tutus videtur: apud quos non ita pridem Legatum habuit, requirens, ut sub tempus magnae quam molitur expeditionis suae ab illorum incursionibus quietos haberet Regni sui terminos; sed nullam assecutus est ab illis assecurationem. Quid jam vere instante fiet, videbimus si vivemus. (Utinam modo Septentrionalium negotia componi possent! Salva essent omnia. Quid autem Foederati Belgae? Ah quantum isti homines in publicum Christianitatis bonum peccant! Deus illis ignoscat!)

I hear Professor Hornbeck hath publiquely in his Lectures at Leyden, read against Lux in Tenebris, and did wholly condemn it. Having had occasion to write to him, I have prayed him to send me his arguments. If he doe it, and you desire to see them, I shall communicate them. What prognosticate those overflowings of waters? Now the K. of Sweden is free to assist the French against the K of Austria: O that matters with you were settled, that you might joyne also. The Lord be blessed for that news from Denmark.

(Coll. R. Whitling.)

CXCVII.

Komenský Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1658 — 12./22. března.

O smíření krále Dánského se Švédským. Výpis metaforické ocelorytiny: boje dvou lvův, podporovaných dvěma draky; narážka na válku dánsko-švédskou a její zastavení.

Sveciae et Daniae Rex transacta pace convenerant personatim, fusae sunt utrinque lacrymae. Primo quidem Danus, largius in fletum solutus, ut ne loqui posset. Deinde et Svecus, in multorum ab utraque parte praesentia. Post conclave ingressi, quatuor pene horas morabantur; tandem laeto vultu prodeuntes velut fratres secum invicem contulerunt.

Hamburgo aenea figura ad nos missa est, repraesentans Leones duos acerrime secum dimicantes, quorum furorem duo Dracones supra capita volitantes sufflabant, insigniti pileis Jesuiticis cum inscriptione, Hoc, hoc voluimus. Infra vero adstantes Protector Angliae, Gallus et Rakoci Leones reconciliant. Ex altera parte paginae Leones isti habenis caelitus sibi injectis combinati, complicatisque jam caudis procedentes, qui a Protectore et Rakocio ducuntur, nempe insequentes Dracones illos jam avolantes, cum inscriptione, Ha, ha, jam procul fugite.

(Coll. R. Whitling.)

CXCVIII.

[?] Hartlibovi.

Z Paříže 1658 — 22. března.

Zprávy o Anglii tvoří si ve Francii každý dle své domněnky. Lítost nad vydáním spisu Komenského »*Lux in tenebris*«, zvláště nad schvalováním ukrutností proti jinověrcům, poněvadž se to může i na evangelíky vztahovati.

L'on parle ici diversement de l'Angleterre. Les uns la disant en un peril extreme, et les autres en grande securité; chacun, comme je croy, plûtost selon leur passion, que selon la verité.

Le bon M. Comenius s'estoit trop avancé emporté par la credulité qu'il acuë par les visions, et se meslant d'affaires d'état *praeter vocationis suae jura*. Il paroist par le recueil de ces Revelations prétenduës, imprimées à Amsterdam, que ce sont ces vents là, qui ont poussé et Comenius dans ses hautes esperances, et le Ragotski dans cette entreprise, qui a si tost mal reussi. Je ne comprens point qu'ils s'opiniatrent a vénir pour diviner des paroles, où ils voyent et reconnoissent tant de faussetés et de variations palpables. Ce qui m'y semble le plus scandaleux est l'approbation que ce liuvre donne aux violences et aux executions jusques aux massacres, de ceux qui font profession d'autre religion que nous Doctrine très dangereuse en ses suites, aisées à retomber sur nous et fort peu accordante au fonds avecque la douceur et l'esprit de l'Evangile. Nous subsistons ici à l'ordinaire dans mille perils et mille craintes au milieu de ceux qui nous haissent et qui sont incomparallement plus puissans que nous, par la seule providence de nôtre bon maistre etc.

(Coll. R. Whitling.)

CXCIX.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1658 — 12. dubna.

Zprávy politické. Naděje, že král Uherský nebude zvolen císařem Výklad, jak veliký je postrach v Římě, kdež si už i symbolickými hrami divadelními pomáhají Prosba o pomoc pro evangeliky (reformované) v Gdansku. Kéž by pomohl Lord Protektor, o němž z Říma zvláště falešné zprávy rozšiřují.

De ingressu Francofurtum Regis Hungariae itemque Moguntini Electoris et Legatis Hispanici sub saevâ tempestate, scitur jam; et quid ominis videatur subesse Ministri Gallici et Svecici ad Memorandum primo conventu Electoribus dederunt, Magistros seu Dominos suos nulla ratione in Electionem Imperatoris e Domo Austriaca consentire: et si fiat, justis modis se ulcisci velle etc. Rex Hungariae interea (scil. laesum se valde sentiens) ut quasi anticipando fortunam suam experiret, Svecis bellum indixit, et Manifesto, seu causis belli typis expressis bellum publicavit. Interea Sveciae Rex, in ipsa Svecia nuncio accepto Daniaque reipsa sibi jam tradita copiis suis quas in Danicis Dominiis habet in mandatis dedit, Holsatiam petere, ibique congregari, facta simul spe, se non diu in Svecia moraturum, educturumque propediem 26000 Equitum, duodecim peditum, novi Exercitus, qualem vix unquam ante habuit. Roma a 15 Martii scribitur: Summum Pontificem zelo singulari tactum ob praevisas quae Ecclesiae Romanae imminent tempestates, Romae preces 40 horarum instituisse. Utque devotionem excitaret in Populo, prius comoedias duas representari curasse. Unam in Templo Divi Petri, de Rege Josia, qui ingruente tempestate Ecclesiae Judaicae, ut sedaret iram Altissimi, Cultus Sacros renovavit, Templum purgavit, Idola ejecit et combussit, sacerdotes vel Idolatricos mactari jussit. (Heus! annon praedicit ille quidpiam seu Caiphas, qui erat Pontifex illius anni? Fatidico spiritu.) In altero templo prolata in Theatrum corpora mortua, ceu Martyrum cadavera, huc illud disjecta: adstiterat imago mortis cum falce faenaria, plures subinde prosternens. Et ecce interea a Scena prodeunt sancti, Petrus, Paulus, sanctus Rhodus, Sebastianus, et sancta Rocilia, omnes armati, mortemque Theatro depellunt. Scribunt hoc significare debere, Romae quidem hostes aliquid intentaturos, verum etsi ad ipsos muros urbis appropinquarent, eos tum a Pontifice (Petri locum tenente) et Sanctorum ibi quiescentium reliquiis, repellendos et confundendos esse. An hoc non sit opus seductionis Jerem. 7. 11 ss. judicet quilibet. Evigila Deus etc. Wee must needs reiterate our former solemne entreaties on the behalfe of the Reformed Religion both in Poland, Prussia and City of Dantzigk. You may please to remember what passionate and humble desires we entrusted into your hands to be presented to his Highness a yeare and a halfe agoe: but the warrs being still continued between Poland and Sweden, we could expect not any success from that application. But now a Treaty beeing to bee set on foot between the 2 Crowns, with exclusion of the Austrian Councells, the Polonians having found already their Yoke to bee heavier than ever the Swedish was, (though the Clergy bee tooth and naile for their interests) His High[s] Authority and interposition, can doe great matters, to free all the Reformed in those parts, according to the fundamentall Laws of the Kingdom of Poland, and their auncient known Priviledges, from persecution, both of Jesuited Papists and unreasonable Lutherans, who are restlesse, especially in the City of Dantzigk to deprive them wholly of all their Politicall and Ecclesiasticall Libertyes. O let my Lord Protector lay their sad condition to heart, that God may establish him and his Posterity in the Throne. See what impudent lyes are spread upon the world: For they are not ashamed to write from Rome, March 30,

that 2 English Gentlemen are there arrived from Cromwell, with an offer to his Holinesse, to pay him the ancient usuall Church tribute, with an inclination to embrace shortly the Roman Catholic Religion; at which the Pope hath expressed very great joy.

Nápadné je tu spojení angličiny s latinou. Snad se to najde i jinde

(Coll. R. Whitling.)

CC.

[Komenský Hartlibovi]

Z Amsterodamu 1658 — 18. ledna.

Sděluje mu novější zprávy Schaumovy, jež provází nadějí, že Valaši a Moskevští napraví pokažené věci. Mají zprávy, že kníže Sedmihradský je již opět dosazen. Proti obviňování Schaumovu napsal spisek, jejž při nejbližší příležitosti pošle. Také se zdá, že se potopa Boží přibližuje; sděluje mu i zprávy z Břehu.

Accepi iterum a Schaumio nostro de eadem die datas. Nov. 30. iisdem verbis per aliam viam, tametsi putem seram fore Medicinam per tantas ambages speremque jam reperta (per Walachi, Moldawi et Cosacorum cooperationem) Emplastra. Imo jam publicis Novellis habuimus nundiis quartis Principem Transylvaniae restitutum esse. Ego ad lamenta Schaumii *replicam scripsi*, quae consciis ita placuit, ut *typis describendam* putarent (demtis Personalibus) pro *aliis quoque rectificandis*, qui circa librum Lux in tenebris errore aliquo tenentur. Primis navibus mittam aliquot Exemplaria. Ah Divinum Diluvium Dei praenunciatum pridem appropinquat evidenter. De Poloniae calamitosissimo statu quid scribant modo Bregenses, en communico.

Jedná se tu patrně o spis »*De principis Transylvaniae ruina Informatio Amici ad Amicum*«.

(Coll. vydavatel.)

CCI.

Zásilka Komenského Mik. Gertichovi.

Z Amsterodamu 1658 — v lednu.

M. Gertich obdržel balíček, obsahující především 7 listů Komenského, z nichž pět má poslati dále do Uher, rovněž i v předešlém listě připomenutý spis »*Judicium*« etc.

Na wiechar dostalem pakechyk listov z Hollandij, w ktorym: Od Kn. Comenskiego jeden do mnie, drugi do Kn. Felina, 3. do P. Midianskiego, 4. do P. Schaumiusa, 5. do Kn. Effrona, 6. do Stražnickiego, 7. do P. Passkowskiego.

It. Jeden od Kn. Ruliciusa do mnie y Kn. Felina.

It. Jeden od Kn. Hartmanna do P. Dlugoscha.

It. De Principis Transylvaniae ruina etc. Judicium amici ad amicum.

Ani jeden z těchto listů není nám znám. »Midianským« se zajisté míní Medniánský »Strážnickým« snad Drabík.

(Coll. vydavatel.)

CCII.

Zásilka listů Komenského Mik. Gertichovi.

Z Amsterodamu 1658 — koncem února.
Počet listů není podán úplně. Nejdůležitější jest list, určený Bythnerovi, v němž Komenský povolává seniora s několika Bratřími do Amsterodamu a nabízí důležitou pomoc jménem patronovým těm, kteří se chtí přestěhovati, podporu pro chovance v Herborně a pomoc při tisku potřebných knih církevních.

... bekam ich brieff auss Holland:
1. Vom H. Comenio.
2. Vom H. Hartmanno.
It. H. Bythner vom H. Comenio: in quibus
1. Sollicitat adventum Dni Sen. Cum Fratribus quibusdam.
2. Promittit a Patrono suo: *1.* Subsidium pro Rev. Dno Seniore, pro Fratribus et Exulibus:
2. 6 Alumnos Herbornii per ... annos alere
3. Si Rdus Dnus Senior cum Fratribus eo profecturus alle reise und andere unkosten auch dort in loco so lange als es uno beliebet zugeben:
3. Media suppeditat, dass wir wieder können lassen allerhand nothwendige Kirchenbücher drucken, derer wir beraubet worden per excidium.
It. An H. Felinum, H. Vetterum, It. In Ungern gehörige Briefe wahren auch darbey.

Ani jeden z těchto listů není nám nyní znám.

(Coll. vydavatel.)

CCIII.

Komenský Dan. Vetterovi.

Z Vratislavě 1658 — počátkem března.
Posílá podporu patronovu pro kněze, vdovy a chovance Jednoty.

Dostal Kn. Dan. Vetter lista od Kn. Comenskiego w ktorym nam pisal Że Patron jego posyla kelka set talarow, ktere sie maja dzielic miedzy Ministry Unitatis, wdowy y Alumny: NB. dla Kn. Sen. Bythn. 50 tal. dla Kn. Vettera 15 tal. dla mnie y Kn. Felina każdemu po 10 tal. Kn. Andr. Fabr. Kn. Dan. Epaen. Kn. Morth. Kn. Justin etc. po 7 talarach.

List znám je toliko ze zápisku Mikul. Gerticha; datum přijetí dne 23. března.

(Coll. vydavatel.)

CCIV.

Odpověd Bythnerova a Bratří Komenskému.

Z Lešna 1658 — 16. března.
Děkuje i patronovi i Komenskému za jejich péči o Jednotu a vyžaduje si této starostlivosti také pro budoucnost, ale odejíti z Polska jim nelze. Prosí však o tisk některých spiskův Bythnerových.

16. Martii. Sonabend wahren wir beysammen nach mittagn und deliberirten wie zuantworten auf des H. Comenii brieffe:

Conclusum: I. An den Patronum H. Comenii zuschreiben und ihme zu dancken für solche offerirte unverhoffte wolthätigkeit, bittende er wolle ferner so gesinnet verbleiben

II. An H. Comenium Zuschreiben: Und ihme dancken auch für solche Curam: Excusowac Adventum Dni Senioris że nie można etc. etc. etc.

III. Aby Kn. Seniorowe prace niektore dac tam drukowac: Kazanie o statecnosti: it. Libellum de Apostasia etc.

Jen tento regest ze zápisků Gertichových je nám nyní znám.

(Coll. vydavatel.)

CCV.

Schaum Hartlibovi.

(Ze Sedmihradska) 1658 — 25. března.

Zprávy o smutném postavení knížete. Turci strojí se válkou zaplaviti celé Uhry a Sedmihradsko, poněvadž jim král nechce povoliti přechod přes Chorvatsko do Benátek Tataři přidali se k Turkům, jen Kozáci jsou knížeti věrni.

Tajným písmem prosí o sprostředkování u Vys. Porty, nebo bez toho je kníže ztracen.

Accepi tuas, et de ruina Princ. Transylv. faciam ut id sciat Herus. Tantummodo efficiat ut apud Portam se interponant illi qui possunt, Anglus et Gallus quorum Principi significabo in ea re studium, nec desint humanitatis officio Galliae Rex, Protector, et Sveciae Rex in alloquendo Principe, literis aut nuntiis. Deponatur ista ambitio, quod indecorum fit priores Principem alloqui. Res sic nunc postulat: Christiana charitas vult, ut quocunque modo fractos erigamus. Deus testis est, me expedire volebat cum Plenopotentia ad illos Principes. Habeo manum ejus et literas, quibus me jussit esse paratum; sed impedita est laudabilis voluntas legalibus impedimentis. Hanc ergo promptam voluntatem impeditam, [mi] sit ipsis pro facto.

NB. Cum jam obsignarem venerunt alia itidem significanda. A. Turcarum Tyrannus immani exercitu parat se invadere Christianitatem: primus impetus fiet in Hungariam, quam Gentem stirpitus delere satagit. A Rege Hungariae requirit passum per Hungariam in Croatiam contra Venetos: qui a statibus Hungariae illi denegatur in totum. Posonii eam ab causam comitia aguntur. Hinc certo Hungaria bellum expectandum habet cum hoc truculento hoste.

2. Sed nec Transylvanus immunis erit. Jam exercitus Turcicus junctis Tartaris inundavit Walachiam transalpinam, dejecitque throno Constantinum Regni Palatinum, Principi semper fidelem, quem Princeps deserere non potest. Dejectus Palatinus cum fortunis suis recepit se in Transylvaniam. Misit Transylvanus suum exercitum in Walachiam, quo eventu, nescimus. 3. Tartari videbantur Transylvano reconciliati esse; Jam vero aliter facies rerum ostendit.

4. Cosaci Principi adhaerent fidelissime et constantissime forte communibus armis contra Turcam ituri.

5. Auxilium et Armorum conjunctionem Princeps expectat a S. R. Majestate Hungariae.

6. Utinam ad exemplum horum religio Christiana Reges et Principes quosque arma contra Christiani Orbis perduellem jungere vellet.

[Occultius autem scripta hic inerant sequentia.] Jactavit Deus Herum meum velut pilam, modo exaltans. 25. Januarii thronum ascendit, non tam Turcae ira, quam internorum proditorum malitia sibi ereptum. Quos tamen impune servat et ignovit pro sua clementia. O quam mirabiliter Deus conservavit Principem! Portae nondum reconciliati sumus. Agite Vos per amorem Dei, ut illa reconciliatio promoveatur. Nam bellum nostrum cum Turca

pestis erit boni publici. Ille transitum per Hungariam in Croatiam poscit, quod Rex Hungariae illi denegat: hinc Regi imminet paratum cum Turcis bellum. Si nos implicabimur, nostra haec nex erit. Quod Herus Regem Hungariae Protectorem sibi elegerit, mihi non constat. Fiunt ultro citroque Legationes pro necessitate temporis, sed est modus in rebus, ista Vos non moveant. Inclinat noster in Vestros et totus Vester est. Habuit animum me expediendi tam ad Regem Galliae quam Sveciae, sed intervenientes curae suspenderunt conatum. Efficiat per amorem Dei ut Vestri nos anticipent aut nuntiis aut saltem literis: nam desertos nos a Vobis aut neglectos judicamus. Turcam ingressum esse magna multitudine Moldaviam et dejecisse Terrae Palatinum, qui se cum fortunis suis recepit in Transylvaniam, certum. Hoc facto inevitabile bellum nobis erit. Tartari bonarum partium erant, sed jam juncti Turcis dicuntur. Certe istae artes Polonorum sunt. Noster captivus Aristarchus quem nostis demissus est. Utinam periisset, redux certe magis res turbabit, praesertim cum nimia lenitate proditiones foveamus, et forte in exitium nostrum. De his brevi pluribus. Succurrite nobis o vos Occidentales et agite constanter Vestrum opus, ut nos infirmi Vestra constantia erigamur. Sed erigat et nos Vestra amicitia et consilia. Vestri sumus, ita vivam! sed Vobis, rebus sic stantibus, manus amicas porrigere pro hoc tempore impossibile. Quaerite nos si servare nos vultis. Metuo ne publica causa deposita tota Christianitas bello Turcico incaute implicetur. Valete.

Aristarch tu připomínaný jest Jan Kemény.

(Coll. R. Whitling.)

CCVI.

Beale Hartlibovi (úryvek).

Z Herefridu 1658 — 28. dubna.

Chová naději, že Komenský přidá seznam těch proroctví, která se už splnila. Pisatel je přesvědčen, že v krátké době nastane veliký obrat v srdci Evropy. Třeba se chystati na veliké doby, ku kterémuž cíli směřuje i *»Lux in tenebris«*. Náleželo by posilovati se spisy, které uvádí předmluva k této knize.

I hope also that M[r] Comenius is not delivered from giving us Index or some breviate of those praedictions of Cotter and Dravik, which are clearly fullfilled. Hee and others that had an eye allwayes upon the affaires of those countryes, may apprehend much more than wee that are at distance. And that which is fullfilled would give much light to other parts, that doe to us seem darke. Tis strange that in our last diurnalls save one wee reade that the P[r]. of Transylv. does resist the Turke, but I beleeve their transactions are not now so open, as to bee found in diurnalls. Whatever obstructions may bee made at the beginning, all things seem me to portend an apparent approach of the great storme that will shortly bee executed in the hearte of Europe; and if wee were now able to doe any couragious thing for the prosecution of our interprises in Jamaica, it seems probable, that wee might find the lofty Spaniards noe better than Drabiticus calls him, Arundinem quassatam. Tis evident that wee are to expect the utmost and worst, that the rage and activity of this Pope can performe to exstirpate all reformers; And therefore tis now our seasone to strengthen our hands and hearts by a free communication of all divine arguments. Therefore to strengthen Lux in Tenebris I wish wee had the writings of Jacobus Fabricius, Joh. Stadius, Georgius Lohmüller, Joh. Chrysostome et others, which are mentioned in the preface.

(Coll. R. Whitling.)

CCVII.

Jonáš Mednyánszki [Komenskému] (úryvek).

? 1658 — 30. dubna.

Postavení knížete Sedmihradského je trapné, neboť mu Turek jest neuprosným nepřítelem. Protivníci krále Švédskéko a knížete Portě podali zprávu, že ze spojení těch dvou panovníků musí povstati záhuba říše Ottomanské Poněvadž kníže to vše podnikl k vůli králi Švédskému, měl by král nyní na čas učiniti příměří s Polskem a knížeti po moci Turci sami nejsou tak mocni jako jindy, a kníže má dosti vojska, k němuž snadno ještě další pomocné sbory přidruží, aby mohli ve spolku společných zájmův uhájiti.

De Sueci progressibus et ejus cum Dano conclusa pace jam antea accepimus particularia: quid autem jam agatur post pacem illam conclusam, sic ex Galliis, Belgia et Anglia, Poloniaque avide expectarem scitu digna. Princeps noster non ut aliis prodesse posset in moderno statu suo, sed sibi ipsi opitulari negavit Turca ipsi plane juratus hostis factus, nullo modo complacari potest, non solum ingenti summa pecuniae demulcebatur, sed Cosaci omnes et ipse Chanus Tartarorum omnibus modis instabant in Porta Ottomanica, ut ipsi reconciliationem impetrare possent, sed nihil prorsus efficere poterant. In tantum est implacabilis factus Turca contra eum. Et socios ejus duos Transalpinum et Moldaviae Ducem armis jam exturbavit, qui miseri profugi degunt apud Principem; et in locum eorum alios substituit Duces in Moldavia et Transalpina. Jam modo evocavit ad se ex statibus Transylvanicis certas personas cum quibus tractare vult, proculdubio de abrogando Principe. Promittit enim illis omnes Libertates eorum sanctas tectasque conservare, modo Principem Rakocium abdicent, quem absolute nullo modo vult amplius in Principatu tolerare. Ecce quid misero Principi attulit expeditio Polonica et conjunctio Svecica, quam in gratiam Regi Sveciae praestitit. Conjunctionem enim illam tam suspectam reddiderunt in Porta Ottomanica inimici Principis et Regis Sveciae (quod ex conjunctione illa nihil aliud quam exstirpatio Potentiae Ottomanicae immineat) ita ut jam nullae rationes in contrarium adductae praevalere queant, nisi Divina Majestas aliquid miraculose velit circa conservationem Principis praestare. Ex humana ratione et ordinariis viis arte jam plane nihil educere possumus. Emisit in recenti Turca huc Viennam ad Regem nostrum Hungariae Legatum suum cum certa assecuratione, quod expeditionem contra Venetos per Croatiam deponet. sed nec fortalitium Jenno jam amplius cupiet, modo S Majestas Rakocium non juvet. Et sic miser Princeps ab omnibus derelictus, nec a Sveco, nec ab aliis auxilia habere potest; ipsimet viribus suis propriis (nutantibus etiam Transylvanis) tantae Bestiae resistere est impossibile. Certe Rex Sveciae de conscientia deberet ipsum juvare, siquidem ex causa ipsius incidit in has aerumnas Si itaque deposita cupidine vindictae erga Polonos) Pacem vel potius inducias ad certum tempus cum Polonis Rex Sveciae faceret, et Cosacos pro partibus suis obtineret, passumque per Poloniam impetraret, et quousque adhuc Princeps floret viribus suis in Transylvania, Principi cum Victorioso suo exercitu cum Cosacis advolaret in auxilium; certe Turca non saltem ad aequissimas conditiones pro servatione Principis facile adduci posset, sed etiam vires ejus in tantum ruinarentur, ut ille ipsemet sponte multis suis praetensionibus cederet de facto. Non enim potentia Ottomanica in eo flore est de praesenti, prout fuit antea, certe multis gradibus decrevit, et summopere attrita est ejus potentia; ita ut asseverare possim firmissime, quodsi Princeps saltem sex vel 7000 peditum et equitum ex victorioso exercitu Svecico ad praesens habere posset (potest enim ex Hungaris habere voluntarium et stipendiarium militem ad 10.000); quibus si accederet Germanicus miles et Cosaci (etiamsi triplo tanto numero forent Turcae) certe Divino auxilio ipsos ruinare possent. Si est modus Regi Sveciae ista declarare, non intermittat rogo, sed non est cunctandum etc.

(Coll. R. Whitling.)

CCVIII.

Komenský J. Stouppiovi (koncept).

Z Amsterodamu 1658 — 8. května.

Ač nejsa znám, děkuje mu za jeho práce a namáhání v zájmu P. Cyrilla a S. Hartmanna, sběratelů Bratrských. Přeje mu nejvyšší požehnání a prosí za další blahosklonnou pomoc.

Ab ignota manu salutari Te, ne mirere: non ignoti sumus Spiritu ejusdem Domini conservi. Me si quidem illius esse servum, qui suae Crucis calicem propinavit, ego scio, experior, gaudeo, dignus factus pro nomine ejus pati: Te autem passionum Christi esse consortem, Tua per charitatem tam operosa Fides ostendit, cui de sanctorum necessitatibus communicare tanta cura, tantumque studium est. Non enim me, et nos, celant Fratres nostri ad Vos emissi, Hartmannus et Cyrillus, quomodo inter omnes dilectos sanctos Fratres (quorum in miseros Confratres exseruit se misericordia, ut solatiis concurrant) Tua maxime emineat sollicitudo, Teque in hoc opere Dei prae cunctis reperiri ferventissimum. Laus et graciarum actio sit Christo, qui postquam electo Tibi suo servo aeternae suae in homines dilectionis characterem impressit, dehinc Te talem nobis consultorem, negotiorumque promotorem, excitavit. Paucos habuisse ipsam primitivam Apostolorum Ecclesiam Paulos, qui alienas miserias suam esse curam, sollicitudinemque pro Ecclesiis suam extendi ad omnes vellent, palam est (2. Cor. 11, 28): sed et paucos Timotheos, de quibus gloriari posset Paulus, neminem habere tam unanimem, aeque sincere de aliis sollicitum (Philip. 2, 20.). Tu nobis dilecte, et Paulum repraesentas, nostris miseriis adeo ustus; et Timotheum, nobis pro misere disjectis Ecclesiarum nostrarum reliquiis sollicitudine afflictis tam *ἰσόψυχος*, nostrumque hoc tam fervide ac si Tuum esset proprium agentem negotium. Quanquam forte in proprio non adeo ferveres: cum sincerae sine fuco charitatis character fere sit, cum oblivione sui aliis ex toto operari. Sit Dominus pars haereditatis Tuae, et calicis Tui! Cadant in amoenis funiculi Tui! sit possessio praeclara Tibi! Jehova sit a dexteris Tuis, ne commovearis in aeternum! Amen, Jesu Christe, Amen!

Tu autem in Visceribus Christi perdilecte Frater, da operam ut in nos dilectio Tua ne deficiat! Constantia coronet opus charitatis Tuae in iis, quae ad conciliandum nobis sanctorum per Galliam Fratrum animos (non enim omnes norunt nos) vertant. Nos autem nomen Tuum commendabimus non nostrae tantum, sed et posteritatis memoriae: ipsamque operosam in nos charitatem Tuam in thymiama offeremus, et jam offerimus, in conspectu Dei. Benedictus sit Dominus rupes nostra, qui non derelinquet suos in aeternum! qui redibit ad nos; et nos glorificabimus nomen ejus!

Salve, Venerabilis Frater in Domino: Domumque Tuam, et Confratres sanctos Collegas Tuos, et quicunque commendatione Tua norunt nos, nomine nostro reverenter saluta! Dabam Amsterdami hospes 8 Maii (St. novo) 1658.

R. D. T.

addictissimus in Domino Confrater et Conservus

J. A. C.
Moravus dispersae e Bohemia
Fraternitatis Superattendens mpp.

Adressát byl gallikánský kněz v Londýně.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCIX.

Seniorové baronu Sadovskému.

(Koncept Komenského.)

Z Vratislavě 1658 — 19. května.

Děkují za pomoc při sbírce; prosí, aby zbytek z ní odeslal do Amsterodamu p. Vavř. de Geer, kde Komenský vše obstará. Rovněž prosí, aby svou přízeň jim i dále zachoval, a slibují neustálé modlitby za jeho blaho.

Illustris et Nobilissime Baro,
Domine nobis officiose colende.

Quam indefesso studio causam nostram miserorum apud beatam gentem Anglos tuos hactenus promovisse non es gravatus, compluribus Literis suis Delegati nostri abunde nobis testatum fecere. Isthac Generosae Magnificentiae Tuae, cui prae caeteris nos nostraque Fratrum Unitatis Bohemicae omnia notiora sunt, tam propensa in nos voluntas, tamque evidens Christianae ac fraternae Charitatis, per viscera compassionum tam efficaciter sese exserentis, testificatio, quemadmodum nos, sub persecutione hac gravi languentes, summopere exhilaravit, ita etiam publica ob publica beneficia laude et gratiarum actione depraedicari meretur. Nos paria equidem his Tuis meritis nunquam referre valemus. Precibus tamen indefessis Patrem Luminum et miserationum, omnisque doni perfecti, sollicitare non desinemus, velit pro infinita sua Bonitate et misericordia, Tuas istas pro nobis et nostris afflictis viriliter susceptas peragique nondum intermissas Curas et conatus, omnigenis donis ac bonis suis hujus et futurae vitae felicitatem perficere ac firmare idoneis, cumulatim retribuere atque remunerari. Gratias interim Tuae Nobilissimae Generositati majores quidem debemus, agimus tamen quantas possumus maximas pro isthoc in nos benignissimo affectu, quodque tam pie et cordate nostrum negotium et Nostros qui ad id peragendum a nobis missi sunt, fideli

consilio, auxilio operaque Tua adjutum promotumque ire non es dedignatus Oramus vehementer annuas porro, pro isthoc Tuo amoris in proximos Zelo, et Charitatis pleno ardore, rem istam, et praenominatorum delegatorum nostrorum Expeditionem, ad exoptatum absque diuturniore mora exitum constanti ope Tua promovere ac dirigere. Et quia post Illorum etiam ad nos reditum aliquo nobis pro sollicitando, colligendo et ad nos rite transmittendo isto jam impetrati Eleemosynarii beneficii residuo, qui Causam hanc continuet Advocato opus esse animadvertimus, quem nobis tam opportune divina excitavit Providentia, Te Nobilissime Baro eundem (nec enim in hac locorum distantia alium facile habere possumus) Te, inquam, Generose et Magnifice Domine, ad istuc piae causae deinceps suscipiendum patrocinium, submisse exoratum cupimus. Tu Charitatis hoc negotium apud D. D. Deputatos, et quidquid restat eorum penes quos est summa hujus rei potestas, indesinenter perage, suggere suaviterque inculca atque ad finalem clausulam bonus bene deducendum uti hactenus fecisti, allaborare ne graveris. Quicquid per cambii literas ad nos mittendum dabit Deus, id omne pro succedente diversis vicibus Collecta, successivis aliis post alias vicibus, Amsterodamum ad Nobilissimum Dominum Laurentium de Geer curatum submisse petimus: cum enim idem ille magnus sit noster et nostrorum Fautor, et apud eundem Rev. Dominus Comenius Ecclesiarum nostrarum Senior dignissimus, hospitetur; non potest per alium res haec conducibilius, securius, minoribusque sumtibus procurari Supersedemus argumentis operose conquirendis adscribendis, quibus Generosam Tuam Magnificentiam ad hoc Charitatis onus robusto pectore et constanter ad finem usque denuo impellamus sustinendum. Quid opus est stimulis ubi sponte curritur? Ultro Temet obtulisti, igneque Charitatis in Te Spiritus Sancti gracia accenso, animum Curasque Tuas pio conatu huc ferri passus es. Quam pronus percepisti Miserorum Vocem, eadem Te inclamare non desinit, nec desinet quamdiu miseria nostra, quae in dies accrescit magis quam minuitur, aures, piumque pectus Tuum et Tu (ut bonos Christianos hortatur Apostolus) in benefaciendo Te segnescere non patieris. Caeterum Dominum nostrum Jesum Christum omnes nos supplicibus votis ac precibus fatigare non cessabimus, ut Te cum Tuis, Remque publicam et Ecclesiam in qua vivis, populum cum quo vivis, Potestatemque sub qua vivis omne genus Benedictionum, Gratiae Gloriaeque felicitate coronare, successusque in omnibus Vobis omnibus largiri peroptatos, Gloriamque suam per Vos ad summae Beatitudinis Vestrae augmenta perpetua, prout caepit indesinenter porro longe lateque propagare gratiose dignetur. Quod ut animitus vovemus, ita mente manibusque nostris obsignamus. Dabamus Wratislaviae 19 Maii 1658. Nobilissimae Generosae Magnificentiae Tuae Devoti in Domino.

Podpisu koncept ten nemá.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCX.

Komenský Drellincourtovi.

Z Amsterodamu 1658 — 30. května.

Děkuje mu za namáhání ve prospěch sbírky sběratelů Jednoty, o čemž zvěděl z listu adressátova panu de Geer. Ví, že má zásluhy i jeho kollega Dalaeus. Děkuje za slib, že i v budoucnosti bude pro Bratří pracovati a vyžaduje pro něho požehnání Božího.

Reverende Vir Dei Non tantum Fratres mei, Ecclesiarum ex Polonia dispersarum ad Anglicanas Ecclesias deputati, Vestram in misere afflictos passionum Christi consortes sympathiam (quam ex Vestris consolationum plenis hauserunt literis) semel et iterum testati sunt: sed et in opus ipsum jam progressa charitas Vestra testatur eandem. Ostendit enim mihi a R. D. Tua datas ad se literas Maecenas meus, Dominus Laurentius de Geer, collectum vestra in Ecclesia pro nostris dispersis subsidium per cambium ad se mitti nuntiantes: neque hic fore finem, in futurum quoque charitatis promittitur continuatio. Quid dicam? quomodo tam spontaneam liberalitatem, qua maestam, afflictam, contritam, omnique humano auxilio et solacio destitutam multorum filiorum matrem, exhilaratum itis, Ecclesiam Polonicam, depraedicabo? Benedictus sit Dominus Deus noster et Vester, qui ad nos commiserandum Vestra flexit corda, et flectit adhuc. Multorum sic refocillatum ibitis viscera: efficietisque ut multae ad Deum fiant gratiae Vestri causa et exclament alii post alios: Beatus qui intelligit super egenum et pauperem! In die mali liberet eum Dominus! Dominus conservet eum, et beatum faciat eum in Terra, et non tradat eum desiderio inimicorum ejus! Dominus opem ferat illi super lectum doloris ejus etc. (Psal. 41, v. 2, 3, 4.) Ita inquam pro Vobis, pro Ecclesia Vestra, pro Regno Vestro, suspiria fundentur ad Deum. Ego vero publicae multorum gratitudinis praenuntius, Tibi Vir Dei ante alios (cujus hic ante alios fervens emicuit charitas) quas concipere possum, ago gratias: eandem piam causam, quae non hominum est, sed Christi ipsius in nostra nunc Gente afflicta, pietati Tuae in finem usque commendans. Scio hic non deesse Venerabilis Domini Dalaei, Fratris et Collegae Tui, pie quoque cooperantem charitatem: quia tamen Tua manu Tibi nos exhilarare iterato libuit, Tuo sub nomine rescribimus eidem quoque Venerando Fratri, omnibusque aliis in Christo Fratribus, amicis, fautoribus, toti Synedrio Vestro, et quicumque cooperantur. Novit Dominus qui sint suae in nos omnes fervidae charitatis imitatores fervidi: rependetque hic et in aeternum cumulata benedictione omnibus, qui afflictis suis non tantum bene dicunt sed et bene faciunt. Commendo Vos Deo et Spiritui gratiae illius; tanto flagrantius jam pro Vobis Coelos inclamaturus, aliosque eodem exhortaturus. V[ale.]

Amsterdami 30. May 1658.

J. A. C.
dispersae prius e Bohemia nunc etiam Polonia
Fraternitatis Orthodoxae Superattendens.

Adressát byl knězem evangelické církve v Paříži.

(Coll Dr. Prümers.)

CCXI.

M. Drabík Komenskému.

(Překlad [Komenského] z češtiny.)

Z Lednice 1658 — 19. listopadu.

Odpovídá na výčitky adressátovy v listech ze dne 9. září a 23. října t. r. Ospravedlňuje se částečně tím, že mluviti musil a že ještě není čas tu řeč Boží odsouditi. Nechť ho všecken svět odsoudí, jen když ho svědomí jeho a Bůh osvobodí. Hojné příklady z Písem sv., jakož i výpovědi ze Starého a Nového zákona.

Dominus Jesus, Alpha et Omega, ille Omnipotens, primus et novissimus, qui etiam mihi Viro polluti labii dixit, Quod vides et audis scribe Nationibus et Linguis super faciem terrae habitantibus, adsit nobis Amen.

Ah, ah! redditae mihi sunt 23. Octob. litterae Tuae, Frater, Compater, et Pater in Christo dilecte. Prima data 9. Sept. aliena manu scripta, sed cum subscriptione Tua, plena zeli, plena lamentorum, plena comminationum plenaque interrogationum ad respondendum me Vermiculum ab hominibus contemptum, condemnatum, jamque a Te (o. Pater) semioccisum postulantium. Dehinc Literae binae 17. Sept. datae, parum itidem solabiles. Quibus perlectis et expensis constitueram silentio respondere remque totam commendare Deo, qui cordium et mentium scrutator cum sit, hucusque clamat, *Venite, expostulate mecum!* Sed Dominus non permisit tacere: ideoque respondeo cum Jesaia primum cap. 34, v. 16. *Quaerite in Libro Jehovae, et legite, num unum ex his defecerit.* Quaerite, inquam, num quidquam desit in iis quae os Domini per me Vermiculum Nationibus Terrae locutum est, quod eas tamquam in Dolium colliget, collectasque ad proelia effundet, Orientales, Occidentales, Septentrionalesque et Meridionales: annon colliguntur. Ecce iam adsunt Turca, Tartarus, Moscus, Hispanus arundofacta, Anglus, Gallus, Svecus cum Orientali Visco, Persa, Veneto, cum liquefacta Austriaca Domo! Ecce! Ecce! annon jam jam dies ultoris Jehovae ad vindicandum Sion adest. (Jes. 34, 8.) Quis per Deum non videt, quae per me inquinatum Vas ante annos jam is Deus locutus est, ea jam fieri Deumque veracem manere. Veracem, sed mihi cum Jeremia (15, 50) dicendum est: *Vae mihi Mater mea, quare genuisti me, cui omnes maledicunt!* Jam tandem Tu quoque, o Amice, in tot annorum decadibus mihi animo corporeque dilecte. Lacrymis haec aspergo: cum Apostolo dicere, *Novit Dominus qui sint sui.* Item: *Firmum stat Fundamentum Dei, cui non praevalebunt portae inferorum.* Iterum: *Mundis omnia omnia* munda. Et cum Jeremia (26, 12. 13. 14. 15.): *In veritate mandavit Jehova ut haec scriberem.* Item Cap. 6, v 16.: *Ecce Verbum Domini factum est opprobrium!* Et cum dilecto Salvatore meo (Math. 24, v. 10): *Invicem se tradent et odio habebunt.* (Joh. 16, 3.) *Quia non cognoverunt patrem neque me.* Et cum Stephano (Act. 7, v. 52.): *Quem Prophetarum non persecuti sunt Patres Vestri?* Non sum ego, nec esse possum aut debeo, beatior Salvatore meo, cui in os dicebant: *Tu Daemonium habes* (Johan. 8, 52.). Item Joh. 11, 20. *Non est servus maior Domino suo.* Si me persecuti sunt et Vos persequuntur: si sermonem meum observarunt, etiam Vestrum observabunt. Et cum Paulo Apostolo (Rom. 3, 7.) *Si Veritas Dei per meum mendacium exundavit in gloriam ipsius* (nondum plene conspecta), *Quia adhuc ego tamquam peccator indicor.* Judicet me aut condemnet quisquis vult cum me Deus et Cor meum non condemnant, non curo. Nondum est factum aliquid. Annon cum hora Dei venerit. Quin illuminati, cur non attenditis alias quoque audisse similia. Ecce Moses, de ingressu in Terram tanquam promissis Dei plane persuasus, non ingressus tamen! Jonas eversionem Ninivae intra dies 40 praedixerat: factumne statim eo tempore? Jesaias ad Hiskiam, *Dispone domui Tuae quia morieris.* Et Christus: *Non relinquent in te lapidem super lapidem* Quando id sic ad literam factum? Utinam Tu cum aliis Gamalielis observetis consilium (Act. 5, v. 14. ad 39.) Scripsit quidam Bohemorum in Constanciensi Concilio: *Nos sacrificia et cultum offerimus Deo, quae placere Deo credimus. Nec autem in arbitrio nostro est credere quae vellemus, sine fundamento Scripturarum: Sed credere necesse habemus ea de quibus Illae nobis loquuntur.* Ecce me quoque qui ea scripsi quae scio placere Deo, securus, non hu-

manos fuisse aut esse Sermones mihi dictos, nedum (quod cogitatu etiam abominabile diabolicos; sed sermones Dei habentes fundamentum in vetere et novo Testamento. Credo etiam cum Apostolo, *Nunquam Voluntate humana allatam esse Prophetiam, sed Spiritu Dei actos locutos fuisse Sanctos Dei: quia* (iuxta Amos 37.) *Non facit dominus quidquam nisi revelaverit arcanum suum servis suis prophetis.* Per Joelem autem promittit postremis temporibus futurum, ut iuvenes habeant visiones, et senes somnia (2. v. 38.). Ecquodnam adhuc obsecro tempus postremum expectatis? Cum ergo per me quoque me esse ultimam eius Tubam cum eo quem mihi addidit, loquutus est os Dei (A° 1655 19 Jan), ecce ego, cum plena fiducia in conspectu Dei, Angelorum, hominumque confidenter loquor, Dei sermones fuisse et esse. Nisi hoc ita esset, ah metuerem ego ne homines fallendo Deum laedam animamque meam perdam; Cuiusmodi levitas nec aetatem meam, nec vocationem deceret. Sed ecce hodie vivo et morior, me audita ex ore Dei scripsisse, excipiant id homines quomodocunque velint. Deo sit laus, quod jam ea non ignorabit Mundus, quae ille per me et te nuntiare voluit Domino. Disputet contra ea, quisquis volet, Dominus ad me Vermiculum dixit: Non tanti tu es, ut te ipsum defendas, nedum me et sermones meos. Defendam ego me cum implevero sermones meos. Suspice rogo te et expende Sermonem Domini Revel. 43, v. 4 ad finem. Obiicitur mihi quod Hungariae siccitatem praedixissem: sicut Elias, pluvia tamen veniat quotannis: sic expendenda essent Verba mea, et Dei Revel. 24, v. 16 ad finem. Inspice obsecro Verba Dei 1652, 4 Martii ad me prolata, haec etiam; *Non intelligunt filii hominum altitudinem iudiciorum et consiliorum meorum, sicuti nec Angeli* (v. 11. 12.). *Ego quod orsus sum perficiam. Scandalizetur quisquis vult, quomodocunque vult; Tu id solatio habe, quod a me audivisti et scripsisti non ab hominum tibi aequali* etc. (v. 15. 16. 17.). Iterumque anno eodem 14. Sept. Dic eis: *Quis ponderavit montem Terrae? et quis posuit terminos saeculorum?* et quae ibi sequuntur: quae tu dilecte lege: Criminatores obmutescent, quum hora Dei venerit. Ecce Onus grave irrisoribus erit Verbum Domini! Tu autem dic mecum: Dominus illuminatio et salus mea, quem timebo! Dominus protector vitae meae, quo trepidabo! (Ps. 27). Ah, eum solum timeamus, qui corpus et animam occidendi potestatem habet! Ah plus timeamus Deum quam homines! Teque quantum potes oro et obtestor, mi amice, dicas mecum et cum Davide (ex Psal. 62, v 6.): *Tantummodo in Deo acquiesce anima mea.* Semel locutus Deus est, bis illud audivi, Non esse in potestate hominis, ut sibi sumat quidquam, nisi datum fuerit desuper. Non quando nos volumus audire possumus promissa Dei vel eorundem videre complementa, sed quando Deus vult. Permittamus nos potius manibus Dei quam hominum! Bene nobis erit in tempore et aeternitate. Bene et illis, qui opem tulerunt, ut nostra redderetur voluntas sapientiae Dei nostri, qui voluit, et vult, habitatores Terrae scire quid ante saeculi finem faciendum sibi sit; sive illi audiant, sive omittant.

Tuum ergo illud Tuis in literis positum, ignoscat nobis illam editionis praecipitantiam Deus, ergo sic immerito? Laus sit Deo qui dedit ut conscientiam liberaremus nostram, non occultando a filiis hominum ea quae locutum est os Dei. Percutiebat Balam asinam suam sicuti dilecte me percutis: sed notam reddidit asinae innocentiam Deus et Angelus eius, reddet et meam tota cordis fiducia exspecto, modo tibi quoque et aliis horam Dei expectare libeat. Statimne ad primum prodigium Pharao populum dimisit? Ludet semper cum filiis hominum, et ludit adhuc sapientia Dei. Nos digitos imponamus oneri.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

CCXII.

Baron Wolzogen Zwickerovi (douška).

? 16 9. Pozdravuje Komenského a prosí, aby mu objasnil, že na jeho list proti Schefferovi Sociniáni ne proto neodpověděli, že by to nedovedli učiniti, ale jednak že neměli tiskárny, jednak že pokus vykonaný zdál se jim slabým, posléze i proto, že ještě měli naději, Komenský že dojde osvícení. Pisatel stěžuje si též na nesnášelivost Bratří, zvláště biskupa Gerticha, proti Sociniánům z Polska vyhnaným.

Dem H. Comenio bitte ich meinen Freundlichen Gruss und Dienst zu melden (A.) Was belanget die Antwort auff sein Scriptum contra Schefferum, dass die noch nicht ans Licht kommen ist, ist die ursach nicht die Herr Comenius meinet, dass nemlich weder ich noch irgend ein ander selbige gründlich beantworten könte. (B.) Denn welcher vernufftige, obschon der alleeinfeltigste Mensch kan nicht begreifen diese offenbare contradiction, dass einer selbst soll von den Todten aufferstehen, der wahrhaftig Todt gewesen? (C.) Sondern die ursachen sind: Erstlich der mangel der druckerey. (D.) In dem H. Comenius vermeinet mann könn ihn nicht grundlich beantworten; So redet er eben alss einer, der den anderm, dem die Hände gebunden, fur den Kopf schluge, und spreche: dieser getrawet sich nicht zu wehren, dieweil Er weiss, dass er zu schwach ist. (E.) Er selbst hat wider uns geschrieben, und hatte doch nimmermehr zugelassen, dass die Antwort zur Lissaw were gedruckt worden. (F.) Darauss denn ein Verständiger leichtlich urtheilen kan, cujus causa sit magis desperata. (G.) Darnach, so ist auch die ursach, dass man seiner grossen existimation, die Er in der Welt hat, hat wollen schonen. (H.) Denn wir haben noch keinen so seuchten adversarium gehabt als ihn. (I.) Es sind solche lapsus darinnen, die H. Comenius nicht gern wolt, dass sie ihm publice gezeiget wurden. (K.) Zum dritten, dieweil H. Comenius in seinem Scripto nicht in den schrancken der Bescheidenheit geblieben, so hat der Author zur Antwort wider die Feder was schärffer gespitzet, welches andern von den unserigen nicht gefallen. (L.) Endlich dieweil er ein Man ist, dessen fleiss sich per omnia scibilia aussbreitet, darzu dann summa judicii libertas gehöret, so haben wir immerfort die Hoffnung gehabt, das glaucoma praeconceptae opinionis werde einmahl von seinen augen fallen, dass er das so helle Licht der Warheit sehen wird. (M.) (Daher) Der Herr wolle ihm auch sagen, dass die Landboten von der Reformirten Religion zu Warschaw fleisig geholffen haben die constitution wieder die unserigen zu befördern. Herr Johan von Oberbeck hat ihnen desswegen hart zugeredet, und ihnen remonstrirt, dass sie eben durch dises loch mit der zeit auss dem Land werden lauffen. Aber surdis narrabatur fabula: Sie schreyen immer mit, crucifige, crucifige. (N.) Ferner alss zur zeit des Ragotzischen Einfals, etliche von den unserigen nach Creutzburg und Brieg (beyde Orth gehören dem Hertzog von Brieg zu) sich salviret, haben die Lissnischen Geistlich Exulanten, und zwar mit namen Nicolaus Gertichius sich hefftig bemühet, bey dem Fürsten zuwege zubringen, dass ihnen weder Herberge noch Passbrief erth ilet werden möchten. (O.) Ich lasse den H. Comenium selbst urtheilen, ob dieses der Geist Christi sey. (P.) Welche Gott aus dem Fewer des Lissnischen untergangs erretet hat, die verfolgen ihre Mitknechten. (Q.) Die umb gleicher ursach willen ein örtlein suchen ihr Leben zu retten. (R.) In übrigen verbleibe ich dem H. Comenio, als einem Man von dem ich noch immer gutte hoffnung einer höheren erleichterung schöpffe (S.), mit aller Freundschafft und Willfertigkeit verbunden (T.).

Text listu tohoto podáváme dle recense Komenského, velká písmena v závorkách jsou od Komenského a vložena od nás proto, aby se následujícímu listu tim snáze porozumělo.

CCXIII.

Komenský bar. Wolzogenovi [odpověď veřejná].

Z Amsterodamu 1659.

Podrobné vyvrácení, a to v celku zdařilé, listu předešlého; tak jmenovitě výmluv Sociniánských, že odpověd na spis proti Schefferovi pro nedostatek tiskárny a j. se zdržela, dále neshody, obsažené v těchže řádcích, že se o Komenském jednou velmi lichotivě, po druhé velmi pohrdavě vyslovují. Pisatel je pro úplnou pravdu, a chybil-li, milerád by to hned uznal, i prosí Hospodina, by ho osvítil. Nemůže však v těchto neshodách úsudku nic jiného shledávati, než úklad proti němu již od dětinství se strany Sociniánův osnovaný. Potvrzuje to historické vylíčení všech událostí sem náležejících, až do poslední, sporu jeho s Zwickerem. Že by on sám kdy byl Sociniány pronásledoval, to co nejurčitěji odmítá;

jeho zásadou je, že se proti bludům duševním také duševní zbrojí zakročiti má; ani neví, zda Lešenští namluvili Březským, aby vyhnaným Sociniánům odepřeli útulku. Ale mohlo se to státi, přihlíží-li se k tomu, že Sociniáni vystupují nejen s bludy, ale s potupováním, proto se rozhodující kruhy právem jich bojí. — Že by oni byli společnými sluhy Páně, pisatel na základě 7 odstavců popírá a poučuje, že marně čekají, aby se Komenský k nim obrátil; nenalézá, že by stanovisko jejich bylo vyšší, neboť právě naopak je nižší. — Na přátelský pozdrav a zájem adressátův odpoví rozborem (Zwickerova) spisu »*Irenicum Irenicorum*« Konečně prosí Krista, by adressáta přivedl ku pravé víře, a v to doufaje volá mu »Ave«.

Scribit nonnemo, ex brevissima interdum epistola magni alicujus Viri melius patescere ingenium, quam ex magnis ejusdem Voluminibus: eo quod haec propriane sint, an aliunde collecta, non satis liquet, in illis autem ex temporaneis genuinus cujusque nude se profert spiritus. Quod si verum est, etiam Tua nuper huc scripta epistola genii Tui, imo Vestri, repraesentare poterit characterem. Quamquam epistolam ipsam non vidi, mantissam ejus duntaxat, seorsim (forsan ut mihi exhiberi posset) sub titulo Postscripti appositam. Non dubito familiarius Te sensa Tua expressisse in ipsa epistola ad tam confidentem amicum: accipio tamen ipsum quoque hunc appendicem pro familiari scripto, et ad illud repono aliquid Non vitio vertes, quod in publico: non expedit Vobis colludere in tenebris diutius Invitum me protrahitis in scenam, per Vos latere nusquam possum: nec igitur latere quaeram. Et quid interest talia celari? Si Vos recte facitis amicitiam nobis Vestram semper obtrudendo: si nos peccamus (erga Vos tam humanos tam inhumani) amicitiam Vestram semper declinando, exstet id in publico. Certe enim omnia venient in lucem die illa, qua in Coeli Terraeque conspectum occultissima quaeque proferentur.*)

Huc usque Tua Domine verba: ad quae ut respondeam, conscientiae et famae interest. Paucis ergo: ad ea in primis quae literis alphabeti notavi.

A. Non ingrata esset amicitiae tam constans contestatio, si amici, non insidiatoris esset. Sed quia per tot annos expertus sum, neque D. Baro ipse negat (mox enim fatebitur) quem Vestrae mecum amicitiae praefixum habueritis scopum (nempe ut me blanditiis Vestris a communi Veritatis via ad diverticula illa Vestra pertraheretis) merito mihi amicitia Vestra et suspecta fuit semper, et est adhuc.

B. Non mea unius, aliorum potius, haec fuit opinio, respondere Vos non posse. Sciebam ego, et scio, nulli loquaci Sophistae unquam defuisse quod opponeret, etiam quum non habuit, quod opponeret. Ego potius credebam Vos Schefferi casu admonitos, mitius agere voluisse.

C. Ita certe est: nemo qui ultra Rationis lumen non assurgit, altioris luminis quod ex Fide est ignarus (ut Gentilis, Judaeus, Turca, Socinianus) aliter id quam Tu pronuntias apprehendet. Nempe duo illa (1) Aliquem vere mortuum esse (2) A se ipso tamen surrexisse, contradictoria esse. Sed Christianus fidelis verba illa Petri (1) Christum vere mortificatum (sua) carne (2) et vere Vivificatum (suo) spiritu (I. Pet. 3, 18.) tam facile apprehendit, atque illud Sponsae Christi, Ecclesiae, Ego dormio sed cor meum

*) Zde vložena douška listu Wolzogenova svrchu podaná.

vigilat (Cant. 5, 2.). Aut vulgarem hanc veritatem (N. B.) Homo vere soporatus per seipsum evigilare potest: nempe propter inhabitantem sibi spiritum vivum, Animam suam. Quia enim in Christo homine tota divinitatis plenitudo habitabat corporaliter (Col. 2, 9.), id est Vis vitae indissolubilis (Heb. 7, 16.) seu Spiritus aeternus (Heb. 9, 14.), aeque facile fuit illum mortis somno vere soporatum a suo illo aeterno spiritu excitari, atque nos ab inhabitante nobis spiritu excitamur quotidie. Pudeat ergo in conspectu Fidei, ipsiusque Rationis sanae, rebus tam suaviter concordantibus tam insulse contradictionem affingere.

D. Causa non causa. Quomodo enim ad Schefferi tractatum excudendum Typographia non defuit? quomodo huc usque non desunt? quicquid excusum vultis excuditis, etiamsi nemo facile sciat ubi: tam Vobis ad omnia non desunt artes. Aut si alicubi adversus Vos vigilatur, salubriter vigilatur: ut ne blasphemiis Vestris nimium conspurcetur Orbis Christianus.

E. Impertinens comparatio. Nam quis Vobis manus tam scribaces unquam ligavit, aut ligare potest? Solus Deus aliquando Vobis indicere silentium, Vosque obmutescere cogere (ut jam obmutuerunt Marcionistae, Manichaei aliique olim erronei Spiritus) poterit.

F. Mihine uni utriusque Lesnensis Typographiae potestas fuit? gratis hoc dicitur. Et unde scis Domine, me, si requisivissetis, negaturum fuisse? Si enim scriptum meum irrefutabile esse persuasus eram (quod supponis), fortassis permisissem, ex inani responso Vestro tanto luculentiorem Veritati sperans triumphum. Et quia Responso Vestro Augustini illud, Aliud est respondisse, aliud tacere noluisse, opponere facile fuit.

G. Ergo vel tandem respondete, ut pateat cujus causa magis desperata sit. Si iterum Typographiae defectum causamini, mittite ad me: bona fide ut lucem videat curabo (N. B.) in conspectu Ecclesiae promitto. Interest enim ut aliquando, cujus causa desperata sit, pateat.

H. Repeto positum in praefatione, Amicus Socrates, amicus Plato, sed magis amica Veritas. Et illud Ignatii: Quid mihi prodest, si quis me laudet et Dominum meum blasphemet? Ego blanditias Vestras nihili facio: nec alio habeo loco quam hamum quo stulti, laudibus suis titillati, capiuntur. Qui Mundi respectat judicia, vel existimationem, tam vanus est ut ipse Mundus, cujus omnia fumus sunt, impedimentaque certa inveniendi Veritatem solidam, et laudem illam quae ex Deo est (Joh. 5, 44. Rom. 2, 29.) Noli ergo mihi objicere id, quod a multis jam annis in parte infelicitatis meae posui, fabulam Mundi (quacunque tandem parte) fuisse factum Utinam in meo Mundi angulo latere licuisset! sicut jamjam dabit Deus, latebo in sepulchro. Toties ego cum Poëta, Felix qui latuit, dixi: toties mihi famae illum strepitum (ceu excitatum circa me pulverem) oneri, et in meliorum cursu remorae fuisse, expertus. Desinamus obsecro nugari, et quid Mundus sentiat, aut non sentiat, respectare! uni Deo nostro, et Christo ejus Veritati nostrae, Viae nostrae, Vitae nostrae, humiliter et constanter intenti: Mundum cum nugamentis suis mox a tergo relicturi.

I. Quid fit Domine? jam me laudas, jam vituperas? Ingeniose utrumque, quia eodem scopo utrumque: inde ut allicias, hinc ut elabendi spem demas.

Tam ergo infirmum me adversarium facile circumcluseritis, ut manus dare cogar. Sed legistine Historiam Ecclesiasticam Domine? Si legisti, videre potuisti propriissimum esse Haereticis, sublimes sibi tribuendo sensus, alios, ceu bardos et hebetes, aspernari: et inflari sensu carnis suae, ut loquitur Apostolus Col. 2, 10. Dic autem qualem in me profunditatem desideres! Dialecticaene Vestrae acumen non assequor? Fateor, me non sufficere Vobiscum ἀεροβατεῖν. Si de ingenio certare Vobis propositum, alios quaerite gladiatores: mihi simplex Veritas cordi est, quam quia Deus abscondit a sapientibus Mundi, et revelat parvulis (Matth. 11, 29.) ejurabo Ingenii fiduciam, exinanibo etiam meipsum. Nil possum, nil scio, nil intellego, miserere mei Deus! intra meipsum tenebras reperio, lucem a Te, a Verbo tuo, a Spiritu Sancto tuo, expecto, anhelo Jesu Christe lux mea, sapientia mea, veritas mea, succurre humili simplicitati meae

Si autem dogmata Vestra tam esse profunda credis, ut ego illa assequi non sufficiam, lubens me annumerari patiar simplicioribus illis Thyatirensium, qui profunditates Satanae non cognoverunt: modo mihi non gravius onus imponat Dominus, et retinere me juvet id quod habeo, donec veniat. (Apoc., 2, 24. 25.)

K. Non nosti me Domine, si ita de me sentis quomodo scribis: non volupe mihi fore, si lapsus mei monstrentur mihi. Aliter me novit testis meus, judex meus: abominationi scilicet esse mihi omnes, qui errores malunt cum Veritatis opinione, quam Veritatem cum erroris confessione. Pereat maledicta illorum pervicacia, qui convicti etiam erroris Veritati non cedunt. Me ita finxit Deus (in conspectu ejus loquor, qui judicabit occulta hominum, Rom. 2, 16.) ut Deo et Veritati nihil antehabeam: omnisque humana existimatio, Veritatis respectu, pro stercore mihi sit: non paratum denique solum esse me sed avidum, agnitum errorem hodie recantare hodie, non expectato crastino. Novi enim (munere Dei) Poenitentiae virtutem innocentiae esse reparationem· obstinationem vero in errore damnationis viam. Certo igitur persuasus esto Domine, si mihi lapsus meos (scripto illo admissos) ostenderitis, me gratias vobis habiturum.

L. Quare? erga immodestum immodestia uti quid prohibet? An ille Responsor vester candidus, Vos caeteri adulatores? Aspera aspere tractanda omnino: et aspero ferramento aspera adhibenda lima; duro nodo durus cuneus. Scis autem quid sit quod me (quem alias non esse intractabilem omnes norunt qui me norunt) adversus vos durum et asperum facit? Blasphemiae. Errores ferre possum: Blasphemias non possum Errare enim et labi humanum esse scio: blasphemare sine fine, Diabolicum. Macht drauss ihr Herren was Ihr wollet, ich kann nicht anders.

M. Domine Jesu aperi oculos meos, ut videam Si milies ex me (ut ex Bartimaeo, Mar. 10.) quaeras Domine, Quid mihi velim? millies clamabo, Domine ut videam. Si ego sum ille falsa luce gaudens, verisque tenebrarum squammis tectus, Saulus (Act. 9.), Miserere mei Jesu Christe, fulgoreque Lucis Tuae de Caelo perstringe terrenos sensus meos, squammasque cadere fac de oculis meis (Ps. 18.). Si autem adversarii nostri, et Tui, miserere illorum ut ibi Sauli misertus es! Amen, Amen, Amen. Ita clamemus omnes: quia

certum est in multis offendere nos omnes (Jac. 3. I.) a perfectae lucis prospectu alii plus alii minus impediti.

Quam autem dicis, Domine Baro, Spem Vobis semper fuisse squammas ab oculis meis casuras· confirmas me in opinione mea, operosae Vestrae circa me charitatis hunc Vobis fuisse scopum, ut me transversum ageretis ad placita Vestra. Ubi mihi occasio datur Vestrum illud círca me studium laudandi, et quae circa me retia tetenderitis paucis explicandi. Certe si cuilibet eorum, per quorum ruinam plus damni Catholicae Veritati inferre speratis, tot struere insidias, et inhiare tam indefesse (uti per hos 30 annos mihi) soletis, vere Vos invictos bellatores, insuperabilesque heroas, jactare potestis. (Ignosce autem Domine quod Te illis annumerem, qui Te captivum tenent: facio id imitatione Tui, quia de Te et illis semper junctim loqueris.) Attingam quaedam conscientia urgente: ut qui Vos nondum norunt nosse incipiant, alienis periculis cautiores futuri: mihi autem ut Deum laudandi occasio sit, qui me toties a vobis impetitum non dedit praedam dentibus Vestris, sed animam meam eripuit ut aviculam a laqueo aucupantium (Psal. 124, v. 6, 7.) Ibo ordine, annorum serie.

1. Primas animae meae tentationes objecit per homines Vestros Satan in pueritia mea, anno 1608, occasione tali. Transibant per Urbem nostram (Preram Moraviae) qui se Polonos Nobiles dictabant, in Austriam euntes: cum adjuncto sibi Italo, N. de Potasari (si recte nomen retinui). Hi reformatos se simulando cum Praeceptore nostro, Thoma Dubino, per biduum familiariter conversati, sub discessum illi recens editum libellum, Moscorovii Catechesin, donarunt. Ex quo ille demum quales habuerimus hospites cognito, Superattendenti nostro D. Lanetio rem detexit. A quo licet iste libellus flammis (ne quem veneno suo inficeret) addictus fuit, reliquit tamen in juniorum animis (meo etiam) curiositatis stimulos, cum quibus mihi annos aliquot molestam fuisse luctam, et multo constitisse (antequam chimaeram illam ejicere liceret) memini. Tantum virium habet tantillum etiam injecti massae fermenti! Quid autem boni illi Viri in Moravia egerint, postea patuit: Legatos fuisse ad Anabaptistas bonorum communionem professos, qui se Fratres Moravicos (Germani licet sint, ex Helvetia et Suevia istuc collecti) vocant. Illis venena sua Sociniani per hos Legatos suos primum propinare tentabant, coalitionem expetendo: sed repulsam tulerunt, sicut et postea non semel.

2. Anno 1628, mense Majo, veneram cum Socero meo (Consistorii Pragensis Seniore) Guram Silesiorum: ubi paulo post Palatinides Podoliae (D Sieninski) magno comitatu urbem ingressus, idem illud diversorium catervis suis implevit: nobis intra conclave nostrum (Pontificiorum a quorum acie fugiebamus metu) nos continentibus: Unus tamen eorum (cognito ex hospite quinam essemus) ad nos ingreditur blandissimo sermone sorti nostrae condolet, ad patientiam hortatur, meliora sperare suadet: Praesertim cum nos huc adducat Deus ubi purioris etiam Christianae Veritatis addiscendae occasiones non sint defuturae. Nos tam amico alloquio laeti ut assideret oravimus: Demumque post varios sermones (cum ad prandium vocaretur ille) in nomen inquirimus. Nominat ille se Stoinium, alias Statorium. Quaerimus de Confessione (cum Evangelicos in Polonia juxta ritus trium Confessionum, Bohe-

micae, Augustanae, Helveticae, discriminari audiremus): ille inter Reformatos se profiteri nomen, ab illis tamen sic excludi quomodo a Lutheranis Calviviniani. Quaerimus, an ergo Graecae Religionis? Ille: Non, Socinianos nos vocant, et sibi terriculamento faciunt: cum tamen nos longius Babylone egressi, prae caeteris puriori divino cultui operam demus etc. Regressus a prandio Ecclesias suas et dogmata commendare perrexit, tandemque (quia abeundum erat) valedixit: nobis confidentiam hominis supra modum mirantibus

3. Sub autumnum ejusdem anni venit Lesnam Christianus Schlichting: meque domunculae meae visens sortem itidem condolere, tum de Mathematicis et Mechanicis (in quibus excellebat) multa conferre; tandem et de Religione, libellos mihi duos quosdam dono offerens. Sed quia ab ipsius germano (Viro orthodoxo) praemonitus fui, qualis esset et quid quaesitum venturus, accipere renui. Ille subridens, Non aspernaberis munuscula mea, inquit, eosque in mensa deponens surgit et abit. Ego vero exeuntem comitaturus libellos tollo, famuloque illius (tametsi recipere renuenti) reddo: tanto diligentius deinceps conversandi illis occasiones vitaturus.

4. Sed anno 1632 novus prodiit tentator, Joachimus Stegman, Racoviensis illorum Scholae Rector qui Lesnae hospes inter alios me quoque salutare dignatus (deque Janua Linguarum nostra, recens tunc edita, multa adulatus) ad Religionis controversa deflexit: Num aliqua eorum legissem, et quaenam? interrogans. Respondi, Catechesim Racoviensem, et Smalcii de Divinitate Christi. Inde ille, quid profecissem, exquirere pergit. Ego: Theologia Vestra Astronomiae Copernicanae, perque similis mihi videtur. Quomodo? quaerit ille. Resp. Sicuti Copernicus phaenomena Coeli Ptolemaicis hypothesibus non satis respondere videns, totum Mundi Schema invertit, Sole quiescere, Terra volitare, jussis. Ad quas hypotheses quia phaenomena propius accedere visa, ausus est hanc veram esse rerum faciem credere, aliisque pro vera commendare. Ita Socinus Vester (inquam ego) quia Christianorum Vitam ad receptae Theologiae hypotheses non satis quadrare putavit, invertit eas: pro justificatione Fidei justificationem Operum; et pro merito Christi propria merita; proque Christo Theantropho Christum purum putum hominem (ad imitandi facilitatem) substituens. Et quia sic imitandi studium magis accendi putavit, ausus est credere, et creditis Vos, novas illas Vestras hypotheses veriores esse, proque talibus venditatis etc. Respondit ad haec, Non displicere sibi comparationem. [Sed Illustrissimus Palatinus Belsensis (mentione postea ejus rei facta) sibi eam displicere dixit: eo quod Copernicanae hypotheses ingenium habent, Socinianae blasphemias. Illas proinde dignas scrutinio, has fuste.] Stegmann ex responso meo aliquid de me spei concipiens, multis blanditiis ad imitandum exemplum suum (sexennio is ante a Lutheranis defecerat) invitabat. Quum me ad nova dogmata, antiquam catholicam evertentia Fidem, indocilem dicerem, importunitatisque illius tandem pertaesus duriora quaedam verba emisissem (novos Pharisaeos appellans, qui terram et maria circumeundo proselytas quaerunt: innotuerat enim nobis eum in Marchiam et Pomeraniam tendere, Zizania sua disseminaturum, praesertim novae editionis Germanicae Novi Testamenti Exemplaria) ille in iram concitatus: Ita vero damnatis (inquit) quae nec

legitis nec intelligitis. Surgensque et abituriens, Adjuro te (inquit) ut quos tibi submisero libellos legas, dumque in reditu ero (post unum et alterum mensem) quid legeris rationem reddas. Ni feceris, cito te ad Christi tribunal. Misit ergo per Civem, ubi hospitatus erat, Ostorodii Institutiones, illudque novum editionis suae Testamentum. Quos ego (cum serio Dei metu, invocatoque illius nomine) legendos suscepi, et non sine vario tentationum assultu, conscientiaeque vacillatione, victoria tamen Fidei tandem, perlegi. Regreditur ille, et quid profecerim inquirit. Nihil, respondi: quo magis lego, magis ad tenebras Vestras caecutio, vicemque Vestram ad lucem Dei caecutientium doleo. Ille igitur suos in me frustra fuisse impetus videns, abiit, nec reversus.

5. Quinquennio post prodiit Schefferi contra Virtutem Resurrectionis Christi tractatus, ad me quoque (liberales enim sunt in suis communicandis, sine exemplo: magnis inter se hoc fine institutis collectis, ut Libri excudi, gratisque hinc inde spargi possint) missus: cujus occasione quid sit actum, et quid a me (Confratrum voluntate) repositum, iterata praesentis libelli editio docet.

6. Triennio circiter post venit ad nos ex ultima Russia (per milliaria forte centum) D. Jonas Schlichtingius, Socinianorum velut Patriarcha, filium (adolescentem 18 annorum) Scholae nostrae traditurus Cujus inspectio suprema quia per id tempus mihi demandata fuit, me ille convento calamitates suas et suorum (quod illis Racoviae Schola et Typographeum essent ablata illique in dispersionem dati) questus fuit, filiumque suum ad institutionem nostram admitti petiit. Factum, cum consensu quorum intererat, cautioneque interposita ne quid turbaret. Ipse interim D. Jonas mihi Libros suos, quibus Academiae Vittebergensis Refutatio Smalcii refutabatur (in erecta Typogr. nescio ubi in Russia excusos) donavit, lectionem eorum commendans. Respondi, Non vaccare mihi, nec esse volupe labyrinthis istis oberrare. Rogabat ergo saltem Praefationem, qua dogmatis de Trinitate (Tertulliani aevo nati) originem primam ostenderet, perlegere vellem: ut postridie inter valedicendum meam audire posset sententiam. Legi ergo: ut ne iterum conquerendi, Nos legere nolle, et tamen condemnare, ansam haberet. Quia vero sub finem praedictae praefationis ad Christianos, qui circa fidem in Christum vel in excessu vel in defectu peccant, exhortationem adjunxerat, ut ad se, tamquam mediam tenentes viam, regrediantur: dixi, Nos tenere medium, qui utrumque de Christo, et Deum esse, et hominem esse, juxta Scripturas credimus. In excessu autem peccare illos, qui Deum tantum esse volunt, humani praeter apparentiam in eo nihil agnoscentes, ut Marcionistae et Felgenhauer. In defectu autem illos, qui divinitatem Christi negant, factitium tantum et titularem Deum confitentes. Ille, Non se esse qui Christo debitum honorem detrahant: sed in Transylvania quosdam qui adorandum esse negant, nec adorant. Quaesivi: Annon illi pars Vestri sunt? Respondit: Exierunt de nobis, quia non fuerunt de nobis. Ego iterum: Nonne hinc apparet, mi Domine, quibus gradibus a Fide recedatur? Ario nimium fuit visum Christo parem cum Deo aeternitatem concedere, amputavit ergo quicquid Mundum antecessit: in principio illum ex nihilo, demumque alia per ipsum facta dictitans. Sed Photino, et Socino Vestro, illud etiam nimium visum:

amputarunt iterum omnia usque ad Mariam, in hujus utero exortum illi primum tribuentes, divinos tamen illi honores (propter donatam divinitatem) concedentes. Ecce autem, Francisco Davidis, et qui illum e Vestris sequuntur, etiam hoc nimium visum: negant itaque illi adorationis honorem. Quod si sic semper aliquid de honore Christi detrahere pergemus, non video quid remansurum sit nisi purus putus Mahomedismus (nondum dicam Atheismus). Quippe Turcae etiam Jesum Mariae filium majorem Mose credunt, Dei naturalem filium non credunt; Ad quae D. Schlichting nihil, nisi Cavillationem esse, dixit. Ego tamen quomodo haec cavillatio sit, et ex tali opinionum de Christo semper in minus mutatione, quid nisi totalis tandem abnegatio sequi possit, hunc usque in diem videre non possum. Ita tunc ab invicem discessimus. Quae vero ab illius discessu meditatus eram, illique submissum fuit, explicui edita nuper De Uno Christianorum Deo, Patre, Filio et Spiritu S. confessione mea.

7. Anno 1641 aggressus me fuisti Tu ipse, Generose Domine: inter alia multa etiam Quomodo articulus de Trinitate (in Opere Pans.) tractandus esset, inquirendo. Respondi: Juxta Scripturas. Tu iterum: An ergo juxta vulgares hypotheses? Respondi cum Apostolo: Nihil possumus adversus Veritatem, sed pro Veritate. Ad quae Tu: Non decet tantus error tantum Virum Ego: Mi Domine, In divinis nemo facilius decipitur, quam qui sibi aut aliis eruditionis nomine placet. Tu contra adeo importune instare, mihique erroris pertinaciam exprobrare: ut commotior ego, Vobis (inquam) vere pervicacia tribui debet, qui etiam convicti ceditis non tamen. Quaerebas: Ubinam convicti? Respondi: Vel in nupero contra Schefferum scripto tot falsitatum deprehensi estis, nec tamen a Veritate oppugnanda desistitis. Ibi Tu: Meo nomini parci: si autem refutari vellem, fieri posse. Dixi, Fiat, fiat: nihil mihi parcite. Ecce autem hucusque nihil, praeter illam erga me commiserationem Vestram. Aperte haec recito, sed ex veritate: quia perpetuae jactantiae Vestrae serio detrahenda est aliquando larva.

8. Anno 1642 contigit me peregre esse, et per dies aliquot cum Nobilibus Polonis quinque conversari. Quorum cum tres Evangelici essent (Adam Suchodolski et duo Reczicii) duo Sociniani (Lubienietski et Viszowaty) variorum discursuum occasio fuit. Tandem illi de migrando in minorem Poloniam mecum agere, ingentibus promissis allicere, fidemque suam (de annuo lautissimo stipendio) chirographi cautione obligare: maxime hic occupato Wiszowaty. Quod ut frustra esse vidit, manui meae inter valedicendum chartulam inseruit, cui Lucianicum quiddam, et in religionem Christianam valde ludibriosum, inscriptum fuit, hoc sensu:

Vulgaris Theologiae hypotheses. Deus condito primitus Homini praescripsit legem servatu impossibilem. Quam cum transgressus esset, adeo implacabiliter illi fuit iratus, ut eum aeternis cruciatibus addiceret. Reversus tamen ad se, ut reo illi parcere posset, in proprium Filium desaeviit, ob alienam culpam illum ad mortem usque contundens: eo fine, ut quisquis crederet ita esse actum, poenae relaxationem acciperet. Haec annon cogitatu absurda, impia et in Deum blasphema sint, etiam atque etiam videndum.

Schedulam hanc multis ostendi, satanica in salutis mysterium odia mecum mirantibus.

9. Anno 1649, Martinus Ruarus, suos in Maj. Polonia visitatum e Borussia veniens, etiam me salutare dignatus, demum in colloquio nomen suum (nec enim noveram de facie) prodidit. Sed postquam me ab amicitia sua vidit alieniorem, discessit: literis me de via resalutans, ad quas nihil respondi.

10. Ultimus mihi tentator nuper denuo fuit larvatus quidam Apostolus, animarum his in locis auceps: qui aliam mentitus Religionem aliquoties me convenit, desiderium veri simulans; donec apertius laqueos explicare incipientem a me abegi. Parcam illius nomini, quia sibi parci vult: haec tamen ipsius etiam causa scribo, ut si evigilare potest evigilet. Is nempe ipse est ad quem tu Domine Baro epistolam illam Tuam, cum annexa ad me salutatione, exarasti Vestram de me spem adhuc perstare significans. Repeto igitur haec, ut Vos vana spe lactare desinatis. Major mihi divinae misericordiae fiducia est, quam ut me humiliter sibi adhaerentem ita deserat, ut Vobis et Satanae ludibrium fieri permittat. Ecce quo impatientiae me importunitate Vestra adegistis! Recitare tamen haec volui, ut omnem Vestram circa me panurgiam fuisse, esse, et fore vanam, semel tandem intellecto, me missum faciatis: alii vero ut exemplo moniti meo cavere a Vobis discant.

N. Pergo respondere ad reliqua Tua: Nempe ubi narras Nostrates causam Vestram in Comitiis nuperis deseruisse. Nihil de his scio, an ita factum sit. Antehac scio communia jura communi dissidentium ope fuisse defensa, tametsi Pontificii toties per omnia sacra, ne Vestri susciperetur patrocinium orarent. Respondebatur enim semper, Non dogmatum Vestrorum, sed libertatis Patriae, defensionem suscipi: adversus spirituales errores spiritualibus armis esse pugnandum. Cur hoc principium nunc deseruerint si deseruerunt, nescio, nec intellego, miror tamen.

O. Id pariter ignoro, fides sit penes authorem. Suspicor tamen plus esse in conclusione quam in praemissis: h. e. si hospitandi jus negatum fuit, non ad instantiam nostrorum id factum, qui Vos ferre adsueti jam, sed ipsorum potius Silesiorum metu, quibus majori quam nobis terriculamento fuistis. Et forte non ignari sunt ingenii Vestri, Vos nullibi aliorum hominum more (i. e. quiete, Vobis ipsis) vivere posse, sed quocunque venitis mox Apostolatum, et animarum aucupia, exercetis, dogmata Vestra clam palam instillando. Vix unquam quisquam aliter expertus. Quid ergo mirum si Vos ubique metuant, et qua datur declinent?

P. Quaeris an factum hoc spiritum Christi sapiat? Ego iterum quaero, an Apostolus Johannes Spiritum Christi habuisse credendus sit, dum scriberet: Siquis venit ad Vos, et hanc doctrinam non affert, nolite illum recipere in domum, nec Ave illi dicite. Qui enim dicit ei Ave, communicat operibus ejus malis (2. Joh. v. 10, 11.). Loqui enim Johannem de Ebionitis, Christum in carne venisse (h. e. in carne manifestatum Deum esse) negantibus, evidens est: evidensque Vos illam ipsam doctrinam sectari. Judicate igitur ipsi, quid pavidis Conscientiis faciendum sit? Ego hic trepidationem meam in conspectu Dei sincere fateor: tametsi morositatem meam nemo

facile mihi exprobrare possit, ne Vos quidem ipsi: nisi jam sub Vitae finem, cum mihi a molestiis quiete opus est.

Q. Conservos? Ignosce Domine: Quomodo conservi sumus Vestri, aut Vos nostri, qui alium Deum, alium Christum, aliud Evangelium, aliam fidem, aliud Baptisma, aliam spem, omnia denique alia, habetis? Non calumniandi causa loquor, testis mihi est Deus: sed quia triginta illis annis non aliter e Libris Vestris, conversationeque Vestra, didici. Ostendam id, aut innuam saltem nunc.

1. Nobis unus est Deus, ex quo omnia: Vobis duo sunt. Alter increatus aeternus qui condidit Mundum, alter temporarius factitius, qui Mundum reparavit. Adoratis tamen utrumque, si Vobis credimus: nos nonnisi unum. Ergo non unum eundemque habemus Deum.

2. Iterum: summus ille et increatus Deus (quem nobiscum communem habere vultis) noster est A seipso, Per seipsum, In seipsum Deus: h. e. Potentia aeterna, Sapientia aeterna, Bonitasque aeterna, sic aeterno complexu adunata ut unam constituat essentiam. Vobis autem aeternus Deus solitarius est, cum potentia, sapientia, bonitateque sua, tanquam cum accidentibus habitans. Eoque habetis Deum ex essentia et accidentibus compositum: qualis noster non est. Ergo alium.

3. Nos habemus Deum qui e propinquo et e longinquo Deus est (Jer. 23, 23.), h. e. qui omnia futura aeque ut praesentia novit, futuras etiam cogitationes, sermones, facta, omnium hominum (Psal. 139. v. 3. et 6.). Vos autem Deum habetis, qui futura contingentia ignorat. Ergo alium.

4. Christus noster est verus et naturalis Dei et Mariae filius: Vester tantum Mariae naturalis, Dei titularis, filius. Ergo alius.

5. Nos habemus Christum cujus egressus sunt a principio, a diebus aeternitatis (Mich. 5. 2.), Patrem proinde aeternitatis (Jes. 9. 6.). Vos Christum, cujus egressus sunt a diebus Mariae tantum, cum aeternitate nihil participantem. Ergo alium.

6. Evangelium nostrum illud ipsum est quod praedicabat Paulus, Gentibus stultitia, Judaeis scandalum (1 Cor. 1. 23.) Vos Evangelium procudistis novum, quod nec Judaeos offendat nec Gentiles: revera autem Deo stultitia, et Ecclesiae Christianae scandalum est. Ergo aliud Evangelium.

7. Et sic ordine si procedere liberet, omnia propemodum Vos a nobis diversa habere appareret.

Dum igitur nos alii Deo, per alium Christum, alio in Evangelio, servimus quam Vos, quomodo conservi sumus? Sed redite ad nostrum (a quo secessitis) Deum, Christum, Evangelium, Fidem, Spem etc. non conversos tantum, sed et servos habebitis.

R. Propter similem causam? Hoc ambigue dicitur. Nam et Pontificii, et Judaei, tum temporis (a Racociana irruptione) salutem in Silesia quaerebant. An omnes communem habuisse causam, et conservos fuisse, dixeris?

S. Altioris illuminationis? quae illa altior illuminatio? Vestra? Atqui haec supra lumen Rationis (quod longe infra Fidei lumen est) non assurgit.

Non altius ergo mihi cognitione ascendendum, sed longe descendendum erit, si ad Vos transire debeo. Mihi vero in mentem nunc venit illud Irenaei adversus haereses Lib. IV. Cap. I. Quemadmodum serpens Evam seduxit, promittens ei quod non habebat ipse: sic et hi praetendentes majorem agnitionem, et mysteria inenarrabilia, et promittentes eam quam dicunt intra pleroma esse receptionem, in mortem demergunt sibi credentes, apostatas eos constituentes ab eo qui eos fecit. Non sinet me Deus ita ascendere.

T. Quid audio? Adhuc Vobis mei lucrandi spes? Hem prodigiose pertinacem spem? Decies repulsi adhuc redire cogitatis? O si Christus tam Zelosos et indefessos haberet Apostolos, ut Socinus! Itane vero semper filios seculi prae filiis lucis industriosos esse? Ignosce servis Tuis Jesu Christe, qui non similem pro gloria Tua augenda et illustranda, atque isti pro minuenda et obscuranda fervorem adhibent! Mihi vero ut a Vestra spe et quae hanc insequi solent insidiis, securo esse liceat, quid faciendum? et ne Vos frustranea spe diutius macerare pergatis, quomodo obtinendum? Video jam: juvet me tantum spiritus sui gratia Christus, levabo me et Vos inutili illo cassae spei onere. Nexuit mihi et aliis quidam ille Vester his diebus Nodum Gordium, quem tanquam aeternum insolubilem (Thrasonica prorsus jactantia omnes provocans) publico exposuit. Cum igitur omnium illorum quos provocat ego sim unus, mihique etiam libellus ille tertiam per manum submissus sit; et Tu forsan (hujus non ignarus) ibi quoque spei adhuc de me Tuae basin fundas: ecce propono in Dei nomine Fortalitium illud Vestrum aggredi, ultimamque illam Vestram oppugnandae et expugnandae Divinitatis Christi machinam, dissolvendi: ut vel sic tandem tum de me evertendo, tum de aliis ad votum fatigandis, spem deponatis. Adsis Jesu Christe! Tua agitur gloria.

V. Clausula Tua, Domine, adhuc mihi amicitiam et officiorum promptitudinem offert. Quid dicam? Hoc unum. Periculosum est a Vobis amari, periculosum salutari, periculosum munusculis affici. Plus hic est quam — timeo Danaos, et dona ferentes.

Et tamen quia serio forte me, et nos, amas, festucam nobis oculo eximere paratus, amor autem esse debet reciprocus, serio Tibi Christianae charitatis officio respondeam necesse est. Impendam ergo aliud porro etiam temporis eximendae oculo Tuo (si prosperaverit Christus) trabi, ultima illa mea (de qua modo dixi) scriptiuncula: oblati nempe nobis Irenici Irenicorum Vestri examine.

Vale Domine! Cui non amplius dicerem Ave (Apostolo prohibente) nisi adhuc Tui ad Apostolicam doctrinam reditus mihi esset spes: quam ratam esse jube tu qui potes, Jesu Christe, virtute Spiritus tui sancti! Amen.

Velká písmena na počátku jednotlivých odstavců shodují se s textem předešlého listu kromě V.; třeba tedy tento list souběžně s předešlým čísti.

CCXIV.

Komenský Danieli Rogerovi.

Z Amsterodamu 1659 — 8. června.

Posílá mu Tubinské vydání Janue, aby se jím řídil při novém vydání Londýnském, které jest už v práci. Přeje i jemu i mladíkovi, jenž to pracuje, mnoho zdaru.

Viro sollerti ac strenuo, Domino Rogero Danieli, Bibliopolae ac Typographo Londinensi celeberrimo, Librum praesentem dono offert Johan. Amos Comenius; eo fine, ut in editione Januae nostrae Linguarum Latino-Graeco-Anglicae (quod sibi jam sub manu esse dixit) hoc ipsum Tubingensis editionis imitari possit. Qua in re ipsi (et cujus opera utitur Eruditissimo Juveni-Viro) divinam apprecor benedictionem, ut bono Juventutis usu quod parturiunt enitantur! Amen.

Scribebam Amstelodami, hospes
senili manu, Junii 8 st. n.
Anno Christi 1659., aetatis
meae 68.
Tibi Christe vixi, Tibi moriar! Miserere.

Adressát byl, jak z listu patrno, knihkupcem a tiskařem v Londýně.

CCXV.

M. Arnold Seniorům.

Z Franekru 1659. — září.

Podává zprávu o své polemice s Komenským a o svých starostech o zájmy Jednoty.

Arnoldus Franekerae d. 4. Sept. 1659 o swoiey Controversiey cum Comenio, y ze sie o to stara, aby ordines przez swego Posla w Polszcze śię sprawy Kośćielney szczerze podięli.

Regest katalogu archivního.

CCXVI.

Poleman Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1659 — 10. října.

S radostí odpovídá na jeho list ze dne 9. září, že vší silou se zasadí o společnost, jež se má utvořiti, a poví o tom hned některým svým důvěrným přátelům, kteří se věci zajisté velmi ujmou. Prosí, aby se učinily čtyři opisy jeho návrhu, aby potom na jaro budoucího roku celá myšlenka skutečně mohla začíti.

Auf sein mir sehr angenehmes Schreiben vom 9 Sept. fange ich billig meine andtwort an auf M. H. fröhliche Botschaft einer solchen Societät, da das so ist die noth des gemeinen besten erfordert genugsam Geldmittel machen können, zur ehre Ghottes und erbauung des boni publici, worüber ich, als ein begiriger geringer beforderer solches boni, dergestalt erfreuet bin, dass ichs M. H. nicht genugsam bezeugen kann, mache mir alhier ein par Subjecte bekandt, mit welche ich in gar vertraulicher recht-christlicher freund- und bruderschaft stehe,

welche ein sonderliches donum haben, auf einen gar kurzen Weg in weniger Zeit der jugendt. — Ach welch eine frölige gemeinschafft würde solches sein; mir würde dieses ein Paradysus auf diesem erdtboden seyn, wie würde sich Ghott in dem innersten seines Herzens mit allen heiligen Engeln über solche heilige gemeinschafft erfreuen! Drumb bitte ich M. H. aus dem innersten Grunde meines Herzens, ja mit heissen thränen, welche mir vor grosser frewde als ich schreibe häuffig herfür dringen, er wolle doch nicht unterlassen mit rechter solcher Ghottseeliger Societät, dieses unser fürnehmen za offenbaren, und so es rathsam düncket, vier Copey dieses meines unwürdigen geringen Vorschlages zuthun, damit doch ir ohn ir lieber V. wans möglich werd gegen künftiges Vorjahr mir solches ins Werk gestellt werde, es sei an welchen orthe es ihnen immermehr erlaubt wird, den solches wir uns alles gleich wollen gefallen lassen, damit doch nur das arme, menschliche geschlecht nicht mehr in solcher finsterniss, blindheit, Verwirrung, Vielfaltigkeit und graulicher Confusion, sondern auf dem wege der einfältigen warheit und warhaftiger einfalt in allen künsten und wissenschaften, ja auch in der Theologia selbst mehr wandeln möge, worauf ich das M. H. antwortend herzlichst gutdünken mit grossem Verlangen erwarten werde.

Slova »Ir lieber V.« nejsou mi jasná.

(Coll. R. Whitling.)

CCXVII.

Poleman Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1659 — 10. října.

O společnost zajímá se tím více, že má úmysl uchopiti se též lepší výchovy lidstva. Táže se, jak adressát míní při tom přemoci mnohé obtíže; snad má pro to i přátele z parlamentu. Vědí-li o tom již také jiní, pisatel sdělí se o to i se svým zvláště důvěrným přítelem Komenským, jinak nikoli. Žádostiv je zvěděti, jak chtějí při tom některé tajné úmysly s dostatek ukrýti.

Gestern ist des Herrn letztes vom 23. Sept. mir zugekommen, und kann nicht genug sagen wie hoch der H mich erfreuet hat mit der Continuation wegen der Societät und dass die selbe in kurzen tagen sich herfür thun werde. Uber alles aber erfrewet mich dieses am meisten, dass meine intent mit der Societät intention sogar eigentlich überein kommen. Der M. H. wird vor 8 Tagen verstanden haben welch ein herzliches Verlangen ich habe die iugendt in einer rechtordnung der auferziehung und information zu bringen, auf dass auss ihnen als auss dem guten Samen hernach tüchtige, recht christliche, godseelige und gods gelehrte Manner und Respublic werden können. Nun sehe ich auss des Hs relation, dass bei solches die bewusste Societät weniger von conceptusfrage; habe also hörig an horly von Sinn, welcher auch den recht nothwendig den reinen Geist herrühren muss. Zweifle auch also nicht, Ghott werde dieses mein Vorhaben bald seinen effect erreichen lassen. Zur erletzt bitte ich hinführo ein mehrers von dieser Societät und ihrem Vorhaben zu entdecken, damit ich allzeit wissen möge wie weit sie avancirt seyn in ihrem dessein. Ich möchte auch wohl sehr vom H. verständigt werden, wie sie ohne suspicion de possessione initura Philos. dieses ihr Vorhaben werden können werkstettig machen, masse ich hierin etliche difficultates ahne, doch werden sie als weise leute solche difficultät wohl vorzukommen wissen. Ich wollte auch gern wissen, durch wem der H. solche dinge von der Societät erfähret, und ob der selbe auch ein membrum sey. Verständig, dass sehr vieler hand gute dinge anzufangen, welche ohne Mittel nicht anzufangen seyn, Ob sie sich· erklären möchten, oder wollten als balt etwas an gelt dem H. zu vertrauen. Doch wird der H. wissen wie dieses am füglichsten und besten gegen ihnen zu thun sey. So wolte ich auch gern berichtet seyn ob viele andere leute mehr wissen die beschaffenheit dieser Societät. Item, ob mein H. auch andere solche dinge communicirt hat, wie er gegen mihr gethan, welches mir dunck gefährlich zu seyn, dass solchs sollte von vielen gewusst werden,

da die Welt ist sehr böse, giftig und fast teuflich, dass man solche und dergleichen nachricht nicht genug verbergen kan; Möchte derohalben gern wissen, wem diese wuchtige Sache mehr bewusst und offenbaret sey, damit mir solches zur nachricht dienen könne. Ich halte es so geheim, dass ich noch in ettlichen Wochen nicht gegen H. Com. darvon sagen werde: da jederman kan solche dinge nicht allezeit recht einsehen und fassen. Sollte es aber balt zur Execution kommen, so würde ich nicht seumen solches H. Comenio, als meinem liebsten freunde zu offenbaren. Dieses sage ich noch, dass die Persohn die M. H. solches alles offenbahret hat, muss in grosser Vertraulichkeit mit ihnen stehen, dass er dem H. so gewiss versichern kann, dass solches kann gelingen, sondern wahrhaftig sich alles also verhalte, darumb halte auch ich dafür, dass durch selbige Person der H. mit der Societät handeln, und etwas beibringen können, will ich auch verstehen, dass diese Societät offentliche ausschreibung in andern landen thun will, als mussten sie nothwendig mit bewust und consent der Regierung in Englandt thun. Muszt derohalben folgen, dass etliche dieser leute selbst glieder des Parliaments oder zum wenigsten in grossem respect seyn: So muss auch das Parliament mit ihrem vorhaben ganz einig und zufrieden seyn; sonst würden sie solche austreiben, den allermeisten aber haerire ich hierin, ob sie dem Parliament anvertrauen werden, durch welche mittel Sie solches vornehmen zu enden werden bringen können; oder was für praetext und decke sie gebrauchen wollen ihre hohe gabe der transmutation zu bedecken undt zu manteln. Bitte mich hier mit gründlich zu informiren.

(Coll. R. Whitling.)

CCXVIII.

Poleman Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1659 — 12. října.

Znovu prosí o bližší poučení o věcech, po kterých se v předešlých listech svých tázal. Bez obtíží to nepůjde, co zamýšlejí, nebo každá věc trvale dobrá musí dříve náležitě býti prozkoumána. Španělové a Francouzi způsobí Angličanům ještě mnoho zlého.

Wegen communication Der continuation der balt herannahender christlichen Fraternität, bedanke ich mich nochmahls herzlich, und habe M. H. vor 8 tagen meine objections und difficultates hierbey eröffnet, erwarte auch darauf gründlichen Unterricht; Und erfreue mich unterdess herzlich, dass der gnädige Ghott so weitfall licht wil herfür brechen lassen; aber der H. für dieser meiner weniger worte eingedenk, es wirdt ohne grosse Verfolgung und trübsal nicht abgehen. Den alles was im guten soll beständig verbleiben, solches muss zuvor rechtschaffen probirt und tretirt werden. Der Spanier und Franzosen werden dem Engelland noch viel boses zugedenken. Ghott aber wirdt alles weise zu seines nahmens ehre zu dirigiren. Und bitte ich nochmahlig, mir auf meine vor 8 tagen gethane difficultates zu andtworten, so werde ich von dieser Sache wohl informirt seyn, und dessen eigentlichen grundt verstehen.

(Coll. R. Whitling.)

CCXIX.

Poleman Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1659 — 30. října.

Poněvadž Rulicius zvěděl o korrespondenci, týkající se Antilie, a následkem toho již poučeni jsou o tom i Vavř. de Geer, Komenský a Figulus, nechť adressát další listy a zásilky nadpisuje přímo Ruliciovi, jenž spíše může větší zásilky vypláceti. Všickni budou se těšiti každé zprávě o té věci a přáli by si též poučení o třídách této společnosti.

Der Antiliae Reformations-Idaeam, wie auch ihre invitation, Religions verfassung und dergleichen ihren statum erklerehnde Sachen, sobalt der H. überkomppt wolle er sie cito citissime durch die Post übersenden, nicht aber an mich, sondern an H. Rulicium, da er kan besser die grossen pacquet bezahlen als ich, weil ich ihnen gestern das ganze negotium der Antiliae entdecken musste, weil er mir darüber des H. vnterschiedliche brieffe als ihm abgegangen, zeigete: darneben er sich sehr amicabl vnd vertraulich gegen mich anstellete, vnd zu aller freundschaft sich erbott. Und scheinet also dass hinfüro bessere Verständniss zwischen uns möchte seyn, als bisshero geschehen. Kan also M. H. nur die brieffe allezeit an ihn adressiren, so ich haben soll, wie bisshero geschehen, will ich mich itzo eines viel bessern zu ihm zu versehn, als bisshero von mir abgesehen ist. So ist auch den H. de Geer, H. Comenio, und H. Figulo der Antiliae vorerst von mir erzählet, weil M. H. Com: wieder erzählet; sonst hätte ich mir gänzlich fürgenommen gehabt gegen keinen nichts davon zu gedenken, biss die invitation heraus gekommen, vnd alles schon in Effect stehen würde. Den ich mag keinem gern hoffnung machen von dingen die noch zweiffelhaftig vnd veränderlich seyn, falls ich; solchs ist meinem gemüth ganz zu wieder. Kan also M. H. dergleichen Dinge nur allezeit an H. Rulicium Dirigieren, doch mit ein pahr worten mihr zur nachricht vermelden was M. H. an ihn sendet, damit wir uns solcher nachricht von woche zu woche zurerfreuen haben, und so M. H. solche relation in seinen brieffen an mich in sonderheit thun würde, wie er biss hero gethan, so würde mir solches so viel angenehmer seyn. Warumb der Baron, wie M. H. schreibt noch für anders her als der H. und jemand anders, als Membrum der Antiliae werden könne, möcht ich gern die ursache wissen, so es eine sache ist, so zu communiciren stehet. So möchte ich auch gern verständigt seyn in was für Classes die Antilia ihre membra dividiren will vnd worin der Unterricht solcher Classium bestehen soll.

O baronovi v tomto listě připomenutém nemám bližší zprávy.

(Coll. R. Whitling.)

CCXX.

Poleman Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1659 — 31. října.

Doporoučí dva členy pro Antilii, Justa Docemia a Matyáše Drudia. Pokud se týče pozvání do Anglie, pisatel je potud oddán Kristu a jeho vůli, že dostane-li plán Antilie a bude-li se mu dokonale líbiti, snadno se rozhodne přejíti přes moře.

Zum 1. der zwey subjecta derer ich so ruhmlich gedacht, vnd der Antiliae recommandiret, heissen Justus Docemius, vnd Matthias Drudius; jener insonderheit in Latinitate et Methodo Comeniana, dieser in sonderheit in Hebraicis, Graecis etc. Ghott gebe dass die sehr gewunderte Antilia ihr Fortunat-Säcklein balt träffen, vnd solche vnd sonderliche leute nach nothdurft versorgen mögen, so wurde die Welt baldt eine andere gestalt bekommen, insonderheit so man es also mit der jugendt anfängt, wie es die Antilia vorhatt. Zum 2, dass M. H. sonderlich wünscht, so wohl meine wenigkeit, als die andere gute freunde noch bei ihm in Engelandt zu sehen, erkenne ich solchs vor eine innigliche und herzliche liebe auss Ghott geflossen. Mich anlangendt, ist meine tägliche übung, mich dergestalt an meinen Heiland zu renunciiren, dass ich nicht gern wolte etwas gedenken, viel weniger erwahlen vnd vornehmen zu thun, als was ich ganz gewiss erkenne, dass Seinem heiligen willen gefällig, seinem heiligen nahmen rühmlich, und dem nächsten nützlich sey; also dass ich meiner gar nicht mächtig bin, sondern vnter dem schuldigem gehorsam vnd gebott meines Ghottes mich befinde, vnd also auch nicht sagen kan, als dass der Antiliae einiger zweck sey, die Ehre des grossen Ghottes und des nächsten herzliche liebe: als könnte es wohl geschehen, dass wen mir der Antiliae kurz abgefasset

Idaea et forma Regiminis ganz eigentlich wird bekannt seyn, und das behörliche mittel darin gegeben wurde, ich nach dem willen vnd direction meines Heilandes mich zu ihnen fügete. Alles nach dem willen unseres Ghottes.

(Coll. R. Whitling.)

CCXXI.

Hartlib R. Boyliovi.

Z Londýna 1659 — I. listopadu.

Vypisuje mu zprávu z listu Duraeova, že Warner, muž členům rodiny Geerův zavázaný, pod jejich ochranou a z jich štědrosti překládá Písmo sv. na jazyk turecký a že bude s tím za půl léta již hotov. Hartlib je z té zprávy velmi potěšen.

From another confiding friend, *Mr. Dury*, was lately acquainted after this manner. Ecce afferuntur generoso domino de Geere Constantinopoli literae a domino Warnero, quem ille ante triennium iam et prece atque pretio requisiverat, vellet translationem biblici codicis in linguam Turcicam sibi cordi curaeque esse. Dictum factum. Bonus ille et domui de Geerianae ob promota pridem juventutis suae studia obstrictus atque deditissimus, laborem istum hujus commendatione, et lauti subsidii subministratione, alacriter suscepit, atque quod jam scribit, eo usque promovit et peregit, ut pauca restent, quin brevi diem universa biblia lingua Turcica loqui constet Promittit enim exemplar MS ad typos promovendum intra semestre hoc circiter se posse et velle, huc ad gen. dominum de Geere curare. This is as welcome and refreshing as that *of Bill's*, save that he hath no *de Geere* appearing for him.

CCXXII.

Poleman Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1659 — 21. listopadu.

Zvěděv, že jsou rozvrhy o Antilii již hotovy, prosí o jeden pro sebe; nechť je dovozné jakkoli veliké, rád je zaplatí. Za čest, že je zvolen za člena té společnosti, ač se cítí naprosto nehoden té pocty, děkuje jako za projev Božské prozřetelnosti.

Nach diesem punct habe ich vor auf die hochlöbliche christliche Antiliam, von welcher ich sehr erfreulich vernahm, dass sie nicht allein wegen der unvermerklicher wechsel mit den Kaufleuten ganz richtig, sondern auch nur... herfür treten will, und desswegen ihre Declaration hat drucken lassen. Ich bin gewiss, dass M. H. weil dasselbe schon vergangene Woche hat sollen fertig seyn, albereit ein Exemplar davon mir zugesand habe, und dass solches bereits mit der Post unterwegens sei, mag ich mir einbilden, dass M. H. mein begieriges gemuth davon baar sollte berauben oder suspendiren. Und so es ja noch nicht hätte seyn können, bitte ich mit der allerersten Post solchs (3) zu übersenden; das pacquet werde auch so gross als es immermehr wolle, mein desiderium ist gar zu gross solchs zu lesen, vnd mich darin zu ergraben in Ghott.

Dass aber die Antilia willens mich zu ihrer Societät zu berufen, so muss ich für Gottes angesicht hiermit bewahren, dass ich mich solcher Ehre für wahr ganz unwürdig achte; erkenne doch dabey gewiss den finger Gottes, als welcher, als ein rechter und einziger herzens kündiger die Gaben eines jeglichen am besten kennet (massen er sie ja den manchen Kindern gegeben und beigelegt hat) und also auch am besten weiss gleich zu seines gleichen zugesellen.

(Coll. R. Whitling.)

CCXXIII.

Hartlib Boyliovi.

Z Londýna 1659 — 29. listopadu.

Sděluje s ním další příznivé zprávy Figulovy o osobnosti překladatele biblí Warnera, který i práci Grotiovu do arabštiny přeložiti míní. Za posuzovatele vybral si Golia, zvláštního znalce řečí východních. — Figulus očekává ještě velké změny a přál by si účastenství Anglie při tom. — Chvála oddanosti Polemanovy.

Now I am to impart what Mr. Figulus writes, in answer to our desires, as followeth. »Concerning Mr. Warnerus's translation of the *Turkish* Bible, we are the next post to write to him upon monsieur *de Geere's* order, and with his letters joined, to send it over hither as soon as he can. And then monsieur *de Geere* is resolved to make no delay to have it printed. As for the other question the noble *Mr. Boyle* makes, what the intellectual abilities of this *Warnerus* are to perform such a work, you may please to believe so much of his skill and experience, as I hear, both from monsieur *de Geere*, *Mr. Rulice* the minister and others, that he is a very learned and able man; and in the *Arabic* and *Turkish*, as much versed and perfect as any may be that ever hath learned those tongues. Besides, *P. Golius*, and many others, who are able there to judge of the work, he hath chosen for his censors, whereof *Golius* wrote an ample relation to his brother professor at *Leyden* non of late. I rejoiced so much to hear of the like forward intentions and labour of those gentlemen in *England*, to set out in *Arabic* the book of *Grotius* — — — Thus we see God works oll an sides towards some great change, and for the call of foreigners into the church. O that England were at accord and union! they could more help this design than any nation in the world, by assisting the Swedes and so to dissipate the Kingdom of darkness and tyrannical power over consciences. And thus the course of the Gospel would be set on a free foot.«

— —

I cannot have a more faithful, careful, and otherwise more knowing man, than Mr. Poleman, who, I am confident, doth love me as his own soul.

CCXXIV.

Komenského poznámka k viděním Melišovým.

Z Amsterodamu 1660 — 14. května.

»Dieses ist des vorhergehenden Traums schreckliche auszlegung darzu ich nicht weisz zu sagen, als zu seuffzen, zumahl weil sich's in Hungarien nun anfanget wie einkommende Zeitung lauten dasz diesseits die Keyserliche deutsche Volcker Ober Ungarien zu reformieren anfangen, auf der andern Seite aber Türcken, Tartaren, Moscoviter annähern. Gott sei dem Lande und uns allen gnädig.«

Revelace ty s illustracemi Komenský poslal do Londýna; chovají se v Brit. Museum.

(Excerp. vydavatel.)

CCXXV.

Komenský Bythnerovi.

Z Amsterodamu 1660 — v říjnu.

Tisk bible jest již dokončen, ať Lešenští disponují po vůli exempláři jim určenými. Tisíc se rozešle a tolikéž zůstane u patrona. — Zda Lešenští ze sbírky ještě něco dostanou, nemůže prozatím určiti z příčin paterých. Nad tím, že Mik. Gertich jest ochoten přijmouti místo dvorního kazatele v Břehu, pisatel velmi jest rozhořčen; takových tradic nemá Jednota po svých otcích, a jsou-li mravy její takové, pak je ztracena již dříve, nežli zhynula. Další instrukce týkají se ordinace seniora, a to zprvu zásadní: Komenský míní, že výjimkou jeden biskup může si vysvětiti kollegu. neschvaluje, aby kněz hned byl ordinován za seniora, spíše může hodnost konseniora jako stupeň k seniorství aspoň na krátkou dobu zastávati; obě ty zásady byly applikovány již více než před stoletím. Pokud se týče otázky osob, pisatel nejvřeleji by doporoučel Mik. Gerticha, jehož za dvě léta zevrubně poznal. Když však opouští Jednotu, z ostatních tří jemu doporoučených ani jednoho nemůže s plným důrazem ustanoviti pro příčiny blíže uvedené, i činí mu otázku, zda církvím ještě znovu nesebraným (nondum recollectis) třeba vrchního dozorce.

Reverende Vir perdilecte in Christo Frater et Collega.

Tuas ultima Augusti datas ante dies aliquot accepi, responsurus ad omnia punctatim.

1. Bibliorum ultimum folium ecce hodie prelo exit, laus Deo! sequenti septimana mitti possent exemplaria Dantiscum, primis cum navibus (jam praemonui Figulum ut locum paret. Vos autem ad Lindem scribere, Exemplariaque ad Vos, vel Thorunium mitti et quomodocumque placebit distribui, mandate). Mille suffecerit mitti, tantundemque manebit hic in aedibus D. Patroni securo in Deposito. Hamburgum forte nulla mittam: aut pauxilla ut innuis.

(2—4. omissa quia privata. Chodowieckium Pardubium etc. Spectantia.)

5. De Collectarum residuo, quantum adhuc Vobis cedere queat, apertam quaeris declarationem? Nescio an adhuc dari poterit. *Primum*, quia cum adhuc in Anglia sollicitemur, nec an obtenturi aliquid sciamus, difficile est nondum parta, partiri. *Deinde*, si Illi Acceptorum et Expensorum rationem poscant, uti ceperunt, videndum omnino erit ut reddantur: quas ego a meis quidem dispersis habeo, quomodo quinta illorum pars distributa sit; De Vestris quatuor partibus nondum quidquam scio. *Tertio*, Vestrum Exilium invenit finem (Laus sit Deo) nostrum nondum: id quod in considerationem ut veniat, necesse est. *Quarto*, metus est, ne nostra dispersio fiat major, si Confratres nostri Moravi Hungaricum vertere cogantur solum: quem ad modum hostilis furor minari videtur. *Quinto*, Vestra etiam sors quam sit futura stabilis, nondum satis providere datur, aut etiam Vos ipsi Vobis polliceri potestis. Videsne intricatum adhuc negotium?

6. Fratrem Nicolaum Gertichium in Poloniam non rediturum? quid causae? Duas audio. (1.) Habet condicionem bonam. (2.) Principis (Lignic.) gratiam. Gratulandum illi, Sed an propterea leges Unitatis deserendae? Mirarer, si hoc ex illius mente: sed spero aliud, aut ego illum non recte nosse

didici. Novum emergens in Ecclesia nostra, meliores sequi Occasiones, hominumque favores. Non has a Patribus accepimus leges et Exempla: sed ire quo quis mittitur, venire quo vocatur. Periimus his moribus, etiam cum a perditione restituti videbimur. Sed cur nos hujus Ecclesiae nominamus filios, cujus deseruimus Orbitas? Nomen sine re, ad quid est? Ut taceam, Principem, cujus gratia nititur, esse mortalem, aut certe mutationibus obnoxium. —

7. Cogitationes de Congregatione aliqua, Ordinis reparandi causa, prosperet Deus! ut tute et cum fructu fiat. Quaeris ex me tria:

I. *An unus ordinare sibi queat collegam?* Resp. Potest sed non canonice, canones enim episcopum a tribus episcopis (ad minimum duobus) ordinari volunt, quod nosti. Equidem ante seculum apud nos ordinatio fuit episcoporum sine ullo episcopo, Cum omnes (usque ad unum incarceratum Augustam) fato extincti erant. Et tamen fuit ordinatio legitima. Quia frater Sionius in Prussia (ultimus inter tres subito evocatos) morti se vicinum videns, duos senes (e Conseniorum numero) ordinaverat Suffraganeos, illis potestatem dans ordinandi. Relatum hoc fuit ad incarceratum Augustam, qui confirmavit addiditque tertium: a quibus tribus ordinati fuerant (anno 1553) Episcopi duo (Johann Nigranus et Mathias Czervenka) triennioque post additi duo (Georg Israel et Johann Blagoslaus) ex quo tempore hucusque nihil simile accidit successione nunquam interrupta. Haec ex historiae fide. Tu quia ex me adhuc vivo, an absentiae locum supplere velim, non quaeris, ad non quaestionem non respondeo.

II. Alterum rogas, *Quemnam ex omnibus Tuis qualificatum existimem?*

Rp. Omnes qui jam vivunt per tempus meae a Vobis absentiae creati sunt mihi parum noti Maxime notus erat Fr. Nicolaus, cum quo ex Hung. reversus biennium vixi, doctrinamque vitam zelum notavi. Hunc nominassem omnino, si suffragio meo fuisset locus: nunc quia hunc dimittere videmini, facite quod e re videtur. Habetis Apostolicum Canonem (I Tim. 3, et Tit. 1 quam non tantum inculpatum esse oporteat episcopum sed insuper exemplarem). Tu vero Paulinis oculis circumspectabis, an aliquem Timotheum (qui non quaerat quae sua sunt sed quae Christi Jesu. Phil. 2, 20—21.) habeas.

III. Tertia quaestio est: *An si candidatus fuerit e ministris, immediate possit Superattendens creari?* Rp. Gradus conferri per saltus prohibitum esse, non ignorare te scio. Observasseque id majores nostros novi. Unum attingo exemplum (puto autem plura esse): Anno 1557 (praesentibus proceribus Polonis, Slezanii Moravorum) una die ordinati erant Conseniores quinque, postridie vero unus ex illis (Johan Blahoslaus) cum Georgio Israele (jam ante Conseniore) Senior. Cur imitari pigeat? praesertim cum absque hoc etiam Conseniores ordinandi sint (alioqui absurdum sit, duos Seniores habere unum Conseniorem) praecedat ergo minus, ut veniatur ad majus, ut non violentur ecclesiae leges nec aliquis illegitimitatis postulare possit.

8. Haec ad Epistolam tuam, requisitaque consilia. Jam Ego quoque tuum requiram in re non absimili. Scripsi vere praeterito (indiciis quibusdam monitus) Valedictionem ad meos dispersos, cum exhortatione ultima, ceu sepulchrum in-

gressurus, cui me paro. Rescripserunt plures, non Ministri solum, sed et e Politicis: ne curarum Onus seponam adhuc et se deseram; aut certe Successorem nominem, unum et alterum rogantes. Nominarunt etiam tres, Felinum, Vetterum, Figulum. Haereo quid faciam incertus, tum quia extra Synodum illegitimum videri possit, (ut et ipse judicasti recte) tum quia nobis Synod. congr. spes nulla; tum denique quia naevi obstant, tametsi his mortalium neminem carere sciam. (Primus enim inter nominatos Vinositatis arguitur a pluribus, jam nuper et denuo, alter puerilitatis cujusdam, te ipso teste; Tertius immaturae videtur aetatis, et quia conjunctior, nolim prosopolepsiae suspicandae dare occasionem, et denique, quia longius dissitus, non satis tam dispersis usui esse queat. Suggere igitur si quid salutaris suppetit consilii, etiam ad hunc scrupulum: *An Ecclesiis nondum recollectis Inspector opus?* An exemplum Valdensium, etiam in dispersione Episcopos sibi creantium, huc sufficiat? est ratio haec: quod cum nondum pauciores simus numero prae vobis, aliquam in considerationem venire quoque debemus, a Vobis autem (quos Ecclesiis jam alligatos esse volet Deus) juvari non multum possumus. Rescribe quid videatur.

Oddělení 7. a 8. tohoto listu vydal A. Patera jako č. CXCIII. A. Viz o tom i Úvod.

(Coll. vydavatel.)

CCXXVI.

Komenský Mikuláši Gertichovi.

Z Amsterodamu 1660 — 14. prosince.

Několik písní do kancionálu obdržel, ale nejdříve pracuje na Žaltáři; chce dodržeti pořádek; po Žaltáři přijdou písně novozákonní a teprve potom pozdější. Příčinou opozdění jsou jiné práce, jež přes Lipsko pošle. — Dojat jsa smutnými zprávami o bídě Lešenských posílá 150 imperiálův; odkud je má, poví později. — Též Litvané poslali do Anglie sběratele, v jichž čele jest kněz Krajnský; adressát má jim sděliti, kolik as Lešenští dostali v celku. O této summě však nech se nic nezmiňuje.

Reverende Domine Nicolae, frater in Christo.

Oznamuję żem ante octiduum od Wasz Mości znowu przyjał kilka piosniczek do kancyonału. Kompt Zeyt komt rath: Teraz zaczną Psałterz. Meae enim rationes prestant, praecedere debere Cantica antiquae Ecclesiae Israeliticae: demum nostras sub Evangelio: iterumque ordine servato, quo Deus Ecclesias reformare aggressus est.

Wir sind mit anderen opusculis etwas verseumet worden: quorum exemplaria per Lipsiam (nundinis novi anni) accipies.

Nunc autem quid? Permoverunt me illa, quae de Lesnensium egestate, frustraque apud Te quaesito consilio, scripsisti. En mitto ad Te centum quinquaginta Imperiales! quos pro necessitate inter egenos (prouti Conscientia Tua et Dei metus dictabunt) distribues: sed simul totam hanc summulam, sive prout videbitur. Non dedit mihi Deus cor, quod miserorum lacrymas siccis oculis spectare, aut gemitus aure surda audire, posset. Unde summam

hanc acceperim, noli nunc quaerere: reddam rationes villicationis ubiubi requisitae fuerint. Requiretur enim certo Fratres Lithuani mittunt in Angliam quoque sollicitatum opem, instructi a Principe Radzivilio ad Regem literis. Adfuerunt mihi legati (Primarius est X. Krajnski) chciał wiedzeć jak wiele dostali Wielgo-Polanie, y jako tym szafowano. Pewną im to occasią da requirendi a nobis rationes: których sie ja od Wasz Mości wymoc niemogę.

Ecce autem, oblitus fuissem. Dayże im Wasz Mośc znać, prosze, wiele z tych tam Collect Lesznianie naszy participowali: circiter saltem. Bo dla nich naybarzey ty sollicitacye szły. Hoc etiam: quod nunc mittitur, non sit palam, ne invidiam creet apud eos, qui non participabunt: quomodo enim de tantillo omnes possunt?

Vale: haec raptim, 14. Dec. 1660.

Nadpis: H. Nicolao Gertychio rechten (?) freundt Brieg. — Uzavřeno jednoduchou červenou zálepkou.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCXXVII.

Komenský Jách. Gülichovi.

Z Amsterodamu 1661 — 7. září.
Posílá zpěvníky několika církvím zároveň s návodem, dle něhož se rozděliti mají.

Comenius Amsterd. d. 7 Sept. 1661 ad Joach. Gülich mittit 500 Exemplaria Cantionum Ecclesiae Lesnensi, 100 Ecclesiae Weszkowiensi et Lasosiciensi, addito modo distribuendi.

Regest katalogu archivního.

CCXXVIII.

Komenský choti kurfirsta Braniborského.

Z Amsterodamu 1661 — 18/28. září.
Potěšení nad tím, že Bůh vedle pobožných knížat i manželky panovníků vzbuzuje, a z vděčnosti za laskavé důkazy přízně, zbytkům Jednoty prokázané, věnuje jí nové vydání Bratrského kancionálu, přeje jí všeho dobrého.

Durchlautigste Kurfürstin, Gnädigste Fürstin und Fraw

Tröstlich ist es dass Gott seine[n] Kirchen zugesaget, die Könige sollen deine Pfleger, und Ihre Fürstinnen deine Säugammen sein (Jes. 44, 29.). Viel tröstlicher aber, wenn die Zeit da ist, in welcher Gott über sein bedrengetes häufflein solches zuerfüllen beginnet, nicht allein fromme Davides, Salomones, Cyros, Ahasveros, Constantinos, sondern auch heilige Bethsaben, Estern, Salomens unsw. erweckende. Darunter zu unsrer Zeit in Deutschlandtt billich Ewer Churfürstl. Durchleuchtigkeit hochgeehrter Herr und Ehegemahl, und dann Ewr Durchlaucht selbst als die auszerkohrne, liebe, fromme, dem Aller-

höchsten Ihrer Durchlaucht an die seite gesetzte Ester zu rechnen. Ach Gott lass dein angesicht leuchten über die noch übrige Pfleger und Sorgern deines Volcks, sonderlich auch des kleinen, itzt verfolgeten häuffleins.

Durchleutigste Churfürstin. Zue schuldigen unterthänigen danckbarkeit, dass E. Ch. F. D. auch bey den reliquien unsere Nation (davon der Herr ein arm gering volck überbleiben lassen, welches auf des Herrn Namen trawet, Zeph. 3, 12) barmherzigkeit zu üben nicht unterlasset, offerire ich mit gebührlicher ehrerbietung gegenwertiges unser Gesangbuch, ob villeicht E. Ch. D. mit uns auch den Geist im Gott zu belustigen erfreuen möchte. Wünschend von dem Herrn aller Herren E Ch. beiderseits Durchleutigkeiten, sampt dem hochlöblichen Hause und lieben Posterität der göttlichen gnade, lichts und segens volle ströme bisz in Ewigkeit

Amen, Herr Jesu, Amen.

Dieses wünsche ich mit herzlicher tieffe, demut,
einer von denen vor E. Churf. Durchlt
vorbetern zu Gott
J. A. C.

Amsterdam 18/28 Sept. 1661.

(Coll. vydavatel.)

CCXXIX.

Komenský Mik. Gertichovi.

Z Amsterodamu 1661 — 4. října.

(Úvod a douška jsou od M. Gerticha Bythnerovi, jemuž opis zasílá.) Radu svou, aby se synoda na rychlo svolala, tímto odvolává, nebo dle zpráv nejnovějších v Polsku je taková nejistota, že se král a královna utéci chtějí do Pruska. Proti proudu tedy nebude nyní možno plouti, každý raději ať se ohlédá po útulku; jiné příčiny vyloží jindy. Nechť adressát obsah tohoto listu spěšně seniorovi zjeví.

Salutem plurimam observantiamque filialem!
Mnie Z Serca Ukochany Dobrodzieju.

Odpisując onegdaj 19 Octobri na list W M de 5 ejusdem poslalem oraz Copias literarum R. D. Com. Teraz Znowu posylam Copiam tego, ktoregom wchora dostal!

Jesus!

Dilecte Fr.: Cito me expediam. Ante Octiduum scripsi ad R. D. Collegam et ad Te, ut expedires vel per proprium tabellarium: Ecce autem revoco mea Consilia de Maturanda Synodo, quia insperata veniunt ex Borussia, Lithvania, Moscovia, de imminentibus (nisi Deus avertat) Poloniae procellis, usque adeo, ut Rex cum Regina Securitati suae diffisi, in Borussiam se recipiant. Lege quae ad Fr. Felinum mitto Belgica, hodie hic excusa: (NB. bylo o confoederatech ze grassantur per Poloniam). Accedit quod naves ex Archangelo Moscoviticae Celeri vento huc delatae nunciant; Ducem Mosc. cum Kalmucensibus Tartaris transegisse et Vires junxisse, jamque adventare. Haec omnia si Vera sunt, quid nos adversus torrentem natare

permittimur? Orandum potius, et cuique ubi salutem invenire sperat circumspectandum. Sed et alia sunt quae cogitationes nostras (de Congregatione et SS. Ordinatione) in aliud tempus differre cogunt: diss jahr wirds nun unmöglich sein: Gott stehe uns mit gnaden bey, und allen denen welche diss ungewitter treffen wird, wo es ja nicht abzuwenden. De aliis alias. Haec obiter, ut haec R. D. Seniori cito reddas, nota; etiam si denuo per proprium tabellarium, expensas restituam. Vale, raptim 4. Octobr. 1661.

Wchoram tego lista dostał, miror mutabilitatem Gğ Viri, ktory niemoze tak wiedziec co się tu dzieje, jako my, a przeciez tak zaraz dekretuje o sprawach, ktore się tu miałyby odprawic: pewnie rozumie Ze Moskwickyn i Tatarky juz juz Antichrista zniosią.

Dabam 22 Octobr. 1661.

N. G.

Poznámky Gertichovy samy poukazují na vnitřní pohnutku při odporujících si řečech a disposicích Komenského.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCXXX.

Komenský Mik. Gertichovi.

Z Amsterodamu 1662 — 22. srpna.

Omlouvá se, že hodlá složiti svůj úřad; koná to, aby břemene jemu příliš obtížného ponechal jiným a sám se lepším věcem oddati mohl. Počátky těchto lepších věcí pošle mu přes Lipsko. — Činí účet ze sbírky a dokazuje mu, že Lešenští dosti dostali; ovšem jim musel odečísti, co se na jejich vlastní poručení vydalo pro jejich studující a co jemu samému a jeho zeti byli věnovali. Ač právě osud Čechův nejvíce dárců pohnul k milosrdenství, rozhodl se na domluvy se strany Lešenských, že svých 200 imper. jim daruje; vyprošuje si ovšem, aby o tom jeho bližší spoluvěrci (Čechové) nezvěděli. — Spis o pokaženosti škol pošle jim brzo při budoucím listě. *V douškách:* Seydel posílá list k obstarání. — Že při své netrpělivosti určil si nástupce, vykonal proto, že neměl naděje na synodu; ale když se na ni naděje ukazuje, má z toho veliké potěšení.

Dilecte frater, Scripsi ante octiduum quae in adjunctis chartis legas: sed quia epistolas omnes absolvere non potui (revera enim lassesco, quod vos vix creditis) veneruntque interea Tuae et Reverendi Domini Collegae, ecce addo plura, ad Vestras respondens. Primumque tibi pro voto (ex Ps. 71 et Jes. 46) fraterne ago gratias, utque Deus omnem benedictionem in te reflectat sincerissimo affectu oro. Quae de Henrich. Ecclesia significasti, suo sit loco: errabundoque Vigilantio, ordinis desertori Deus aliam det mentem. Obtestationes Tuas de non deserendo munere, ad quod Deus et ecclesia vocavit; aut de agendo interim quae publice Christiano Orbi prosint, fraterne accipio. Non munus desero prorsus, sed molestissimam illius functionem in majoribus et melioribus valde me retardantem, in aliorum humeros (quos in successores et adjutores mihi ipsamet dispersa Ecclesia sibi elegit, ut ex iis quae interim ad Fratrem Dominum Vetterum et populi Seniores scribo, intelligere poteris) transpono: eo ipso fine quem Tu inis, ut melioribus tota mente vacare queam. Quae qualia sint, faxo ut videas ex iis quae jam sub prelo sudare incipiunt: quae ad Te per Lipsenses Michaelis nundinas cum

libris mittam. Constitui enim et Cantionalia residua Germanica et quicquid pro Fulnecensibus meis, aliisque, paratum habeo, Tuae committere fidei, ut per te distribuantur: quippe quem opto et spero (et faxit Deus) brevi salutaturum esse Collegam. Historiae Ecclesiarum Slavonicarum exemplaria emi tria, et mittam cum aliis proxime, data uberius informatione de omnibus. Quid autem scribis, aeque Tu atque Dominus Bithnerus, me iniquae dispensationis accusando? Me ex 2000 libris nonnisi 829 vobis assignasse? Integra quinta portio assignata est, mille sexcentorum Imperialium: non autem tota summa transmissa, quia defalcandum fuit quod in Studiosos Vestros, Vestro jussu, expensum est; et quod apud Vos in portionem meam et genero asservari scripsistis, 300 Imperiales, et hic accipi (ne per cambium remittendo nova molestia sit opus, et jactura) voluistis: Habeo Domini Senioris epistolam in manu. Si existimans Vos serio agere, et bovi trituranti os non obligare, erravi, et sic processi; ignoscite: Tu praesertim Germane, qui illud Ein man ein Man, ein Wort ein Wort, non ignoras. Addis: Wenn es vnter die Pohlen vnd Deutschen ausskäme, würde Er viel eiferer wider sich haben. Respondeo: Die Böhmen haben viel mehr zu eyfern gehabt, da ihr sie von den grossen Summen nur mit dem fünften theyl abgewisen. Video mihi necessitatem imponi Eleemosynarii hujus negotii historiam ex rei veritate describendi: ut ne post obitum meum flageller ab iis, qui totius negotii a fundamento ignari judicare tamen volent. Lesnensium aerumnae certe me cruciant, nescio an minus quam Te: Sed ut per id antiquis veris Exulibus detrahatur id, quod argumentis nostris impetratum est, an aequitati conforme putas? Certe enim argumentis Vestris (per furorem bellicum cladem passos esse) vix aliquid impetrari potuisset, indubie scio: saltem post discessum delegatorum, et quod jam quaerimus si prosperaverit Deus. Quaeso nolite ansam dare Deo in verorum exulum sortem Vos conjiciendi. Verum satis de hoc: unum addam tamen. *Video Te propter Tuos Lesnenses nimis angi et consumi:* quos quia ego quoque amo en curas meas jungo Tuis. Si in me deputaveratis forte ducentos Imperiales, in generum centum: *ecce ego meos dono Tibi et Lesnensibus! in Tua dispensatione sint*, ut conscientiam meam et Vestram, Deumque ipsum omniscium, testem habeam me gratis serviisse vobis. Qui me pavit a juventute mea, pascet etiam in sepulchrum usque meumque semen post me si timebunt Deum. Haec ne sic accipe, acsi motu irae scribam: triduum deliberavi, et libera mentis voluntate ita decrevi, ut solicitudines sic aliquomodo levem Tuas, tametsi forte mei quod hic taxent et murmurent, reperturi sint, si haec sciant. Onias cur non redeat, intelliges ex his inter illum et me commutatis: (quam chartam ad Dominum Seniorem mitte). Zial sie Boże, Szkoły obce popsovały nam Jednotę, y psują wszycko Chrześcianstwo. Es ist alles im grund verderbet, Gott muss alles wie Babel umbkehren. Nec sine causa tot piorum et sapientum Virorum de eo querela: etiam nuper libellus in Germania prodiit tali titulo: Der Knabenschänder vnd Jugendverderber Satans Synagoga, Lutherische hohe vnd nidrige Schulen. Mittam hunc etiam libellum. Plura alias: nunc Vale et commendemus nos ferventibus mutuis votis Deo, sicut et totam jamjam mergentem Ecclesiae navem, si non cito subveniet qui ventis et mari imperat.

*

(Douška na straně:)

Frater Seydelius salutat, rogatque hanc epistolam ad affinem suum (Bohemium) diligenter curare velis, ut certo responsum sperare possit.

(Douška na druhé straně:)

P. S. Impatientia oneris mei et pereuntes tot in meliora transferendae horae, metusque ne tandem Vestra Synodus non procedat, coëgit me Successorem et coadjutores meos (legitime per vota electos) dispersis meis nominandi, utque illos (tametsi forte Deus solemnem confirmationem, ob sibi notas causas, impediat) pro talibus agnoscant, et mei loco tanquam propiores consulant, suadendi. Nunc autem quia Reverendus Dominus Collega spem facit, exulto, Deumque ut prosperet votis fatigare non intermittam. Vale et pro Ecclesia suspira: meque et Coadjutoribus illis meis (P. F. et D. V.) Deo commenda.

Nadpis:

H. Nicolao Gertychio
etc. etc.
Brieg.

Pod tím napsáno rukou Gertichovou:
Dat. 22 Aug. 1662.
Accepi 17 Sept.
200 Rth. vom H. Comen[ius]

Pečeť v červeném vosku.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCXXXI.

Komenský L. Warnerovi.

Z Amsterodamu 1663 — 4. ledna.

Velká radost nad vznešenou úlohou, již se adressát oddal (překládati bibli do tureckého jazyka). Vyvolil si částku nejkrásnější, šířiti známost Boha, nebo odkud by ho mohli lépe poznati než z listu jeho, z písma sv. — Pokud se týče způsobu překládání, doporoučí mu držeti se cesty prostřední meži převodem volnějším a slovným. Kde lze nabýti dobrého smyslu, tam ať se přidržuje slov, kde nikoliv, tam ať uzel rozváže. Slibuje mu stálé modlitby, jež by ho v práci provázely.

Votum novi anni et multorum insequentium ex voto!

Nobilissime Vir.

Tametsi mihi hoc sexennio non defuerint occasiones (postquam turbatis in Pol. rebus me omnium fortunarum ruinam passum vocare huc ad se Magno Maecenati nostro placuit) salutandi Te, splendidaeque Tuae ob virtutes splendidas fortunae gratulandi: continui tamen me, senescens jam et segnescens. Non contineo vero amplius quin gratuler id honoris divinitus contingere Tibi, ut qui hactenus in humanis negotiis cum laude operam posuisti, divinis jam adhibearis: juxta illud Domini nostri, *Serve bone, in exiguo fuisti fidelis, super multa te constituam. Tibine datum, o dilecte, Vas esse electum ad portandum Nomen Domini in conspectum Gentium? ad ape-*

riendum oculos eorum et convertendum a tenebris ad lucem? Tene haereditare gloriam et gaudia Davidis, cui de testimoniis Jehovae coram Regibus loqui, neque erubescere, datum fuit, et honorem seniorum in Israel 70, primorum Legis Dei in Linguam Gentium Interpretum? Dabit Deus ut gratiam reportes, qualem illi a Ptolomaeo: tametsi Tu inscio nunc illo agas, quod illi fecerunt conscio, preceque ac pretio fidem ac diligentiam provocante. Nec Tuus in Domino labor inanis erit. De te quoque dictum esse intelligent tot populi: *Quam speciosi sunt pedes evangelisantium pacem, annunciantium salutem!* Gaude dilecte, plusquam si thesauros Indiae reperisses! Invenisti enim occasionem quaerendi et inveniendi amissos dudum tot Dei thesauros, jamjam Tua quoque opera Deo reddendos, dispalantes a grege suo, et vero Pastore suo tot Gentium oves. Ah quantum hoc! Quaerant ergo alii transitoriae vitae transitoria bona, quomodo sibi fructus frumenti, vini, olei, multiplicentur: Tu laetare quod Dominus veniat signatum super Te, et opera Tua, super tot Gentes Lumen vultus sui! Discurrant, quibus Marthae imitari curas volupe est, solliciti circa res terrae hujus: Tibi melior portio data est, quae non auferetur a Te, ut cum Davide dicere queas, *Dominus portio mea, funiculi mei ceciderunt in amoeno: Possessio elegantissima obtigit mihi* (Psal. 16). Quid multis? Pulchram Spartam nactus es, hanc orna: plusquam Spartam nactus Venit enim tempus, ut Omnes Gentes veniant, et adorent Dominum qui fecit se: Populi omnes ut se aggerent Populo Dei Abraham. Imbuendj igitur notitia Dei Miseratoris sui. At unde melius, quam ex ipso ore Dei? Epistola ipsius ad genus humanum, ut Sacram Scripturam appellavit Basilius.

Video esse qui Versionem suadeant liberiorem, ad genium Linguae accommodatam: qualis Latina Castellionis, et Germanica Lutheri etc. habetque res ea sane commoda sua. Sed nescio an tutum sit recedere a litera. Memini aliquem optare (Ariam forte Montanum) Biblia quam Hebraicissima esse omnibus; quod consilium sequuti sunt in Latinis Tremellius cum Fr. Junio, in Germanicis vero Piscator. Sed et haec res sua iterum patitur incommoda, uti notum. Quid igitur si mediae insistatur viae? reddendo scil. verbum verbo, ubicunque potest; ubi vero Hebraismi tenebras minantur, sensum sensui, amota superstitione, adhibitaque summa fide ac circumspectione? Oro Deum et indesinenter orabo, ut Te Spiritu suo regat et dirigat: quandoquidem sicut a Spiritu Sto acti Sancti Dei homines loquuti sunt, ita hucusque nulla Prophetia propriae est explicationis, Apostolo teste. Orabo et alios quotquot conscii sunt ut pro Te Deum orent; Tu tantum viriliter age in causa Dei! Amen, roboret Te Spiritu suo Dominus, Spiritu Consilii et Sapientiae, Amen!

Amsterdami 4 Januarii, 1663 (st. n.).

In vota pro te ad Deum
Devotissimus
J. Comenius
manu senili.

Viro celeberrimo, prudenti et publice optime merenti D. Levino Warnero.

Jméno adressátovo jsem musil odchylně od Amsterodamského vydavatele dle jednomyslných jiných podání Warnerem čísti. Sr. úvod a register.

CCXXXII.

Starší Jednoty Uherským Bratřím.

Z Amsterodamu 1663 — 23. května.

Na pomoc při pracích církevních posílají Sam Junia, jemuž zároveň svěřili úlohu smířiti pokud možno Vetterina s Drabíkem. A poněvadž doba je velmi nebezpečna, nařizují dle uložení Páně půst a modlitby a napomínají Bratří, aby se toho nařízení pilně účastnili a pak starším do ciziny zprávu podali.

GRatia et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo etc.

Dilecti, Cum videamus numerum eorum, qui apud Vos in Verbo et doctrina laborant (aliis morte decedentibus, aliis aetate languentibus) minui, mittimus ecce unum e junioribus, Samuelem Junium, futurum auxilio operis Dei apud Vos: commendantes eum spiritui gratiae, et amori Vestro. Cui quid praeterea in mandatis dederimus, referet Vobis juxta datam sibi instructionem. Summa est, ut adjumento sitis in molesto illo et perplexo, inter Fr. Drabicium et Paulum Veterinum negotio componendo. Non superficiaria aliqua illorum reconciliatione (quod frustra hucusque tentatum est, neque scandalum ita tolli potest): sed evestigatione a fundamento causarum tantae dissensionis, earundemque penitissima sublatione, modis ac viis quas (post devota ad Deum suspiria) meditati sumus, et Vobis indicabuntur. Nempe quia indubitanter Satan nos (Fraternae Unitatis reliquias) appetiit, ut ventilaret sicut triticum; temporeque tali non solum timore ac tremore, prudentiaque ac constantia, sed etiam jejunio et oratione, opus esse monuit Dominus (Mar. 9. 29:) rogamus Vos ut indicto Vobis et Ecclesiis (aut saltem primariis Dei timentibus, et rei hujus consciis) jejunio et precibus conveniatis in nomine Dei, et effectui detis consilium nostrum! Ut glorificetur Deus veritatis, quicquid autem sive humanorum errorum, sive satanicarum fraudum sese admiscuit, ut detegi ac amoveri possit. Ita facite dilecti, nostraeque ad Dominum preces, et suspiria Vobis auxilio erunt. Tantummodo omnia cum timore Dei fiant, in spiritu lenitatis: non ad destructionem alicujus, sed ad aedificationem mutuam. Et quicquid fuerit factum, aut quomodocunque res cadent, reddite nos de omnibus certiores in sinceritate ac veritate. Deus patrum nostrorum propitius sit nobis, eruens nos ex omnibus tentationibus, diabolicis et humanis: sanctissimasque suas promissiones nobis praestans, ut spiritus ejus qui erat in illis, et Verba ejus quae posuerat in illorum ore, non recedant a nobis illorum semine, nec ab ore seminis nostri ex hoc tempore usque in sempiternum (Jes. 59. 21) Amen. Fidelissimo huic Deo sit pro omnibus, et in omnibus, laus et benedictio, per Jesum Christum, Amen. Cujus aeterno amori Vos commendamus.

Amsterdam 28. Maji 1663.

Vestri in Christo

J. A. Comenius
Joh. Bitnerus
Nicol. Gertichius
Dan. Veterus.

CCXXXIII.

Komenský Skotům.

(Pověřující list pro Warranta a Elsnera.)

Z Amsterodamu 1663 — 7. června.

Poněvadž ve smyslu nařízení královského znovu potvrzena legitimace P. Hartmanna, jemuž však v konečném složení vykonaných sbirek nemocí zabráněno, prosí jménem Jednoty, aby obnosy sebrané odevzdali Elsnerovi a Warrantovi, kteří je odešlou do Amsterodamu, odkud je on sám rozešle na vše strany ve smyslu domluvy se všemi seniory.

Reverendissimis Ecclesiarum in Scotia Episcopis Generosis ac Spectabilibus Urbis Edenburgensis Praeconsuli et Consulibus aliisque quorum haec videre ac legere intererit Omnibus omnimodae benedictionis ac Salutis Vota.

Ego infrascriptus Antichristianarum persequutionum furore ante annos quadraginta e Bohemia et Moravia tandemque ante septennium e Polonia quoque dispersarum Ecclesiarum quae Hussitarum et Waldensium proprie autem Fratrum Bohemorum dicta fuerunt Episcopus, manu Sigillo conscientiaque testor, quidquid a Scoticis etiam ecclesiis ante hos aliquot annos nomine nostro requisiti subsidii collectum et a S. R. Majestate ut in levamen miserorum extradatur decretum ac mandatum esse intelligimus id submisse ac devote sollicitandi Fratrem et filium nostrum Paulum Hartmannum Verbi Div. Min. fidelem anno superiore a Nobis Senioribus et Consenioribus Ecclesiarum Polonicarum et Bohemicarum roboratum fuisse. Qui dum in Anglia negotiis detentus invaletudineque impeditus hucusque sancta illa Scotiarum Ecclesiarum subsidia ipse praesens sollicitare non potuit, nec forte adhuc possit, rogamus ut praesentibus ibi nunc duobus nostris Johanni Elsnero Sti Ministerii Candidato et Jacobo Warrant Civi Lesnensi fides habeatur opusque illud misericordiae ipsis praesentibus ita dispensetur sicut a Sua Ra Majestate dispositum est et frater ille noster Hartmannus communicato nobis Regio et Sancti consilii decreto nos docuit: nempe ut ad hanc Urbem Amsterodamensem ubi ad tempus Dei et Ecclesiae voluntate subsisto, sancta illa subsidia mitterentur, Indeque in varias Germaniae, Poloniae Hungariae Provincias, per quas dispersi sumus, dimittantur, Non meo unius arbitrio, sed consensu Collegarum Episcoporum communi, ita ut sine prosopolepsia de his Ecclesiarum beneficiis participent, qui fidei et passionum Christi consortes sunt, Deo teste, Judice, Vindice, si quid secus fiat In cujus rei testimonium haec manu mea scribo, Sigilloque mihi ab Ecclesiis concredito confirmo. Omnes autem Sanctos Fratres Amicos Fautoresque in Domino observando Divinae misericordiae commendo, Omnes nostros ut pro pace Vestra preces ac gemitus ab omnibus nostris ad Christum fiant, hortaturus.

Dabam Amsterodami die 7. Junii 1663.

Servus Omnium devotus

L. S. Johann Amos Comenius

Moravus aetatis anno 72. Ministerii sacri 48

Episcopalis Oneris 30.

(Coll. vydavatel.)

CCXXXIV.

Uherští Bratří Komenskému.

Z Púchova 1663 — 16. července.

Zpráva o zkoušce Drabíkově, značně zevrubná a obšírná. Dle obsahu celého Junius přinesl informaci pro uherské Bratří, podepsanou od seniorů Jednoty. Drabík z přísah předepsaných nevynechal nic, spíše ještě něco přidal, co posilovalo dojem jeho spolehlivosti, i podařilo se mu skutečně u většiny přítomných víru v ni utvrditi.

Obedientiam filialem, cum voto protectionis divinae in tantis undique calamitatum plenis temporibus, etc. Dilecte in Christo P. literae Tuae ad nos junctim datae, subscriptionibusque R. R. Patrum J. B. et N. G. et D. V. firmatae: redditae nobis sunt manu dilecti fratris S. J. feliciter ad nos 8. Julii appellentis. E quibus intellecta voluntate Vestra, Patres venerandi. fecimus quod a nobis requisitum fuit, juxta instructionem datam. De cujus totius actus processu ecce Vos informamus sincere, puraque conscientia, sic prorsus ut res actae sunt.

(1) Primum ego Puchoviensium Pastor mox ea die, qua Vestras accepi, accersitis Ecclesiae meae Senioribus, et Symmysta, illis praesentibus literas ad nos conjunctim spectantes resignavi, perceptisque contentis postridie mane ad F. F. Lednicenses scripsi, venisseque ad nos missum Confratrem, singularia ad omnes nos afferentem mandata, docui, utque se ad nos sistere vellent oravi. Factum, venerunt eadem 9. Julii, ad vesperam: ubi ego ad Fr. Drabicium spectantes eidem in manum tradidi, et ad mecum pernoctandum invitavi: reliquos quid negotii sit cras percepturos esse dicens.

(2) Die Julii 10. peractis in Coetu sacro precibus publicis, ingressi sumus in meam, Pastoris, Domum; ubi peracta cum Fr. Drabicio consalutatione (quia in Templo commode fieri non potuit) dixi: Arduum nos prae manibus habere negotium, denuo itaque ab invocatione misericordiae Dei, ad impetrandam Spiritus S. gratiam inchoaturos. Ubi Fr. Drabicius, Orate Vos hic, ego in cubiculum secedam, et meas quoque preces peragam: exiitque.

(3) Nos ergo, praemisso Cantu, Veni sancte Spiritus, procubuimus in genua omnes, gemitusque nostros (Oratione huc destinata) ad Dominum fudimus.

(4) Peracta supplicatione consedimus, Pastorque loci, gratiis actis quod rogati comparuissent, quid agendum esset docuit. Tum lecta est communis illa epistola: dehinc Juramentum Drabicio praescriptum (a cujus horrore perterriti plerique obstupuimus) demum Fr. Samuel legendam dabat Instructionem suam.

(5) Deliberatione super his rebus interposita, accersitus est Fr. Drabicius: perque Pastorem loci interrogatus, An literas a R. R. Superattendentibus ad Consessum hunc datas audire, contentaque percipere vellet? Annuit: addito, Non ignorabam ego ab aliquot jam septimanis quid mecum futurum sit. Dominus enim indicavit mihi: si praescissem, mecum sumsissem ut videretis. Ego: sit illud suo loco, ad rem veniamus.

(6) Praelegebatur itaque illi primum epistola communis: dehinc Juramenti formula. Antequam tamen haec legeretur, monebam, et rogabam, ut omnia attente expenderet! Inesse enim terribilia (agique hic de animae salute). Demum Instructio Samueli J. data. Ad quae omnia cum ille nihil prorsus responderet, denuo fuit interrogatus, An vellet secundum praescripta hic secum agi? Respondit directe: Ita, volo.

(7) Quo audito tertia fuit proposita quaestio, An ergo Revelationes suas omnes pro divinis haberet, et haberi vellet? Asseveretque adhuc, omnia illa jussu Omnipotentis Dei Jehovae, qui non tantum misericors, sed et justus est, sibi dicta et scripta esse, sine ullis additamentis? Respondit: Assevero. Quin imo recipio in animam meam, nihil a me additum esse: neque me quidquam lucri causa, aut in alicujus gratiam vel odium, esse loquutum.

(8) Progressi ulterius interrogavimus, An id juramento tali, quale praescriptum est, firmare vellet? Denuo autem eum adhortati sumus, ne se praecipitaret, deliberate ageret, imo et deliberandi spatium sumeret, indulturos esse nos. Respondit: Nihil deliberatione

opus. Assurgensque et manum utramque coelum versus attollens, ita loquutus est: Recipio in animam meam, quicquid Revelationibus a me scriptis inest, non a me ipso excogitatum, nec de meo quidquam additum esse, sed ea sola quae Dominator Dominus scribi jussit. Credoque firmiter, sanctam benedictam Trinitatem omnia ista pro suis agnituram, utpote quae ab ipsa aeterna Sapientia scribi jussa sunt.

(9) Progressus inde ad mensam, sumtaque Juramenti formula in manum, pronuntiavit ordine, clare, distincte, omnia (nihil omittens, potius hinc inde nonnulla, vehementioris asseverationis causa, superaddens) tanto Zelo, ut nos praesentes videndo et audiendo haec attoniti staremus: aliqui etiam nostrum tremerent et plorarent. In medio vero illius juramenti prospexit e fenestra (quae apperta fuit) Coelum versus, Videtisne Amici! videtisne? clamans: nos vero quid vidisset non interrogavimus. Cum ad ultima venisset verba, de Adversario suo, ibi flebat: cum priora omnia, de se, magna fiducia et animositate pronuntiasset.

(10) Finito juramento consedit, vultumque in mensa ponens chartam eam (unde juramentum recitaverat) ter osculatam faciei supposuit. Tum vero (nobis omnibus attonitis et silentibus) surripuit se, et Psalmum 123 incinuit (Ad te levavi oculos qui habitas in coelis. Sicut oculi servorum ad manus Dominorum suorum, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri. Miserere nostri Domine, miserere nostri! quia multum repleti sumus despectione. Multum saturata est anima nostra saniis et opprobriis, et contemtu superborum). Quem quum nos omnes concineremus, finitusque esset, ille procidens in genua (et nos cum illo) ardentissimas ad Deum fudit preces, ut Deus ab opprobriis liberaret nomen suum, etc.

Quae omnia ita esse acta, conscientia manuque testamur omnes nos subscripti, 16. Julii (1663) Puchoviae.

Lucas Calesius
Eccl. Lednic. Pastor.
Tobias Jeffon V. D. M.
Wencesl. Godfried Bielski de Karissow.
Samuel Junius.

Paulus Laurinus p. t. Pastor
Eccl. Puchoviensis Confess. Helv.
Ezechiel Alfeus.
Paulus Vetterin.
Nicolaus Pilsina.
Paulus Horatschek.

CCXXXV.

S. Junius Komenskému.

Z Púchova 1663 — 17. července.

Obšírná zpráva o zkoušce Drabíkově, v celku potvrzená listem následujícím. Dle toho Drabík nespokojil se jen předpisem, ale několikráte políbil přísahu, kterou měl odříkati, a z vlastní pohnutky po skončeném výslechu počal zpívati žalm 123, při čemž ho všickni ostatní provázeli. Ač pak věc je tím ukončena, přece někteří jeho nepřátelé brojí proti němu. Pisatel nenalézá příčiny toho v ničem jiném než v pánovitosti Drabíkově, jenž ji odůvodňuje svým věkem a potřebou pořádku; jinak jest i tato pánovitost jen horlivostí.

Po vypsání své cesty — a událostí až po svolání shromáždění, pokračuje: Negotium totum peregit Pastor loci, P. Laur(inus)...

(2) Ad quaestionem, Adhucne in eo persisteret, ea quae loquutus est et scripsit, non sua esse, sed Dei? respondit: Non confiteor quidquam hic esse mei. Sancta benedicta Trinitas testis erit mihi: ego autem recipio in animam meam, me nihil esse loquutum lucri causa nec in gratiam cujusquam, sed ad mandatum Domini. Quod aliquoties magno zelo iterabat, subindeque fenestra prospectans (ad quam stabat) Deum testem invocabat, dicendo: Tu benedicta Trinitas sancta confiteberis, Tua esse haec omnia. Et ceu aliquid videret exclamabat: Video mihi praesentes (nempe Angelos: ut mihi triduo post, in privato colloquio, aperuit).

(3) Tum illi nova quaestio proponebatur, Velletne hanc suam Confessionem Juramento etiam, qua forma praescriptum est, firmare? Cum non abnueret, dixit Pastor loci: Dilecte pater D. Drabici, Terribilis est: audi eam primo, expende, et an audeas delibera. Tum eam legit, lente ac distincte, ad animum ejus percellendum, si quid doli foveret. Non potuit tamen Pastor perlegere totum prae lacrymis, horroreque contentarum exsecrationum: sed perrexit tamen, cum fletu omnium audientium. At Fr. Drabicius tacite auscultando nihil nisi suspirabat, manus subinde coelum versus attollebat, et ut nonnulli observatum sibi dicunt, ego tamen non vidi) pallescebat.

(4) Lectione finita iterum Pastor: Adhuc esse tempus deliberandi, ut ne tam terribilem maledictionem super animam suam devolveret, si aliter sibi esset conscius. Ille animo praesenti formam Juramenti sibi tradi jubens, et surgens (assurreximus vero simul omnes) praelegebat juramentum plena fiducia et zelo, nihil demens, potius hinc inde addens ex gr. Dico, si hoc feci, si reus sum, eveniat ita mihi: et dico sincere, ex corde in conspectu benedictae Trinitatis Sanctae et S. Angelorum et Vestro, Vocem autem AMEN non tantum ubi posita fuit, sed et alias saepe geminabat, Amen, Amen, Amen!

(5) Omnes autem terribiles illas exsecrationes in se directas confidenter in se recipiebat, sine fletu, sine lacrymis: sed sub juramenti finem (NB) ubi sermo in Adversarios dirigi coepit, ut qui innocentem persequuntur illos ipsos ultio assequatur divina: ibi non lacrymavit tantum, sed valde ploravit.

(6) Peracto Juramento posuit faciem super mensam, cui adstabat, super ipsam schedam cui inscriptum fuit Juramentum, quam et aliquoties osculatus est. Tum se erigens canere coepit Psalmum 123, et nos omnes cum illo: dehinc nos ad ardenter invocandum Deum exhortatus, voce praeivit; atque sic Oratione fervida totus ille actus conclusus est. Nomen Domini sit benedictum: qui confirmet in Coelis, quod a nobis miseris peccatoribus actum est in Terris.

(7) Sic ergo ingens illa Controversia semel terminata est, dum nemo amplius quod ab illo jure requiri possit habebit: postquam divino hic praescripto satisfactum est, Heb. 6. 16. At utinam omnes jam acquiescant, et tumultuari desistant: Sed animadverto quosdam novos in scirpo quaerere nodos etc. Optem omnibus aliquomodo, ut jam quiescant, et cum adversario suo se Divino permittant judicio, persuaderi possit!

(8) Alias quicquid in mandatis habui ad minutias usque (circa D. Drabicium) perquisivi: tum aliorum judicia colligendo, tum ipse domi ejus omnia observando. Habet ille revera sua vitia, et quidem ita habet ut omnibus notabilia sint (nec enim quidquam simulare aut dissimulare scit, vel potest) sed agnosco verissime de illo esse dictum, Vitia ejus naevos esse, non scelera. Zelosus est, et pervicax, prioritatem affectans, ut ajunt: sed ille sibi hoc aetatis et vocationis jure deberi dicit, ut ne Ordinis leges violentur: et vid tur sane. Quicquid ergo alii morositati ei tribuunt, ego zelo adscribo: quo illum revera ardere video, ut alibi ita certe in cultu Dei. Vidimus id in ipsa causae hujus disceptatione: et lacrymis testati sunt, etiam qui causae minus favent, etc. etc. Vale. Puchoviae, 17. Julii 1663.

S. J.

CCXXXVI.

W. Bielsky Komenskému (úryvek).

Z Lednice 1663 — 18. července.

Líčí, jak pevným hlasem Drabík předepsanou přísahu předříkával, a jak dojmu jemu příznivého ještě přibylo, když následkem zjevení andělského jiným neviditelného ještě rozhodnějším hlasem pokračoval. Radost byla všeobecná, když se Drabík smířil s Vetterinem. Pisatel má z vlastní a blízké zkušenosti nejlepší mínění o Drabíkovi.

Cum primum legi audirem horrendam illam exsecrationem (antequam D. Nicolaus admitteretur) tremuerunt in me viscera mea: quia nunquam in vita similem exsecrationem audiveram. Multo vero magis cum illum ipsum eam praelegentem audirem, corde toto oculisque lacrymantibus Deum invocabam, ne illum desereret. Sed cum tanta animi prae-

sentia et fiducia contestationem hanc peragere viderem, recipiebam animum etc. praesertim cum per apertam fenestram Templum versus, bis sublatis et complosis manibus, lacrymabundus exclamaret, Videtisne, amici dilecti, videtisne. Quid autem fuerit, nemo nostrum vidit: sed sperabam ego signo aliquo praesentiae Dei illum fuisse roboratum: cumque postea privatim ex illo quaererem, fassus est Angelum Dei sibi apparuisse. Et credo profecto: tanto majore enim fiducia omnia reliqua peregit, ut nobis omnibus admirationi esset. Et cum peractis omnibus, Ille cum Veterino dextras sibi offerrent, gavisi sumus omnes, quod talem rebus his exitum dedisset Deus. Mihi tamen admirationi est, ecquem optimus ille Vir hic inter nos tam faventem sibi habeat amicum, qui eum apud Vos et alibi adeo sinistre diffamet. Ego enim bona conscientia testari possum, me nihil illaudabile in Viro hoc deprehendere, tametsi quotidianus illius spectator sim. Cum enim in proxima vicinia habitemus, vix ulla dies est quin eum salutem: et quoties venio, semper aut Libros sacros legentem, aut aliquid scribentem, invenio. Injuriam illi faciunt, per veritatem accusatores isti: siquid naevi antehac fuit, jam non est, Deo teste. Prorsus non aliud causae cogitare possum, quam invidiam esse: sive quod ad talia illum adhibeat Deus, sive quod illi excitaverit fautores, qui eleemonsyna sancta misero subveniunt. Obsecro, delationibus id genus fides ne adhibeatur.

Lednici 18. Julii 1663.

CCXXXVII.

Beale Boylovi.

Jeowell 1663 — 2. října.

Komenský poslal mu svoje »Opera didactica«, ale pisatel jeho theorie naprosto neschvaluje. Komenského vystoupení připomíná mu různé akrobaty, v pracích svých mnoho slibující. Pisatel je pro krátkost, a za nejlepší prostředky vychovatelské pokládá příklad a přizpůsobování.

Sir, *Comenius*, to expedite pedagogy and didactics, wrote a large folio, which he sent me, and hath since added many more volumes: but I thought it better to adhere to my old rules, than to begin with this folio. I must not commit the like error: if a very few rules, and a sheet or two exemplified, does not serve this turn, I shall have nothing to say. For the world is already oppressed with didactical books. It may be, you have heard of one *Hercules*, who of late years in some parts of *Germany* taught all sorts of people, men, clowns and plough boys, all the learned and devout languages, in few weeks, by practising their memory upon a roll, which he turned by screws upon a table, for which he was arraigned as a magician. If I undertook pedantry, it should be my ambition to prefer such brevity before huge volumes. Example is the best teacher; and performanc a sufficient proof and demonstration.

CCXXXVIII.

Komenský Mik. Gertichovi.

Z Amsterodamu 1663 — 6 listopadu.

Stěžuje si, že mu o událostech politických žádné zprávy neposílá, a prosí též jménem ochráncovým, aby toho dále nepomíjel. O mladého Tomáše se náležitě postarají. — K dalším dotazům adressátovým odpovídá, pokud se týče zkoumání kandidátů správy Jednoty, že myšlenky své o tom již zahrnul v Paraenesi k církvi anglické. — Rozpočet o sbírkách podá za krátko; přeje si zpráv o zborech Lasovických a Púchovských; o P. Hartmannovi z Anglie sděluje zprávu, že není se sbírkou anglickou spokojen, poněvadž je chtí zadržeti v zemi. — Posléze je proti vystavění nové budovy pro českého kněze v Lešně. — Podrobnosti.

Protectio nostra Christus!

Jamne terrores Vestri a barbaro hoste cessarunt? Postquam auxilia venerunt, et Scythae cum Asianis populis ad hiemandum domi recedunt? Spero. Respirate igitur et Vos Deo commendate: Fata viam invenient. Dass Hiram nicht penetriret, damit wir ab amicis transmontanis etwas gewisses haben möchten, verdreusst unsr. Herrn Patronum: dass wir zum wenigsten wegen Puchow etwas gewisses möchten wissen, Ob es verbrandt vnd wohin sich das Volck retiriret. Multa falsa rumores ferunt, etiam per viciniam forte illam, quam ille attigit. Die avisen von Wien kommende (zweymahl in der woche) wissen noch nichts von einnehmen Trenschin: Puchow aber liget noch höher. Si quid jam certi Vobis constat docete. Dominus Patronus Te amanter salutat, officiique hoc genus requirit. (De Thoma quietus esto, providebitur illi de Vestitu necessariisque libris. Etiam studiis ejus ut consulerem, Nigrinum ex Helvetia redeuntem, consiliumque requirentem, apud me hiemare jussi: jamque octiduum est quod mea sub inspectione ac directione lectiones et styli exercitia inchoarunt; spero successum, Vos benedictionem apprecamini).

Apud nos quid novi habeatur, consignatum est, apud Hiramum leges. Alia Tua postulata fuerunt 1. *De consignanda idea examinandae Conscientiae candidati Ministerii.* R. Nihil adeo occultum est, praeter ideam Ordinis descripti publice, dedicatique nuper Ecclesiae Anglicanae, Cap. 11 de Synodis, § Ministrorum Ordinatio n. 4. Nam si quid occultius alicui instillandum, Episcopi prudentia dictabit.

2. *De Collectarum ratione, praesertim Gall. quia Dominus Collega certiorari vult.* R.: To jeszcze na swem mieyscu stoi: nihil peribit, securus reddo, mitteturque accepti et expensi ratio. Aut me omnia fallunt, aut veniet tempus, quo gaudebitis non omnia simul profusa fuisse.

3. *Ze Lasotienses Bethel swego sobie poswięcili,* y wolność mają, chwała Bogu. O prowizý Pastorowi wierzę ze niełatwo w takie czasy. Man muss aber machen wie man kan, und Gott vertrawen dass er durchhelfen wird. Ich bin nu meisten bekümmert vmb die arme Puchower wo sie abgebrandt sind wie dieselbe zu retten. Ach Gott ist über uns erzürnet.

4. De F. Paulo Hart. ipsiusque expeditione nondum habeo quod scribam. Accepi quasdam nuper datas Edymburgi 3 Octobris ubi parum spei facit, his verbis: Sub hoc frigido polo non tam aër friget quam hominum corda, et erga proximos charitas, maxime erga nos etc. Beschreibet darbey, wiewol Er aussgefragt in die anderthalb tausend Pfund die Collectas für uns, so finde ers unge[p]herlich mit was practiken sie vmbgehen, damit sie nichts davon extradiren: vorgebend es were auf ihre armen (derer sie genug im land hetten) ausspendiret; dennoch lasse ich nicht ab: und dass ich nur die helffte, oder ja dritten theil ausswirken kendte, damit nicht alle müh und arbeit verlohren werde! Hactenus ille: nunc autem quid dicam? Venit ante triduum hic navis ex Hulla, Angliae portu Scotiae contermino. Die bringen wunderliche Zeitung mit; im Schottland were alles in vollem aufstand. Uber 20000 zu fus, vnd 2000 Pferd weren eilends zusammen geruckt wider die

itzige Regierung, vnd Bischoffe usw. Si verum, metuo ne incendio hoc tota corripiatur Anglia et Hibernia, Und alssdann gehen alle die Collecten verlohren. Desiderio expectabo a Fr. Hartmanno literas: sed et omnes expectant ex Anglia postam (die heute kommen solte) ob etwas dran sey.

Quaeris etiam, Wie ich zufrieden sey mit dem überschickten Register der aussgespendirten 150 Rthl. R.: Das gehet mein gewissen nicht an, weil ich nicht wissen kan, in was nöthen dieser oder jener stehet. Das muss ewer Gewissen gegen Gott verantworten. Mihi sufficit non defuisse, quousque licuit, et ubi licuit. *Wenn die übrige 50 Rthl. aussspendiret sind, nemet wider von Herrn Schmettau (titul) Hundert Rthl. auf diese meine consignation: die sollen dann alhier bezahlt werden.* Wegen der Gelder, so auf erbauung einer Wohnung pro Pastore Bohemico in Lissaw deputiret worden novum est quod poscis, ut pro habitatione Cantoris impendantur. Mihi aliae cogitationes erant, ut distribuantur pauperibus gentis nostrae, quousque sufficient: non autem ut in privati alicujus, unius et alterius, cedant. Darumb ich eyfrig geschrieben, vnd solch sacrilegium exsecriret. Loquutus etiam sum cum Patrono meo de postulato Tuo: dissuadet nova aedificia tentari, propter incertum adhuc in Polonia statum (quod omnia tuta jam imaginamini, videbitis vos spe vestra deceptos): sed hoc, dass man dem Cantori seine wohnung ex publico bezahle, vnd noch zusehe was Gott weiter thun wird. Ich förchte die Zeit komme herbey, dass ihr erkenen werdet, dass ich mich nicht praecipitiret consilia dando. Sufficit me liberasse conscientiam meam: suam cuique relinquendo liberam. (Seb. Macer jamne miseram finivit vitam? Deo sit laus, quod eum ad quietem evocavit. Utinam et X. J. Javorski, si ita est ut de illo testimonia veniunt, nec ad sanam nec ad Christianam omnino redire mentem! Scripsit ad me, miseriam suam et immisericordiam erga se omnium vestrum exaggerando. Cognoscam Tuum quoque ea de re testimonium, antequam illi respondeam et subsidia mittam.)

Vale amanter a Domino Patrono, Rulicio, Gribio, salutatus. Amsterdami 6 Novembris 1663. J. Com.

Adjacens epistola a Domino Schlössero est, qui nobiscum moratus hucusque cras in patriam discessum parat, Vale.

K řádku Komenského o bytě pro kantora Gertich poznamenal: »Male intellexit meas literas«. A trochu dále: »plane contra meam mentem«.

Následuje koncept odpovědi, dle jedné poznámky na listě »Doctor Schefflers Schrift«.

Resp. 1. Grat: fur gutte erklarung wegen Thoma.
2. Wegen 100 Rtth: die empfangen von H. Schmeethauern 3. Dec. 1663 It: 5 Rtth: Hyrams botenlohn:
3. Wegen des hauses für den Cantoren non intellexit me, imo toto Coelo errat.

Nadpis: Reverendo Viro Domino Nicolao Gertychio usw.
Fürstlichen Hoffprediger
Brieg.

Poznámka adressátova: Dat. 6. Nov.
Accepi 23. ejusdem 1663.
100 Rtth

S pečetí Komenského v červeném vosku.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCXXXIX.

Ondřej Sartorius Komenskému.

Z Prešova 1663 — 15. listopadu.
Posílá mu 16 oddílů »Proba Spiritus Drabiciani« a vyzývá ho, aby prorokovi tomu nevěřil.

(Na kvap excerp. vydavatel.)

CCXL.

Breckling Komenskému.

? 1663. Poněvadž biblí Castelliovu již nesnadno dostati, získal by si Komenský zásluhu, kdyby zrevidoval svou Januu, že by s dostatek přihlížel i k hebrejštině i k latině; měla by dobrý odbyt, zvláště kdyby i hebraismy podal malými literami a summárně.

»NB. memoriale an Herrn Comenium mit herzlichem Gruss. Weil Castellionis Bibel fast nicht mehr zu bekommen und viel fremde hin und wieder noch eine solche in lateinischer Sprach nach dem grundtext wol und accurat übergesetzte Bibel verlangen, der Herr Comenius auch dazu einen herrlichen Anfang gemachet in seiner Janua oder Introductione in Biblia; alswürde er Herr Comenius eine der kirchen Gottes hoch desiderierte und sehr nötige und nützliche Arbeit thun, so er solches revidierte und vollende in solchen recht accuraten lateinischen Stylum aussarbeitete, dass darin beydes der Sinn der hebräischen Sprach und auch das idioma der lateinischen Sprach recht observieret würde, insonderheit weil Vatabli und Castellionis übersetzungen doch nicht wol mehr zu bekommen, die sonst diese beyde Dinge ziemlich angefangen einzusehen. Es würde sehr abgehen, wenn die summarien kurz und gut und auch die Hebraismi mit kleinen Litteris dabey wol konten observieret werden oder wie es andere als Castelli.«

(Coll. J. Müller.)

CCXLI.

[Breckling] Komenskému.

(S poznámkami Komenského v závorkách.)

? ? Dobrozdání o novém vydání Zjevení, zrazující od publikace. Může se ovšem odvolávati, že více třeba poslouchati Boha než lidí, není však naděje, že by tím papeže polepšil, rádcové jeho nebudou ani knihy čísti, a jesuité jí použijí za zbraň proti Komenskému a jeho přátelům. Trval-li by však při všem tom na svém, dává mu pět rad, jež Komenský většinou schvaluje. — Naproti tomu velmi si přeje, aby Komenský dokončil Pansofii. Rovněž si přeje vidění Melišových, jichž nemá.

Mein Herr, Ich habe daseinige das mir gestern gegeben vberlesen: ich bekenne es seindt sehr treffliche sachen. Und dieweil der Herr in seinem gewissen so vberzeuget ist, wie er meldet, dass er dieses thun muss, ob es ihn schon sein leben kosten sollte, wer kurz darff etwas dargegen sagen! Der Herr muss aber alles sehr reifflich betrachten (factum et fit). Dann dieses wirdt wieder Weltbekant werden (Hoc optatur et quaeritur). Und in fall es geschehe, wie der Herr schreibet, dass er wegen dieser sache solte excommunicirt, gefangen, getödtet werden (omnes casus praevidendi sunt) solte der Herr auff dieses fundament (das nemblich alles was in diesen 3 propheten stehet, das ohnfehlbare Wort des Herren seye) alles dieses mit einem gutem ruhigen und nit zweiffelnden gewissen können leyden ausstehen? (Utique) Dieses muss wohl betrachtet werden. Lux in tenebris ist der

Welt bekant, und man siehet dass es in der Welt meistentheils verworffen wirdt (Joh. 7. 48.). Hette der Herr eine göttliche offenbahrung, dass er es dieser gestalt widernoch solte vortragen, dann were es ein andere sache. (Nec Baruch habuit, suffecissetne excusatio?) Dan heisst man muss Gott mehr gehorchen dan den menschen? Ja wan einige Hoffnung were, das der Pabst und sein anhang sich im geringsten hierdurch solten bessern, so hette es auch noch seine meinung. (Nihilne obduratis etiam iam (perspiciens?) Deus Dominus Pape prophetas quoque?) aber den man weiss, dass er alle alle alle Vermahnung in windt geschlagen und dass nichts mehr vor ihn vbrig alss das er hier und in ewigkeit gesturtzt und verdampt muss werden, wie Gottes wort klärlichen zu verstehen gibt: worzu dan sich in solche gefahr zu bringen? (Ezech. 3. 5. 6) Wenn der teuffel hier auf der erden werde, solte man wohl thun, wan ehe man ihn suchte zu bekehren der von Gott verstossen ist? (Satanam esse totaliter rejectum novimus: hominibus dum in terra sunt et coeli et gehennae patet via) i. m. Das Wort Gottes sagt man solle vor die mit beten die gegen den H. Geist sündigen? (R. Hoc Deo notum est.) Meint der Herr auch der Bapst werde dieses lesen? (Opto hoc impetrare) ach nein! auch niemand der thun oder rathen kann was der Herr meldet? (Ergo in testimonium) allein die Jesuiter, die dadurch alles werden practisiren, dass dieses buch mit dem Herrn vberall verbothen vielleicht verbrant möge werden. (Fiat, compleant mensuram.) Lux in tenebris ist ja auch durch H. Redinger an grosse und kleine bekant gemacht, aber mit was vor Frucht? (Jes. 55. 10. 11.) Ich solle diese sache sehr reifflich zu Hertzen nehmen: Und mich nit auffs Herrn Poolmans Uhrtheil verlassen! es ist eine sache von sehr grosser Consequentie! (propriis hic gens oculis. Nec tum vel solaris vel Priarius est Pulmannus). Wenn E. E. alle die ding die er historice erzehlt und was klagen von zeit zu zeit gegen das bapsthum abgeführet in ein buch apert trucken sonder dasselbe in dieser praefation zu setzen, es solte vielleich mehr nutzen schaffen. (Jaceret sine Cottere ut prius hic est occasio. Mundo haec reddidi notissima.) Im fall der Herr gleichwohl bey seiner meinung solte bleiben i. m. welches nit hoffe (ich hoffe es aber) so gebe ich ihm zu bedenken (Haec monita bona sunt)

1. Ob es gerathen seye so weitläuffig vom Leben Drabiks in schreiben und dasselbe mit den sünden der Heyligen zu entschuldigen? (NB. R. Potest omitti propter ignaros.)
2. Ob es nit nöthig sey das fürnembste fundament der Verwerffung dieser prophezey (dass nemblich viel mal dinge wie die von gewicht nit erfillet sein) wegzunehmen (NB. Agnosco: et fiet Appendix).
3. Ob es nit anstösslich in gegen die Wahrheyt sey was der Herr parag. 16. von der kirche zu Rohm setzet? (Navis thesei redemtum.)
4. Ob nit tictinklich zu unterscheiden, welche kirche rohm als regina, Catholica etc. reformiren solle? (Recte).
5. ettliche iratu Amamensi alss par. 18. inerrabilitas pro infallibilitate vielleicht ist inerrabilitas auch gutt.

Der Herr siehet dass ich meiner gewohnheit nach einfeltiglich aber auch auffrichtiglich vhrtheile. Gott der Herr regiere alles zu seines nahmens ehr, beste seiner kirchen und dass niemand NB. muthwilliger weiss sich in gefahr bringe. Amen (Consilium Petri Mat. 16. 22).

Ach dass der Herr das lang versprochene, mit theueren worten in kronikheit vnd anderssins befestigte vnd von der gantzen Welt erwartete Buch Pansophiam zu ende möchte bringen! (Dabit Deus: sed vox Domini est: Hoc facite, illud ne omititte!)

NB. Mein Herr meldet vor etlichen tagen dass Melisch von wegen Englandt etwas gemeldet: aber ich habe die vision nicht, ich habe sie vom anfang bis zu der 57 und dan von 57 bis 91 habe ich nit vnd dan man gibt mir 131, 132. ettliche habe ich 2mahl. Ich wünschte dass ich die gemelte haben möchte, schon dass ich sie kauffen und gelt davor geben solte.

(Coll. J. Müller.)

CCXLII.

J. Medňanský Drabíkovi.

1664 — 24. ledna.
Podrobnosti o sukně, o synovi atd.

(Na rychlo excerp. vydavatel.)

CCXLIII.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1664 — 2. dubna.

Posílá další proroctví Drabíkova a Melišova; Drabík zvěstuje, že tohoto roku padne Bestia a Babylon, a že vše se k tomu již chystá. Posílá mu též počátek Hoburgova »Regenspurgischer Herold«; pro zpozdění tisku posílá toliko několik výtisků, nechť je tedy při dělení opatrný. Knížeti (serenissimo) ať dá, je-li třeba, ale o krále Francouzského nechť mnoho v té příčině se nestará; Bůh vzbudil v Anglii vynikajícího muže, který se nabídl, že mu to sdělí. Komenský psal mu list před dvěma nedělemi. Úspěchy vydání těchto zjevení jsou veliké, a to i v Anglii, kde věnovány jsou Ruprechtovi, i na pevnině; tři knihkupci se nabízejí, že znovu vytisknou »*Lux in tenebris*« a přidají zjevení novější; pisatel bojí se při tom jen velikého objemu knihy, ale ještě se nerozhodl. Zajímá se zvláště o knížete jmenovaného. Jeho exemplář, který r. 1626 věnoval králi Fridrichovi a jenž se pak ztratil, nyní jest mu vrácen.

Dilecte in Deo amice,

Tuae 10 Martii (st. novo) datae redditae mihi sunt 21 eiusdem: ad quas hodie rescribendi subita occasio datur. Equidem optassem octiduum adhuc intervenisset, ut reddita heri Drabiciana et Melischiana oracula de hoc anno (1664 quorum hic sunt 3, ibi 12) adjungi possent. Optassem dico, quia singularia ea sunt. Sed fieri iam non potest; possent epistolis inclusa mitti postea, si expedita esset correspondentiae via, de qua me docebis; an Frankofurti aliquis haberi posset, per quem tuto mitti queant necessaria.

Drabicio expresse dictum est (1 Jan. et 1 Febr.): Hoc anno 1664 cadet V. A., sequenti autem (1665) finem faciam Babyloni. Et certe mirabiliter se ad mutationes quasdam stupendas disponunt omnia.

Mitto nunc fasci huic inclusa (per Senatorem illum vestrum, quem non vidi)

1. Exemplaria 6 Kotteri Germanici,
2. Totidem Kregelii,
3. Totidem Bedenken von den Visionen,
4. Totidem de progressis Serinianis.
5. Regenspurgischen Herolts den ersten Bogen. Scriptum est Christiani Hoburg mirabile, commoturum totam Germaniam (si audire volet) ut praedicatio Jonae totam Niniven, ad poenitentiam; aut erit pereundum. Sed doleo non citius venisse ad prelum, ut ad Francofurtenses nundinas prodire potuisset. Sicuti neque Kott. et Kregelius mitti potuerant (propter preli

remoras) nisi ut specimen tantum viderent bibliopolae, particella tantum quaedam. Tu igitur tua haec exiguo numero caute distribue: pro Serenissimo inprimis (si consultum putas et usum habet) et pro D. Antistite Tigurum.

De R. Fr. ne tibi negotium facessas. Excitabit Deus alium, in Anglia virum illustrissimum (et quod valde ad rem, Romano-Catholicum), qui ante bimestre circiter Drabiciana (per amicum ex illustribus itidem) nactus, Deum per virum hunc loqui confessus est aperte, firmo proposito transfretandi in Germaniam, manuque propria Regi haec tradendi et loca, quae de se in specie sonant, ostendendi.

Expecto ab illo responsum hodie, quia duas ante hebdomadas (suasu alterius illius illustris amici) meis illum salutavi. Quam mirabilis est Deus Quando fatis destinata veniunt tempora, omnia se disponunt ipsamet.

Vale.

(nec enim ad alia, quae scribis, respondere nunc vacat.)

Raptim, 2. April. (21. Martii) 1664.

M. nota.

Melischii ultima fuerat 5. Martii, Drabicii 7. Martii, utraque memorabilia, quae si habere voles, scribe per quem.

Ante octiduum Londino scriptum est, partem quandam Kotteri et Drabicii in Anglicum translatam, Principique Ruperto dedicatam, typis exscriptam esse, publiceque venundari et avide distrahi. Expecto continuationem de rerum istarum successu. Primam Revelatorum editionem (in 4to, sub titulo L. in T.) undique requirunt, sed nulla superest. Volunt bibliopolae recudere (tres se offerunt, continuata Drabiciana adjungi requirentes) sed delibero adhuc. Drabicianae ineditae adhuc sunt 255, excrescet opus, et tamen plerique nihil omitti, omnia luci exponi petunt. Videbimus: Praesertim cum et videns ipse urgeat, urgendos esse Principes et populum, ne in nobis culpa sit etc. Responde statim, et per quem tibi reliqua illa mitti velis doce: In ventos enim ista mittere non convenit. V.

O si scirem patere tibi aurem Serenissimi, quanta communicari possent! Sed quia ista hucusque ibi ludibriose habita scio, quid agam? Kotteri exemplar Mscum. manu mea Serenissimo Regi nostro Fr^co^ (anno 1626) oblatum, postea amissum, mirabiliter meas in manus rediit: Quod quam optem offerre successuro! Nihil nisi suspiro, et tu mecum. V.

Kníže jmenovaný v listě jest asi Apaffi Sedmihradský. Anglický nový protektor Komenského prací chiliastických, jehož se naděje, jest kníže Ruprecht, syn Fridricha Falckého.

List má nadpis:

J. A. Comenius dem Wolgelehrten H. Jacob Redinger, wolbestelten Rectori der Schul zu Frankentahl, dd. 2. April (21. März) 1664.

(Coll. Fr. Zollinger, školní sekretář.)

CCXLIV.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1664 — 7. května

Oznamuje příčiny, proč teprve v této době může mu poslati věci dávno již připravené, zejména poslední vidění Drabíkova, zvěstující náhlou proměnu věcí. Chystá se na venek a ponechává další zprávy a otázky osudu.

S. P.

Per illum Senatorem Vestrum N. N. transmitti tibi volebas, quaecunque transmittenda essent: volui, ac ut ne oneri essent illi, minimum composui fascem. Ille autem bonus vir non tantum fascem non sumsit secum, sed ne quidem epistolam: utrumque in hospitium reliquit, demumque ob illius discessum ad me rediit.

Mitto itaque fascem per Francoff. (ad Christophorum le Blon), inde expecta. Nunc aliquid per D. Klinget (cum quo heri apud Maecenatem prandere contigit, ille autem hos ad te curari promisit) nempe ultima Drabiciana (usque ad 7 Martii), quibus citam rerum mutationem nobis nuntiare pergit orandique ac erigendi capita occasionem praebet. Oremus igitur, circumspectemusque cum timore Domini. Additi prioribus (in fasce) Heroldum Hoburgianum, quousque prelo ventum fuit heri (ad L.) etc. — Haec scripseram ceu (?) mittenda per D Klinget, in Aprili adhuc: sed quia illum per ambages nimias iter habiturum intellexeram, aliusque amicus itineris spem faceret recta, destiti. Jam demum adjungo octerniones reliquos septem, quorum ultimus heri a prelo prodiit.

Hisque te Deo commendo abiturus mox in Patmum ad tranquillius agendum, quam in Urbis strepitu licet. Novi nihil scribo, quia non vacat: neque scribere videlicet neque inquirere. Deo et fatis permitto omnia. Oremus pro invicem et pro Ecclesia.

Amsterdam, 7. Maii st. n. 1664.

Manus nota
Senis

J. C.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCXLV.

J. Redinger nejmocnějšímu císaři.

(Z latiny do češtiny přeloženo 1665, 12. ledna.)

Z Lednice 1664 — 4. prosince.

Manifest ve smyslu Drabíkově.

(Na rychlo excerp. vydavatel.)

CCXLVI.

Komenský Vavřinci de Geer.

Z Amsterodamu 1664 — 5. prosince.

Z Anglie dostal 1 arch jejich překladu Nového Zákona do turečtiny a ptá se, má-li se to poslati do Leydenu příslušným znalcům ku posouzení, aby v tom případě, že by se líbil, Warnerovi nebylo touž práci konati; ovšem bylo by vyčkati jeho souhlasu s věcí. — Žádané pomocné knihy se budou moci poslati, zejména i nový kommentář k Novému Zákonu. List Warnerův posílá v originále, prosí však, aby mu jej vrátil.

Honorande Maecenas.

Accepi jam ex Anglia Turcici Novi Testamenti, sub prelo sudantis, schedam primam: en! Placetne specimen hoc ostendere amicis Leydae linguae istius gnaris? Clariss. Dno. Golio, Petraeo, et tertio illi cui lingua ista ceu nativa est? Eo fine ut, num viri isti boni, quos Turcicae Gentis salutem sitire zelus Domini fecit, scite satis rem agant, scire queamus. Atque si probabunt, ut eadem haec scheda mitti possit ad D. Warnerum, illiusque etiam subjici censurae; quod si et ipse probabit, ut Deum laudet, qui cooperatores excitavit, et actum ne agat: h. e. nova versione supersedeat, ne forte neophytorum fidem (versionum diversitate) turbemus. Si quid imperfectionis notari poterit, secunda editione tolli ac emendari poterit. Modo ille Veteris Testamenti reliqua, libros Apocryphos, mittere ne differat: ut ne Veteris Legis Codex (qui praeire ac procognosci debet) tardetur diu, simul potius prodire, Magnoque Monarchae offerri queant. Ita est (sine praejudicio tamen) judicium meum. Si et illis ita videbitur, posset forsan Consensus ille noster Do. Warnero significari, et ut illi quoque consentire placeat rogari. Idque quantocius, non expectato dum Naves ibunt: sed itinere terrestri per Venetias.

Quod si stabit, de submittendis Authoribus, Versioni Novi T. servituris jam forte soliciti non erimus, quia opus non erit. Si tamen ex abundanti, fiat! nec tantum Beza, quem petit, sed et recens editum opus, illi forte ignotum, *Novi Testi Libri Historici commentario perpetuo illustrati*, mittantur. Epistolae Warnerianae non apographum mitto (nescit amanuensis Arabicos characteres exacte pingere) sed ipsum autographon: rogans tamen ut ad me redeat. Clarissimo D. Golio et aliis non ingratum erit (spero) videre quomodo ad suscipiendam Evangelii sementem cordium arva jam ibi disponat Deus: ut non inane fore in Domino opus nostrum concepta spe, laudemus Deum fervidius, oremus confidentius, operamque nostram huc etiam conferamus lubentius. V. 5. Dec. 1664.

M. et M. nota, Tui

J. C.

Nobilissimo et Magnifico D.
D. Laurentio de Geer, Patrono meo.

(Otištěno posléze v Kroku 1893, str. 217.)

*

CCXLVII.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1664 — 23. prosince.
Tonem dosti podrážděným sděluje, že knížeti Aubignymu a Polemanovi již neposílá revelací.

(Na rychlo excerp. vydavatel.)

CCXLVIII.

Komenský anglickému příteli (Hartlibovi?).

Z Amsterodamu 1664.
Líčí vznik Drabíkova zjevení 146. ve spojení s upomínkou na cestu Potockou. Mystické vývody té revelace míní, že shledávají se splněny vítězstvími Zrinského nad Turky a chováním Apaffiho v Horních Uhřích. Očekávati třeba splnění ještě jiných věci, zejména veliké potopy

De progressibus Zerinianis adversus Turcas in Hungaria inferiori, et Apafianis adversus Caesareanos in Hungaria Superiore et Transylvania (Anno 1664, in Januario et Februar.) Mediatiuncula ductu Revelationis 146.

Missus est Drabicius noster (post obitum Sigismundi Rakoci) ad Principem matrem Patakum (per milliaria 40) ultimam Dei voluntatem illi significaturus, quid a Domo Rakociana requiratur (Revelat. 144. 8); quam voluntatem Dei si renuat sequi, malum prae oculis fore, onus Dei grave illis futurum: Jehovam vero opus suum operaturum etiam sine illis (Revelat. 145. 11, 12); quicquid autem responderint, referre jussus est in chartam (v. 13), nempe in futuram rei memoriam, et testimonium contra illos tamquam in re gravi posteris commemoranda. Non autem admissus ille in conspectum Principis, sed per intimum consiliarium, et duos Theologos auditus, et examinatus, inque nonum diem detentus, donec Principissae jam conclusum, nihil horum permittere filio Georgio, Transylvaniae Principi, quod postea patuit. Facta ergo nova revelatio (20. Septemb. 1652), qua illi per somnium: 1. Exhibitus fuit ager denuo ad sementem parandus. 2. Et quispiam illi nuncians illam, quae nondum pariebat, peperisse infantem unum, jam alterum vero expectari, sed nesciri quando. Mox ad expergefactum facta est vox Dei. 3. Transdanubiani ergo hamum injiciant in terram Turcicam, ad turbandum agros Orientis. 4. Rakoci vero (i e. Successor Rakoci, ut eventu patet), in cor terrae hujus (i. e. in cor Cisdanubianae Hungariae, quam Superiorem vocant) ad educendum post se balaenam cum gentibus Orientalibus. 5. Et ibunt velut diluvium horrendum super montes illos excelsos, super quos sedet mater scortationis Annos 166. 6. Quapropter volvite vos undae exercituum meorum, flate venenati venti irae meae, et implete plagis Sodomam et quae sequuntur terribilia. Horum nos antea nihil intelleximus, praeterquam de numero 166 (et addita clave 52, ut 218 prodirent), cujus mysterium post longa scrutinia patere coepit, ut ex adjecto (ad visionem 146) commentariolo videre est. Quid autem illa sibi velint prima: 1. De novo agro arando. 2. De uno infante nascituro etc. neque intelleximus, neque scrutati sumus, nihil

adeo singulare continere rati, ecce autem patescere incipit jam post annos XI et menses IV. Nempe Rakocianam domum (1) ut sterilem agrum deserendam, aliaque organa Deo quaerenda fuisse (2). Transylvaniam esse feminam illam sterilem, quae non nisi hactenus unum peperit infantem, alterum expectari, sed nesciri quando. Transylvania enim vocatur sermone vulgari ea apud Authores Regnum, dominus autem ejus non Regis, sed Principis titulo gaudet. Ecce relatum sine correlato. Mater sine Prole! Sed peperit jam unum, nempe Gabrielem Bethlehemum, qui Transylvaniae Princeps cum esset, ab Hungaris fuit electus et per triennium salutatus Hungariae Rex, ab anno 1619 ad 1622, quo Caesari reconciliatus coronam reddidit. Alter divinitus designabatur Rex, Rakoci, sed ob inoboedientiam rejiciendus erat, alius vero illi substituendus nesciri dicitur, quando novus hic partus sit edendus. (3) Incolae Transdanubiani (Patak respectu, ubi oraculum hoc redditum fuit) sunt inferiores Hungari, regulos habentes aliquot Illustres Comites: Bottyáni, Zerini, Eszterházi, Nadasdi etc. hi jubentur injicere hamum in terram Turcicam. Factum imprimis a Comite Zerini, qui mox ab ultimi Rakoci morte (1660) extructa prope Canisam arce nova Zerinyvara, Turcis insidiari, mox eruptionibus eosdem fatigare coepit, unde factum, ut illi subito ingenti exercitu, anno 1663, Hungariam invaderent praeterque Neuhouslium Léva, Novigrád, et alia loca multa occuparent, Moraviam vero, immisso Tartarorum exercitu, foede vastarent. Sed illis reversis, et per hyberna distributis Comes Zerini collecto celeritate mira ex Croatis, Hungaris, auxiliaribusque Germanis ad triginta millia exercitu, hyemis, et glaciei ope profunde in Turciam irrupit, obviosque ubique Turcas, et Tartaros mactavit ad Osecum usque, per Germanica milliaria ultra 20, ubi pontem anno superiori a Turcis ingentibus impensis super Dravum flumen et vicinas paludes stratum, duorum milliarium longitudine destruxit, ac exussit, domumque revertens permultas urbes et arces occupavit, totumque inter Dravum et Danubium tractum vastavit, et sic demum ingentibus cum spoliis domum se recipiendo, vim oraculi verificavit, et aquas Orientis ita, ut ille, post hominum memoriam vastavit nemo. (4) Rakoci interea Successor, Michael Apafi Transylvaniae Princeps, hamum suum in cor superioris Hungariae immisit, suadens illis, ut se protectioni suae et Orientalis Monarchae submittant; Caesaris quoque Praesidia (addens) quae per Transylvaniae et superioris Hungariae loca distributa, a quibus metus illis esse poterat, quae partim expugnavit, partim allexit, et ad se transire fecit. (5) Jam an balaena cum gentibus Orientalibus secutura sit, (6) et inde tale aliquod diluvium, quale praenunciatum est, venturum, expectandum restat, Deusque orandus, ut Christiani populi sui misertus, pro misericordia et sapientia sua, omnia in gloriam suam, et salutem fidelium suorum disponere velit!

Amsterdami 1664.

Johannes Amos Comenius.

O pobytě Potockém podány od vydavatele obšírné zprávy v životopise Komenského, oddíl II., kap. V.

(Coll. vydavatel.)

CCXLIX.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1664/5 — v listopadu nebo prosinci.

Některé okolnosti velmi příznivě urychlují tisk Syllogismu, proto nechť si Redinger pospíší s přepisem a překladem do němčiny.

S. De mane consilium, ajunt. Recteque factum, quod in hoc matutinum dilata fuerit Syllogismi conclusio: prosperavit enim Dominus, ut melior facta sit, quam cogitavimus. En, lege, judica! atque si placebit, pure descriptum bibliopolae trade, ut mox incipiat typis componi. Si tamen apud me stiteris gradum, bene erit, adhuc aliquid suggeri poterit.

Maecenas vero noster quia eundem Syllogismum pro se in Germ. transferri petit, recte feceris, si te mox operi accinxeris, meo exemplari tibi reservato.

Das mit dem Aller Christlichsten König wird trefflich in pass kommen, jubente Deo. V.

Jedná se o spis před sedmi léty sepsaný, »*Syllogismus Orbis terrarum Practicus*«.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCL.

Drabík Apaffimu.

Z Lednice 1665 — (v březnu).

Redinger sdělil se s pašou Budínským o knihu »*Lux e tenebris*«, rovněž i adressát. U pisatele stavil se v prosinci 1664 Nyní oznamuje mu Komenský, že Red. umřel.

(Na rychlo excerp. vydavatel.)

CCLI.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1665 — 4. března.

Sděluje některé podrobnosti o pádu p. Polta.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCLII.

Drabík Komenskému.

Z Lednice 1665 — 25. dubna.

Mezi jinými zprávami zvěst, že ho Redinger navštívil.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCLIII.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1665 — 20. října.

Lístku pro adressáta doručenému nemůže porozuměti. Válečné disposice mezi Mohučí a Falcí budou mu asi kázati, aby se záhy navrátil domů.

S. P. Ecce praesentes ad te manibus meis traditae fuerunt hodie cum licentia te absente aperiendi, contenta cognoscendi, demumque ad te transmittendi. Feci, resignavi, legi, sed aenigmata vestra non intellexi. Tu videris: mysteria vestra coram transigere facile poteritis. A me autem ut honoratissimo amico salutem dicas oro. Von Neuem dieses hab ich heut, insperato, erhalten: d[as]z sich die zwischen Pfaltz und Mentz getroffene feind gantz und gantz zerschlagen und die Lotringrische Völcker (so zum Bischoff von Münster stossen sollen) schleinig zurücke commandirt worden. Si verum est, reditum in patriam festinare valde opus est. Gedrukte Avisen haben noch nichts davon, aber die Passagiere von Frankfurter Messe nach hause kommende (inner acht tagen, secundo Rheno, tag vnd nacht) bringens mit: quorum unus haec mihi pro certo narravit, domi meae jam mecum existens, ut, cur fides neganda sit, non videam. Sed non poterit latere diu, quicquid rei est. Mir ist leyd, d[as]z wir keinen modum occultius aliquid invicem communicandi bestellet: adhuc videndum erit. Vale et ne diu praesentiam, aut saltem scriptionem, differ.

E Musco, 20. Okt. 665. M. nota.

Připojený nadpis svědčil, že Redinger meškal tehdy v Haagu, podrobnosti však sotva budou správné:

A Monsieur
Monsieur Redinger
Int' Graven Hag
by H. Chinón int' wapen Santa Maria
in Grisonland op het Speuw naest den
Hoffe.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLIV.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1665 — 30. října.

Nenahlíží, jak by adressát dva své úmysly spojiti mohl po svém odcestování; jednoho prý bude mu ponechati. Komenský své práce před polovici listopadu nedokončí. Rozličné krátké zprávy politické z Hollandska, Anglie, Francie.

S. P.

Non assequor rationes tuas, cur in patriam festinare velis, et tamen per indirectum. Intentionem quidem video, sed quomodo negotiationes illae duae jungi possint, ut se invicem ne impediant, non video.

Alterutra erit dimittenda, meo judicio: aut certe deliberandum adhuc. Ego cum imponenda libro meo clausula festinabo, ante medium tamen Novembris finem non spero, adeo utiles demum se offerunt cogitationes, neque propter fimbriam perdendum est pellicium.

H. Rulicius ad d. Consulem jam scripsit. Tu reliqua perages oretenus. Wir haben hier Zeitung d[as]z Adm. Ruyter auf d[e]r Thems zu überwintern begehret, d[as]z man Ihm mehr Volk, Schiff, Proviant und munition verschaffen soll: Et illud jam esse in fieri.

Si quid innotescet, aut omnino tibi festinandum erit, adhuc praemone: et interim V.

30. Oct. 1665.

J. A. C.

Heute ist alhier erschollen, d[as]z der Papst den König in Frankr. excommuniciret und Er des Bapstes Bullam verbrant: sed nondum fides constat. Auss Engelland hab ich nur erfahren, d[as]z Pr. Aubigny nicht dar ist, sondern mit dem Könige in Frankreich —

Nadpis:

An myn Heere Jacob Redinger Gravenhaag naest de hoff by H. Chinolin int' wapen Santa Maria.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLV.

Oldenbourgh Boyleovi.

Z Londýna 1665/6 — 16. ledna.

Vavřinec de Geer obrací se skrze pisatele k adressátovi v několika otázkách, týkajících se podrobností při tisku tureckého překladu písem sv. Otázky jsou částečně technické, částečně peněžité.

From *Amsterdam* I have a humble salutation for you from Mr. *Laurenz de Geer*, and Mr. *Serrarius*; the former whereof having lately received the whole remainder of the translation of the Old Testament into the *Turkish* language, entreats you to favour him with an answer to the following queries, for the encouragement of the printing that part of the holy Scriptures.

1. Whether in *England* they print with vowels, or wirthout?

2. How much is paid to the printer *per* sheet; and whether the printer must pay the correctors?

3. Whether the *Englich* have also letters with vowels on top; and whether Mr. *Boyle* hath caused the letters to be cut or grawen at his owne charge; or whether the printer has paid them; and how many there are of them; and how much they cost?

4. What the paper amounts to?

5. What number of copies are to be printed?

6. To send over one sheet, as it is maculated with the corrections. This is, I suppose, a periphrasis of what whe call a proof sheet corrected.

CCLVI.

Oldenbourgh Boyleovi.

Z Londýna 1665/6 — 27. ledna.
Poleman ho navštívil a sdělil mu, že již vyšlo nové vydání Drabíkových proroctví (*Lux e ten.*), jímž vyvráceny jsou i poznámky Spencerový. Pisatel slibuje bližší zprávu, jakmile knihu uvidí.

Since I wrote this, I had a visit from Dr. *Poleman*, who tells me, that he has received *Comenius's* new edition of the *Drabician* Prophecies, maintained by the publisher as truly divine: whereupon, when I shewed him Mr. *Spencers* Animadversions, I had for answer, that all that, and much more, was answered in this edition; of which there is no more than one or two in *England* as yet. When I shall have seen any of them, you are like to hear of some particular thereof from, —

CCLVII.

Medňanský Drabíkovi.

? 1666 — 24. března.
O dluhu adressátově Meziříčském; že je při té věci Dalmady nevinen.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCLVIII.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1666 — 15. dubna.
Žádaných zpráv mu nepošlou dříve, pokud se jim nedostane od Drabíka nových instrukcí. — Adressátovi poukazují se nové obnosy, žádá se, aby zvěděl a oznámil mínění hrab. de Commingis, jinak třeba velmi opatrně postupovati. Přání p. Berckhofera(?) míti též exemplář zjevení Melišových je překvapující, proto ho pisatel nevyplní.

S. P. Ex tuis 9. Aprilis datis intellexi tuam in expectandis epistolis nostris impatientiam, quas per zeli violentiam extorquere satagis: ecce autem nondum mittuntur! Quia non temere consilium inivimus (tuum post discessum) expectandi prius nova mandata durch vnseren Sehenden. Rumina melius rationes meas nuper epistolio expressas et videbis non frustra nos tantillum interponere morae. Die Exemplaria werden auch dieses orts keinem menschen in die Hand gegeben, biss auf die Zeit, dass die brieffe aus Lednitz kommen, quod speramus proximo die Lunae futurum. Utere igitur nobiscum patientia: atque ut moram hanc indulgentius feras, jube tibi 40 Cronen numerari a viro, per quem has accipies, David Kochio (gegen Quitantz) et rescribe per eundem. Imo posthac etiam tuas ad me illi trades includendas: operae et sumtuum compendium erit. Was des Graffen de Comm. meinung gewesen, vnd was hoffnung er gebe, verlanget uns zu vernehmen. — Addis tu de te — — keine gefahr ansehende. Der eyffer vnd starcker glaube an die providentz ist gutt, si me aut te solum periculum tangeret: sed quia plures involvuntur, plures respectandi sunt, maxime tamen Deus in caelis

Wie soll ich das verstehen, dass Herr Berckhoffer auch ein exemplar von dem Melisch begehrt? Hat er denn nicht ein exemplar alhier bekommen und mit sich genommen? Oder verstehet er nur die continuation? Ich müsste erst informiret werden. Sed ab illo nihil venit toto illo tempore: nec nos ulla res magis attentos habuit his diebus atque rumores illi de Israelitis, sed qui etiam quodammodo conticescunt, ut, quid fiat, ignoremus. Orandum igitur. Tu autem interim V. 15. April 1666.

M. nota.

Vnější nadpis velmi nejasný takto asi bylo lze rozluštiti:

Comenius an Monsieur Monsieur Jacques Redhing(gh)er demeurant chez le Suisse en grande Moyse a la rue Princesse à Paris.

15. April 1666 de petit Lion vos demande M. David Koch chez Mr. Prondre.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLIX.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1666 — 19/9. dubna.

Výčitky, že vydávaje se za vyslance mnoho vydává peněz a že věc dal do veřejnosti dříve, než se Sorbonna o ní byla vyslovila. Králi nebudou listů nižádným způsobem psáti, pokud nepřijde mínění Drabíkovo. Zatím posílá listy pro arcibiskupa a pro hrab. Commingisa (otevřené, aby je adressát mohl pročísti). Až pak obdrží list od Drabíka, zamýšlí knihu *(Lux e tenebris)* poslati nejen všem kurfirstům, ale i všem králům a papeži, a to s přiměřenými listy. Táže se, zajímá-li se arcibiskup o věci pansofické a co říká hrabě Commingis? Jaké zprávy mají o tureckých nadějích na restituci?

A(ltissima) sapientia, quae dixit, Ego habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus (Prov. 8.) dirigat nostra quoque consilia in laudem nominis sui, Amen.

Amice, Legenti ultimas tuas venit in mentem Senecae illud, Virtus lenta est, iniquitas et stultitia omnia praecipitant. Sed et rursum mentem subiit illud solabiliter dictum: Divina providentia humanae patrocinatur fatuitati. Cur, quaeso, non servasti missionis tuae limites? ut meas vel Drabicianas expectares? O, wie elende prädicanten sind wir mit solchem procedere! Si mundus humanis consiliis regitur, actum est, succumbemus: filii seculi prudentiores sunt in rebus suis. Doch weil man zu geschehenen sachen das beste reden muss, Deum oro, ut emendet errores nostros. Etiam vero me offendit (haec enim absente patrono scribo, qui Ultrajecti est) quod novum cambium poscis: argumento, quod multi te visitatum veniant, quem pro legato habent. Ain vero? Cujus legatum agis? quali legatione fungeris? mundanane, quae pompam requirat? Arma militiae nostrae non sunt carnalia. Etiamsi Apostolus, Christi legatus, esses, meminisse tamen deberes, quali cum viatico ille suos ablegarit, Matth. 10, v. 9. 10: et quid nunc, si te mendici Drabicii vel ejus adjuncti legatum profiteris? hosne lautitiae et sumptus dapales decent? Vide, ne personam tuam et eorum, quos te repraesentare

putas, prostituas et rem ipsam dedecores. Annon in loco degenti et frugaliter viventi Coronati 40 ad trimestre sufficere possunt? Aliam nobis de frugalitate tua spem faciebas: mutatusne ab illo? Sed ego de ista re absente patrono nihil scribere possum, nec literas ad Regiam Majestatem sine illius consilio, et antequam a Videnti aliquid accepero, mitto: spero tamen post octiduum, quia Lednicenses literas jam in itinere esse scio, amici Breslensis manu (per celeriorem Postam) praemonitus. Scribo tamen ad illustrissimum Dominum Comitem, tanquam Pacis proxenetam, ut pie ac prudenter negotium, quod suscepit (non nostrum aut humanum, sed Christi et Ecclesiae), in honorem Dei et salutem populi ejus promovere pergat: sicut et ipsi Reverendissimo Dno. Archiepiscopo, quas tu manu tua honorifice exhibebis, rerumque processum diligenter nos hebdomadatim docebis.

Sed eheu! unum adhuc me terret, inconsiderate a te admissum: quod apud Novellatorem Parisiensem, ut illa talis libri praesentatio publicis chartis buccinaretur, solicitare fueris ausus ante peractam Sorbonae censuram. Annon rem occulte primum agi et peragi consultius erat? Quid? si tam audax facinus Regiam concitet iram? ut tibi aut Novellatori (tamquam Regum arcana propalantibus, Tob. 12, 7.) caput decuti jubeat? quis inde fructus? Sed prudentior forte fuit ordinarius iste, quam ut rem sibi tam periculosam tentaret. Utinam praeventum sit! aut si quid erratum hic, nostrae simplicitati imputetur neque noxam ferat. Interim quicquid ea re factum, doce nos: atque si publicis novellis illud illatum exemplar, mitte, ut secundum id consilia disponamus nostra. Mihi stat, simulatque a Drabicio accepero et ad Regem dedero, mox exemplaria dimittere: nicht allein an die Churfürsten und H. Schweitzer, sondern auch ad omnes Europae Reges Caesaremque ipsum et Papam: addita ad singulos pathetica epistola, ut nihil machinationum in perniciem cujusquam subesse, commune bonum publice quaeri (si redire ad Deum ultimamque iram praevenire velint omnes) pateat.

Quid apud D. Archiepiscopum actum sit, (aut etiam quale judicium a theologis S. depromi ceptum sit, si jam observari potest) singulari desiderio expecto. Item an Magnae Consultationis, Panaugiae, Pampaediae (seu Didacticorum) ulla uspiam mentio fiat? ut esse nos homines publicae salutis avide ipsi etiam suspicaces videre possint Es solte auch nicht schaden, wenn der Herr beym H. Ertzbischoff od. H. Graff etc. etwas gewisses wegen der Juden und ihres Königes erfahren und uns avisiren köndte. Weil es nicht glaublich, dass Ihre Majestet Ministri solches von türckischen(?) nicht avisiren solten. Hic relationes admodum variant: Judaei tamen spei suae anchoram firmiter tenent.

V. $^{19}/_{9}$ Aprilis 666.

M. nota.

Weil der Herr vielleicht, was ich in so wichtigen sachen schreibe, zu wissen begierig sein wird, et interest, ut ne nesciat, also hab ich die brieffe sub signo volante offen gelassen. Er lese es in Gottes Namen, vnd siegle sie vorsichtiglich zu. Der liebe Gott aber gebe zu allem seine göttliche krafft und segen. Amen.

Na druhé straně:

Illustrissimo Ecclesiae Principi D. Harduino de Perefixe de Beaumont, Parisiensium Archiepiscopo.

Illustrissimo Domino Gaston-Johanni Baptistae, Comiti de Comingis etc. etc. Domino observando.

(Coll. Fr Zollinger.)

CCLX.

Horn Komenskému (úryvek).

Z Leydenu 1666 — 27. dubna.
Připravuje vydání Janue do pěti orientalských jazyků, k nimž přidávají se evropské a habešský; celé dílo bude ve folio, v úpravě skvělé a královské, jakého svět dotud neviděl. Osobně více.

Molior Atlantem Linguarum: id est, ut Janua transferatur in Linguam Arabicam, Persicam, Turcicam, Tartaricam et Armeniacam. Est enim ad manus earum omnium linguarum peritissimus. Reliquae Europeae addentur, ut et Abyssina. Opus debet esse in folio regali, splendidum et ingentis utilitatis, quale nunquam orbis vidit. De eo coram.

Opis úryvku tohoto má nápis:

Ex postscripto lit. D. Hornii de dato 27. Aprilis 1666.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLXI.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1666 — 13. května.
Další spojení následkem nerozvážlivého jednání adressátova stává se nemožným. Nejlépe bude, aby opustil Paříž, cestovné mu ochránce pošle. — Výtisky pro Švýcary pošlou se do Curycha knězi Ulrichovi. Drabík prý předvídal jeho pád a pozdravuje ho. Od Frankenthalských má zprávu, že adressát věci nejdiskretnější vyzradil osobám nejobyčejnějším — tak to dále nepůjde. — Jinak vidí jen veliké zmatky, v nichž pisatele těší jen důvěra v Boha. — Pokud se týče nákladu, nech nežádá nových obětí na patronovi, jenž tolik obětuje, že se pisatel už sám stydí.

Geliebter Freundt in Gott,

Auss Eurem schreiben (de dato 6. Parÿs) hab ich mich nicht sehr erfreuet und jhr auss diesem meinem werdet villeicht auch nicht viel contentament bekomen: also sich die sachen nicht wie wir wollen, sondern wie es Gott disponiret, schicken. Das beste in Eurem brieffe ist, dass sich der Zeitungsteller nicht hat verleiten lassen: darauss ich gutte hoffnung schöpfe, Gott werde auf tragicos casus nicht ausslauffen lassen, darumb ich auch seine Majestet demüttiglich bitte. Keine exemplaria werden mehr gesendet, weil sie niemand begehret noch zur zeit. Werden sie sie haben wollen, sie werden sie wol zu suchen wissen. Und weil die censur so

langsam her gehet, und ungewiss, wie sie aussfallen wird, wird am sichersten sein, dass sich der herr nach hauss begebe, wie er schreibet: datzu Ihme H. Patron 40 Cronen (ja 50, bis in Sechtzig) bey David Coch verordnet. Wird villeicht genug sein, wenn Er den geraden weg (uber Lotringen nach Basel, nicht auf Lion oder Genff) nimmt. Und wird verhoffentlich H. Ertzbischoff, und H. Graff, Ihn sonder viatico nicht von sich lassen: aut patebit te et nos ludibrio haberi. Tuo in casu wird am besten sein nur sich davon zu machen, und die sachen nicht mehr verwirren. An den König zu schreiben nisi Gallica lingua, wird vor unnötig gehalten, und das kan ich nicht. Sufficit Majestati suae per suos haec innotuisse, reliqua divinae operationi relinquamus: nam et ipse est sapiens. (Jes. 31, 2.) In Helvetiam 20 Exemplaria zu senden kan ich H. Patronum nicht überreden: sufficiet mediam partem impetrari. Quod concludi nondum (hoc biduo) potuit, wegen seiner unpassligkeit, dum in morbi paroxismo et manu Medici est. Exemplaria dirigentur Tigurum ad d. Antistitem, alldar sie werden zu finden sein. Drabicius vivit, et te (si adhuc in vivis es: de gravi enim morbo tuo scripseram) salutat. Scribit sibi a Domino dictum fuisse, Red. suo zelo sine scientia se ipsum praecipitavit. Wie ich dann auch diese tage auss Frankenthal leute bey mir gehabt (amicos tibi et causae, non autem temeritati et imprudentiae) von denen ich gründlich, wie d(er) H(err) die sachen daselbst und in patria verderbet, informiret worden. Dahero ich weiter etwas zu communiciren scheuch gemacht bin, auch von den neuankommenden Revelationes. Provocas tu ad illud Angeli apud Tobiam, *Regum arcana* — — Novi etiam illud Christi: quod in aurem audistis, narrate in tectis: sed unum quodque tempore suo. Tu autem amice plerumque intempestive non quibus convenit (superioribus et sapientibus), sed plebi et mulierculis et cuivis inter pocula etc. Mit solchen procedere ist uns und der sache nichts gedienet: auch jhme selber nicht. Satis fecisse te privato zelo tuo puta et jam desine, cellam intra, ora, et vive pie sine scandalo. Komt zeit komt raht. Mehr weiss ich auf dissmahl dem H. nicht zu schreiben. Befehle Ihn Gott, wie auch mich selbsten, in meinem ambiguo vitae et valetudinis statu. Fiat voluntas Domini. V. 13. Maij 1666. J. C.

P. S. Die Moscovitischen Avisen von dem Patriarchae continuiren nicht: alia omnia ita sunt confusa, et sibi invicem contradictorie implexa, dass man nicht weiss, wass auss alle dem Babylonischen wesen zu machen ist. Gott wird seine intentiones auszuführen wissen, das muss unser trost sein. V.

Wegen des verlags ich bitte, Er verschone doch des gutten Patroni: Er thut warlich das hochste, das Er thun kan, auch bey mir so weit, dass ich mich schäme, weiter beschwerlich zu sein. Oremus caelestem patrem, ut ipse provideat.

Nadpis: A Monsieur Monsieur Jacques Redingher demeurant chez le Suisse au grand Moyse a la rue Princesse à Parys. 13. May 1666.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLXII.

Komenský Ulrichovi (knězi v Curychu).

(Z Amsterodamu 1666 — 2. června.)

Prosí ho, by poslané tři knihy (*Lux e ten.*) pro Curych, Ženevu a Basilej přija a Redingerovi také vymohl dovolení, by v Curychu mohl bydliti. Mimo to omlouvá sebe, chování Redingerovo, poukazuje na osud Drabíkův, jenž posud není dotčen, a prosí o nepředpojaté, pokojné přečtení knihy.

Ehrwürdiger Herr und lieber Bruder:

Obgleich die ursach und inhalt meines gegenwertigen schreibens villeicht nit gar angenem sein wird: so werdend sie doch zur Zeugnis meiner ehrerbietung gegen Euch und meiner gehorsamkeit gegen Gott dienen. Ich übersende Euch drei buecher der neuwgedruckten Offenbarungen under dem Titel: Liecht aus der Finsternus: mit etlichen mangelnde bogen an Redinger, freindtlich bittende: dass Ihr die Offenbarungen lesen und Eurer urtheil darüber ertheilen wöllind, Ihm aber in seinem Vaterland zu wohnen gestattind, bis Gott und die Zeit diejenige aberwitz und Verwirrung, damit er behaftet ist (*oder die, welche Ihm selbige andichtend*) entdeke, welche Zeit villeicht nit fern ist.

Wan Euch seine unfürsichtige handlungen ärgerend, so wüssend, dass sie mich auch stossend, darum hab ich ihm in sein Heimat und zu seiner Haushaltung gerathen: aber was wöllend wir machen? Es ist nüt neuwes bei Gott (wan Ihm die Weise und Kluge ihren dienst versagend), dasjenige zu brauchen, was vor der Welt tooracht ist, die weil Gott den Herren keine Zeugen manglen müssend: oder so auch dieselbige schweigend, so müssend die stein schreien. Es schreiend ja Himmel und Erden, dass der Fall Babels vorhanden seje, wer will ihn dan aufhalten mögen? Gewüsslich keine unsere Verschweigung, keine anschläge der feinden.

Redinger hat gebetten, dass ich zwentzig bücher an Eüch schike, für zehen die fürnemste Orthe (jedem Zwei, eins für die Geistliche, das ander für die Weltliche), aber woher hab ich mittel zu so vilem kosten? Derhalben schike ich drü, eins gebunden, zwei ungebunden, welche bei Euch könend gebunden werden: eins für Euch, das ander für Genf, das dritte für Basel, als Liechter hocher Schulen. Ich bitte, lesend vor allen dingen die Schirmred, samt den Zuschriften und Anhängen, alsdan werdend ihr urtheilen können, ob das werk selbs lesenswürdig seje und zu was end und gebrauch. Ich will Gott bitten, dass Er Eüch mit seinen Geist erleüchte, um die waarhafftige werke Gottes von den mancherlei betrügen des Sathans zu underscheiden und dass Er Eüch würdig mache, seine schreckliche gerichte mit forcht und rechtschaffner buss anzuchauwen.

Ich schreibe an niemand anderst von denen sachen, alle drü bücher zu deiner hand, du Mann Gottes, sendende und nochmals bittende: dass du eins davon nach Basel, das ander nach Genf schikest, und verschaffest, dass sie mit rechtem ernst erdauret werdind, Gott hat dich auf eine hohe Wart und Wacht gesetzt: wann dise letzte Posaune Gottes zu derselben

komt, und da anfangt zu erschallen, wil ich achten, dass ich mein gebür wol verrichtet habe, und zugleich hoffen, dass Ihr in erdaurung dieser Offenbarungen nit nachlässiger und träger, noch gegen den Anbringer und Boten strenger sein werdind, als wir die Widersächer bisher erfahrend: welche auch den letzten Seher Drabitz an seinem orth duldend (eintweder aus furcht oder Verachtung der Offenbarungen und erwartung des austrags derselben) und desselben ausgesendeten Leüffer (Redinger) theils unangetastet, theils nach kurtzer Verhafftung ledig gelassen.

Gott bewehre Eüch, dass Ihr nit wider Gott und wider Eüwere seelen sündigind, wie Bisterfeld und etliche andere: Gott lasst seiner nit spotten. Disem Erbarmer der seinigen befehle ich Dich mit Deiner und allen Kirchen, Eüwere Weltliche Herschafft und die gantze Christenheit dermütiglich

Dein Mitbruder und Mitknecht

Amos Komenius.

Geschriben in Amsterdam am 1 tag Brachm. 1666.

Zvláštnosti v jazyku objasňuje poznámka p. Zollingerova, že prý je to opis (snad i překlad) Redingerův.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLXIII.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1666 — 1. června.

Dává mu zprávu, že poslal i pro něj archy revelací, jichž se mu nedostávalo; více však než tři ex. neposílá, p. de Geer míní, kdo si jich přeje, ať o ně požádá. — Očekává krátkou zprávu o jeho cestě z Paříže. Od hrab. Commingisa listu nedostali.

Das heil der Welt beschirme dich, lieber Freund.

Ich sende dem Ehrwürdigen Herren Obersten Pfarrer drey bücher des Liechts aus der Finsternus (für Zürich, Basel u. Genf), an dich aber die mangelnde bogen in deinem Buch. Halte dich fürhin still, wie du verheissen hast, überlasse Gott alles, seufzer und hoffe, dass er an seiner Sach nichts werde ermangeln lassen. Du wirst wol daran thun, wenn du mich von deinem hinwegreisen aus Parijs und wie die reis abgelauffen, mit einem kurtzen brieflein berichten wirst.

Der Herr Graf von Comingis (durch welchen du das eine Buch Rev. an dem $^{16}/_{6}$ tag April zu Sainct Germain überreichet hast) hat bisher nichts an mich geschriben. Ich habe auf keine Weis noch weg mehrere büecher für die 13 Orthe loblicher Eydgenosschaft erhalten mögen, Der Herr von Geer hat mir geantwortet, wenn man mehrere büecher wolle, so solle mann sie begeren.

Gehabe dich wol und lassend uns für einander und für die Kirche beten.

Geschrieben in Amsterdam an dem 1. tag Brachmonats 1666.

Johann Amos Comenius.

List tento, dle opisu Redingerova zde otištěný, připojen byl k listu předcházejícímu pro kn. Ulricha.

(Coll Fr. Zollinger.)

CCLXIV.

Sutter Redingerovi.

Z Schaffhausen 1666 — 22 srpna.

Komenského Syllogismus v 300 exemplářích vytiskl, ale tak, že o spojení jeho s adressátem nikdo nesmí věděti. Ač v něm napaden je toliko papež, přece spisek musí se jen podtají rozšiřovati, proto nemůže slibiti mnoho remunerace. Přeje-li si adressát, přepustí mu jistý počet výtisků nebo všecko za hotové peníze. — Další podrobnosti o účtování, připojen výtisk. Přál by si viděti německý překlad Drabíka.

Raptim.

Monsieur et très affectioné.

Nebenst frd. Salutation berichte, dass ich des H. Commenii Schluss-Red der ganzen Welt gedruket, 300 Exemplaria und aufgeleget, hab aber die Formen stehen lassen, dass wann solche abgiengen, dass man einen guten theil truken könnte: Ich weiss aber nicht, weil der Herr viel missgönstige in Zürich hat und man erfahrte, dass ichs vom Herren hab, sorge ich, der Teüfel möcht Papst werden und mir neben dem Herrn ein Bad überthun: der Herr müsste sagen, ich hätte es von Commenio selbsten. Es wird niemand darinnen angegriffen, als allein der Papst, wegen des Hauses Österreich ists verblumt geben, und wird seiner nicht gedacht in Specie. Sorge also, weil solches nur heimlich muss vertrieben werden dass wenig Gelt zu bekommen sein wird, ich will sie hin und wider ins Reich den Buchhändlern senden, bekomme aber nichts anders als Bücherwahr dafür, weiss also nicht, wie ihm wird zu thun seyn, der Herr muss eben für seinen antheil nemmen, was es gibet, wie abgeredt: NB. Wann ichs offentlich verkaufen dürfte, wolte getrauen, etwas zu lösen, aber auf solche manier ists schlimm: Ich muss in sorgen stehen, dass man mich nicht etwan darum straffe um ein stuk Gelt, der Herr geb mir nichts daran. Ob zwar alles die pur lautere Warheit, und kein Mensch das geringste darwider wird sagen können: Wir müssen thun, was die Papisten wollen, wir sind verstekt, blind und zaghafft, zu besorgen ist es, Gott werde uns endlich den Garaus machen. Kan sich also der Herr besinnen, ob er für seinen antheil Exemplaria oder sonsten Bücher nemmen wolte, so was vertrieben wird, will ordenlichen Conto halten, oder aber dem Herrn gegen Bezahlung alle Exemplaria geben, were mir lieber, anderster kann ich dem Herrn an Gelt nicht viel versprechen. Ich hab vermeint, die Frankforther Mess werde fortgehen, wolte 1000 Stuk daselbst vertriben haben, aber da hat es auch gefählet; so mir jemand etwas aus dem Lateinischen ins Tütsch übersetzt, bezahle ich vom Bogen 18 gld. und dass nur mit Büchern und hat diss $1\frac{1}{2}$ Bogen. Ferner hätte ich des Herrn Exemplar gar nicht bedörffen, hab solches von Hr. Pfarherr Mejer allhier empfangen Nun aber will ich mein Parola halten, was ich versprochen. So der Herr aber getrauet, etwas Profit damit zu machen, gib ihme alle Exemplaria gegen bezahlung. Hierbei ein Exemplar zum Muster. Die Visiones Nocturnas teütsch will ich druken, aber der Herr halts ingeheim, ich möcht das Lateinisch nur 3 Tag sehen, der Herr könnte es Sammstag durch den Boten senden, Dinstag sende ichs durch den Boten wider zurück. Der Herr soll auch Hr. Schauffelberger noch einigen Menschen was sagen, man ist gar kühnlicht, und musste ich bei dem Simmler, so mir anjetzo auch verwandt, wegen des Herren entgelten. Dissmals nichts weiters als Göttl. Protektion wolbefohlen.

P. S. So der Herr des Drabicii Revel teütsch hat, möchte solche auch gern sehen.

Dienstwilligster

H. Suterus.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLXV.

Redinger Waserovi.

Z Curychu (?) 1666 — 22. září.

Cíl připojeného Syllogismu, kterýž pisatel z Amsterodamu přinesl, aby se občané na pád papežství připravili. Exemplář latinský nechť Genevští otisknou a náležitě rozšíří.

»Weiser Herr Burgermeister!

Ich habe byligenden Syllogismum mit mir von Amsterdam gebracht und verdeütscht zum druck verfertiget, damit die Evangelische Eidgenossen die Bäpstliche anschläge wider die Evangelische ingemein, und wider sy besonder daraus ersechind und sich rechtschaffen vereinigind und by Zyt berathschlagind wie sy aller orten den einbrechenden vollziehungen gedachter anschlägen zum fall des Bapstthums fürsichtig begegnen wöllind. Das lateinische exemplar möchtend die Genferische H. Gesandte nachdrucken und an gehörige Orte verschicken lassen.« — — —

(Coll. sekr. Fr. Zollinger.)

CCLXVI.

Junius Drabíkovi.

? 1666 — 23. listopadu.

Podrobnosti. Noviny hollandské poslal v neděli Medňanskému, posud mu jich nevrátil.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCLXVII.

Komenský Petru Serariovi.

Z Amsterodamu 1666.

Posílá mu nazpět spis jeho proti knize »*Philosophia scripturae interpres*«, a to bez nejmenší proměny. Spis pokládá za užitečný, neboť je to skutečně nebezpečná zásada, aby se písmo sv. a s ním vůbec víra klonila před filosofií. Ovšem nemá se díti ani výklad písma bez umu: základem všeho výkladu býti má harmonie tří stupňů lidského poznání, pocházejícího 1. ze smyslův, 2. z rozumu, 3. ze zjevení. Jest otázka, neprotiví-li se tomuto prvému požadavku filosofie Des Cartesova, k čemuž třeba jest rozboru této filosofie. Rozeznávati jest čtyři části filosofie: mathematiku, metafysiku, fysiku a ethiku. Mathematika Des Cartesova dochází obecného uznání pro svou zdatnost, ač nepodala nic epochálního. Sedmero zásad jeho metafysiky Komenský shledává zcela jednoduchými, jichž postihnouti lze též bez velikého mudrování. Proti zásadě: »Cogito, ergo sum,« dovolává se spánku. Nejzevrubnější je kritika jeho fysiky. Vychází správně od Boha, je však to skromnost přílišná, k zaslepenosti vedoucí, nechce-li člověk uznati božského cíle u všech věcí. Rozdělení duše v rozum a vůli je neúplné, neboť schází síla. Omyl jest i v tom, že by většina chyb vznikala z vůle. Vrozených ideí též nepodává dosti obšírně; uznává jen dva druhy bytostí: tělo a duši, sám však přidává, že nelze vše na tyto dvě bytosti uvésti. Cartesius přijímá k výkladu spojení obou, Komenský však ducha (spiritus) a dokazuje nesmyslnost sjednocení při pohybu zvířat. Mínění Cartesiovo o pohybu je nefilosofické, výklad, že Bůh všemi věcmi pohybuje, je dětinský. Komenský si též vzpomíná, kterak kdysi jako chlapec dvanáctiletý různost barev svým druhům vykládal odtud, že Bůh stvořil jich jakousi řadu, v níž nyní jedna ve druhou přecházejí. Oč přirozenější jest výklad jejich ze světla! O zředění (rarefactio) poukazuje na spis svůj dříve vydaný. Následuje pak ještě krátká kritika čísel

kolikosti, prostoru a místa, zimy a sil vůbec, jež vede ku podivení, kterak se Cartesius může spokojiti výkladem o látce, formě a pohybu. Patrno z toho, jak škodlivy jsou nauky Cartesiovy již při výkladu světa hmotného, mnohem však škodlivější při výkladu světa neviditelného. Cartesius netáže se nikdy písma sv., nikterak nepečuje o prvé příčiny. Není to tedy ani moudrostí, co podává, a následek toho jest, že se filosofie stává vládkyní, čímž by měla býti bible, a že vše přechází ve filosofii; tak tedy může pak vlásti satan.

Naproti tomu napomíná křesťanů, aby měli důvěru v písmo sv. a poznávali tři školy, jež jsou: »Schola infantiae spiritualis«, kde vyučuje svět, »Iuvenilis profectus schola«, kde učí rozum lidský, a »Schola hic suprema«, kde učí Bůh, jejich slova aby rozeznávali a jich si vážili. Na konec prosí přítele, aby dílo jeho co nejdříve vydal.

Reverende Vir frater in Christo dilecte, Redit ad te tuum, Ad paradoxam anonymi Cartesiani Exercitationem Responsum, quod ad me mittere, judicioque meo submittere placuit, ut mutarem, adderem, detraherem, prout videretur: in quo absit ut te audiam. Quum enim inter profanos odiosum sit in alieno libro ingeniosum esse velle, multo magis inter Christianos intolerabile est, sibi magisterium super ejusdem Spiritus discipulos arrogare. Satis est probare Spiritus, an ex deo sint: ubi probati fuerint, tum mox venerari et osculari, ac posito magisterii supercilio discipulum potius fieri. Neque enim fieri potest, quin ubi Spiritus S. loquitur talia loquatur, quae omnem hominem venientem in hunc mundum sibi subjiciant, discipulumque faciant: siquidem Sapientiae illius non est numerus. Verba haec D. Lutheri sunt, quibus suam in Commentarium J. Brentii super prophetam Amos praefationem orsus fuit, studio a me hic adhibita.

2. Quantum ad rem ipsam, aliquid ex piis illis Tuis de hac materia meditationibus profecisse me fatebor, ad acrius laqueos, quos Christianorum simplicitati ubique ponere satagit Satan, circumspectandum. Legeram ego sane istud Anonymi Paradoxum (de S. S. Scripturarum interprete Philosophia) jam ante, sed habebam negligentius: spe, non multum Ecclesiae damni esse daturum. Primum ideo, quia consilium hoc admitti posset eo sensu, Scripturam S. non esse intelligendam stolide, sed ad harmoniam principiorum cognitionis humanae: quae sunt Sensus, Ratio, Divinaque Revelatio, junctim semper adhibenda, nunquam separatim, si veram nobis et non fallentem producere debeant scientiam, intellectum, fidem.

Falli enim in multis plebem, cognitionem suam solo sensu normantem, notorium est. Nec minus errare, qui nudae rationis discursui, experientia sensuum posthabita, nimium permittunt Pseudophilosophemata ostendunt varia. Praecipitari denique in errores ipsis etiam Scripturae verbis, irrationabiliter intellectis, nonnullos, Fanaticorum deliria docent. Ut saluberrimum videatur consilium, nihil credere Sensui, nisi adstipuletur Ratio, et arduis in rebus Divinum etiam testimonium, et nihil discursatrici Rationi, nisi adstipuletur sensualis experientia, Divinaque authoritas. Nec denique verbis Dei, nisi vere illa sic accipi ut accipiuntur, tum Ratio dictet, tum approbent Sensuum testimonia: ad quae in rebus fidei et Apostoli provocabant, et ipse Fidei magister Christus: ut I. Joh. I, I. Luc. 24, 39—44. Joh. 20, 27. etc. Si quid ultra haec in Paradoxo illo consilio veneni lateret (suspicabar autem) solabar me illo Christi promisso, Si quid mortiferum biberint fideles, non illis nociturum. Marc. 16 : 18.

3. Enimvero melius expensa re (Te praesertim monitore) video non committendum esse, ut filiolis Dei (simplicibus Christianis, Theologiaeque tironibus) panis loco Lapides, piscis loco Serpentes, ovi loco Scorpiones (hoc est, Spiritus S. coelitus dati in omnem veritatem ducis loco, seductricem humanam Rationem) praeberi patiamur, Luc. 11. vs. 11—13. Col. 2, 8.

4. O quam apposite Tu ea quae in Israele olim cum Vitulo isto, et vitulationibus circa illum, in figura gesta sunt, huc accommodas! Non per allusionem meram, sed per ostensionem iterati denuo complementi, rei per figuram gestae olim. Triplex enim Scripturas intelligendi regula, juxta Hieronymum, omnino admittenda est: nempe ut eas primum intelligamus juxta historiam, ut res quaeque suo tempore gesta est, sensu literali: secundo Tropologice, quoties tale quid moribus exprimunt homines: tertio iuxta intelligentiam spiritualem (Allegorice et Anagogice) ut res istae sublimiore sensu in Ecclesia (militante aut triumphante) eveniunt. Nempe quia Deus aeternus est, et Verbum suum aeternum esse voluit, non aliud cogitandum est, quam Illum ex aeternitate sua omnia secula prospectantem, ex priorum seculorum actis eas potissimum historias elegisse, consignatasque voluisse, quae posterioribus seculis similiter eventura praefigurare, speculique loco esse, possent. Id nisi admittimus, quid Omniscii Dei Liber a Libris hominum, ad pauca respicientium, differet? et ad quid tot Verbi divini elogia erunt? Ex. Gr. Mirabilia ibi reperiri (Ps. 119, 18.) Consilia omni casu (v. 24). Ut quis illius meditatione prudens evadat super inimicos suos, super omnes doctores suos, et super senes (vs. 98, 100), atqui omnia illa, ad quae omni homini tota vita consiliis opus est, tam specifice deducta non reperiuntur in praeceptis Scripturarum ergo in Exemplis ut ex allegatis in Novo Test. et allegorisatis, Sodoma, Aegypto, Sinai, Jerusalem, Babylon, innumerisque aliis, patet. Hinc est quod in omnium Scripturarum libris tanta sit Exemplorum et copia et varietas, ut vix occurrere possit casus, quin eius inde solutio peti possit. Per praecepta iter esse longum et difficile, per exempla breve et efficax, observavit cum Seneca Quintilianus: et non intellexit hoc ille cui nullus similis est Doctor, Deus? (Job. 36. v. 22.) Atqui Nathanem ficto etiam exemplo Davidem iniquitatis convincere, illique PECCAVI exprimere, docuit; et non eodem fine tot millena vera, infinitaeque varietatis exempla, Scripturis suis inseri voluisse credemus? Adhuc ex vano Pseudo-logicorum canone, Similia et Exempla nihil probant, illustrant tantum, Deum in docendo inscitiae arguemus? Absit vesania. Quot in Scripturis divinis historiae (de hominibus piis vel impiis, ipsisque Angelis vel Diabolis aliisve creaturis) exstant, tot Sapientiae Dei profunda documenta, Fidemque, Vitam et Spem nostram normantes Regulae. Quam ad rem nihil curioso Philosophico capite, sed Davidico humili et obsequioso corde, opus est.

5. Apostolica igitur regula, Quaecunque scripta sunt ad doctrinam nostram scripta esse (Rom. 15, 4.) et quaecunque contigerunt antiquis, in figura contigisse, scriptaque esse ad nostri admonitionem (I. Cor. 10, 11) observata quidni Vitulum istum Aaronicum vere dicam esse (per Tropologiam) quodvis Mammonae idolum? quemcunque auro superbientem Divitem, quem mundanarum opum admiratores circumcursando adorant? Et quia post Christi

in montem coeli ascensionem, diuturnioremque ibi quam prope mansionem, Christianorum pars visibile Ecclesiae caput, tanquam Christi vicarium, sibi constituerunt, totumque opibus ac splendore, inaurando, ut Vice-Deum adorant, quidni quod ibi in figura gestum est, hic (per Anagogiam) in rei veritate iterari agnoscam? Quia denique iterum apud novos istos quosdam novum Rationis et Philosophiae idolum (loco diutius emanentis Legislatoris nostri) erigi video: quidni cum Salomone: Nihil novi sub Coelo; quod est jam praecessit in seculis, quae fuerunt ante nos (Eccl. I, 10) exclamem? (Non enim in se ipsis, sed in sui similibus perennant et redeunt omnia.) Tua igitur figurae illius ad hoc figuratum accommodatio, nihil aliud est quam mensurae ad mensuratum suum applicatio: id quod ostendere volui. Possetque res amplius deduci: ad ultimum usque qui (juxta praemissum typum) omnino exspectandus est, eventum. Nempe Mosen de suo monte (Legislatorem foederis novi intelligo) certo rediturum, zelumque suum dignis modis contestaturum; et vanis idolis deletis, Tabulas legis novas cordibus inscribendas (sicut promisit) allaturum.

6. Nec minus apte ac vere caput 7. Prov. huc applicasti. Salomonem enim non solas externas Adulterarum blanditias, et incautorum Adolescentum seductiones, eoque impuras carnis voluptates, sed sublimius quid (Mentis nimirum cum Sapientia falsa oblectationes) respectasse, certissimo argumento est cum Capitis hujus initium, tum Caput sequens totum. Ibi namque Sapientiae amores commendat dicendo: Dic Sapientiae, soror mea es; et Prudentiam voca amicam tuam (vs. 4.). Hic autem Sapientiam aeternam, aeterni Dei filiam, amatores sibi quaerentem, per omnes Orbis plateas clamantem, filiosque hominum ad castos suos amores suaviter invitantem, introducit: concludens Caput hoc simili epiphonemate ut praecedens. Sicut enim ibi, ab impuro mundanae Sapientiae scorto finaliter deterrens, Viae domus ejus viae inferni sunt, descendentes ad penetralia mortis, dixerat: ita hic e contrario, ipsam Divinam Sapientiam loqui faciens, dicit: Qui me invenerit, inveniet Vitam et hauriet salutem a Domino. Qui autem peccaverit in me, vim inferet animae suae: omnes osores mei amant mortem. Confidamus autem, sicut Salomon in locum garrulae, vagae procacisque illius, et blanditiis suis incautos adolescentes illaqueantis Mulieris, castam virginem prodire fecit, Sapientiam coelestem: ita facturum verum Salomonem nostrum, occasioneque strepere nunc procaciter caput efferentis Philosophiae, coelestem suam producturum Nympham, Sapientiam veram.

7. Tu interim amice Dei, ab impuris impurae illius meretricis, Sapientiae carnalis, amoribus animos Christianorum avertens, et ad castos Sapientiae spiritualis amores invitans, Coelestis sponsi (qui solus in Orbe cordium ludere, deliciasque cum filiis et filiabus hominum habere, expetit) Paranymphum agere perge: dumque id opusculo praesenti fervide agis, impendere operam Te pie, sancte, laudabiliterque confide: gratiam initurus a Deo et hominibus vere sapientibus, vereque piis.

8. Ego Deum orabo, ut deviantibus istis oculos aperiat ad seductiones suas, et in quae praecipitia sese per illas conjiciant, tandem agnoscendum. Quomodo nimirum in consilio illo, quod sibi et aliis tamquam salubre dare

praesumunt nihil nisi primus Adamicus lapsus lateat, seseque in Adami progeniem aeternum propagare quaerat. Et quomodo qui se in serpente Paradisi occultabat. Satan, (ab arbore Vitae ad arborem Scientiae hominis oculos avertens) aeque astute se occultet hic: dum aeque hic ut ibi ad hominem seducendum, et excaecandum nihil magis accommodum reperiens atque Rationis propriae dictamina (e quibus amor sui, et majoris cujusdam perfectionis desiderium, propriique consilii fiducia, et hinc immediate pullulans diffidentia Dei, et ab illo aversio, nascuntur) his tamquam habenis hominem attrahens deduxit quo voluit. Unde novus Adam Christus, ex his Satanae laqueis homines liberaturus, nihil prius, et potius verbo et exemplo quam abnegare seipsum, conceptaque seria sui ipsius non diffidentia duntaxat, sed odio, totum seipsum reddere Deo et Spiritui eius agendum, et pro lubitu versandum, docuit. Quam esse unicam e Satanae potestate liberandi sese viam novit Satan ideoque contrariae suae viae insistere, hominesque a Deo ad seipsos abducere pergit, successu semper sibi optato, nobis eheu funesto.

9. Totum Dei Verbum, in eoque descriptae historiae, has Divinae Sapientiae cum Satanica vafritie, humanaeque Deo habendae fidei cum diffidentia, luctas nobis ob oculos ponunt: una cum felici eorum qui constanter adhaerent Deo, et infelici eorum, qui se abduci patiuntur, exitu. Sed hominum culpa fit, ut tam claris perpetuisque exemplis moniti a perpetuo curiositatis morbo rari convalescant, et ab exitii via in salutis viam sese reduci patiantur: Satana semper aliquam inveniente Evam, quae seducta seducat, et oculos ab Arbore vitae ad scientiae arborem transferre doceat. Rari Davides, tantummodo a Deo et ejus Verbo, Spirituque doceri ac duci expetentes (Ps. 119 per totum) rari Asaphi, tantummodo adhaerere Deo, et tantum in Domino ponere spem suam, avidi (Psal. 73:28.).

10. Quae omnia si bonus ille Anonymus debite expendisset, Serpentem et Evam agere (h. e organon se dare illi, qui aliud praetendit aliud intendit, aeternus exitii nostri machinator) animum non induxisset. Non impietatis illum accuso (non enim eum novi, Deo notus est) sed eum nec Dei et Verbi ejus, nec Satanae et fraudum ejus, profunditates intelligere dico. Quid enim hoc est? Fatetur Deum in Scripturis loqui, nec semel tamen de Deo reverenter audiendo, et pro intellectu verborum ejus Spiritu S. humiliter invocando, consilium dat: hoc unum dumtaxat, Examinanda esse omnia juxta veriorem Philosophiam. Quorsum autem hoc? Si Dei lex, Fidei, Vitae, Speique nostrae norma est, aliam alii dare normam, nihil erit nisi datam normam quatere, incertare, irritare. Quod quia tum, in Paradiso, tum alibi saepe, non bene cessisse, omnesque per tot secula noxios errores, haereses, schismata, per hanc ipsam viam orta esse novimus: quomodo adhuc viam illam impune calcari posse sperabimus? Sacra verba Dei ad rationis trutinam expendens, seque proprio ex utero (jam emortuo) matrem fore non sperans, et tamen promissa Dei vocare in dubium non audens, promovere potius cupiens ancillam marito suo, ut haec sibi loco suo pareret, adjunxit: quam pulchre! Moses mandatum de percutienda petra, producendisque inde aquis, ad rationis normam examinans egregiene rem gessit? Similiaque mille adduci pos-

sent exempla. E contra si omnes Sancti per fidem Triumphatores examinentur, an vel unus illorum hanc normam sequutus? Si fuissent sequuti, nullos Deus Heroas, quos aliis in exemplum proponeret, haberet (Heb. 11.). Si sequemur nos, nullos postremis temporibus Ecclessia habebit θεοδιδάκτους: quos tamen tandem fore omnes praedictum est (Jes. 54:12. Joh. 6:45.).

11. Praeterea promisit tandem Ecclesiae suae Deus non Verbum tantum suum, verum et Spiritum suum: ne recedant ab ore nostro et seminis nostri, seminisque seminis nostri, usque in sempiternum (Jes. 59: vs. 21). Sed cui haec promisit? pauperibus et qui contrito sunt Spiritu, et trepidant ad verba ejus (Jes. 66:2), ergo non in acumine proprio fiduciam habentibus. Sicut et Christus diligentibus se, et servantibus mandata sua, manifestationem sui (Joh. 14:21) ducemque in omnem veritatem Spiritum Sanctum qui nos doceat omnia, nobiscumque maneat in aeternum, promisit (vs. 26 et cap. 16. 13 et 14, 16). Annon misit etiam? Cur ergo de alio Duce solliciti cum Israelitis gloriam nostram (quod Deum habemus tam propinquum, Verbumque ac Spiritum ejus in ore et corde nostro Deut. 4:7 et 30:14) in similitudinem bovis comedentis herbam commutemus? (Psal. 106: vs. 20) h. e. ducem nobis eligamus illum, quo duce totus mundus erravit semper, et errat adhuc, et errabit sine fine, si non meliorem fuerit nactus.

12. Sed dicent: non communem illam, per quam vulgus errat commendamus Rationem, sed eam, quae, per Philosophiam defaecata: res pure dijudicat. Resp. perinde est ac si Israelitae dicere voluissent. Non vulgarem e pascuis bovem nobis eligimus ducem, Mosis loco; sed conflatum ex auro purissimo. Non enim id ignoravit Deus, et tamen similitudinem bovis, gramen comedentis. urgens, stultitiam illis exprobrare pergit. Similiter enim Philosophia, tametsi rerum rationes sequitur, non tamen semper assequitur: unde Veritatis loco verisimilitudines, h. e. opiniones, regnare, Sapientes questi sunt semper. Praeterea, Philosophia qua talis, rerum veritates vestigandi aliud instrumentum non habet, nisi Sensum et Rationem. An vero Deus nihil sensu et ratione sublimius Verbo suo revelat? Atqui revelari dicuntur quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2, 9) quomodo igitur haec talia cordis humani trutinae, aut disceptatrici Philosophiae, discursuum varietate in mille Proteos transformare sese gnarae committentur?

13. Regerit Non cuivis Philosophiae sed accuratissimae Cartesianae, errorum ansas (PRAeJUDICIA) praecavere docenti, sublime hoc munus committi suademus. Resp. Laudum nihil detractum volo tanto Philosopho, quantum usque propitia Veritate licet: imprimis quod Dogmatum ἀπορίαν docuit, Praejudicia dedocuit: quorum utrobique ita Mundus se intricavit (per totum Philosophiae regnum, Politiaeque ac Religionis Pomeria) ut remedii nihil restare videatur nisi ut toto in vulgus receptarum Opinionum et consuetudinum chao relicto, ab integro tententur omnia praesidiis melioribus, si haberi possunt. Id quod non tantum saniores Philosophi suaserunt semper sed et innumerae Scripturarum commonefactiones: ut Jer. 4, 3. Novate vobis novale, et nolite serere inter spinas: et similes. Nec aliud vere Christus

docuit (sicut et Apostoli Ephes. 4, 23), quam rerum innovationem: si homines a consuetis pravitatibus recedere nolint, universales plagas Babyloni minatus, donec deleantur omnia: atque tum se facturum omnia nova (Apoc. 18 : 19, 20, 21). Cui rei si suo quoque modo viam parans Philosophus, Cartesius, inolitorum errorum diluvio sistendo novas quaesivit vias, quis Christianorum vitio vertat? Publico potius favore imitationisque honore, dignandus est summe. An vero ille quod quaesivit invenerit, alia quaestio est, hic non nihil agitanda: multo vero magis, An conamina illius eousque sint extendenda, quo ea jam extensa volunt Cartesiani? nempe ut novae istius Philosophiae canones in Scripturas S. interpretandi normas constituantur?

14. Quantum ad postremum, non fuisse illam Cartesii intentionem, ex ipsomet Cartesio probari potest: ultimo scilicet paragrapho primae partis Principiorum Philosophiae, ubi hoc scriptum reliquit. Praeter caetera autem memoriae nostrae pro summa regula infigendum est, ea quae nobis a Deo revelata sunt, ut omnino certissima esse credenda. Et quamvis forte lumen Rationis, quam maxime clarum et evidens (NB) aliud quid nobis suggerere videretur, soli tamen authoritati divinae potius quam proprio nostro judicio, fidem esse adhibendam. Ecce laudabilis Cartesii modestia solemneque (ut Rationis lumen, quantumvis clarum et evidens, Divinae authoritati cedat) decretum! Cur intra hos limites non statur? Nisi forte illum Inquisitionis metu talia inseruisse dicent: sed et sibi Coelestis Inquisitionis metu opus esse meminerint. Si autem ille haec dicis causa dixit, ad avertendam Atheismi suspicionem (qua se publice laborare sensit) tanto peius? Si denique serio ut scripsit ita sensit, cur non in consilium (vel alicubi saltem) Oracula divina adhibuit? Philosophatur ille perpetuo ex ratione propria: tanquam Deus de Operibus suis aut nihil revelasset, aut haec ad alios spectarent, non ad ipsum: aut denique nusquam ratiociniis suis aberrare posset, nec a Deo (Sapientiae duce et Sapientum emendatore, Sap. 7, 15) emendari opus haberet. Quid esset mirum, si Deus deserentes se desereret? et in adinventionibus suis quo eunt, ire sineret? (Deut. 28, 20). Ah miser est sapiens, qui sapit absque Deo! Quanto praestat cum Israelitis, per deserta, duce Deo et Tabernaculo ejus, errare vel vagari, quam propria fiducia (sine Mose et Aarone Arcaque foederis) montes ascendere et caedi! videantur quae in typo gesta sunt, Num. 14. vs. 44, 45.

15. Qùia vero quosdam illos nostros admiratione ἀκριβείας Philosophiae Cartesianae nimium se inebriasse evidens est, bonum esset illos (ut evigilare queant) graviter expendere tria haec: I Annon etiam bonus iste Homerus suus dormitarit alicubi? II. Annon a veritate alicubi sic desertus fuerit, ut prae aliis crassius impingeret? III. An etiam si Cartesiana Philosophia (vel ulla alia sub sole) tam perfecta reperiatur ut sine omni naevo sit, ei tamen Divinae Fidei, humanaeque salutis, magisterium committi tutum esset?

16. Primum illud patebit, si partes Philosophiae in quibus sublime ingenium suum exercuit, diligentius inspiciantur, Mathematica, Metaphysica, Physica, Ethica. In Mathesi excelluisse nulla controversia est, triumphet! tametsi non ignorem esse, qui nullum ibi miraculum reperire se dicant. Non certe Cir-

culi quadraturam, non Longitudinis Terrae mysterium, non Motum perennem, non novam aliquam Mechanicorum usibus servientem machinam et si quid aliud est, in cuius vestigatione Mathematicorum hucusque sudavit industria. Scio illum a nonnemine laudari, quod se impossibilibus non fatigarit: Sed novum hoc laudis genus, Laudari aliquem ab eo quod non fecit tanti-ne est?

17. In Metaphysicis quantum praestiterit, summariter ipse recenset (Principiorum Philosophiae parte I. § 75.) hac serie. In clara luce praeceptionum Mentis reperiri. I. Existere nos, qui de rebus cogitamus. II. Existere Deum, a quo Mentem habemus. III. A Deo pendere omnia. IV. Inesse nobis innumerarum Veritatum lumen, Axiomata. V. Dari praeter nos in Mundo Corpora. VI. Et in nobis eorum sensum. VII. Quorum omnium usurpatione legitima multa disci posse melius, quam e vulgari praeceptionum chao. Ecquid autem omnibus istis prodigiosae Sapientiae inesse putabimus? quod non quivis Rusticus aut sciat, aut mox (terminis ad captum explicatis) intelligat? Sed quot in istis eius Meditationibus (ita enim appellavit) scrupulos viri docti, et nodos repererunt? Quos Cartesium Responsionibus suis solvere tentasse, publicatae chartae ostendunt: sed an hi soluti sint, sub judice lis est. Ad minimum certe nimias illas subtilitates tricas ingeniorum esse patet: et hae Scripturis enodandis claves esse debent? Scribit ipse Cartesius, saepe se advertisse Philosophos in hoc errare, quod ea quae simplicissima erant, ac per se nota, Logicis definitionibus explicare conarentur: ita enim ipsa obscuriora reddebant (Princ. Phil. part. I. § 10.) Insero ego: Si per se nota definitionibus obscurantur, annon etiam per se certa Demonstrationibus incertantur? Et quid igitur opus omnia (etiam quae omnibus sensibus omnium hominum se ingerunt, esse Mundum, esse Homines mundum inhabitantes, esse Deum aliquem qui ista creavit et sustinet) in dubium vocari? Aut si de rerum existentia dubitatio, locum ubique habere potest, quidni de rerum quidditate quaestio, erutaque ingeniose definitio? Cur alterum requirit, alterum rejicit? Nonne in altero vigilans, in altero dormitat? Et quam validae ipsius Demonstrationes sint, patet e. § 7. § et 9. Ubi ista habet: Si dicam EGO VIDEO, vel EGO AMBULO, conclusio non est absolute certa: quia ut saepe fit in somnis, possum putare me videre, vel ambulare, quamvis oculos non aperiam et loco non movear (§ 9.). Haec autem cognitio, EGO COGITO, ERGO SUM, est omnium prima et certissima quae cuilibet ordine Philosophanti occurrat (§ 7). Quasi vero etiam somniare nequeam, Me cogitare, aeque ac me videre, vel ambulare. Memini profecto mihi aliquando accidisse ut singulare quoddam somnum me somniasse amicis in somno narrarem, et quomodo illi somnium interpretati fuerint: evigilante autem me, ecce somnium fuit utrumque! Cum autem somniatio nihil nisi nocturna cogitatio sit, quomodo non aeque Cogitationis cogitatio, atque Visionis vel Ambulationis cogitatio fallere potest? Planissime Stramineum ergo fundamentum ecce toti suae Philosophiae substravit Cartesius, primam illam et certissimam propositionem vocans EGO COGITO, ERGO SUM, Rursum autem Philosophiam talem aeternae rupi, Verbo Dei, pro fundamento nobis substernent Cartesiani? Absit. Sapiens Christi discipulus non aedificat super arenas. Matt. 7, 26. 18. In physicis autem quid singulare habet Cartesius?

Ibi se virum praestare debuit merito ubi occultioris sapientiae claves posuisse creditur Deus, invisibilia sua visibiliter in Creaturis expandens, sempiternam nempe virtutem et Divinitatem suam: ut inexcusabiles sint, si qui circa ista brutescendo cogitationibus evanescant, et sapientes se esse dicendo stulti fiant. (Rom. I. 20 etc.) Pulchre quidem naturalia sua orsus fuit Cartesius (§ 24) his verbis: Quia Deus solus omnium quae sunt, aut esse possunt, vera est causa, perspicuum est optimam philosophandi viam nos sequuturos, si ex ipsius Dei cognitione rerum ab eo creatarum explicationem deducere conemur: ut ita Scientiam perfectissimam, quae est effectuum per causas, acquiramus. Auge! praeclare! non potest melius. Item § 25. Si forte nobis Deus de se ipso, vel aliis rebus aliquid revelet quod naturales ingenii nostri vires excedat, non recusabimus illa credere, quamvis non clare intelligamus, etc. Sapienter, Sancte. Sed cur posito huic fundamento non institit, mox illud deseruit, varieque violavit? Deseruit, nihil de revelatis (nihil penitus) attingendo; violavit, contraria revelatis (adeoque ipsi rerum veritati), passim admiscendo et pro regulis philosophandi repagula philosophandi ponendo. Quod non celare hic, ubi Veritatis jugulum petitur, ipse veritatis amor cogit.

19. Mox parag. 28 turbare incipit inquiens: Nullas unquam rationes circa res naturales a fine, quem Deus aut Natura in iis faciendis sibi proposuit, desumemus. quia non tantum nobis debemus arrogare, et ejus consiliorum participes esse putemus. Hem intempestivam modestiam, toti naturali philosophiae caput amputantem! Nam annon Sapientiae primarium munus est, rerum fines ubique praevidere? Deinde media nos (aut res) ad finem deducere idonea vestigare? tandem varios mediorum modos expendere, optimosque eligere? Nihil ex toto intelligit, qui non in re qualibet tria ista intelligit: Quid et ad quid sit aliquid; Per quid fiat; et Quomodo. Finis dat mediis amobilitatem, Media fini possibilitatem, Modus vero mediis conciliat facilitatem. Demto horum uno, nihil procedit, haeret: aut nascuntur cognitionis et dehinc actionis monstra. Sine praecognito fine velle aliquid agere, aut contemplari, est jaculari sine scopo, in ventos: nolle autem etiam rerum fines in naturalibus spectare, est seipsum in naturalibus exoculare. Quod praetendit, Non debere nos arrogare nobis, quasi divinorum consiliorum esse queamus participes: larva est. An enim pulchrum erit, tam invidum imaginari Deum, qui Homini ad imaginem suam condito et in Mundi theatrum (sua causa constructum) introducto, nihil consiliorum suorum detegere, omnia illi obtecta manere, voluerit? En fructum spretae, aut neglectae, circa res naturales, Divinae revelationis! Hanc enim si consuluisset, aperta invenisset testimonia, omnia Mundi facta esse propter hominem: non inferiora tantum, Terrae globum cum omnibus quae continet (Psl. 8.) sed et superiora, Solem, Lunam, et omnia coeli astra, in ministerium cunctis gentibus creata (Deut. 4, 15.). Ministeriis ergo omnium creaturarum uti jus habens Homo, quomodo legitime utetur, ad quid unumquodque destinatum sit ignarus? Si quid in tanta rerum varietate vestigatu difficilius est, etiam quo id fine fiat e Scripturis discere potuisset: nempe Honorem Dei esse abscondere rem, honorem Regis vestigare rem (Prov. 25, 2.). Regem intellige creatu-

rarum Hominem et quos in his intelligentia eminere convenit, Reges et Philosophos: his ut imagini suae colludere Deo volupe esse testatur hic Salomo sicut et Prov. 8, 31 Mundum enim fecisse et in eo hominem ut haberet cui gloriaretur, et de quo gloriaretur, gentilis Philosophus observavit Seneca: quod Christianum Philosophum intelligere nolle, quam turpe est? Ecce quale nobis Naturalis suae Philosophiae prooemium dedit Cartesius! et quid inde sperari docuit? nempe aut caeca omnia, aut vana: quia sine scopo jaculari, aut caecorum est, aut vane ludentium.

20. Quid sequitur? (§ 32.) Mentis humanae partes facit duas, Intellectum et Voluntatem: quasi vero non tertium requiratur, nobisque adsit, tertio Mentis obiecto respondens et circa illud se occupans. Ecquodnam illud? Tria sunt omni Agenti necessaria, Scire, Velle, Posse: quorum si vel unum absit, operatio non procedit. Unde tria obiecta Scibile, Volibile, Possibile, tres etiam in Anima facultates requirunt, Intellectum, Voluntatem, Animique vires, intellecta et electa bona prosequendi, et assequendi: sine quo et Intellectus et Voluntas frustra essent. Ecce igitur hiatus, a dormitante Homero admissus! sed mittamus hoc tanquam levius.

21. Similis hiatus est § seq. 33 ubi nos non errare dicit, nisi cum de re non satis percepta judicare volumus: quasi vero etiam non erret et se decipiat, qui, quod intelligit, et vult, per ignaviam tamen non operatur. Et § 35 dicit: Voluntatem latius patere quam Intellectum, errorumque causam inde esse. Quod ita explicat: Intellectus perceptionem nonnisi ad ea pauca quae illi offeruntur, se extendere, semperque esse valde finitam: Voluntatem vero infinitam dici posse, quia nihil unquam advertimus quod alterius alicujus Voluntatis, (vel etiam immensae illius quae in Deo est) obiectum esse possit, ad quod etiam nostra non se extendat, etc. Iterum hiatus, ex levius inspectis rebus admissus. Tota hominis Mens cum facultatibus suis ad infiniti Dei similitudinem facta infinitis se obvertit. Hinc Salomo: Non saturatur oculus visu, nec auris auditu. Quod si ad interiora hominis extendis, pariter invenies non expleri Intellectum, non Voluntatem, non vires et molimina suis obiectis: quod res ipsa testatur. Vivat quis mille annis, et iterum mille, vel millies mille, semper inveniet quod discat, semper quod optet, semper quod agat, aliud ex alio pro assequendis votis suis tentans. Sola aeterna infinita essentiae bonorumque abyssus, nostras istas abyssos explere potest. Quam antequam assequimur, et inter finita vera, bona possibilia, versamur, quemadmodum Intellectu et Voluntate, ita et Moliminibus errare possumus, et erramus infinite Atque hinc tot humanae vitae enormitates; Errores nempe Intellectus Vitia, Voluntatis Actionumque Mendae, quorum plenissimus est Mundus totus.

22. Paragr. 47. pulchre docet, Ad primae aetatis praejudicia emendanda simplices Notiones esse considerandas, et quid in quaque sit clarum. Additque: Ut autem nos iis possimus liberare, summatim hic enumerabo simplices OMNES Notiones, ex quibus cogitationes nostrae componuntur: et quid in unaquaque sit clarum, quidque obscurum, sive in quo possimus falli, distinguam. Aureum promissum, auream excitans spem et gaudium: sed effectu cassum.

Si quidem nec hic, nec alibi usquam promissi fidem exsolvit. Totum pervolutavi Volumen neque aliud reperio, nisi (§ seqq. 48.): Ex iis quam tanquam res consideramus maxime generalia sunt Substantia, Duratio, Ordo, Numerus et (N. B.) si quae alia sunt eiusmodi, quae ad omnia rerum genera se extendunt. Et paulo post: Figura, Motus, Situs, partiumque ipsarum divisibilitas, (N. B.) et talia. Hocne est Enumerare OMNES simplices Notiones, ex quibus cogitationes nostrae componuntur? nominare tria quatuorve, reliqua vero per et si quid aliud, vel per et talia expedire? Pollicitis dives quilibet esse potest: sed promissi talis epulis venter non satiatur.

23. Ignosces, dilecte amice, si te hisce nugis diutius detineo. Non huc venire cogitabam (per veritatem) cum ad Te cohortandum aliquid scripturus calamum arriperem: sed cogitationum catena huc me deducit, ut illos a Duce nobis divinitus dato ad inauratum Vitulum aberrantes, absurda cumulare videns, melius absurditates istas et ipse cognoscere et Tibi commonstrare, gestiam. Si forte sic occasio Tibi detur Scriptum Tuum adhuc revidendi, monitisque bonis explendi, aut exacuendi: quod arbitrii Tui sit. Ego me non peccaturum sperabo, si Vituli istius comesta, nec tamen bene masticata, nedum legitima ruminatione concocta gramina nullum salubre alimentum dare ostendam. Patieris igitur quaedam adhuc attingi.

24. Paragr. 48. dicit: Non plura quam duo summa Genera rerum agnosco. Unum est rerum intellectualium sive cogitativarum, h. e. ad MENTEM sive ad substantiam cogitantem, pertinentium: aliud rerum materialium sive quae pertinent ad substantiam extensam h. e. ad CORPUS. Sed et alia quaedam in nobis experimur, quae nec ad solam Mentem, nec ad solum Corpus referri debent etc. Resp. Si res tertii ordinis vides (quae neque Mens sunt, neque Corpus) cur igitur tertiam rerum classem non illico posuisti, ut ne appendicibus sit opus? Quis in tam accurato Philosopho accurationem non desideret? Nec tamen solius accurationis negotium hic agitur, etiam veritatis: quia revera praeter Mentes et Corpora tertium substantiae genus datur, Spiritus naturalis: a quo mineralibus, vegetabilibus, Animalibusque vita, sensus, motus, et affectus, veniunt. Vidit hoc ex parte Cartesius, sed effugium quaerens dixit (§ 48): Motus et affectus, IN NOBIS ab arcta et intima Mentis nostrae cum Corpore unione proficisci. Quod si de Homine concedimus, unde tamen in Plantis et Animantibus proficisci dicet? an ibi etiam ad Mentis cum Corpore arctam et intimam unionem confugiet? Hic mus in pice haereat necesse est. Praesertim si urgeatur, Extensum (h. e. materiam) vel densum vel rarum esse: quis enim est qui ea condensat, aut disrarat? Seipsum nihil facit: neque intellectualis substantiae aliud officium est, quam intelligere, id est speculi vice fungi. Sicut ergo ad visionem tria requiruntur, Speculum, Obiectum, corporeum, et Lux et ista tria diversa sunt: ita est in Rebus, Esse, Agere, Affici seu mutari etc.

25. Sub finem § 65 dicit: Quantum ad Motum, si de nullo nisi locali cogitemus, ac de via qua excitatur, ne inquiramus. Hem quid sit? Rerum natura motuum plena est tota: et nos in causam eorum inquirere vetabimur? ἀφιλόσοφον. Nam annon scire est rem per causas nosse? Promittit tamen se suo loco illam explicare conaturum. Ubi? Parte II. § 36. ubi Deum esse

primariam Motus causam, et eandem semper Motus quantitatem in universo conservare, in margine docet. Quod estne obsecro Philosophicum Motibus naturalibus non naturales assignare causas? et qui hoc nomine ridere Theologos solent Philosophi, si quid naturalium effectuum ad Deum et Providentiam referant. Quae hic religio Philosophum incessit? In textu vero ipso Naturalia Corpora nullo indigere movente demonstrare contendit: eo quod ipsa per se sint mobilia omnia, idque vi Materiae, cui toti a creationis principio impressus sit Motus adeo aeternus, ut nihil ejus pereat, tantum de Corpore in corpus varie transeat. Hem quam inconsiderate ista! Quid enim? Motus estne Substantia Materiam inhabitans, an Materiae solum accidens? si prius dixerit, cur igitur tertiam Substantiae Speciem (post Mentem et Corpus) non constituit, Motum? Si posterius: singulis ergo transitionibus (de Corpore in Corpus) debiliscet, et sui aliquid perdet: sicuti Calor (qui et ipse accidens est et motus est) communicatus ab Igne fornaci, a Fornace hypocausto, ab Hypocausto adjacenti Cubiculo, semper minore fervore transit, donec ejus nihil sit reliquum. Similiter Lucis radii excitatumque inde lumen, ipsa de subiecto in subiectum traiectione (exemp. grat. de speculo in speculum) debilescunt, tandemque venescunt. Cartesius tamen Motum in Corporibus non minui probat falsa (Part. 11. § 37.) posita hypothesi tali: Unamquamque rem manere quantum in se est, in eodem semper statu; nec unquam mutari nisi a causis externis: ergo et Motum. Quod iterum ut demonstret, producit (§ 38.) experientiam in proiectis manu: quorum quodque separatum a manu projiciente pergit moveri, donec (N. B.) ab obviis Corporibus, ipsove aëre (non sine resistentia cedente) retardetur ac sistatur. Haec ille. Atqui totum Mundi Systema, inquam ego, Corporum plenum est: omnibus ergo quae moventur, semper obvia sunt Corpora. Motus igitur illorum perpetuo inveniens quo retardetur, et sistatur, durare perpetuo non potest: et sic Mundus (ex Cartesianis Vorticibus constructus) moveri dudum jam desiisset. Ita Cartesii theorema (§ 36.) ipsa Cartesii confessione (§ 38.) jugulatum est, nec effugii locus datur.

26. Quod de indito primitus rebus a Creatore Motu narrat, vere puerilis cogitatio est, qualis et mihi puero veniebat in mentem. Duodecim enim circiter annorum cum essem, narrare solebam aequalibus, Colorum differentias certa quantitate Deum produxisse primitus, qui hactenus de flosculis in flosculos transeat. In horto enim deambulantibus nobis, et florum varietatem spectantibus, ita me philosophatum fuisse ut hodie memini per veritatem. Sed annon pueriles fuerunt cogitationes? annon Cartesianis istis (de Motu primitus certa quantitate creato) similes? Ita vero nos primae aetatis praejudicia exuere docet magnus Philosophus? Quanto verius nos de his Mosaica informat Philosophia? Non Motum, aut Colores, aliave accidentia, produxisse Deum, sed omnia moventem, et colorantem, aliaque accidentia, producentem, LUCEM seu IGNEM: a quo omnes in rebus Motus, lumenque ac tenebrae, et ex horum varia temperatura tum Colores, tum odores, et sapores, aliaeque infinita varietate qualitates, ortum habent.

27. Nondum autem ab hac materia, Cartesiano Motu, discedere possum: ut circa hunc expendendum nimis dormitasse Homerum pateat melius.

Dicit Motui contrariam esse quietem, § 37. id autem ideo, ut quia nihil rerum in contrarium suum (tanquam sui destructivum) tendere potest, fugit illud potius, Motum in quietem transire, et sic unquam cessare posse, ostendat. At vero si Motus ens positivum est, quies privatio tantum (seu absentia motus) quomodo contraria erunt? Cum Contrariorum utrumque ens positivum esse, et in se invicem hostiliter agere, necesse sit. Quod si Cartesius agnoscit, (utique autem agnoscit cum dicit, Motum ex natura sua cessare, seu ad quietem tendere, legibus naturae, quam maxime adversari: quies enim motui est contraria, nihilque ad suum contrarium, sive ad destructionem sui ipsius, ex propria natura ferri potest) necessitas illi incumbet demonstrare, Quieti actionem inesse aliquam hostilem, destructivam: id quod in aeternum non poterit, quin suam ipse assertionem destruat. Quia cum Destructio sit actio, actio autem omnis fiat motu (quippe sine motu actio ne cogitari quidem potest) dicere quietem esse actionem, est dicere quietem non quietem, seu ens nonens: h. e. contradicere sibi ipsi, propriamque assertionem evertere. Verius ergo philosophantur, qui omnem motum natura sua ad quietem tendere statuunt; rationibus et sensu pro illis militantibus.

28. Sed nondum Cartesio paralogizandi finis hic, pergit: Si duo corpora sibi occurrerent perfecte dura, aequalique velocitate mota, futurum ut resiliret quodque illorum in contrarium, nulla parte celeritatis suae amissa. (Ibid. 45. et 46.) Quod falsissimum esse inde patet, quia Motus utriusque mutaretur in contrarium (dexter in sinistrum, sinister in dextrum) Id quod fieret aut in momento, aut cum mora. At prius impossibile; cum omnis motus spatium requirat loci et temporis. Si posterius, ipsaque versura (e dextro in sinistrum) moram requirit, necessario ut temporis ita virium aliqua fit imminutio. Si pergit asseverare (aut discipulo um aliquis) tenebitur e solis duobus Corporibus duris, et semper a se per aequalia spatia resilientibus, et ad se invicem arietandum redeuntibus, perpetuum construere Mobile. Tum dabimus assensum, non prius.

29. Neque Cartesium juvat, quod conditionem addit: Si corpora ista duo a reliquis omnibus sic diversa essent, ut eorum motus a nullis aliis circumiacentibus impediretur. Talis enim casus in Mundo non datur, quia Vacuum non datur, ipso Cartesio id nimis concedente: quippe qui non solum omnia spatia Corporibus replet, sed nec aliud esse spatium quam ipsam Corporum extensionem impotenter urget: de quo mox. Etiamsi tamen virtute Dei daretur spatium vacuum, in quo praeter duo ista Corpora (quae sic aequali semper vi inter se arietare vult Cartesius) nihil esset, talis tamen rerum status, ad Mundi structuram, Motuumque perpetuationem (quam inde elicere quaerit) esset inutilis: quia Mundi Systema non e solis duobus duris corporibus constitui, sed ex omni possibili Corporum plenitudine ac varietate coagmentari necesse fuit, ut esset τὸ πᾶν, Universum. Quoquo se igitur Cartesius in sua naturali Philosophia vertit, in absurda incurrit. Non incurreret, si Revelationi Divinae (Gen. I.) crederet; Deum non Motum primitus creavisse, sed Motorem perpetuum, LUMEN; neque Formas seu Figuras, sed Formatorem seu plasmatorem perpetuum, SPIRITUM VITAE, quem Spiritum Dei Moses appellavit, Philosophi vero Animam Mundi vocant.

Quae duo, cum producta primum MATERIA, tria prima rerum naturalium principia sunt: tres primae scilicet, incompletae et inconstructae, substantiae, ex quibus, et per quas, reliquae omnes (cum omni admiranda Accidentium varietate) construuntur, destructaeque rursum in eas redeunt, vicissitudinibus aeternis. Ita philosophari esset cum Deo et ratione philosophari, propitiaque Veritate omnia demonstrare, nec non vitae humanae commoda promovere; quod verae Philosophiae munus est. Annon enim ad hanc Divinae creationis ideam Artificialia nostra procedunt omnia? ostendo exemplis. Vis habere Panem? necesse est habeas Farinam, Pistorem, Ignem. Vis Vestem? quaere Pannum, Sartorem. Instrumenta. Scribere vis Librum? Papyrus adsit, et aliquid scribi dignum, et manus calamo instructa. Vis Epistolam sigillare? Ceram quaere et Sigillum, et applicationem: Et sic ubique quia sic praelusit Naturae Parens, omnia Mundi Corpora e Materia, plasmatore Spiritu adminiculante Luce seu Igne producens.

30. Quid praeterea novae Sapientiae Cartesius nova sua Philosophia (ut pro clave Scripturarum haberi digna sit) propinat? Hoc non e postremis est. Deprehenderat Vetus Philosophia, experimentisque innumeris demonstraverat, Materiam mundanam esse spongiosam, comprimi et dilatari, seu densari et rarefieri, valde patientem: id quod Cartesius ut leviter cogitatum, vanum et falsum, puerileque praejudicium, traducens Rarefactionem nonnisi per interpositionem novarum particularum; Condensationem vero per quarundam partium exhalationem, aut elisionem, fieri contendit. (Princ. Phil. part. II. §. 5, 6, 7) Id quod falsissimum esse, novis amplissimis experimentis Athanasii Kircheri, Casparis Schotti, Otthonis Gerike, D. Boyles, et innumerorum jam patet: Posse nimirum Vitro inclusam Aquam, vel Aërem (quanto suo non minima guttula vel pulvisculo aucto, aut imminuto) tum in spatia vel centies ampliora diduci; tum in angustiora cogi. Quod idem libellus anno 1659. Amsterodami editus (Cartesius cum sua Naturali Philosophia a Mechanicis eversus) experimento Thermometri, Bombardae ventosae, puerilis sclopp, et similium ubivis obviorum, tam clare ostendit, ut nullis effugiis locus sit reliquus. Certumque est, si Cartesiana illa Densi et Rari descriptio vera esset, non solum artificialibus istis (modo memoratis, innumerisque aliis) inventis careremus, sed nec in Natura, Vapores, Nubes, Pluviae, Nives, Fulmina etc. (quae violenta materiae condensatione aut rarefactione fiunt) haberentur? Tametsi enim horum etiam effectuum suis e principiis (confictis a se materiae globulis trinis) rationes reddere tentet Cartesius, obscura tamen, jejuna, coacta, vana sunt omnia; comparatione ad ea quae vera illa, naturalis, plana, mille experimentis probata et probanda, condensationis, et rarefactionis forma clarissime infert.

31. Ille tamen, ut novas suas imaginationes tueatur, absurda absurdis cumulat; Paragr. 8. Quantitatem et numerum a re quanta et numerata non differre, nisi ratione tantum. Quod si verum est, Angelis nullus inest numerus: quippe qui non sunt substantia extensa corporea. Si autem non habent numerum Angeli, vanum est quod audivit Daniel, Millia millium eorum ministrare Deo, et decies millies centena millia assistere ei. Dan. 7:10.

32. Aliud addit plus quam paradoxum §. 10. his verbis: Non etiam in re differunt spatium, sive locus internus, et substantia corporea in eo contenta; sed tantum in modo quo a nobis concipi solent. Ain vero? Si Quantitas et quantum, Numerus et numeratum, Locusque et Locatum, non differunt nisi cogitatione; ergo neque Duratio et durans, Forma et materia, adjunctum et subjectum, verbo accidens et substantia: quippe quae etiam separari non possunt. Enimvero si hoc est philosophari, quidnam sit res et conceptus, confundere, fatebor me ignorare. Sed quia ille quicquid cogitatione concipi potest clare et distincte, pro indubitato vero agnosci vult (Part.: I. §. 43.) quidni et Locum et Durationem abstracte sumta, pro veris entibus agnoscam? Certe enim si Deo nulla Corpora producere placuisset, Tempus tantum et Locum corporibus vacuum, annon ibi durationis fluxum, per Ante, Nunc, Post, divisum; hic autem extensionis terminos per Ante et post, Sursum et deorsum, Dextrum et sinistrorsum, clare ac distincte cogitare possum? Tempus ergo et Locum revera dari, et ab illis quae in Tempore ac loco sunt realiter distingui, verissimum erit, duce ac magistro ipso Cartesio: qui cum aliter alibi docet, non constare sibi, Philosophiamque incertam tradere, convincitur.

33. Innumera id genus video colligi posse, quae volubilissimi ingenii apertissimam vanitatem produnt. Quale est illud, quod Calorem esse minutissimarum particularum motum, Frigus earundem aut quietem, aut minorem motum, statuit, maxime contraria gradu tantum distinguens, Frigusque positivam esse qualitatem negans; cum tamen ejus potentissima sit efficacia, et effectus terribiles ubi summum est, ut in hyperboreis. Item, Aquam in statu naturali negat esse humidam: Ecquid ergo in statu naturali humidum erit? oportet siquidem Humorem primam alicubi habere sedem; subjectum dico cui primo insit naturaliter. Aurum item dicit non plus in se corporeitatis continere quam Aër, si utrumque aequali extensione sumatur.

Ehem! sic vero extensum Aurum non aurum erit, sed aureus Aër. Per veritatem ad quid talibus argutiis referta Philosophia conducat, videre non possum: nisi ut pateat Diogenem calcare Platonis fastum, sed alio fastu; et aliquem recepta oppugnare praejudicia, ut novis absurdioribus locus fiat.

34. Non hujus loci est, aut propositi mei, Cartesiana paradoxa et adoxa persequi. Ostendere tantum a communi regula, In multis offendimus omnes (Jac. 3 : I.). Cartesium excipi non posse; nedum in Non errandi Regulam constitui. Unicum ad huc solum, nimis enorme et ominosum, tangam. Princ. Philosophiae suae parte 11. §. ultimo, aperte protestatur, Se nulla alia Physicae principia admittere, nisi quae Mathematicae demonstrationi subjacent, Materiam, Figuras, et Motum. Ehem! nonne hoc est ex scalmo aedificare Navem? Natura siquidem (et scientia hujus Physica) totum quiddam est, Optica vero cum demonstrationibus Geometricis, pars ejus quaedam: et quidem exteriorem corticem duntaxat rerum naturalium exhibens, de nucleo nihil, qui totus intus latet. Milleformes nimirum, a milleformi Spirituum varietate provenientes Naturae Vires, per omnia naturalia Corpora sparsae. De quibus dum Cartesius in tota sua naturali scientia nihil tradit, nihil ergo

quod Rerum naturalium viscera intellectui ostendat superficiariamque hanc sapientiam alicujus pretii faciat, tradit. Liceat vero mirari, quomodo Naturales Spiritus (quorum omnia Animalium, plantarum, metallorum, lapidum, ipsorumque Elementorum corpora esse plena, omnis verior Philosophia agnoscit, Chymici autem undique Spiritum extrahentes ad oculum demonstrant) ex tota sua naturali Scientia ita exclusit Cartesius, ut ne mentione quidem illorum ulla ullibi dignatus sit. Quasi aut resuscitare vellet Saducaeorum sectam, nec Angelum agnoscentium nec Spiritum (Act. 28 : 8) au verificare Apostoli Judae prophetiam, venturos novissimis diebus homines qui seipsos segregabunt (singularissimi esse volentes prae aliis cunctis) animales, Spiritum non habentes (v. 19.); et Sadducaei quidem negabant Spiritus, a Materia separatos, non negabant (si Philosophi erant) in se, et in jumentis, et in stirpibus: hi autem universaliter, nihil in Mundo praeter rem cogitantem et extensam (h. e Mentes et Corpora) relinquentes: nunc autem ex Ecclesia quoque Spiritum S. cum occulta operatione sua, emovere quaerentes.

35. Quanta hic Ecclesiae circumspectione opus! Nam si Cartesii circa res Naturales placita (quae ipsemet figmenta appellat, neque Mundum ita esse factum credi vult, Princ. par. IV., §. I. etc.) ita Philosophos et Philosophiam turbant, quid non facient ad res supernaturales, translata, et ad Theologiae magisterium admissa? Nempe si difficile aestimamus quae in terris sunt, et quae in prospectu sunt cum labore invenimus, quae in coelis sunt quis investigabit? (Sap. 9 : 16.) Atque si Phantasia sibi permissa Sensibus etiam (rebus dico quae videri et palpari possunt, aut pernegandis aut pervertendis) vim infert: quid non faciet Fidei? rebus dico quae nec videri nec palpari, ideoque facilius aut negari, aut perverti possunt? O quam periculosum lubricum est, quo nos deducere quaerunt Cartesiani.

36. Fastigium Philosophiae est (inquit vir sapientissimus) notitia primi Efficientis, et ultimi Finis rerum omnium: quae duo si a Sacra Scriptura abeas, nuspiam invenies. Unde Socrates apud Platonem (in Phaedone sive de Anima) horum ignorantiam ita deplorat, ut ad lacrymas legentem impellat. Intellexit enim, his recte perceptis Januam ad omnem Naturam esse apertam: ignorat is autem, Philosophiam nostram φιλομωρίαν (stultitiae amorem) esse. Quod si ita est, quid ergo nobis de Cartesii Philosophia promittemus, qui Scripturam S. nusquam in consilium adhibens, primi Efficientis vix mentione facta, Finium disquisitione sibi et nobis in universum interdixit?

37. Quid autem si Anonymus Philosophiam inveniat Cartesiana perfectiorem? an vel illa in Scripturarum interpretem recipi postulare perget? Resp. Etiamsi tam perfecta Philosophia detur, ut Salomonis fuit, sciens dispositionem Orbis, et virtutes Elementorum, initium et consumationem Temporum, Anni cursum, et dispositionem Stellarum, naturasque Animalium, et cogitationes Hominum (Cap. 7. v. 20. h. quicquid Mens humana excogitare potest): nondum tamen mysteriis Scripturae S. interpretandis idonea erit. Quia Scriptura non humanas cogitationes expromit, sed Divinas: quae cogitationibus nostris ita sunt altiores ut Coelum terra (Jes 55 : 9.). Ergo quia

inferius non judicat de superiore (Elementum de minerali, Minerale de vegetabili, Vegetabile de animali, Brutum de homine, Homo de Deo) neque Sensus de Ratione, Ratio de Fide, hoc est Philosophiae de Theologia, judicare poterit: sed vice versa.

38. Desinat igitur Anonymus rerum naturas invertere: aut urgeatur absurdis donec absurditatem suam agnoscat. Nempe si Philosophiam esse Scripturarum interpretem evicerit, quid sequetur? Jam posthac nullis opus fore Scholis Prophetarum et Apostolorum, sed Philosophorum: nec in conflictu cum tenebrarum potestate opus erit scuto Fidei, Rationis scutum extinguere omnia ignea Satanae tela sufficiet: neque Gladio Spiritus, quod est Verbum Dei; sed Gladio Logices, omnes duriores Scripturarum nodos dissecante. Jam Nicodemum renasci nihil opus erit, acui tantum: neque jugum abnegandi sui amplius imponetur cuiquam; sed ut seipsis, ingeniique sui viribus niti discant omnes. Jam Academias terrestres coelesti subordinari nihil opus erit: sed hanc illis. Nec amplius illud Augustini obtinebit, Cathedram in Coelo habet qui corda docet; aut illud, Crede ut intelligas; sed Intellige ut credas. Atque tum FIDES quid erit? Nihil, nomen inane: aut Fidei cadaver spiritu fidei cassum. O insensati Galatae, quis vos fascinavit non obedire veritati? Evacuatis vos, o boni, promissione Christi de Coelesti doctore (Spiritu S.) omni petenti dando! Vos dico omnes quibus Spiritualium rerum notitiam ab ingenio humano repeti, aut normari, pulchrum videtur. Jamne vero Ecclesiae sol, sua cum luce, ita Vobis extinctus, aut sub horizontem profunde mersus est, ut privatas (naturalis luminis) faces accendi tempus sit? praeclareque Vos de Ecclesiae Domo mereri existimatis si accendatis? Quid si vobis Deus dicat, quod jam dixit, Vos omnes qui accenditis ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis: de manu mea tamen hoc vobis veniet, ut in doloribus jaceatis (Jes. 50, 11).

39. Praeterea, si viceris, Anonyme, Philosophiam esse Scripturarum interpretem, sequetur non esse verum quod cum Davide ac Salomone omnes Sancti crediderunt hactenus: Legem esse lucem (Prov. 6:23.), Verbum Dei lucernam pedibus nostris, lumen semitis nostris (Psal. 119:105.). Jam elogia ista Philosophiae tribuenda erunt, si haec Scripturarum interpres erit: quia obscuris (rebus et verbis) lucem inferre Interpretis est. Convicerisque Apostolum vanitatis, qui sibi et Christianis a Philosophia metuendum putavit, inter Philosophiam veram et falsam distinguere nesciens: imo et insaniae, qui re ad oraculorum divinorum intellectum tam utili fuit ausus interdicere. Quin et Deus ipse stultitiae accusari poterit, qui tollendis miseriis nostris molliorem viam invenire non potuit, quam Filii sui passiones; aut nobis fastum, dedocendis medium aliud, quam ejusdem Filii contemptum: et nostris expiandis peccatis aliud, quam ut justus quispiam pro peccatoribus fieret peccatum (2 Cor. 5:21.) et aliter abolere mortem, nisi per innocentis mortem (Rom. 5:10.). Haec enim omnia in Rationis et Philosophiae foro mera vesania sunt. Quod magis, stultae erunt omnes in V. T. institutae victimae (quia Stultitiam esse morte alterius sperare salutem, sapientissimi Catonis

Sapientia dictat): stulta omnia quae in Libro Dei scripta reperiuntur, quia omnibus quod obloquatur inveniet sibi sapiens humana Ratio: actumque sic erit de Religione illa, quam Vetus et Novum Testamentum tradiderunt.

40. Ut denique omnia in summam contraham, si quod Christianis suadere coepit Anonymus, persuaserit etiam, triumphum agere poterit Satan, erigereque trophaeum quale hunc usque in diem non potuit: Se invisum sibi Fidei scutum tandem aliquando fidelium manibus excussisse, Authorique et Consummatori fidei obvertisse nates (Heb. 12 : 2.). Pudeat! Sequetur etiam, si optimus Philosophus optimus est Theologus, Theologum optimum fore Satanam: Quippe qui omnes Scripturarum subtilitates pervidens, argutissimam inde quaestiones nectere, rursumque nexos inde nodos solvere, valde gnarus est: nec tamen inde vel tantillum, ut Deum appellare audeat patrem, proficiens; quod simplicissimi etiam Christiani per Fidem discunt, sciunt, audent. Elogium ergo istud effigiei Cartesianae appensum.

Primus inaccessum qui per tot secula VERUM
Eruit e tetris longae caliginis umbris, etc.

(Quod Tu, Anonyme, ut scutum jactans tuum fecisti) ruborem Tibi incutiat; ut si incautus errasti, cautior factus in rectitudinis viam redeas. Si enim Christianus es, Christo luci Mundi elogium illud soli uni competere, ignorare non debes. Si Philosophorum filii de melioribus (circa res hujus seculi) scintillis ita hyperbolice sibi plaudunt, quid hoc ad filios Coelestis Lucis? quae alia res est.

41. Vos autem populus Christianus, a Fide Christo et in Christum Fideles appellati, tenete professionem vestram! et a Fide Dei ad humana ratiocinia vos abduci ne patiamini. Credite Domino Deo vestro, securi eritis: credite Prophetis ejus et cuncta evenient prospere (2 Chron: 20 : 20.) Victoria vestra, quae vincit Mundum, Fides est (I. Joh. 5 : 4.). Quae Christiana Fides, fides est, non ratiocinatio; fiducia in Deum, non fiducia proprii ingenii; Virtus Dei ad salutem omni credenti, non virtus nostra ad ostentationem sibi in se complacenti. Christus solus est noster Legislator, dux noster, lux nostra, tota spes nostra, qui dixit, Si manebitis in me, et verba mea in vobis, quicquid petieritis, dabitur vobis. (Joh. 15 : 7). Suasit autem petere Spiritum S. promittens datum iri (Luc. 11 : 13.), ut nos ducat in omnem veritatem. (Joh. 14 : vs. 16, 17, 26 et 16, 13.) Diffidemusne tam fido? Peccarunt in deserto Israëlitae, aspernati ad promissionis Terram ducem sibi datum, Mosen; eligentesque sibi e medio sui duces, qui se in Aegyptum reducerent (Num. 14 : 4); quanto magis peccabimus nos, si post promissum omni petenti coelestem ducem, Spiritum S., terrenum aliquem nobis (contra manifestum interdictum, Matt. 23 : 8, 9.) obtrudi patiemur? Et quidem qualem ducem? qui filiis contumaciae rebellionis dux semper fuit, propria Ratio. Hic enim ille dux et magister est, qui Pharisaeos obmurmurare docuit Christo, quod cum homo esset, seipsum faceret Deum: qui Arium, emendare id volentem, docuit permittere quidem Filium Dei esse,

sed per creationem ante alias creaturas, non autem per generationem. Et Photinum per generationem quidem; at non aeternam, sed illam in tempore factam ex virgine matre, sine homine patre. Et Socinianos, dici non posse Hominem Deum, quia duo disparata non possunt de se invicem praedicari. Et Mahumedanos, nullo modo dicendum Dei filium, quia Deus non habet uxorem. Ecce praeclara ducis hujus facinora! O vani, o stulti Ducis hujus sectatores! Si in praesenti vitae via (ob multiplices hallucinationes nostras) errandum est, malo errare duce Deo, ejusque Verbo, quam duce me propriisque hallucinationibus meis.

42. Observandum enim est summe, nullum in Scriptura reperiri exemplum, Deum de nimia verbis suis habita fide questum fuisse unquam: creberrime autem de non habita, dum homines propriae rationis ductum sequi fere semper eligunt. Unde quisquis per fidem sui victor honorem dat Deo, Sanctis, heroibus annumeratur (Heb. 11). Praestat ergo hominem totum extra se rapi in Deum; modo in Deum, quam a simplicibus Dei verbis relabi in seipsum; agnoscereque propriam caecitatem, et petere a Christo collyrium, quam sibi visum tribuendo esse revera caecum: quomodo fieri veritas ipsa testatur, Christus (Joh. 9:39, 41, et Apoc. 3:17. 18.). Desperantem in seipso, et sperantem in Deo deseruisse non potest Deus: praesumentes autem de se ipsis tradere sibi ipsis (ut evanescant in cogitationibus suis, Rom 1:21.) prorsus est solemne Deo, quod per universam Scripturam facile notatu est.

43. Quid autem faciendum est, ut pius Scripturarum lector e verbis Dei mentem simul Dei (citra noxium errorem) percipiat? Id vero ut doceamur, nihil opus est ad Philosophiam confugere: quia nos id perfectissime Magister optimus docuit, censoribus suis hanc tradens regulam: Si quis voluntatem Dei facere voluerit, is cognoscet num doctrina haec ex Deo sit (Joh. 7:17.). Quisquis ergo Christi mentem cognoscere vult in Verbis ejus, is Vitam suam totam conformare studeat doctrinae Christi: et habebit mox illuminatorem suum secum. Sine quo ratio propria tantum ad scopulos et scrupulos dux est; ut in Capernaitis, Verba Christi ad rationis obrussam examinantibus, secumque ipsis litigantibus, patuit. Quos ut in viam revocaret Christus, non ingenii acumen illis, sed *θεοδιδασκαλίαν* commendavit (Joh. 6:45.) eo ipso. Nolle se discipulos suos a se ipsis pendere, sed a Deo, potenter ostendens.

44. Expectabone igitur, ut me immediate doceat Deus? Neque media adhibebo? Resp. Misericordem habemus Dominum, quando videt nos sollicitos, et ad cognoscendum divina elogia magnum habere desiderium, non permittit nos ulla re indigere: sed statim illustrat mentem nostram, suumque fulgorem largitur, et pro sapientia illa sua mire industria, omnem veram doctrinam animae nostrae inserit: quae verba Chrysostomi sunt (Homil. 24 in Genes.) ita de Domino sentientis in bonitate, nunquam deesse quaerentibus illum in cordis simplicitate. Satis enim aperte Deus, quos Verbo et Spiritu suo docere velit in Scripturis suis declaravit. Ut Psalmo 32 (8, 9.), Intellectum se daturum iis, qui non sunt ut equus et mulus, nempe refractarii. Datu-

*

rumque se Spiritum suum, et sapientiam, illis qui fide orant (Luc. 11 : 13. 7. 1 : 5. 6.) et iis qui parati accedunt Credere omnia, quae Deus revelat; Facere omnia, quae mandat; Sperareque omnia, quae promittit: quod in Abrahamo, Davide, Salomone omnibusque Deo obsequiosis, neque consilia cum carne et sanguine conferentibus omnino patet. Tunc enim Deus voluntatem timentium se facit, et deprecationem eorum audit. (Psal. 145 : 19.) Tunc Abrahamum non celat, quid facturus sit, cum et ipsum viam Domini custodire, et de custodiendo eadem filiis suis praecepturum, videt (Gen 18 : 19). Tunc Davidem inimicis suis sapientiorem, Doctoribusque suis intelligentiorem facit, cum illum toto corde, Illumina oculos meos ut videam mirabilia legis tuae! clamantem audit (Psal. 119 : 18) Tunc Christus discipulis suis, Non dicam vos servos (servus enim nescit quid Dominus suus faciat) sed amicos, quia omnia quae audivi a Patre Nota vobis feci, dicit, cum discipuli quod amicorum est faciunt, servando quae ille praecepit (Joh. 15 : 14, 15). Audin, pie Christiane, qualia hic communis Servator loquatur et promittat? Si veracem credis, spera illum te quoque amicis annumeraturum, nihilque de necessariis celaturum.

45. Nam si tu cum Deo in fine suo conspiraveris, Deus te in mediis ad finem deficere non permittet; quia ipse suo fini deesse non poterit. Nec ergo tibi, eadem cum sanctissima illius voluntate intendenti. Quae autem est voluntas Dei? Ut omnes homines salvifiant et ad agnitionem veritatis veniant (I. Tim 2 : 4, 5). Tu ergo cuicunque ad Veritatis agnitionem venire serius scopus est, confide in bonitate Dei! faciensque quod ille mandat, Mane semina semen tuum (semen Verbi Dei) et vesperi ne cesset manus tua (Eccl. 11 : 6). Sicut facit Agricola semen in terram jaciens, dormiensque et surgens nocte et die: semen autem germinat et crescit usque ad messem, ut ipse nesciat quomodo. Marc. 4 : 26, 27. Et sicut homo idiota, nequidem naturae suae constitutionis gnarus (quomodo nutritio fiat) nec eduliorum subtilis disquisitor, edit tamen et bibit, dormit et vigilat, laborat et quiescit, bene sanus: cum scrupulosus indagator facilius morbum aut etiam mortem inveniat. Ita plane pius Christianus, qui credit etiam non intellecta, facit etiam carni dura, sperat etiam rationi incredibilia, secure in Deo et ejus Verbo deliciari potest, sine ullo anxio metu, aut scrupulis; a quibus morosus Disputator vix unquam satis tutus est.

46. Tuto ergo nos fideles Academiam, quae nos in coelis manet, expectemus: sub coelo unum hoc agentes, ut praestructas nobis hic tres classicas Scholas transeuntes ordine, ne nos confundamus. Sit nobis Schola infantiae Spiritualis: in qua nobis Magistri sint omnes Creaturae, quocunque modo sensus afficientes nostros. Sit juvenilis profectus Schola: in qua doctores sint Homines, hominem rationabiliter instituentes. Sed et sit Schola hic suprema: ubi invisibilis ex occulto Doctor (visibili quidem dato Scripturarum libro, sed per quem ipse divinos sensus mentibus inspiret motusque pro beneplacito suo indat) nos informet. Etiamne supremae sub coelo Scholae supremi Doctoris loco (qui se tot modis ultro ipse insinuat) hominem iterum praeficiemus? Absit: progrediendum est, non regrediendum. Cor hominis

naturale libenter se in se, et quae habet circa se, reflectens, in suis naturalibus deliciatur: verissimum tamen est, nos per terrenos doctores a terra non elevari (Joh. 3 vs. 13, 27, 31, 32). Cavendum ergo ne tardiores simus illa Samaritana, quae ab homine doceri non contenta, ipsum verum omnium Doctorem, Messiam, expectavit (Joh. 4 : 25). Aut Pharaone, qui regni sui regimen non homini nudo, sed Spiritus Dei pleno, committendum putavit (Gen. 41 : 38). Prorsus praepostere agunt, qui in hac suprema Schola humanum ingenium a subsellii reverentia ad Cathedrae honorem evehunt. Naturales scientiae per lumen naturale Rationis, quod omnibus inest, intelligi possunt: scientia divinitus inspirata nonnisi divino lumine apprehendi poterit (inquit Savonarola, Expos. I. in Orat. Dominic.).

47. Hic desino, Scriptumque tuum (amice Dei) luce dignissimum censens, ut illud cito emittas rogo: ne forte Joab cum Abiatharo Adoniam Regem proclamando, convivia agitando, et buccinis jubilando, nimis diu sibi placeant. Spero equidem non defuturos coelesti Salomoni prophetam Natan, cum matre Betsabe: Tu tamen inter hos pium Sadocum age, qui Salomonem oleo sancto ungens buccinia cani faciat, ut totus Dei populus clamet, Vivat coelestis Salomo, Christus, cum coelesti sapientia sua! (I Reg. I) regnetque per FIDEM in cordibus nostris! ut in charitate radicati et fundati comprehendere queamus, cum omnibus Sanctis, quae sit latitudo et longitudo, sublimitasque, et profunditas, dilectionis Christi supereminentioris omni notitia: ut impleamur in omnem plenitudinem Dei! Illi autem qui potens est omnia facere abundanter, supra quam petimus aut intelligimus, secundum VIRTUTEM QVAE OPERATUR IN NOBIS, Ipsi sit gloria in Ecclesia per Christum, in omnia seculorum secula! Amen. (Eph 3 : vs. 17 etc.)

CCLXVIII.

Komenský Gerhardovi De Geer.

Z Amsterodamu 1666 — 8. srpna.

Vyslovuje mu soustrast nad úmrtím otce jeho, při jehož umírání a pohřbu pro nemoc účast bráti nemohl. Útěchou je, že ho neztratili, jenom napřed poslali, že se s ním shledají a že svým dědicům mimo vše ještě i požehnání své zanechal. Své díky dobrodinci pisatel nemohl osvědčiti, tím více se cítí zavázán, jakmile mu bude možno, »osvědčiti své slovo« u něho, jakožto dědice.

Nobilissima anima, Dne. G. de G.

Lugere cum lugentibus jussi sumus ab Apostolo, et consolari nos invicem contra mortis insultus, spe futurae vitae: cum non propter vitam hanc speremus in Christum, nos ad spem Vitae melioris vocati. Ego meam hac parte accuso infelicitatem, quod quum beatus Vester progenitor ultimum Vobis Vale diceret, Spiritum autem fido Creatori redderet, praesens esse non poteram, morbo detentus: nec vel a beato obitu advolare et mortuo ultimum dare osculum potui. Progressus quidem fui, sed debili gressu medio

fere itinere absoluto pedem referre necesse habui: id solatio habens, visurum me in Domo aeterni Patris brevi quem in Ecclesiae domo aeterno amore complexa fuit anima mea. Metuebam ego, durante diuturno illo morbo, pejora: sed et sperabam (cum tot bonis, abyssum tamen judiciorum Dei non intelligentibus) meliora. Nunc quia non pro spe nostra cessit, quid dicam? quid aliud nisi Davidicum illud, Obmutui quia Tu Domine id fecisti. Quod idem Tibi cum dilectis maestis sororibus dicendum: quia aliud non restat, quam Vitae et mortis arbitro aeternum debita praestare obsequia. Tanto magis, quod non amisisse certi sumus, quem Dei loco habuimus et coluimus, sed praemisisse duntaxat: relicta Vobis interim non haereditate tantum florentissima, sed et haereditario possidenda, in seramque posteritatem diffundenda, opulentissima benedictione, si modo paternarum et avitarum Virtutum fideles imitatores Vos exhibueritis. Mihi magis dolendum est, *adoptatitio Domus Vestrae alumno*, quod gratitudinis meae debita vivo Evergetae non datum jam exsolvere; tanto tamen obstrictiorem me lubens annoscam, festinare cum iis omnibus quibus data fides apud TE ex asse haeredem exsolvi possit, de quibus loqui dum non permittit luctus, differo, Tibi cum omnibus lugentibus Spiritum paracletum omniaque solamina comprecatus. Vale, vige, et Deo vive, dilecte Salomon, sanctissimi Davidis (Viri secundum cor Dei) sapientissime haeres, decus et gloria futura totius Domus Tuae, afflictique (qua dabitur) Israelis, Ecclesiae.

Quod sic optat fidelis Christi, et Vester servus

senex Comenius 8. Aug. 1666
senili languida manu.

(Coll. vydavatel.)

CCLXIX.

Komenský Oldenbourgovi.

Z Amsterodamu [1667].

Vzhledem na turecký překlad bible prosí o některé zprávy. Posílá koncept předmluvy a žádá za úsudek o něm, zvláště protektora práce anglické. Následují technické podrobnosti, jmenovitě, zdaž Angličané nakloněni jsou svou práci N. Zákona s překladem Hollanďanů v jedno dílo spojiti a za jakých podmínek.

S. et Officia!

Nobilissime J. Oldenburgi amice et fautor honorande! Scripsi ante octiduum D. Polemanno de cognoscendis mihi remandandis quibusdam ad Bibliorum Turc. editionem spectantibus, nunc ad Teipsum recta veniens de praefigenda iisdem Bibliis dedicatione conceptum nostrum communico. Placeat illustri Domino (qui sancto zelo in usum convertendae ad Christum magnae gentis lingua eorum edendo Testamento novo impensas facit) communicata judicioque vestro (ac censurae libra) dignari, postulamus praeterea informari

I. An operam vestram nostrae aut nostram vestrae jungi placeret? Nempe ut ex nostro veteri, et vestro novo Test. fiat codex Biblicus unus integer? II. Si opus nostrum absolvendum est nobis (habemus enim etiam hic typos Arabicos, et correctorem linguae Tur. peritum Shehin Candi Aleprusem, natione Armenium) ut nobis numerum exemplarium prelo subjectorum indicare velitis, ut ne excadamus aut deficiamus. III. Simulque ad nos transmittere exemplar unum pro desumenda inde forma, ut omnia sibi respondeant. IV. Indicare item pretium quod operariis pro singulis philyris solvitur. V. Si denique ipsismet vobis exemplar nostrum mitti, et sic opus integrum cauta diligentia continuare velitis, quibus id conditionibus fieri posse putetis? quanta nimirum exemplarium pars cedere possit nobis. De his responsum a Te, et pia illa illustri anima quam primum expectabo. Deus det nobis et vobis gaudere halcyoniis, certi speramus, Pacis consiliis jam jam inchoantibus, faxit Deus prospero successu!

Senilis manus
Vestri Comenii.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

CCLXX.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1667 — 20. ledna.

Štěpán Geer dá podporu i Drabíkovi. O Redingerovi nemá zpráv od doby dávné, neboť ochránce nechce o něm ani slyšeti.

(Na rychlo excerp. vydavatel.)

CCLXXI.

Junius Drabíkovi.

1667 — 5. dubna.

Komenský měl se sejíti s kurfirstem braniborským, ale neměl kdy pro práce pansofické;

(Na rychlo excerp. vydavatel.)

CCLXXII.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1667 — 12. července.

Polt byl s ním v Bredě, jest nade všecky jiné úslužný. Nigrina mu dali za sekretáře pisatel sám chce se někam obrátiti.

(Na rychlo excerp. vydavatel.)

CCLXXIII.

Komenský? (úryvek z konceptu).

Z Amsterodamu 1667 — 19. července.
O neúspěchu tureckého překladu bible: Nový zákon je špatně přeložen, se Starým zákonem se nepokračuje.

Anglický ten Turecký zákon (judicio Bakovii et Schinkandii) na nic se nehodí. — Zlá translací, sedlská prý a barbarská, žádný inter cultiores Turcas čísti jí nebude.

Naše pak Starého Zákona translací v Censuře jest u Golia a Szahin Candii. Prodlévají s tím nevím proč — tuším čekali na Hottingera — a toho pak P. Bůh zatopil.

(Soudové tvoji Bože propasť.)

(Coll. vydavatel.)

CCLXXIV.

Joachim Kalinka Komenskému (zlomek).

Z Ilavy 1667 — v září.
Stěžuje si na Drabíka, jehož blouznění prý adressát beze vší opatrnosti vydal. Jmenovitě se zaráží nad tím, že Drabík několik uherských magnátův evangelických jmenoval, mezi nimi též pisatele, kteří s tím prý souhlasí. Za to bude Bohu odpovídati. Osvědčuje se, že ničeho s ním nemá činiti.

Ut has ad Tuam Claritatem, Virorum clarissime, darem, Drabicii deliramenta me compulerunt. Quis qualis sit illius Spiritus, et quomodo se insinuet huic homini, a multis examinatur, non potest ipse explicare ac rationem reddere sibi dictorum. Et ego quidem nil juris in ipsum habeo, tamquam diversae Religionis hominem, ut illius causa laborare non necessum haberem. Tamen quia Phanaticus hic ausus est Nomina eorum, qui nihil unquam commune secum habuerunt, nec habere voluerunt, suis chartis inspergere, et medio tui Typis publicare: E re Necessaria putavi ad te non nihil perscribere. Ubi imprimis miror Tuae Claritatis audaciam et facilitatem, qua nugas Hominis non suscipis solum, sed approbas, juvas, vertis et evulgare non cessas in Scandalum multorum; imo in Tuam et Ipsius Tuorumque perniciem. Dolenter certo fero, quod inter coetera haec Phantasmata Magnates non nullos nostrae Religionis de Nomine apposuerit: Meumque Nomen illis addere veritus non fuerit. Quo animo id una Tecum faciat, dabit coram Deo rationem. Ego vero coram Domino Deo et Mundo solenniter protestor, Nihil Nobis et Vestris esse Negotii, cum isto Tuo Phantastico et Enthusiastico. Vale. — Magnates, quorum Nomina inspergis ....

(Excerp. vydavatel.)

CCLXXV.

Junius Drabíkovi.

? 1667 — 22. prosince.
Daniel Komenský přinesl lístek od otce z Hollandska Některé hollandské pověsti, Labadias, veliký muž Boží. Komenský má některé nepříjemnosti. »Lux e tenebris« došla pro Kalinku; jinak se tu málo mění. Medňanskému odevzdal prosbu Drabíkovu.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCLXXVI.

Komenský Mik. Gertichovi.

Z Amsterodamu 1668 — 31. ledna. (Sr. Patera Kom. Korr. 272.)

Poznámka M. Gerticha:

NB. Pro informatione strony pozostałych u P. Stephana de Geer piniędzi przydawam sequentia ex literis Reverendi Domini Comenii Anno 1666, 16. Novembris datis.

Amoris redintegrati ecce facio initium! Vobis plus tribuendo etiamnum, quam nobis: Nempe dividendo totam summam (ktora sześć tyśiąc twardych uczyni) in partes 12, Vobisque tribuendo 7, Nobis 5. etc. etc. Accipite igitur a D. D. Schmeetau de illis 6000 — 3500: sed in praesens 20 0 tantum, reliquos 1500 intra annum una cum faenore, quod (4 pro Cent numerando, licet hic alii non supra tres solvant) 60 facit accepturi. (Cathegorice, Itzunder 2000 Rtth. über ein jahr 1560).

Zevnější označení zní:
Copie dwu listów X. Comenskiego de Collecta in Anglia tentanda.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCLXXVII.

Murat Komenskému.

? 1668 — 28. února.

Už od dětství počal si vážiti adressáta, přece však nedostal od něho posud tak důležité věci, jako jsou poznámky ke zjevením Kotterovým, Poniatovské a Drabíkovým Zajisté již první dva zasluhují podivu, ačkoli z mrtvých vstání Poňatovské naskrze není takovým divem; především však podiv budí prorok třetí. Mnohá podobnost k Starému zákonu, velikost jeho výpovědí, vznešenost jeho slov a myšlének zbavují člověka řeči a podávají mu budoucnost otevřenou. Poněvadž pak písmo sv. je vůdcem a pravidlem, pisatel prozkoumal všecka zjevení na jeho základě a nalezl skoro všecka náležitá, avšak některé poznámky přece míní předeslati. — Především prosí Boha, by adressátovi dodal síly k té veliké úloze, již na sebe vzal. Pak přistupuje k rozboru knihy, chválí pisatelovu obranu, chválí jeho věnování theologům a napomenutí, dané politickým vrchnostem. Přál by si přehledu všech dějů, k nimž se v knize přihlíží, aby každý události každé co nejlépe hned porozuměl.

Uznávaje všeobecně pravdomluvnost všech tří proroků, obírá se potom jmenovitě Drabíkem a žádá na Komenském výkladu dotčených míst, po jednom naznačených, na nichž si Drabík sám odporuje nebo proroctvím jeho další události. Nežádá si toho z pochybnosti, ale pro poučení, aby také jiné lidi mohl o tom poučovati. Tak se mezi jiným ptá, proč nejsou zjevení ta přeložena do všech jazyků, zvláště i do francouzského; zda Komenský řeč tu podanou též opravdu měl při korunování knížete za krále uherského; vyslovuje pochybnost, že by Bůh ve verších mluvil; srozuměn je s přáním míru mezi evangelíky; uchvácen jest i pravdivostí proroctví, že Drabíkovi určeno žíti 84 léta. Doptává se zejména, věnována-li byla kniha ta králi francouzskému, ana mu slibuje císařství; ptá se, zda kniha ta papeži vskutku poslána byla. Ale zjevně poukazuje i na mnohé nepravdy ve slovech prorokových a připomíná, že nesplnění jeho proroctví snadno zničí jeho knihu. — Na konec prosí za odpuštění, že tolik píše, nebo koná tak ze žádosti vzdělání církve a slávy Boží. Chtěl-li by Komenský rozluštiti hlavní otázky tu podané, ať použije prostřednictví progubernatora zámku Aurasionského p. Berckhoffera. V doušce mimo jiné vzpomíná, že jakýsi muž z Lausanny mu psal, že chce Komenskému jmenovati nové dva proroky; potom přeje si koupiti si exemplář zjevení —

Příloha (kterou uznali jsme za nejlepší otisknouti pod tímto číslem, poněvadž nedostává se jí všech bližších dat) podává další pochybnosti o zjeveních Drabíkových. Připojený lístek (jakoby Berckhofferův) slibuje, že se večer odebéře do hradu; ale nebude-li mu lze, pošle k němu bratra svého, pak slibuje mu věčnou náklonnost.

Reverende Domine Pater.

Jam inde ab adolescentia operum tuorum celebritas ad aures mihi pervenerat, quae opera data fuerant tanquam filum Ariadneum, quo duce uterer, ex quibus, licet nonnullam in iis perceperim difficultatem, non mediocre commodum, voluptatemque hausi maximam. Verum, non ita pridem, Doctissime Domine, alia quaedam in manus meas venere quae in altiora ascendunt rerum arcanarum fastigia: Annotationes puto in Kotteri, Christinae et Drabicii factas Revelationes, quas in Latinum transtulisti sermonem, quibusque doctissime praefatus, et in easdem mirabilem in modum commentatus es. Nae ex tuis, Clarissime Domine, reconditioris quidem et singularis doctrinae scriptis elucet, Angeli quamvis non divinitus ea tibi patefecerint, ut olim Kottero, nec Jesus Dominus noster, neque Omnipotens Pater vel dormienti vel in ecstasin rapto sese obtulerint, Spiritum tamen sanctum venerandi sui luminis splendorem super intellectum tuum corruscare fecisse, cum voluntati, tum linguae adspirasse, plectraque tua rexisse, quo tot artis specimina in lucem prodirent, nec non placuisse, ut in summa senectute esses instar Phari in littore vastissimi procellosae huius vitae Oceani, et tanquam oraculum, si sic loqui licet, quod consulendum existimem, si futurorum, nec sensu, nec ratione pervestigabilium cupias illustrationem, vel ut alter ad enodanda aenigmata Salomo.

Perlectis non sine magna animi voluptate ac admiratione supra iam dictis Revelationibus, tantum Dei fulgentem expertus sum splendorem, quantum nunquam in ullis, excepto sacrarum literarum codice, admiratus sum libris.

Kotteri colloquia, Christinaeque visiones lucem suam coelesti sortitas esse afflatu, et a verbo originem ducere divino, luce clarius lucet meridiana; propterea, compressis digito labellis, infinitam divinorum judiciorum altitudinem, sapientiam et cognitionem reverenter adorare debemus. Nimis inconsultus forsan videbor, si quod Teste Deo, scio ab inani gloria esse alienissimum, proferam: Deum scilicet, quae eius est gratia, aliquid lucis in me radiare, ut possim spiritus probare, num sint a Deo: cum divino afflante Numine, gratiaque Spiritus Sancti illuminante ad sacro-sancti Evangelii ministerium vocatus sim. Nae ego saepissime, cum huius ministerii fungor munere, tantum percipio gaudium, tantaque conscientia sustentatur consolatione, ut ex hoc molesto jam sublatus corporis ergastulo, apud Deum Coelesti jam aura frui, eumque cum Angelis descendentem contemplari mihi videar; adeo mens nectareo illo et supercoelesti sacrarum litterarum imbuitur humore. Hinc illa illustratio, quam Deus omnium fere fidelium animis accersere solet, dum in hac miseriarum valle degunt. Haec sunt anticipata illa experimenta, de quibus tantus apud Theologos fit sermo. Anima enim nostra, quae divinae aurae radiolus est, mira interdum contentione pugnat, terrenis cassibus sese extricat, et fractis, ut ita loquar, pessulis, avulsisque cardinibus, carceris sui fores effringit, et compedibus huius corporis exoluta in Coelos evolat, et cum Deo sermonem confert. Nec mirum id videatur: Anima enim ex paradiso deducta, ibique suos agnoscens natales, eius adhuc tenetur desiderio. Haec, alte quibusdam rerum ibi relictarum inhaerentibus idaeis, natale ex intervallo revisit solum, id licet per temporis aliquot puncta, projectasque tantum fiat cogitationes; patriam nihilominus accedit, inque eam se transfert. Id autem tunc potissimum usu venit, cum suos in viridario sacrae scripturae oculos pascens, pulcherrimos flores olfacit, et paulo curiosius contemplatur. Verum ad jam supra spectata ut revertar; praegustata sic, Clarissime Domine, aliquali modo sempiterna viventium aquarum scaturigine, gaudiisque vitae futurae; majori de his libertate ratiocinari licet, et judicare ad eundem hae revelationes in anima producant effectum, quem sacrarum divina literarum eloquia, et an ineffabili ac glorioso, quemadmodum promissa Evangelica, delibutum me reddant gaudio.

Quoniam autem sacra, tanquam *βασάνῳ*, utor scriptura, has quoque, maxime vero Kotteri et Christinae illi contuli revelationes, quibus, quantum per otium licuit, ponderatis, cum reliquis Theologis, multa miranda divinoque Dei verbo consentanea in illis reperiri,

et ferme omnia legitima esse, facile confiteor; dixi ferme omnia, quia quaedam sensu ac ratione aliis minus sunt penetrabilia, ubi praedictiones nullum sortitae sunt eventum, adeo ut animum in judicando suspensum ac incertum pendere faciant. Id mihi propterea accidisse credam, vel quod animo fuerim parum attento, aut tempus fuerit angustius, quam ut exacte cuncta examinare mecumque ruminare potuerim, verum, ut ut sibi veritas quae passim in his libris occurrit, et inaudita quorum nos commonefaciunt, toti Generi humano oculos aperire, debitique officii admonere idem deberet. Nos autem, nihil tale ab Apostolorum seculo ad has usque Revelationes accidisse, aut visum fuisse, optima fide dicere possumus.

Admiranda profecto Dei in Revelationibus apparet consiliorum dispositio qui, quae immensa eius est misericordia, a servis suis rerum mox mox eventurarum commonefactis, eodem, quem ab initio servaverat, modo cum homine ore in os loqui non dedignatur. At quis te hominum qui vivunt, vivit fortunatior, cuius Deus opera utitur ad ipsissimos prophetas et consolandum et juvandum suasque divinas Revelationes in conspectu omnium hominum ponendum? Imo missus a Deo, extraordinarius tanquam legatus, divini interpretis et praeconis fungeris munere.

Magnum illum sollicito Jehova, ut ad hanc ultimam inflandum tubam cuius quatuor mundi plagae clangore personent, excitatis e vitiorum tumulo mortuis, Angelico te donare dignetur robore. Faxit Deus, ut eundem in omnibus vox tua orbis urbibus, quem olim Jonae Ninive, pariat fructum, nos vero quicunque simus, sive pastores, sive greges, Clientes vel principes, subditi sive Reges, peccatorum poenitentia affecti, divina antevertere queamus Judicia. Instat enim extremum Judicium, instat, inquam, et celeriter appropinquat, quod nihil aliud quam strepitus et turbas fore Sophonias author est. Certe, nulla fere Coeli est plaga, nulla sublunaris machinae regio, quae non jam pluribus abhinc annis extremam hanc diem, quam omnes cum stupore gentes, et timore nescio quo perterriti expectant appropinquare, animadverterit, licet ex tanto vastissimi hujus orbis ambitu nec unus quidem sit, qui eam prosequatur; cunctis ab Ortu et Occasu Solis utroque cubili, et ab utroque Polo, ex qua Mundi plaga haec procella ortum acceptura sit, observantibus. Hic est vox Dei in horto ambulans Christianissimi. Hic est terror Domini supra nos, Hic ejus digitus ut olim supra Aegyptiacos; praecipuum autem horum malorum remedium erit, si divinae gratiae thronum accedentes, publicis Deum precibus ac gemitibus assiduis ardentissime oremus, ut nos divino regeneratos igne inflammare dignetur.

Cum autem, Reverende Domine Pater, tanta res summas et divinas apprehendas perspicacitate, ut vel in ipsa prophetiarum irrepas penetralia; concede mihi, obsecro, mea ut face tua accendatur candela. Scrupuli quidam mihi forsan injicientur, quibus exemptis alios nonnullos dubiis nunc aestuantes in veritatem et fidem adductum iri existimo.

Antequam autem triplici contignatione exstructum hocce ingrediar Palatium, patiare, obsecro, in hoc ut paululum subsistam frontispicio, doctam, quam fecisti, admiraturus apologiam; digna enim est, ut aureis litteris in lucem prodeat, digna, inquam, omnium doctorum lectione, et dignior adhuc, ut in cujusvis animo alte defigatur. Nam praeter summa rerum fastigia, ad quae conscendit, non possum non ordinem, et in dicendo fervorem, rebusque adhibitam mirari illustrationem. Quid dicam de facta ad omnes, quos Terra sustinet, Reges et Magistratus admonitione, quae ut erat pernecessaria, sic quoque feliciter publicata fuit. Id autem optandum foret maxime, ut uniuscujusque Monarchae vernacula eam interpretati quidam fuissent. Reges enim fidelibus nonnunquam Interpretibus et Consiliariis sunt destituti, illorumque arcanae, qui eos veritatis illustrare, et in rectum oberrantes fidei tramitem reducere deberent ut plurimum interest, propterea lucernam super candelabrum ponendam sub modio recondunt.

Dedicatoria ad Theologos et Ecclesiasticos in lucem merito prolata apud illos refulget. Eruditis erudite loqueris. Et ut uno verbo dicam, nihil in divino hoc non splendet, fulget et elucet opere: imo vel ipsa ad lectorem Informatio, quae ad usum Revelationum plurimum valet.

Interim, ut quod sentio loquar, nihil mihi optatius foret, quam si volumine hocce Typis exarato, cum in mei, tum multorum aliorum hunc librum lecturorum aedificationem, fidelis ac verus aliquis Historicus omnia bella, cunctaque alia memoratu digna in Germania ab eo tempore, quo Kotterus primo per afflatum propheticum divinavit, ad hoc usque

tempus facta, opere aliquo Historico in lucem apparere faciat, et huic imprimis inserat ea quae in Brandeburgis, Saxia, Dania, Suecia, Polonia, Silesia, Transylvania, Moravia, Hungaria, Bohemia, Palatinatu, Gallia, Flandria, Anglia, Lusitania, Hispania, Italia, Venetiae, et sub Turcarum Imperio, de quibus omnibus loquitur Drabicius, contigere. Opus hoc Christianis fore utilissimum et admodum necessarium censeo. Et si quis Historiam de his conscripsit, vel Revelationibus non contulit, vel contrariae fuit Religioni addictus: idcirco maxime optandum, ut dictum opus quamprimum prodeat.

Nunc demum in materiam penetrabo, Kotterum et Christinam succincte, particulariter autem Drabicium, prae caeteris animum magis suspensum detinentem, indagaturus. Kotterus eo lectorem majori capit admiratione, quo a splendore omnium bonarum Artium magis fuit alienus, alter Amos vel Petrus, id est, a plebecula nihil differens, quo in se transferre illud Jesu Christi posset dictum, *Ἐξομολογοῦμαι σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Ναὶ ὁ πατὴρ ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου.* Super eius latius me non extendam Revelationes, illud solum dicturus, nihil non et sapientia et consolatione plenum in illis reperiri. Numeri eius Arithmetices arcanis pleni sunt sensibus, et nihil nos simile his unquam habuimus. Librum Christinae quod attinet, attento illum animo sine commotione et admirabili quodam ardore, qualem quidem haud posset excitare in lectoribus cuiusquam alterius, quamvis facunda oratio, legi posse non puto. In colloquendo cum sponso suo quanta comitas, quam gravis et erudita in admirabili eius oratione est institutio? Tantae sapientissima doctrinae colloquia humi me degere non sinentia, ad altissimam mente salvatorem nostrum contemplandi metam sublata, ex ardenti in ardentiorem eius me ducebant amorem. Apte, meo quidem judicio, secundae editioni Poniatoviae in sponsi sui quaestiones responsa inseruisti quae licet non sint omnino notae, ex responsis nihilosecius capiuntur, et trahunt, vel ut melius loquar, animum rapiunt in altum.

Animum autem sequentia duo in dubium adducere possent: et primum quidem mors et resurrectio dictae jam filiae, quae pro veris habentur. At objici potest quod Medicis placet, Apoplecticum nonnisi quarto a morte die sepulchro mandari debere. Poniatovia vero nec 24 horas in eo statu permansit. Exemplum quoque militis cuiusdam, Transylvaniae Ducis, sensibus motu et ratione per octiduum destituti, nullo alio vitae indicio, quam tantillo circa pectus calore, hanc rationem confirmat, primamque illam mortem in dubium revocat.

Alterum censetur quod accidit puero cuidam Genevensi, nomine Danielis (de la Rive); patrem venerandum senem et eiusdem civitatis Consiliarium optime novi. Dictus puer duodecimum agens annum eodem, quo Poniatovia, tentatus morbo, de rebus ingenii captum superantibus ratiocinari coepit, et spiritus qui ex illo loquebatur, esse eundem, qui Leones et multa alia mira Christinae in Polonia ostenderat, persuasurus eventumque praedictionibus procul dubio responsurum confirmans, multos, per aliquot dies abundanti Theologia doctrina praeditos, et eandem profitentes doctrinam in fraudem impulsit, et si per aliquot dies, cur non per biennium? verum, illud possem dare responsum; in illo Sathanan puero Coelestis Angeli speciem ementitum fuisse. At dementioris ac inconsideratioris aliquis temeritatis et majoris de hac re dubitationis idem forsitan diceret de Poniatovia, id quod credere nolim, et prohibeat Deus, ut ejusmodi divinis de colloquiis suscipiam cogitationes, tanto enim animam meam inflammarunt amore, ut nullum unquam, qui Canticum Canticorum sermonis suavitate, acrimonia, et divina institutione propius accedat, me habuisse librum, fateri necesse habeam.

Caeterum eadem sentio, quae 10 illi pastores, qui ad ferenda sua de Christinae Revelationibus judicia, ex diversis confluxere provinciis, et cum Jobo c. 11, 8. dico: sunt altitudines Coeli, quid ages? Est res profundior Tartaro, qui cognosces?

Nunc ad illustrem prophetam propero, qui maxima aeque ac mediocria distorquet ingenia. Drabicium puta praeclarum ac praestantem illum Dei servum; quid Revelationibus ejus admirabilius? o quantas Deus per has in lucem profert, rursusque alias tenebris occultat et circumfundit res!

Ex operibus hisce constat, Deum Opt. Max. praesenti hocce seculo et ultimo mundi tempore evidentibus praesentiae suae signis hominem alloqui et illum quidem peccatorem

pastorem nihilominus, sed suo munere dejectum: prodigum quidem, sed ad se redeuntem, cui Deus accurrens in complexum venit, et una ex praecipuis stolis, quibus olim fideles Prophetas induit, inductum ad convivium Coeleste accersit, cui adsunt Esaiae, Jeremiae, Ezechieles et ubi Danieles, Malachiae, Pauli, Petri et Johannes ei proxime assident, et Jesus summus noster propheta primum occupans locum, verbi sui panem illis distribuit. Quanto Dei tuba clangore personat, et quanta, mortuis in monumentis suscitatis, et perfusis terrore malis, fideles consolatione permulcet: omnia ad primam vel ultimam divina hac voce restaurationem praeparantur, quae mihi profecto, ut vere, quod sentio, dicam, sanctum timorem, nec non magnum adhibuit solatium.

Ex clementi Domini erga Drabicium Rev. 2. de S. scripturae neglectu increpatione, caetera omnia, tanquam ex ungue leonem, perspicere mihi videbar. O pulcherrimum exordium, suum sanctificare prophetam, eiusque summa labia, pruña candenti, ut ita dicam, attingere.

Diabolus procul dubio non in manus daret formidanda arma, ipse quibus profligaretur. Si prophetam afflasset eiusque negligentiam Sathanas reprehendisset, dissideret cum se-ipso, ac stare nequiret, avertat nihilominus ac propulset a nobis insidias Deus.

Mira Dei in sustinendis Drabicii infirmitatibus tollerantia in mentem revocat eam, qua usus est erga populum Israeliticum, tam in Idumea, quam Cananea. Novit enim Dominus figmentum nostrum, et quoniam in mandatis dat, ut 7. 70. condonemus, initium ipse primus facit.

Mortuorum exempla Racociorum, eorundemque matris, casus subitus Bisterfeldii, Meggessii, Kemeni Janosch et nonnullorum aliorum, qui reiecto hoc opere, neglectaque Dei voluntate, de vita opinione celerius decessere, timorem mihi incutiunt, qui eadem de hoc, qua alio de opere absolute humano, audacia loqui prohibet.

Ad haec grandia illa verba, quae libri huius gratissima efficiunt colloquia sublimes cogitationes, quas nullus adhuc Theologorum orationis in medium protulit stylus: inauditae Revelationes, et consentanea praedictis eventa reddunt elinguem, et apertis animae oculis futura praevidere cogunt.

In libris pure humanis multa saepe scitu digna, cogitationes sublimes, orationis periodos eleganter tornatas, suaviterque cadentes reperies, omnes qui Periclis, Demosthenis, Ciceronis, Quintilii et coeterorum eloquentiae parentum fere inexhausto orationis stylo suppeditantur flores in unum collecti numerosoque sententiarum tractu circumducti orationi adhiberi possunt. Inter Theologos etiam nostros reperiuntur, qui ad abstrusas et maximas res quas natura a communi hominum intelligentia disjunctas et remotas esse voluit, aperiendas, magna vi, judicioque eruditissimo sunt praediti. Ast divina hic loquuntur Oracula, et doctrinam reperias magis quam humanam, res antiquas et recentes, antiquas praedictione, recentes executione. Antiquas, inquam, quia jam multis ab hinc seculis Babylonis ruina a prophetis fuit praedicta, novas autem ob praecipitantem, ut patet ex Drabicii et praecedentium paulo ante prophetarum Revelationibus, Babylonem: Considera modo depressam in Germania domum Austriacam. Inflictas Bestiae plagas contemplare, necnon speciosissimum, quod non ita pridem a Sueco et Turca evulsae ex Aquila praebent pennae, spectaculum, nunc vero a Gallo, qui leonis instar robusti eam pedibus calcat, adeoque premit, ut ad foederatorum auxilia celeri cursu et magno clamore confugiat. Quis enim non videt etiamnum interruptione et dissidio tanti Imperii turbatam aciem? Praetereo Hispaniam, quae amissa Portugalia non paucas etiam celebres et copiosas amisit urbes.

Quis etiam ignorat Poloniae deteriorem quotidie in statum prolapsionem, pluribus abhinc annis occupantes et vastantes eam tenebras, tempestates et procellas? Poloniam, inquam, nimis a Drabicio saepissime jactatam. Nunc tandem eo deventum esse videtur, ut hujus libri maxima praestentur promissa, cum omnes orbis Christiani Principes jam sint in armis, et tres horridi cometae a voluminis huius claustro apparuerint, hac ipsa, hacce qua scribo, hora unus in nostro ab Orientis parte conspicitur Horizonte, cuius pallidi crines omnium Cometarum, qui unquam visi fuere, longissimi (eius enim diameter tertiam Coeli partem longitudine capere dicitur) gravissima Christianis denunciant mala. Deus cursorem supra cursorem, Prophetam supra prophetam, signum supra signum, cometam supra cometam mittit, qui ad resipiscentiam nos revocent, qua non prompte et serio acta, ad interitum destruemur.

Haec sane prodigia ad evolvendum dictas jam saepius Revelationes, magnum in animo ciere debent desiderium, quoniam ad seriam nos invitantes poenitentiam, de tempestate, qua totum jam jactari videmus Christianismum, loquuntur, et quibus malo occurrere possimus remediis ostendunt. Ne tamen cum scriptis ignoti mihi Doctoris, et catholica catholicae Ecclesiae adhuc carentibus approbatione, maturius quam decet, sentire videar, definitivum ad accuratiorem usque explorationem sustinebo assensum, quaedam, prima quae in dubium specie venere, propositurus

Prima difficultas occurrit Rev. 1. ubi Drabicius impetrata a Domino venia petendi signum, videtur debuisse petere, quod conspicuum fuisset vel in Coelo vel in Terra, nec sub eius solum, sed et aliorum cecidisset visum, ut inde certitudinem pro se et aliis, convictis manifesto obloquentibus hausisset. Verum (quod ultra temeritatem dictum sit) interrogari posset, cur Deus non dederit ipse signum aliquod, quod rem in controversia non reliquisset? Nam ad hoc quod factum est, facile respondebitur: punctionem et corrosionem in fronte vel in genis fieri naturaliter, ebulliente ex inflammatione sanguine, vel etiam a se ipso, nec non opera aliena, et hic nullam reperiri convictionem.

Altera dubitatio haec est. Mortuo sine unctione Balsami et absque honoris corona Transylvaniae Principe, Drabicius in dubium ipse adductus, Rev comburere cogitabat. Rev. 41. Annon satis examinaverat vocem eam? nonne datum illi in genis et in fronte fuerat signum? qui fit igitur cur post tot signa ancipiti fluctuet sententia, cum se homini Deus manifestat, annon evidentibus id praesentiae suae facit signis, ut a bonis et malis Angelis, necnon hominibus secernatur?

Dicit Rev. 74 signa cessasse. Et quare majora potius quam minora? si cessavere, cur duo Dominus exhibuit Drabicio? si non, cur signa non fecit, unde Drabicius et se et alios confirmasset?

At dicet aliquis: cur Deus lucis, misericordiae et consolationis, toties qui Commenium nuncupat dilectum, et cujus opera usurus est ad celebrandum nomen suum, suasque non solis Christianismi Regibus, sed et omnibus Mundi gentibus et nationibus publicandum Prophetias, cur, inquam, Coeli Terraeque conditor signo servum suum non confirmavit Commenium, facto ad illum, aeque ac Drabicium Domini verbo? Annon omnes illae prophetiae, testibus duobus, in firmiori fuissent statu? Haec sane captum meum transcendunt. Deus ad haec in mandatis dederat Drabicio, Rev. 55 ut centena aliquot huius operis conscriberet exemplaria, ac in omnes Mundi partes mitteret; Id quod et alibi iteratum fuit, interim tamen, in nostra visa fuisse Gallia, nemo dicit.

Quid igitur impedit, quo minus id fiat, cum liber iste Christianis admodum sit necessarius, et quod si diutius lateat, periculum fuerit in mora; hincne procedit? quod vel tibi, Excellentissime Commeni, vel Drabicio dubium fuerit de Revelationibus? aut quod ad illas Typis exarandum defuerint media? aut quod alia forsan humana consideratio fuerit impedimento?

Si a Deo dictae sunt Revelationes, cur non per omnem, secundum Dei mandatum Terrarum divulgantur orbem; cur non in omnibus Mundi plateis clamatur? post 40 dies Ninive funditus evertetur!

At publicatae fuere: et haec est secunda editio. Id verum quidem est, sed ad nos non pervenerunt, et si privatim illas evolvi, factum id fuit per gratiam viri cuiusdam nobili loco nati, et magnae apud principum Auranicum aestimationis; cuius bonitate huius Thesauri, quem maximi pendit, tanquam unicum in hisce regionibus, et ex Battavia allatum, particeps evasi.

Praeterea dicitur Rev. 221 prophetias Latina primum Lingua publicatum iri, et alios postea suas in linguas translaturos esse. Et Rev. 614 in Battaviam et Angliam scribere jubetur Drabicius ad incolas ibi a partibus eius stantes, ut hos in vernaculam vertant libros exhortandi gratia. An vero mandatum exequutus sit, omnino me latet. O quam optime esset factum, si in Gallicum potissimum transferretur sermonem! cum Rex noster, qui actor huius voluminis illustrissimus est, linguam non calleat Latinam, Deus autem Imperiali corona eius caput sit honoraturus, cunctis sub eius Regno populis ad Evangelicam se conversuris doctrinam. Tum etiam, quod Gallica non minus late, quam Latina, disseminata sit lingua.

Rev. 177. Deus praecipit Drabicio, ut omnia, quae loquutus esset, in notitiam consiliariorum et Ordinum omnium deducat nationum. Et Rev. 287. 16 ut divulget ad Gentes et linguas vocem sermonum suorum. Et Rev. 416 et 556 praecipitur ne timeat testimonium dare de hoc libro.

Inter rationes, quae Revelationum divinitatem persuadere debent haec non infimum occupat locum, admiranda scilicet Dei tutela quam ad hunc usque diem Drabicius est expertus, etiamsi Jesuitae et Capucini, hostes ipsi infensissimi, cunctorumque aliorum ordinum cultores noctes illum diesque exagitarint. Quid tria illa coronata, papam, Imperatorem et Hispanorum regem, de quibus stupenda profert, commemorem capita. Sileo tot in summa potentia fastigio constitutos, quos tam audacter appellat. Mirum sane, cognito natali ejus solo, in vivis eum adhuc esse.

Rev. 65 dixit Dominus, 40 evertendae Domui Austriacae annos se destinasse, supra vero 33 annos jam esse exactos. Nunc itaque decennium fere ad dictum jam praeterfluxit terminum, dictam nihilominus domum erectam, et Principum auctoritate ac potentia munitam ac fulcitam conspicimus et cui non ita pridem, si Gazettis credimus, filius natus est, cuius quidem mors etiam relata fuit; an autem veritati, quod dicitur, consentaneum sit, non sum certus.

Estne igitur haec prophetia tantum comminatio Ninivensis? Si esset, ad exemplum Ninive poenitentiam egisset, aut agere simulasset ut Achab 1. Reg. c. 21. Id quod tamen ad aures nondum pervenit, Si venerandus senex, omnique eruditione et doctrina excultus vir, ut tu, Illustrissime Commeni, et adhaec pastor et vir probus, qui viso propheta, 16 dies cum ipso degit, quo praesente Spiritus propheticus Drabicium, ut cibis abstineret, admonuit. Qui ab ipsius Prophetae manu, quem inde a Juventute novit, Revelationes accepit, de his rebus in dubium venit, ut constat ex litteris Drabicio missis, et Rev. 77. explicatione? quid non facient, qui huius Regni, Hispaniae et Sueciae extrema, aut si malis, novum Mundum incolunt.

Dubia tua, praestantissime Commeni, aucta fuere Rev. 455 ut patet ex epistola ad Drabicium missa. Sed qui fit (inquiet incredulus) ut suspensus et incertus, et adeo affectus et turbatus fueris super sermones Domini, ut pro satanicis prorsus imposturis haberi jam ista diceres, his verbis exclamans. Ah quantum scandali! ignoscat nobis Deus hanc editionis praecipitantiam! quod inde signum et tu et Drabicius habuistis, quo prophetias confirmaretis? Nonne aliam adhuc paulo post acrioribus verbis ad Drabicium misisti epistolam? Dedit quidem Deus Rev. 460. 8 feb. 1659. multa memoratu digna complectentem responsionem. Ad quid agas cum ingenio parum valentibus, quibus fortiora induci posse argumenta, persuasis nulla ratione satis fit.

Rev. 98. loquitur ad Drabicium Deus, zelum et candorem princip. Sigismundi ab omnibus probatum iri. Zelum, inquam, quem ostenderet in mactandis, adjuvante Turca, idolatris. Sigismundus interim obierat, post haec Revelator praecipit, ut digito premant labella, extraordinarium hunc procedendi modum sic purgans: Quis novit cogitationes Domini? allegato Elisaei exemplo, cui non revelarat infantis mortem. Sigismundum autem mortuum esse Drabicio dicens, aliisque in Terra degentibus, sibi autem indifferens esse loqui de vivo vel mortuo. Haec altiora esse confiteor, quam ut intellectus meus attingat.

Rev. 99. 19 Feb. 1652 animo maxime pendere facit. Ibi enim Deus inquit, Dominationis Austriacae terminum fuisse 380 annor. et secundum calculum humanum annis jam 379 stetisse, restante sic unico adhuc anno, quo praeterfluxo evertenda foret. Verba haecce, *secundum calculum humanum*, mysterium aliquod includunt, aut suum prophetia non habuit effectum.

Cur pluribus Revel. et 112 potissimum dicit Deus; anno aetatis decimo Sigismundum animam exhalaturum? qui tamen mortem nonnisi quindecimo oppetiit. Quia, inquies, explicatione in Rev. 119. ut consilio Dei jam fuerat interemptus, reipsa tamen quinquennio demum post mori debuit. Ego vero nec in Revelationem, nec in responsionem penetro, si non ibi forsan loquatur Dominus de Calendario aliquo Coelesti nobis ignoto, qui annos non eo, quo noster, definiat modo.

Rev. 139 mandat Drabicio Deus, ut lamentum super diem nativitatis suae omittat, Ecce tamen in epistola tibi scripta Excellentissime Commeni, quam post Rev. 455 reperies iteratum lamentum. *Vae mihi, mater mea, quod genuisti me, cui omnes maledicunt.* An non

minus quam par est, credulus erga Revelationem videtur? cur si fidem haberet et ipsum Deum esse crederet, nonne ab eius modi dictis temperasset? Quod testimonium a 3 Doctoribus, praecipiente Serenissima Transylv. Principissa, datum; pro Drabicio id, mea quidem sententia, maxime facit, et ad credendum adducit. Praeterea conclusio Pastorum ex diversis congregatorum Provinciis, illorum novem imprimis qui Drabicium cum suo examinavere adversario, anima magnopere permota, sic concludere facit: Hic est Dei digitus.

His addam quoque Drabicii probitatem, sustentas aerumnas, paupertatem, exilium, fugam, extraneos et intraneos hostes, Revelationum aequabilitatem, Prophetiarum cum Veteri et Novo Testamento congruentiam et rerum sublimitatem: et hoc etiam omnium admiratione est dignum, quod Deus prophetae sui cogitationes revelet, antequam ipse viva illas voce protulerit. Id quod Sathan, qui corda non scrutatur, fieri nequit.

Inter omnes Revelationes 146. 20 7bris 1652 contra Sodomam et Babylonem facta in admirationem rapit, qua timore aliis et horrore perculsis, solatium aliis adhibet. Sed stylus ille, grandis verbis stylus Divi Johannis in Apocalypsi dicendi genus optime imitatur, fieri autem nequit, ut Drabicius sine Duce supernaturali tam commoventia et sublimi stylo concepta scriptis mandaret.

Ad priora nunc revertor, ut in dubiis meis illustrari pergam; non immerito admirationem id creat, quod Deus non magis dilucide loquutus sit de Cometa qui Coelo stetit An. 1652 et quem Drabicius nonnisi octavo post Revelationem die conspexit. Si non prohibitum esset Deum interrogare, cur id facis? quaeri posset, cur dictum Cometam non exhibuerit Drabicio signum petenti? hoc enim signo cunctis injectos adimere scrupulos, vel etiam subsequentes Cometas, qui non multis annis post apparuere, et toti generi humano terrorem praebuerunt, praedicere potuisset. Permitte, obsecro, ut quaeram ex te, an quod Deus in mandatis dederat Drabicio et tibi, Illustrissime Commeni, Rev. 171. an. 1652 mense Decembri, confectum fuerit? Emitne propheta Leutschoviae olei Balsami semunciam? unxitne caput Principis Transylvaniae, et Principissae conjugis manus? Concionemne habuisti super verba ps. 2 v. 6, ut in mandatis habebas.

Visionem Johannis Hussii gladium falcatum tenentis quod attinet, non magis illa mihi videtur Apocrypha quam caeterae, et argumento, meo quidem judicio, optime quadrat; licet ea de re non pauci dubitent. Certe quicquid ibi continetur de conviviis inordinatis, et impia Ecclesiasticorum securitate, et quo pacto gregem non debeti pascant, verissimum est, et optandum foret, ut hanc quotidie Revelationem aeque ac breviarium suum perlegerent.

Eo nunc deventum est, ut de rythmis in Revelationibus passim repertis pauca dicamus. An hic non potest objici, secula praeterita nihil unquam simile habuisse. Scio quidem quosdam rythmice scripsisse Prophetas ut Moses, David et Salomo, at Deum versus illos ore suo immediate pronunciasse nunquam excepi. Idem de cantu dico his Rythmis juncto, nusquam enim relatum est, se ad cantum usque Deum depressisse. Omitto quae J. C. egit dum in carne Terram peragraret, et quod refertur sec. Matth. c. 26 cecinisse canticum. At Dominum Deum post ascensum in Coelos, unquam cantasse nemo facile demonstraverit.

Ecce interim rem memoratu dignissimam Rev. 213, ubi Deus non plane condemnat Lutheranos, et data Evangelicae causae victoria ob simplicitatem Religionis, quamvis mores non laudet, ut tamen dictos sufferamus Lutheranos praecipit. Juxta decretum Synodus nostrae nationalis (a Charenton) An. 1644 habitae.

Rev. 214 me non facile extricavero, Ibi enim loquitur Dominus remitti ad aliud tempus ruinam. D. A. Annus autem 1653 illi futurus erat fatalis, quo vox haec audiri debebat. Cecidit, Cecidit! interim tamen prospiciendi et resipiscendi illi conceditur tempus. Potest quidem afferri exemplum Ninivense, verum animo id satisfacere non videtur.

Inter memoranda, quae in hisce occurrunt Revelationibus, primum occupat locum, quod Rev. 264 continetur ubi ad an. 84 usque vitae terminum Drabicio praefigit Deus. Provivendum igitur illi ad 1672 annum. Quieto itaque animo expectemus, hoc nam si continget, prophetiarum liber plane confirmabitur, aut multa ad minimum sufferentur dubia.

Docet nos Rev. 300. rem, quae multos non vulgaris doctrinae viros diu suspensos detinuit, nam nec a J. C. nec ab Apostolis vel Martyribus tale quid habemus; nisi forsan

quod docetur Apocalypsi de ruina magnae Babylonis, verum quidem est quod dicta Revel. refert, Eliam et quosdam alios sub Veteri Testamento Idolatriae mactasse et exterminasse cultores.

Non facile haec, quae Rev. 329 Dei leguntur verba, concipio. »Cromwell vir sanguinis, effudit sanguinem Regis, quod non debuit, sed constringere illum carcere. Quod autem illi benedicat Dextera mea inde est, quia compensat ille Zelo pro aperienda Gentibus via ad cognoscendum me ubique: ecce ideo magnificabo illum et cooperatores ejus.« Non tamen videmus, ad ullum honoris gradum ultimos ejus cooperatores esse evectos, cum plurima parte occisi sint, reliqui vero fuga sibi consuluerint.

Rev. 331 haec ad Drabicium sunt Domini verba. »Ab hodierna die intra duas septimanas mira audies, nam ut sues illos (Polonos) tractabo.« Interim tamen haec non impleta videri ipse fateris. Ast nonne hic duae forsan septimanae pro duobus sumuntur annis?

Rev. 418. 2 Oct. 1657 jubet Drabicium Dominus ad te scribere ut Galliae Regi adjunctam dictae Revelationi, et sic incipientem scribas epistolam: *Jehovah Dominator Terrae.* An vero Regi traditae cum epistola fuerint prophetiae, et quanti ipse et consiliarii ejus eas aestimaverint, discendi perquam sum cupidus.

Nunc ad mirabile et nunquam auditum transeo Michaelis Lasco factum, quod validissimum ad evertendas Drabicii Prophetias puto Argumentum, omnia prodigiosa sunt: viva ejus per octiduum mors; paratus sepulturae: pectus frigentibus reliquis membris ei nonnihil caluisse adhuc, nullo alias vitae indicio. Consumpto autem octiduo, vires simul cum lingua, testante Historia, illum resumpsisse, et praecedente sepulturam nocte resurrexisse Georgio Racocio se nomine Dei singularia habere nuntianda narrantem; cum ad eum in castra deduci postularet, per duo milliaria deductus fuit ubi ad principem admissus, praesentibus Aulae magistris, mandata sibi divinitus data recitat, ut princeps animose in Turcam arma capessat. Excitaturum esse Deum auxilio illi Moscorum Imperatorem, qui vere futuro magno cum Exercitu venturus, Constantinopolinque obsessurus sit: quo eodem tempore Princeps suo cum Exercitu Budam (Hungariae metropolin) ut petat, ipsis pentecostes diebus expugnandam. Haec ille flexis genibus postquam recitasset, surrexit, Deum laudans, quod sibi mandata exequi dedisset. An non majora haec et veriora, quam Drabicii videntur miracula? Aperiat nobis Deus oculos in his tam densis caecutientes tenebris. An non mirum videtur, quod Princeps his potius quam Drabicianis crediderit. Id vero animum potissimum implicat, quod vel Drabicius ipse, istud prodigium divinitus esse factum, existimaverit. Interim nihil horum, quae dictus Michael Lasco praedixit, evenit: nec Moscus scilicet cum Exercitu comparuit, nec Racoci Budam vidit, nec armorum ejus successus ullus, interitus potius ipsius Principis consequutus est.

Quid de his? Satanicum fuisse ludibrium? Et cur haec potius quam tot tantaque a Drabicio praedicta non tot comitata prodigiis? Hic o Deus nostros illustres animos!

Rev. 556. 7 Novemb. 1662 videmus, scripta Drabiciana eodem jam tempore in manu fuisse ipsius Papae: propterea, Spectatissime Commeni, scire perquam velim, unde ea acceperit; ab Authore enim nondum tradita fuerant. Id quoque pro certo scire vehementer exoptem, an scilicet omnes Europae et Asiae Principes, imprimis autem Magnus Moscoviae Dux, Turca, Tartarus et Persa hunc possideant librum, et an nullum hujus ultimae editionis exemplar Romam missum fuerit!

Eadem Rev. dicitur, quod Papa Drabicium videre vellet, idne propterea ut illi noceret? vel ut Revelationum ampliorem acciperet instructionem? Hoc quidem illo verisimilius videtur; sed e medio illum procul dubio tandem sustulisset.

Possem arguere aliquid contra haec, quae sequuntur in eadem Revelatione, ubi Deus haec facit verba. *Ego jam potentum cordibus indidi ut meam faciant voluntatem, humeris suis jugum Papale et complicum suorum dejiciant.* Nullus vero Princeps qualiscunque Religionis ante quinquennium Avenionem nihilominus reddidit. At, quod confectum non est, factum reddetur. Vel quod non peractum in Terra, decretum est in Coelo, et tempore effiet destinato. Hic certe, meo quidem judicio, nonnisi caecutiendo et palpando inceditur.

Rev. 513 mentio fit epistolae, quam Sigismundus Rakoski ad Imperatorem Turcicum exarare debuit, quae etiam commemoratur Rev. 141 ubi Septentrionales dicto principi se jungere, et Turcae scribere debebant. Et Rev. 160 v. 7 princeps ineat his diebus consensum

cum Turca, Tartaro, ad faciendum demandatum tibi opus; posthaec Drabicius proprio stylo literas pinxit, an vero exhibitae fuerint Turcae, quo tempore, et an earum suasu bellum Transylvaniae et Hungariae intulerit, scire quam maxime exoptem. Nonnullis in prophetiis permulta e Regis nostri re fore reperi; destinata illi potissimum Imperii corona, promissisque nonnullis provinciis, quibus obtentis, Evangelicis Jus praerogativum impertitum iri praedicitur. Faxit Deus, ut Revelationum quam primum videamus eventum, et super omnes Regem conatibus ejus restituros triumphantem hostes. Ad magnificum illum Thronum plenis jam passibus ferri videtur. Dici autem pro certo potest, quod prudentia illum, fortitudine et animi generositate instructum, honore dignitate, divitiis, sanitate, viris, armis, subditorum obedientia Deus donavit, trementibus cunctis, tanquam caetera apud leonem animalia, vicinis.

An. 1663 erat mandatum Dei, ut Galliae Rex in Imperatorem eligeretur, Radzivil vero in Regem Poloniae, id tamen non fuit effectum.

Rev. 588. An. 1664. coelitus oraculum edidit, fore ut eodem anno caderet Bavarus, tum Domus Racociana, arundo fracta Hispanus, et Titio ambustus Papa Romanus. Ast, praedictioni non respondit eventus.

Rev. 594. vox Dei audita est, »dicens: An. 1665 finem faciam Babyloni et Bestiae, cum stupore omnium.« Haec vero adhuc sunt faciendae. Certo, praedictiones sine eventu, librum hunc non leviter perstringunt.

Caetera, quae hic objici possent, omittenda censeo, metuens ne scribendo nimis jam longus fuerim. Reliqua igitur in compendium collaturus paucis dicam: Multos procul dubio se plura An. 1665 et 1666 quam videre, visuros sibi promisisse idque tanto magis, quanto acrius scriptis tuis monentur, ut oculis et animis, quanta fieri posset attentione, ad id attenderent.

Rem notatu dignam omiseram, nimirum necessum fore, ut Historiae universali, de qua supra Imperatorum, imprimis autem Maximilianorum, Carolorum et Rudolphorum inserantur vitae.

Ecce, Clarissime Domine, causas principes in obiter facta lectione observandas. Ignoscas oro, si paulo curiosius illustrari desiderem; vero ad Dei gloriam, Ecclesiamque aedificandam hoc refertur desiderium. Si vero tantum temporis non superesset, quo ad omnia responderi posset, magis necessaria solum solvantur, te Clarissime Domine, etiam atque etiam rogo. Dominus a Berckhoffer in Arce Arausionensi pro-Gubernator tuas mihi litteras tradere dignabitur.

Ut tandem epistolae clausulam faciam, certiorem me facias oro, praestantissime Domine, an venerandus ille pastor Drabicius sit adhuc in vivis an aliae factae fuerint Revelationes, et an Typis illas sit commissurus. Deum Opt. Max. ingeniorum illustratorem supplex oro, ut nostris illuminatis animis ab omni Satanica illusione, divina servemur clementia et divino nobis afflatis spiritu pungentique pietatis oestro percitis, omnia nostra facta ad gloriam Dei spectent, annorumque tuorum numerus augeatur.

Reverende Domine Pater

servus tuus humillimus
et obedientissimus

F. Murat.

Ab eo tempore, quo sancti ministerii fungor munere, duo mira contigere prodigia, de cacodaemone unum et a cacodaemone insesso alterum. De his aliquando tecum agam, modo sciendi ea te cupidum esse, et epistolas tibi tradi certus sim.

Reliquas post 588 Revelationes evolvere per otium non licuit.

Epistolam non ita pridem ab erudito quodam viro Lausanna Helvetiorum accepi, in qua se de prophetiis Drabicianis ad te scripturum esse duosque novos prophetas sibi factas Revelationes in lucem edidisse, significat; quorum nomina, modo sint nota, si mihi memores, tibi ero magnopere devinctus.

Revelationum Kotteri, Christianae et Drabicii exemplar pretio emere si fieri potest, gaudebo.

Příloha.

(Ani pisatele ani adressáta [Murat či Kom.?], ani datum nelze konstatovati.)

Id quod extat Revel. Drabitii LXVII. tit. 7. videtur falsum.

Rev. LXIX. t. 14. sub finem dicit, quod debuerunt evenire necessario; de iis tamen loquitur quae non evenerunt. Atque ita non debuerunt evenire necessario.

Quid sentiendum de promissione facta videnti, quod sit annuntiaturus nomen Dei et oculos ejus visuros opus Dei. Rev. LXXXV. et alibi.

XCII. 9. jubentur scribere et imprimere quarumvis Gentium linguis et mittere ad nationes Terrae (quod non fecerunt sicut dicitur. Cur non obedierunt, si credant ista esse Divina?)

XCIV. 17 et seq. videntur argumenta pro S. sancta Trinitate non concludere. Praesertim tit. 21. nam Dominus cui dictum est, est idem qui sedet ad dextram, et ita loquitur Psalter tantum de duobus Dominis

Tituli 22. probatio videtur futilis et detorta in alienum sensum, et etiamsi possit allegorice sumi, tamen probatio est nulla.

Tit. 23. levis est probatio, tit. 24. videtur ridiculum, vocem genui tribuere 3ae personae Trinitatis, quae nec genuit nec genita est.

XCI. annotatione an sano sensu dici possit, quod Deus ludat cum servo suo.

XCVII. tit. 6. praeceptum de interficiendis injicit scrupulum piis conscientiis.

XCIII. tit. 9. 23 Jan. videtur innui an. 1665 vel 1666. de quibus infra, quod tamen falsum, illis annis debuit saltem iniri consilium et 23 Januarii congregari populi Orientales. tit. 10 loquitur de Sigismundo tanquam vivente, qui tamen erat mortuus; annotatio non satisfacit dubio, nam de falsissimis idem potest dicere delusor. Tit. 3 annotationis CII non solvit dubium, neque tit. 7. annotationis CII. solvit dubium, neque tit. 7. annotationis CIV. nam non quaeritur, quare non informavit Drabitium de morte Sigismundi; sed cur de mortuo tanquam vivente loquatur, eique praecipiat quae non poterat audire nec sperari quod auget scrupulum, extat Rev. XCIX. tit. 5. sub finem: ego roborabo illos, scilicet filios Racoci, quorum tamen unus erat mortuus, Sigismundus.

Pag. 98. sub finem, dicit terminum dominationis Austriacae decurrere necessario an. 1663; quod non evenit, nec tamen dubium solvit Commenius etsi liber fuerit excusus tantum An. 1664.

Necesse foret nosse nomina distincta omnium hujus seculi Racocianorum.

Quod de termino ann. 1665 et 1666 praedictum fuerat videtur falsum fuisse. Nec satisfacit quod dicitur de initis circa illud tempus consiliis, quorum executio sequentibus annis sit expectanda. Nam id non est certum, et aeque facile potest negari, quam affirmari.

Quid de Domo Palatina?

Caetera, quorum solutionem in annotationibus et appendicibus videre contigit, non moveo dubio.

Domine

Per temporis angustias haec paucula observare licuit, Si quae alia sunt addenda, in aliud tempus ea differam. His vero paucis abunde si nobis satisfit, poterimus esse contenti. Molestiam mihi creat, quod meam in te tibi significandi observantiam non concedatur copia. Si sub vesperam te reducem esse scivero, in Castellum me conferam. Verum utut erit fratrem meum mittam, et tuis confidens promissis, tui memoriam perpetuo pariter cum ipso vitae progressu producam, et ex intimis cordis visceribus ero

Domine

Servus tuus humillimus et
obedientissimus

Bernardus.

(Coll. Ivan Someren, ředitel universitní bibl. v Utrechtu.)

*

CCLXXVIII.

Antonie Bourignonová Labadieovi.

(Do latiny přeloženo od P. Seraria.)

Z Amsterodamu 1668 — v březnu.

Všecka shromáždění církevní jsou pokažena, dobrý učeník Ježíše Krista nemůže náležeti nižádnému. Nade sbory těmi soud je již vynesen, a nám nezbývá nežli modliti se k Bohu, aby připravil tu jinou církev věčnou a nám popřál býti jejími členy. Jiní zahynou — a konec světa je nedaleko.

Domine.

Si verus es discipulus Jesu Christi, dolendum sane adhuc Congregationi alicui affixus sis, cum nullae sint hodie in mundo Congregationes, in quibus praesideat Spiritus Sanctus. Omnes defecerunt, et nullae sunt Corporationes sine corruptione, et malum hoc irreparabile est. Quod enim semel corruptum est, non potest nisi singulari dei miraculo in vitam restitui, quod quidem hac in re futurum non exspecto; ast potius judicium universale, eo quod malum nunc est universale.

Credo ego, quod judicium nomine altissimi jam latum sit, et quod prolata sententia sit irrevocabilis: imo quod et excepta jam sit executioni dimandari. Adeoque operam et laborem impendere Ecclesiis illis sustinendis et reformandis, est inutiliter tempus terere: orandum potius ut Deus illas destruat, quandoquidem sanctae non sint; et ut aliam aedificet quae non sit hominum manu facta; nosque interea praeparemus, ut animae nostrae singillatim, praeclari istius aedificii lapides fiant cemento charitatis in unione Spiritus Jesu Christi uniti et compacti.

Reliquas vero perire necesse est. Finis enim mundi praesto est. Haec sunt Lumina, quae mihi deus largitur, quorum me motam sensi Te participem facere, quamvis mihi ignotum, non desinam manere in aeternum

humillima tua ancilla et soror in Christo
Antoinette Bourignon.

(Coll. vydavatel.)

CCLXXIX.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1668 — 20. března.

Polt dostal místo při Východoindické Společnosti. Pemproke nic nepíše.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCLXXX.

Komenský Ant. Bourignonové.

Z Amsterodamu 1668 — 28. března.

Prosí ji za objasnění tří věcí: 1. Kterak může tvrditi, že v žádné církvi již není ani stopy Ducha svatého; 2. ba že ani jednotlivce není, který by Boha právě znal. — Konečně se ptá, jakým způsobem by se mohl přesvědčiti, zda novější zjevení, vydávající se za zjevení Ducha B., vskutku od Boha jsou, ježto mnohá proroctví si odporují. Adressátka, jakožto Bohem samým osvícená, zajisté bude s to, aby pochybnosti jeho rozptýlila.

Doleo infelicitatem meam, quod me verba quae per os et manum tuam fluere facit Deus, sine interprete intelligere nec abstrusum quorundam sen-

sum satis assequi queam, nisi tu ipsa interpres fueris: ad mentem tuam et Christi, quem in te aperte loqui confido, plenius intelligendum.

Quo mihi scriptionis hujus ad Te causa exstitit: quam ut benigne accipias oro. Non disputandi causa, unam et alteram questionem proponam, sed desiderio proficiendi. Credo tempus illud, quo alii alios docere non opus habebimus, appropinquare: nondum tamen adesse, adhuc docendo et discendo progredi nos in luce si experior.

Duo sunt, quae scrupulos movent in scriptis tuis et quorum solutionem postulare necesse habeo: tertium autem intra me ipsum concipio, quem ut mihi per te, quoque Deus, eximat, oro.

Primum quod offendit, reperio in epistola ad Dominum Labadie, *Neminem verum Christi servum posse cuiquam particulari Ecclesiae pastorali officio esse addictum; eo quod nullus coetus jam in orbe sit, cui praesideat Spiritus Stus: omnes ita esse corruptos, ut nulla emendatio sperari possit. Orandum proinde potius, ut Deus evertat omnes, faciatque (sicut promisit) nova omnia.*

Hic justum zeli modum excidi statuo, statuentque indubie omnes qui ista legent. Tametsi enim corrupta esse omnia in Ecclesiis, concedatur, corruptionis tamen esse gradus negari non debet. Sunto ecclesiae, quibus nihil insit sani, sed non deerunt, in quibus aliquid boni, aut conservatum fuit semper. aut tot superiori saeculo reformationibus postliminio reductum.

Quod negare, totaliterque omnes Ecclesias damnare velle sine contumelia ipsius Christi, et Spiritus ejus in omnes veritatis ducem Ecclesiaeque custodem dati, vix fieri potest.

Sed multo magis offendit, quod alio scripto nemo etiam in individuo superesse dicitur, qui Deum recte novit; ut illuminatissimorum etiam Ecclesiae doctorum (ut nunc sunt) nemo sit cuius Doctrina et vita minus a Christo, quam infernus a caelo distet. Itane? Hic vero zelus longius quam zelus Eliae progreditur; qui ex prophetis verisque Dei cultoribus se solum unicum superesse, dictabat, neminem tamen tam immane damnans, judicium totum Deo relinquens.

Haec autem sententia injuriosa esse videtur, non tantum in pias passim gentium Christo deditas animas; sed et in ipsum Christum; quasi Ecclesiam penitus interire siverit ut nulla supersit. Nam si nullus hominum, Deo fidelis supereset, nulla ergo in terris superest Ecclesia, ne invisibilis quidem, atque tum Christus erit sponsus sine sponsa, quod nulla ratione asserendum; nec ullus unquam hereticus (nedum orthodoxus) dixit, loquendique talis formula plena scandali esset.

Tandem expono scrupulum, qui multis jam ab annis animum meum torsit, nec illo liberari hunc usque in diem satis potui. Nempe cum aevo nostro tot prodeant novi prophetae, et Doctores aut Doctrinae; et quilibet horum a deo se missum esse credi velit, Quomodo Spirituum probatio instituenda sit, ut quinam a Deo veniant, aut secus, citra decorum agnosci possit. Non enim omnes illos venire a Deo, aut etiam non omnia unius eiusdemque, indubie colligitur, ex eo quod tam dissonantia et sibimetipsis contraria perferantur, quod impossibile foret, si omnes et omnia ab uno eodemque Spiritu Dei (qui Spiritus veritatis est, et in diem veritatem ducit) provenirent.

Quid ergo hac de re sentiendum, aut quibus veris signis verus Dei spiritus agnoscendus sit, doceri cupio: Deum humiliter orans, ut ea tibi (organo suo) inspiret, per quae cum aliis multis, ego meis a scrupulis liberari queam.

Vale anima sancta, Deus lumine tuo lumen aliis feliciter accendere pergat! E musaeo meo pridie 28 martii 1668, qui mihi annum peregrinationis meae in terra septuagesimum septimum inchoat.

Manus fratris in Christo et servi tui
J. Comenii.

(Coll. vydavatel.)

CCLXXXI.

Komenský král. uč. společnosti v Londýně.

Z Amsterodamu 1668 — 1. dubna.

Posílá jim knihu svou »Via Lucis« už i proto, že oni na tom místě pracují, které jindy jemu slíbeno bylo. Po krátké vzpomínce na doby svého pobytu anglického a na původ spisu »Via Lucis« shrnuje obsah spisu toho v sedmi částech. V první částce je nový jeho obecný účel. V druhé částce je nový, že mimo všeobecné známosti i všeobecné náklonnosti a schopnosti zkoumá a v soustavu uvésti a na základě toho velikou soustavu všeobecně platného lidského poznání podati se pokouší. Pak se odvážil hledati způsob, kterak jest moudrost všem .idem snadno vštípiti, kterak jednotlivé řeči vzdělati a novým způsobem jednu všeobecnou řeč utvořiti. Na základě pak všeho toho, kterak se mají pokažené věci světa toho napraviti, a kdo má se práci té zvláště věnovati. — Práce uč. spol král. velkého sice uznání jsou hodny, ale muž nepředpojatý uzná, že jsou jenom částí toho, co patří k štěstí pokolení lidského a co pisatel sám hledá. Proto ještě několik slov o tom. Pisatel rozeznává trojí školu ducha, jejíž předměty jsou: Physica, Metaphysica, Hyperphysica, a vypisuje podrobně, v čem se srovnávají a v čem se liší jedna od druhé. Z toho již vysvítá, že uč. spol. král. dosavad méně konala, než by se žádalo; ale že i tím, co koná, výborně klestí cestu poznání lepšímu, jen ať je pravdivě a přísně koná. Uznává-li tím jejich snahy, musí jich i prositi, by na tom nepřestávali. — Důležitá jest jejich práce, poněvadž podávají počátek, kterýž je-li špatný, všecko následující také musí býti nesprávné. Ať otvírají nové filosofii cestu, poněvadž stará prázdná filosofie byla zkázou náboženství a zásady politiků zkázou státův. — Na konci se obrací ke králi anglickému, by na dále společnost založenou podporoval v práci, které se ujala, i v práci, k níž ji pisatel povzbuzuje. O této druhé a třetí škole však bližší návod podati si ponechává na dobu, až po vyzuření vichrů mírnější nastanou časy.

Illuminati Seculi Phosphoris,
Nascenti reali Philosophiae feliciter
obstetricanti Regiae Londinensi
Societati,
Salutem, et prosperos successus!

Illustres Viri,

Non immerito de Via Lucis Libellus ad Vos Lucis ministros (quorum in haurienda e profundioribus Veritatis puteis Naturalis Philosophiae luce industria, per Europam fama celebrari incipit) mittitur. Ideo etiam, quia ibi natus ubi LUCEM et VERITATEM venandi promissitatus nobis campus Vobis

cessit: iuxta illud Christi, suo sensu huc adhibendum, *Allii laborarunt, et Vos in eorum labores introiistis.* Accipite quid rei sit: et quo fine haec eo, unde venerunt, remittantur.

2. Quadraginta circiter anni sunt, ex quo cordi meo vota Davidicis similia innasci voluit Deus, ut clamarem, *Emitte LUCEM et VERITATEM tuam DEUS! ut me ducant et deducant in montem sanctum tuum, in tabernacula tua* (Ps. 43, 3.). Idque occasione ruinarum Patriae meae, Ecclesiarum et Scholarum. Cum autem mox bellorum flamma vicina quoque Regna, et dehinc Europam, corriperet, omniaque in Christianitate vastitatem minarentur, non aliud magis erat solatio, quam *antiquae de ultima Luce promissiones Dei, superaturam esse tandem tenebras.* Ubi si quid humanae cooperationis requireretur, non aliud fore cogitabam, quam ut Juventus e labyrinthis Mundi eripienda melius de omnibus (a primis usque fundamentis) informaretur. Eoque fine *condendum fore Librum aliquem universalem, cujus ductu Mentes hominum sensim e tenebris in Lucem promotae, a subingressis vagis Opinionibus in unam simplicem aeternae Veritatis viam dirigerentur.*

3. Qua de re consignatae cogitationes quaedam in Angliam delatae, typis fuerunt (sub titulo *Praeludia Conatuum Pansophicorum*, Oxonii primum, deinde Londini) publicatae: ego autem consilio piorum quorundam Theologorum et Episcoporum (de propagando ad Gentes Orbis Evangelio, occasione tum in Anglia nova feliciter factae sementis, pie solicitorum) vocatus anno 1641. Comparui, consiliaque super iis rebus publica authoritate agitari caepta. Sed quia incidentes per eos ipsos dies publicae turbae nihil consiliorum ad finem deduci patiebantur, dimmissus rursum fui conditione annexa, *Si Deus halcyonia restituerit reditum non negandi.* Discessi itaque: relicta Cogitatorum in scripta relatorum parte quadam, sub titulo *VIA LUCIS vestigata et vestiganda etc.* Sed quis nostrum castigationes divinas fore tam diuturnas sperare potuit? *Vae nobis quia peccavimus (Thren 5, 16). Vivit tamen adhuc Dominus benedicta rupes nostra, Deus salutis nostrae (Psal. 18, 47) ad quem convertendi sunt universi fines Terrae, ut adorent in conspectu ejus universae familiae Gentium. Quoniam Jehovae est regnum, ipse dominabitur Gentibus (Psal. 22. 28, 29).*

4. Ita ego tunc ex Anglia discessi: sed spes mea in Deo fixa non recesserat a me: quin dulce illud Jeremiae somnium (de admirabili Ecclesiae, ipsiusque causa Mundi, renovatione, Jer. 31: 26 et totis Capitibus 31, 32, 33.) obversaretur perpetuo, cum subserviendi hac in re bonitati Dei desiderio perpetuo. Processeruntque temporis tractu sancta haec desideria eousque, ut quo ulterius progrediantur vix restet, Opere constructo septipartito: cujus cardines hic attingi non abs re fuerit propter Vos, ad Veritatum indagationem authoritate publica iam armatos. Ut si nostra quoque Nova reperta vera esse deprehenderitis, Thesaurus thesauro junctus (thesauros Lucis et Veritatis intelligo) reddatur locupletior.

5. Prima parte Operis nostri toto genere novum est *SCOPUS universalis, Emendatio RERUM humanarum OMNIUM, in OMNIBUS OMNINO:* quod nisi intendimus, particularia molimina semper et ubique incassum fore ostenditur.

6. In secunda novum est, quod ad universalem illum scopum ostenduntur *VIAE novae:* quae si dantur, evidens fiat quo collimatur veniri posse, imo non veniri non posse. Dari autem illas ostenditur: *Principia nimirum omnibus ex aequo innata trium generum,* juxta requisita omnium Actionum, SCIRE, VELLE, POSSE. Connascuntur enim Omni Homini omnium *Sciendorum normae*, quas *Communes Notitias* vocant: et omnium *optandorum stimuli,* quos *Communes instinctus* dicimus: et omnium *Faciendorum organa*, quae *Communes facultates* appellare liceat. Ecce hic novum est, *Communium instinctuum*, et *Communium Facultatum, classes!* Quippe hactenus Philosophis nonnisi *de Communibus Notitiis* sermo fuit: nec tamen eas quisquam eorum in numerum et ordinem redegit, sparsim relictae sunt, ut se cuivis Homini hac vel illa occasione ingerunt. Nos istos sapientiae rivulos primos putavimus ad suos fontes reducendos, suasque per classes digerendos. Tentavimus ergo non solum *Notitias*, sed etiam *Instinctus et Facultates*, in Tabulaturas dispandere novo prorsus artificio sic: ut inde patere possit impossibile esse in his Omnisapientiae humanae radicibus non convenire Homines omnes.

7. Quia vero tria illa ad exhauriendam omnem Rerum (quomodocumque diffusam) varietatem sufficere, illaque ut normas ad quicquid Mundus habet applicari, et si quid usquam aberrat a superadditis Divinis normis (revelato Dei verbo) emendari posse deprehendimus: ausi sumus ex omnibus illis contexere Unicum *Omniscientiae Humanae* (i. e. Omnium quae homini sub coelo scire, loqui, agere datur, *syntagma*, sub PANSOPHIAE nomine. Quae methodo una perpetua (catenae instar) Omnia hujus et futuri seculi, manifesta et occulta, ordine inviolabili nusquam interrupto, ita enarret, ut nemo non attenta mente ista lustrans Omnia intellegere possit, assensu vero non probare non possit.

8. Et quia tria illa, *Scire*, *Velle*, *Posse*, similiter se habere deprehendimus in omni natura humana, per omnes gentes, aetates, status: ausi sumus conatum extendere *ad quaerendas vias modosque, quibus eadem illa universalis Sapientia propinari possit cuivis homini nato;* ut ne ulla ingenia inculta relinquantur, aut a communi harmonia dissonare permittantur, eodem Pansophico lumine tincta omnia.

9. Quia denique deprehendimus unicum, sed praevalidum, ad Gentes cum lumine hoc penetrandi Obicem esse *Linguarum multitudinem, varietatem, confusionem*: ausi sumus impedimenti hujus amolitionem moliri, per *nova consilia* de Linguarum omnium meliore Cultura; et *de Polyglottia* reddenda faciliore; una denique *Lingua prorsus nova, prorsus facili, prorsusque rationali et Philosophica* (imo Pansophica) *Lucis vehiculo universali,* condenda.

10. Quae omnia, Omnibus optanda, si ad eam possibilitatem, ac facilitatem jam reducta (quippe cancellis tam certis ut effectus non sequi non possit inclusa) esse demonstratum fuerit: audebimus quoque tanquam in publico Mundi Concilio sententiam dicere, *Quomodo ad datas immotas bases* ERUDITIO, RELIGIO, POLITIA, *ad optimum statum reduci queant, ut cessante ubique* ignorantia, dubitatione, dissidiis, disputationumque ac rixarum, et bellorum strepitu ac tumultu, *Lux*, *Pax, Salus orbi redeat,* illudque a se-

culis speratum, illuminatum, pacatum, religiosumque *Seculum* in conspectum redeat.

11. Tandem, cujus res haec requirat curam, et imploret opem, explicato, ut Omnes qui rebus humanis praesunt, aut intersunt, desiderato a seculis Operi, et quod se per exsertam possibilitatis et facilitatis suae faciem jamjam ostentat, adhibeant manum, exhortari non intermittimus parte postrema.

12. Summa itaque propositi nostri est, *Hominibus ostendere omne suum Bonum! et infallibiles ad illud Vias; suadereque ut haec amplectendo Beati fieri optent, et studeant Omnes.* Omnes siquidem ad eandam imaginis Divinae ideam facti, per ipsam Humanam naturam *eadem, eodemque modo, Sciunt, Volunt, Possunt; tametsi nunc* (contracta in peccata prolapsu vertigine, dementatique vanis, et intricati impertinentibus) *scire se quae sciunt, et velle, quae volunt, posseque quae possunt, nesciant, quia non attendunt.* Postquam vero attendere incipient, suadere proponimus ut nihil temere appetant, nihil temere credant, nihil temere faciant: sed tantummodo quae Bona, Vera, processura esse, certo sciunt. Ut nemo in vanum profundat sua desideria, suos sensus, suas vires: multominus obruatur inserviendo alienis desideriis, mancipandoque alienis sensibus suos, et ligari patiendo aliena vi facultates suas. O quam beati essent Homines, si omnia quae se beatos facere possunt adesse sibi intelligerent! illisque ad datos fines attingendum uti scirent! nempe ut quisque suus esse, suisque bonis gaudere, velit, possit, sciat. Verissima haec Naturae humanae ad imaginem Dei renovatio esset, si nemo juberetur aliquid *Velle invitus, Sentire insensatus, Agere coactus:* id est Velle, Sentire, Agere frustra, cum destructione in se imaginis Dei.

13. *Haec nos ita extra Angliam! Vos autem in Anglia redditis halcyoniis* (Civilis dico belli cessante tumultu) *quid?* Etiam aliquid esse actum, et quidem gloriose, instituta solemniter pro vestigandis Naturalium rerum mysteriis *Regia Londinensis Societas, publicataque tot jam admirandarum Observationum experimenta,* testantur. Macti heroicis ausis, Viri eximii! Non invidemus, gratulamur potius et applaudimus, applausumque Humani generis pollicemur: *ubicunque per Gentes Vos hoc agere, ut Sapientia humana, humanaque ingenii in res dominium, non semper maneat res manca et vacillans, buccinabitur. Et a vestra solertia expectari jam posse, ut Philosophia ad perfectionem deducta veras Rerum differentias, fines, media, usus, ostendat: pro assequendis, semperque jam in maius augendis, Animae, Corporis, Fortunaeque (ut vocant) bonis.* Euge! Ostendite Vestro exemplo verum esse, quod illustris Verulamius Vester scripsit: *Omnia esse possibilia quae ab aliquibus perfici possunt, licet non a quibusvis: et quae a multis conjunctim, licet non ab uno: et quae in successione seculorum, licet non eodem aevo: et denique publica cura et sumptu, licet non opibus et industria singulorum.*

14. Agnoscent autem qui Vestra illa publicata Experimenta, nostramque hanc Lucis Viam lustrabunt, *illustre molimen Vestrum pulcherrimam esse portionem votorum hic expressorum* Capite XVI. § 12. etc. Sed et agnoscetis ipsi Vos, *Nondum id esse totum, quod humani generis nomine* optari caeptum est, *et ad absolvendam Ultimi seculi Felicitatem requiritur: PLUS*

ULTRA tendendum esse omnino. De quo tametsi Libellus hic noster loquatur (a Cap. XIV. ad XXI.) ut apertius tamen aliquid moneatur locus hic, tempus, resque ipsa, requirunt.

15. Posui ego in Libelli hujus limine (Capite I.) *Totum Mundum Sapientiae Dei Scholam esse: est enim.* Sed addendum video, *Scholam hanc subcaelestem* (Academiae caelesti subordinatam) *in Classes dividendam esse tres, juxta diversa trina hic nobis data Objecta et Organa, Librosque et Magistros.* Quod dum Explicare incipio, attentionem et liberale judicium a lectoribus stipulor

16. *Trinum Objectum nobis est, totus hic nos undique circumstans Mundus, plenus variis variarum formarum Creaturis,* ceu Magnus Dei *Liber variorum characterum plenus.* Quos cognoscendi addita nobis organa sunt *Sensus quinque,* uti notum. Ipse itaque mundus, quem inhabitamus, prima Hominum Schola est, quam ingreditur quisquis nascitur: ideo dicenda Schola naturalis, seu *Physica.* In qua libri et Magistri nobis sunt omnes Creaturae rationabiliter spectatae, juxta illud Jobi: *Interroga jumenta, et docebunt te; et Volatilia Caeli, et indicabunt tibi; loquere Terrae, et respondebit tibi; narrabuntque Pisces maris. Quis non cognoscit ex omnibus istis, manum Domini fecisse haec?* (Job. 12, 7, 8.)

17. Physicam hanc Scholam excipit alia sublimior, *Metaphysica,* a priore illa toto genere diversa. In hac enim objecta nostra, Libri et Magistri, non extra nos sunt sicut ibi, sed intra nos: ipsa videlicet *Mens nostra,* sive impressa Menti nostrae IMAGO DEI, *innumeris innatarum Notionum, instinctuum, Facultatumque characteribus depicta.* Quae omni Homini (docto et indocto, sapienti et stulto, vigilanti et dormienti) semper aliquid dictant, docent, monent, movent, stimulant, aguntque: jam recte, recte normatae; jam aberranter, exorbitare permissae. Ad quae cognoscendum et dijudicandum nihil sensus (externi aut interni) conferre possunt: sola RATIO, internum animorum lumen, seu Oculus.

18. Demum sequitur Schola tertia, *Hyperphysica* dicenda: ubi neque Creatura ulla, neque Homo ullus, quenquam docere potest quidquam, sed solus qui super omnia est, DEUS. Objecta enim quae hic docentur et discuntur talia sunt, quae *nullius hominis Oculus vidit, nec auris audivit nec in Cor hominis ascendunt, solus tantum revelat Deus per Spiritum suum* (I. Cor. 2. v. 9, 10.). Ut quid fuerit antequam Mundus fuit; et quid erit quum Mundus non erit; aut quid nunc etiam extra Mundum sit. Item quas Deus de nobis cogitationes habeat, quid a nobis requirat, quid de voluntatem suam facientibus aut non facientibus statuat etc. Quis enim talia ullo sensu, aut ratiocinatione ulla evestiget? Nemo hominum. Hinc *Libri Scholae hujus proprii* sunt inspirationes, Patriarchis, Prophetis, Apostolis factae: et dehinc Libri divinitus inspirati, jussuque Dei in Ecclesiae usum scripti. Doctor autem seu intimus caelestium Oraculorum interpres, solus Dei Spiritus est, juxta illud Petri: *Nulla Prophetia Scripturae propriae explicationis est* (3 Pet. 1, 20, 21). Et Augustini: *Cathedram in caelo habet, qui corda docet* (Tract. 3. in I. Joh.). Nec proinde huic organo adaequata sunt *Sensus,* aut *Ratio,* sed *Fides humilis,* omnia Deo credens, nihil diffidens. *Gloria inquam hic est Rationis*

et Sensuum, succumbere verbis Dei: Credere incredibilia cum revelantur; Tentare impossibilia, cum mandantur; Sperare quae nusquam apparent, cum promittuntur.

19. Tres haec subcaelestes scholae quomodo inter se conveniant et differant, attendendum est. Conveniunt: primo, quod omnes sint *Scholae Dei*, ab illo solo apertae. 2. Et quidem *apertae Homini,* ad illum gradatim perficiendum. 3. Idque uno summo scopo, *ut in imagine sua* (ad summum expolita) *glorificetur Deus.* 4. Omnes sunt *pro praesenti Vita,* quam sub caelo vivimus: non pro illa futura, ubi nos ad se translatos non per umbras aut imagines, sed per se ipsum, spectatamque faciem suam (quam mortalis nemo potest videre et vivere Ex. 33, 20.) informabit, voluptatibusque satiabit aeternis. 5. Suntque modernae istae *Scholae* transeundae *omnibus:* quippe Mundum ingressus quisque Mundum habet undique circa se, se totum intra se, Deum ipsum in conscientia intima.

20. Sed et Differentia observanda est. 1. Respectu originis, in quantum trina Schola triunum respicit Deum: quia Mundi Creatio Deo Patri; Mentium illuminatio Deo Filio, Cordium inspiratio Deo Spiritui S. tribuitur (Gen. I. I, Joh. 1. 49. I. Cor. 2, 10. 11. 12 et 2 Pet. 1, 21 etc.). 2. *Respectu ordinis,* quo transiri necesse habent, a prima inchoando semper, non a secunda vel tertia. Nec enim Infans religionem doceri potest, aut syllogismum: sed sensus obvertere rebus etc. 3. *Respectu amplitudinis objectorum:* ubi posterior quaeque Schola objectis quidem angustior est, sed augustior. Quia Mundus innumera aspectanda, auscultanda, olfactanda, gustanda et attrectanda, offert; Homines non ita sunt multi, Deus vero unus; Homo tamen sublimior Mundo, Deus excelsior Homine. 4. *Respectu Librorum et Magistrorum a quibus formamur:* qui sunt in Schola prima *Res omnes nobis obversae,* in secunda *Homo ipse sibi,* in tertia *Deus per Spiritum suum.* Hinc est quod in schola prima reddimur ὀντοδίδακτοι, in secunda αὐτοδίδακτοι, in tertia θεοδίδακτοι: h. e. *Docti a rebus, docti a nobis, docti a Deo* (Joh. 6, 46). [5] *Respectu profectuum ad perfectionem.* Quia enim *discere, est illi rei quae discitur assimilari:* necesse est nos bene versatos in Schola prima (Creaturarum) fieri *Creaturam bene sensatam;* in secunda Schola (Hominis) *Creaturam Creaturarum dominam et rectricem;* in tertia Schola (Dei) Creaturam Creatori similem, e potestate creaturarum et sui ipsius emancipatam, fonti suo Deo, beataeque in illo tranquillitati, redditam. Nec erit quo altius eatur, nisi ut facto per mortem in vitam transitu gloriam nostram spectemus in aeternum (I. Joh. 3. v. 1, 2, 3). Vere igitur Schola haec trina subcaelestis *Jacobea illa Schola,* terram caelo jungens, erit.

21. Haec de trina subcaelesti Schola Dei sic dissertata volui ad Vos, quibus nostra de Via Lucis meditata mitto, duplici fine. Nempe ut occasionem habeatis expendendi, primo, *Vos eatenus minora votis agere.* 2. *Et tamen potenter majoribus parare viam, si vere ac severe agitis* quod agitis.

22. Minora votis esse quae agenda suscepistis, agnoscere promptum erit cum ex Libelli hujus lustratione, tum ex hoc ipso praeloquio, tria ista nuntiante. 1. *Mundum materialem rudimentum esse Operum Dei, Sapientiaeque increatae* (ad numeros, mensuras, et pondera, ordinantis omnia) *specimen*

primum. 2. *Majus autem sapientiae theatrum erectum esse in Homine creato:* cui ut imagini suae (eosdem numeros, mensuras, pondera, secundum quae facta sunt omnia, imprimens) infinitudinis characteres (ad infinita cogitandum, appetendum, conandum) impressit. 3. *Maxima tamen sapientiae mysteria offerri spectanda in Homine lapsu corrupto et perdito, rursumque reparando.* Ubi demum omnes abyssi sapientiae et stultitiae, justitiae et peccati, vitae et mortis, salutis et perditionis aeternae, aperiuntur, in admirationem ipsis Angelis *(Ephes. 3, 10, I. 1, 12).*

23. Vos ergo Naturalium Scrutatores industrii, *cum totam subegeritis Naturam* (ut cum Salomone intelligatis constitutionem Mundi, et vim Elementorum; Principium, finem, mediumque Temporum; Solstitiorum mutationes, et varietatem Tempestatum; circuitum anni, et Stellarum situs; Naturas Animantium, et animos Bestiarum, Spirituumque vires, et cogitationes Hominum, differentias Plantarum et Radicum facultates; et quicquid denique manifesti et occulti est Sap. 7, 17. etc.) *tum scitote Vos Divinae Sapientiae Alphabeta demum superasse.* Sive, in Sapientiae Dei templo limen tantum attigisse; Atria ejus, cum Penetralibus, in prospectu esse demum. Atque sic in Vobis implebitur illud Ecclesiastici: *Cum absolverit homo, tunc initium est.* (Sir. 6.)

24. Scitote (inquam) Vos toto illo apparatu Vestro rudimenta Sapientiae Dei duntaxat sub manu habere, Humanaeque ad festigium aliquando deducendae Sapientiae fundamenta tantum ponere: quibus si acquiescendo nihil superaedificare proponitis, ridendi eritis ut in Evangelio ille qui Turrim aedificare caepit, nec absolvere perrexit (Luc. 14). Ridendi inquam si non hominibus (intelligere magnalia Dei nolentibus) at Deo et Angelis. Eritque opus vestrum inversa Babylon non Caelum versus aedificans, sed terram versus. Aut certe opus imperfectum, quale fuisset, si Salomon extructo Atrio exteriore, pro plebe, Sanctuarium pro sacerdotibus, et Sanctum sanctorum pro Sacerdote summo, adjicere neglexisset. Aut denique manebimus in Graecorum morbo, qui erat (Seneca teste) *Circa minutias sapere.* Sensualia siquidem omnia revera minutiae sunt respectu intellectualium et corporea respectu spiritualium, temporariaque respectu aeternorum: quia illa pereunt, haec permanent. Nonne igitur praestaret (Hieronymi exemplo) *ea discere in terris quorum scientia perseveret in caelos?* Et cum Apostolo ita *Mundo uti quasi non utamur? quia figura Mundi hujus praeterit* (1 Cor. 7, 31). Quod si tunc jam fuit, seculis inclinare incipientibus, quid non erit nunc jam, seculis decurrentibus?

25. Non ideo tamen Opus quod agitis contemno: summis potius laudibus veho, Deumque ut inditum cordibus desiderium *(Veritatem rerum naturalium venandi)* confirmet, supplex oro. Id autem ideo, quia sicut *error in concoctione prima non corrigitur in secunda vel tertia* (Medicorum judicio), *correcto vero errore in concoctione prima, errores secunda et tertiae concoctionis aut praeveniuntur aut corriguntur facilius:* ita et errores humani prima in Schola Dei admissi si corrigantur, corrigendis secundae ac tertiae Scholae erroribus indubie multum conferre poterunt. Quippe nunc Mundus omnia habet fucata, in Politia et Religione; opinionibus ubique acquiescitur

pro veritate. Virtutem laudant omnes, pro virtute tamen virtutis nomina et colores, ostentare sat habent. Deum omnes habent in ore, pauci in corde: Dei loco vitulum aliquem aureum, aut simile quid phantasmate conceptum, adorantes. Ipsis etiam Reformationibus Mundanis, toties tentatis, nomina plerumque mutantur, non res. Defenduntur tamen tanquam res serio emendatae, examen rigidum vix ulla re sustinente: caeco assensu omnia excipi, insuperque laudare, volunt, indignatione in eos mox concepta, si quis quidquam in dubium vocare velit. Unde Veritas a rebus humanis exulat; et qui hanc frustra quaerunt, vanarum opinionum et consuetudinum compedibus constricti gemunt.

26. Enim vero quia aeterna Veritas Christus promittit, *Si Veritatem cognoscetis, Veritas liberabit Vos* (Joh. 8. v. 31, 32, 36) patet sanctissimum opus eos agere, qui omnigenae Veritati eruendae sedulam navant operam: aeque in Schola sensualium ac intelligibilium et spiritualium. Et quia Schola prima secundae et secunda tertiae parat viam, etiam Veritates naturales moralibus et spiritualibus indubie parabunt.

27. Vos igitur in *Naturalibus Veritatis Mystae*, eja rem strenue agite! ne semper a vana, manca, superficiaria, falsa, sine utilitate subtili, Philosophia, genus Humanum ludificetur, efficite. Pulchram nacti Spartam, pulchre hanc ornate: severique rerum, et circa res opinionum, examinis exemplo Politicis et Theologis rite praeite. Ut enim recte dixit qui dixit, *Rixosa Philosophia rixosam peperit Theologiam:* ito prorsus de Politia dicendum MAXIMAS, *quibus nixi Politici nunc Mundum gubernat*, *esse lubricas*, *totius vacillantis* (adeoque jam ruentis) *status causas verissimas*. Ostendite Vos non ferendos esse amplius errores, etiamsi praescriptionem longi temporis ab Adamo usque habeant: ad URIM et THUMIM, h. e. (LUCEM et VERITATEM) revocanda esse omnia: non Theologis tantum, sed et Politicis ipsis. (Exod. 28, 30.)

28. Severa Vestra rerum naturalium Examina tantae sint soliditatis, nulliusque prorsus fraudis sibi conscia, ut quisquis velit Omnia Vestra non tantum nude (quamdiu velit) spectare, sed et propriis severissimis experimentis pertentando Veritatem probare possit, numquam aliter quam res est, et a Vobis exhibetur, reperturus. Pulcherrimo id erit exemplo, ut illi etiam qui ad gubernacula humanae societatis in Politia, et ad gubernacula Conscientiarum in Ecclesia, sedent, similia facere non trepident: sicut non trepidarunt Apostoli, omnia sua omni humano judicio submittere non verecundantes. 1 Cor. 4: 3. 4.

29. Adhuc obtestor, Vestigandae rerum Naturalium veritati ut feliciter vacare caepistis, ita pergite in testimonium Mundo; ad obtinendum, si potest, ut majoribus etiam in rebus, salutemque Mundi concernentibus, falli ac deludi metuere incipiant. Diogenes Musicos in jus vocabat, quod concinnando ad harmoniam chordas, non etiam mores concinnarent. Christus autem ad judicium vocabat Pharisaeos, qui vasorum exteriora mundabant, ipsi intus immunditia pleni (Mat. 23, 25). Et vocabit Politicos, qui cum Pilato manus ab innocente sanguine lavant (Mat. 27, 24) non autem cum Davide manus lavant in innocentia (Ps. 26, 6). Vae stultitiae nostrae, qui dum plerubique pro rebus fucum admittendo fallere alii alios, aut etiam Deum ipsum, quae-

rimus, nos ipsos misere falli non sentimus; confundendi a Veritate ipsa (quam tandem vincere ac triumphare necesse est) in aeternum.

30. *Serenissime Magnae Britanniae Rex, Legunt Nationes in Libris a Regia Londinensi Societate editis Majestatis Tuae nomen, tamquam Fundatoris.* Legunt inquam, et qui rem intelligunt, laudant et plaudunt, bona spe boni successus, si reges misso armorum strepitu et violentia, Machinationumque Politicarum artificiis, et Pomparum vanitate, ad nudam et simplicem Veritatem ubique attendere incipiant. Certe enim gloriosissimi Regum Salomonis effatum perstat: *Dei Gloriam esse rerum mysteria abscondere; Regum autem gloriam abscondita scrutari* (Prov. 25, 2.) Praeivit Salomon exemplo, Deusque in illius Regimine, Pace felicitateque coronato, Regibus et Regnis ostendit exemplum: sicut et turbarum rursum ac infelicitatis, si quis a Sapientia ad stultitiam, et a Veritate ad vanitatem (infelici Salomonis exemplo) deflectat. Praei ergo Tu etiam, Magne Rex, Tui aevi Regibus sapientiae exemplo, Tuosque Naturalium Veritatum Scrutatores feliciter quod agunt agere jube.

31. Verum enim vero quia nobis ad universales intentiones non scalmo opus est, sed Navi, qua plena Lux, Pax, Veritas, ad omnes Orbis continentes et insulas dimittantur; non satis erit Rerum *extra nos* Scrutinia instituisse, majora etiam quaerenda erunt omnino: Veritas nempe rerum *intra nos* et Veritas regni Dei *ad nos.* Quae si ignoramus, etiam si mille Mundi extra nos sint, et nos intelligamus omnes, possideamusque cum suis thesauris omnes, nihil nobis proderit, ut optimus Magister docuit, *Mat. 16, 26.* Cujus utinam audiatur Negotiatoribus datum consilium! *Ut si Margaritas quaerunt: inventaque una pretiosa, eant, omnia vendant, hanc emant.* Mat. 13: 45, 46.

32. Quibus de rebus plura quidem essent dicenda, ad Sapientiae Dei splendorem clarius detegendum in subcaelesti Schola secunda, et tertia: et quomodo res instituenda foret, ut tempora Lucis Ecclesiae venisse, gloriamque Dei super eam esse ortam, videndo videre queant omnes (Jes. 60: 1 etc.). Quia tamen *tenebrae adhuc operiunt terram, et caligo populos* (v. 2). *adhuc ira Dei conturbat Terram, ut sint populi tanquam esca ignis, nec frater fratri parcat, unus quisque carnem brachii sui vorans* (Isa. 9, 19 etc.) *adhuc Dies Domini tenebrae, et non lux* (Am. 5, 18) fortassis differre praestabit donec veniat tempus, in quo *cessante Vento grandi (subvertente montes, et conterente Petras) et Terrae motu, ac Igne (in quibus non est Dominus) audire erit sibilum aurae lenis; ut prodeuntes pii Eliae ad ostium speluncae, colloquantur cum Deo suo de reparandis ruinis* (I. Reg. 19, 11 etc.)

33. Vos interim, Lucis phosphori, fulgete! *Sint semitae Vestrae quasi Lux splendens, procedens et crescens usque ad perfectum diem!* Prov. 4, 18.

Unus ex humilibus

Viris desideriorum,

Comenius senex

cujus vita defecit in doloribus,

et anni in gemitibus. Psal. 32, 11.

Amsterdami

idibus Aprilis

1668.

CCLXXXII.

Komenský C. C.

Z Amsterodamu 1668 — o neděli květné.
Zve jej k rozmluvě o listě a odkazu Ant. Bourignonové. Vysvětlení mystické jednoho obrazu.

Venerabilis. Verum esse quod Salomon dixit: Multae Cogitationes in corde hominis; sed consilium Jehovae solum perstabit. (Prov. 19, 21.) Expertus et Ego sum varie in vita mea. Hodie etiam cogitationum multitudine obrutus, et quid horum a Consilio Domini veniat cognoscere humiliter avidus. De quibus tecum pie conferre cupio, si ad me (se interno amico hactenus) visere placeat. Sed optans tecum literas matris A. B. manu consignatas (lineolis aliquot) aut verbis, monitum illud per te nuntiatum (de rediendo ad infantis simplicitatem, et conferendo cum aliis id genus stimulis (tibi nondum communicatis sed communicandis) voluntatis divinae rectiora habeamus judicia, venireque ad conclusiones facilius queamus. Tempus enim est.

NB. Ballero scribat consueto sibi more (ut ad alios): satis mihi erit. Inter hodiernos conceptus est (ex occasione picturae antiquae, illius, quam vidisti heri, et videndam Dominae A. B. mittam. Plateae vicinales plenae pueris et puellis ludentibus, Zachar. 8, 5). Delineatio viva novae ad infantiam Christi redeuntis Ecclesiae.

Ceteras coram. Dominica palmarum anno 1668, qui est numerus 777 mysticus [ut] ostendam

Comenius.

(Coll. vydavatel.)

CCLXXXIII.

(Junius) Drabíkovi.

? 1668 — na Veliký Pátek.
Komenský má spojení s Braniborskými. Po dokončení prací v Hollandsku navrátí se do kraje a bude tam mívati s ním schůzky. O dvou ženách, které též prorokují. Daniel Komenský pozdravuje.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCLXXXIV.

Oldenburg Komenskému.

Z Londýna 1668 — 5. června.
Královská společnost děkuje za dar, schvaluje snahy jeho o vzdělávání a sdělování některých vědomostí, jakož i to, aby Anglie byla střediskem obecného toho ruchu vědeckého. Připomíná spis o založení obecného jazyka od Dra. Wilkena, spočívající téměř na týchž zásadách, jaké hlásá Komenský. Výtisk spisu toho brzy pošle Komenskému.

Reverende admodum et clarissime Vir,

serena fronte accepit Reg. Societas munus tuum, quo conatus et studia ejus comprobare et urgere peramanter voluisti. In mandatis ipsa mihi dedit, ut maximas Tibi gratias pro

affectu tuo agerem deque propensissima sua in Te et labores Tuos voluntate certiorem Te redderem. Rem suades spondesque ut maxime arduam, ita quorumvis bonorum votis summe desideratam, universalem sc. veritatis et frugiferarum scientiarum cultum et communicationem. Angliam hanc nostram non immerito commodam prae aliis terris stationem judicas commercii hujus universalis sedi constituendae. In ea nuper publici juris factus fuit liber, Soc. Regiae inscriptus, Linguae universalis condendae specimen exhibens, juxta illum fere modum, quem Tu in tua Via Lucis c. IX. § 21 innuisti. Author est Dr. Johannes Wilkenius, e soc. Regia. Exemplar quam prima occasione Tibi transmittam, semper futurus

Rev. T. studiosissimus
H. Oldenburg.

Nadpis: Rev. admod. et Clar. Dno. Johanni Amos Comenio, Amico pl. colendo.

(Coll. vydavatel.)

CCLXXXV.

Komenský seniorům.

Z Amsterodamu 1668 — 10. září

V nemoci své sděluje několik zpráv, zejména o anglických nadějích. Kníž. Ruprechtovi věnoval své »Unum necessarium«, které i kníže i hrabě Anglisaens laskavě přijali a podporu přislíbili. Hessenthaler mezi tím sám přijel do Amsterdamu z Německa, podnikl cestu na vlastní útraty, a spolu s Hartmannem pracují. Posílá jim další peníze i s úroky.

V doušce dává zprávu o moru, který v sousedství pisatelově zuří, ale za to ani společnosti ani léků se nenedostává.

Venerabiles Viri, Fratres et Collegae Dilecti.

Animo et corpore aeger non multa potero, malo tamen aliquid quam nihil, ne Vos diutius relinquam suspensos. Miramini proculdubio tam serum ad vestra responsum jam inde a Junio; Sed in causa fuit primo Patronorum ab Urbe (ultra bimestre) absentia: Deinde responsi ex Anglia expectatio mea. Frater enim P Hartmannus promittebat bonum effectum (de obtinenda promissa, imo a Rege decreta, sed bello interrupta collecta). Si negotium per Principem Rupertum Palatinum resumeretur, quippe ejus consilio et directione omnia propemodum fiant, omnibusque bonis charus esse incipiat, a profana olim vita ex toto ad Deum conversus, suadens insuper aliquid in honorem ejus dedicari, si quid hoc sancto proposito dignum sub manu esset. Deliberabam igitur incidebatque argumentum non inidoneum visum, De Uno Necessario, scire quid sibi sit necessarium in vita et in morte et post mortem. Quod postquam elaboravi, misi (mense superiori) fuitque manu Fratris Hartmanni et alterius Magni Amici, Principi optimo praesentatum admodumque benigne acceptum, sicut et ab Illustrissimo Comite Anglisaeo, multa item gratia pollentem apud Regem. Quorum uterque rem serio agere promisit, spemque Scoticae collectae fecit, non item Anglicanae propter causas sibi notas (obiter inseram: Frater Paulus adeo gratiam invenit in oculis optimi Principis ut eum sibi aut sacellanum optaverit aut propius habitantem, Londini vel in proximo, ut eum saepius ad colloquia evocare possit. Mihi etiam responsum promisit, quamprimum secretarius in urbem redierit). Salutat vos reverenter Frater ille, scripturus deinde de omnibus: nunc quia festinandum

erat ad me tantum brevibus de his, pluribus autem oretenus per amicum illum (Magnum Hesenthalerum) qui ex Media Germania ad me veniens ultro se mihi et nobis (amore nostri) proxenetem dedit, legationemque illam (suis etiam impensis) in se suscepit et evocato Fratre Hartmanno (e Salburo) junctis consiliis rem strenue egit. Habetis quousque ibi res deducta sit: eventus in manu Dei est, cujus misericordiam implorare non desistetis. Venio ad Residuum subsidiorum Fr. quod Vobis remitti a Patronis voluistis: ecce mittitur, mille quingenti Imperiales cum usura unius biennii (tametsi nondum decurrit biennium) 120 Imperialium, quos Vobis apud Dominos Schmeetavios numerari jubete quando vultis, non obliti et Apocham reddere et forsan Patronis gratias agere (civilitatis erit). Valete et a me brevi plura, si me restituerit Deus, negotiisque dederit successum, expectate. Amsterodami 10. Septembris 1668.

Vester totus cujus et
manum et mentem nostis.

Commendo me precibus Vestris, Urbemque hanc nostram in qua Pestilentialis Contagio serpere incipit, etiam in Vicinia habitationis meae aliquot jam Domus (praeterita hebdomade) infectae sunt, habitatoribusque suis subito vacuatae. Solatio est, quod non ab hominum consortio pellimur, nec a medicamentis vel aliis necessariis deserimur sicuti apud Vos (parum Christiano more) fieri consuevit. Fiat Voluntas Domini, sive vivimus sive morimur, Domini sumus.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCLXXXVI.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1669 — 14. ledna.

Traktátu Drabíkova »O duších synův a dcer lidských« Komenský tisknouti nemůže, neboť není na to nakladatele. Byl povážlivě churav, i prosí Boha ještě o nějaký čas života.

Traktát obsažen mezi zjeveními Drabíkovými (v lednu 1668) a obsahuje pouze osm stran rukopisných.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCLXXXVII.

Vetterin Kalinkovi.

Z Púchova 1669 — 26. března.

Posílá mu spis »Lux e tenebris«. Vyčítá mu, že není tak upřímný k Drabíkovi, jako pokud byl proti němu, když pravil, že zjevení Drabíkova nepocházejí od Boha.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCLXXXVIII.

M. Hesenthaler Komenskému.

Ze Stuttgartu 1669 — v březnu.
Pozdravení adressátovo k 78. narozeninám.

Hanc
Acrostichida
Multis nominibus venerando Patri
Dno. Joh. Amos Comenio
in
Prosperrimum saepiusque sic multiplicandum natalem LXXVIII.
Amstelodamum Stuttgartia transmittit
Magnus Hesenthaler.
Notatio inchoatur 18/28 Martii Ao. 1669.

Jam septem annorum decades, simul heptade plenas,
Obsignasse juvat, de quo Tibi gratulor auctu,
Haud sine votorum benedictio tanta meorum
Agmine praetereat, duxi, Pater Optime, justum.
Namque favor coeli jubet hoc, pietasque paterni
Nominis, ut quod jam saecli quadrante colebam.
Exere, Summe Deus, largam cum faenore dextram,
Suscipe tam fidum, post tot mysteria, servum.
Adde aquilae reduces, animi cum robore, vires,
Morborum insultus rigidos depelle senecta.
Octavae octavus Decadis nunc ingruit annus,
Saepius exauge numerum, seniumque corona
Centuplici augmento, quia sic tua gloria crescet.
Obstrue mortis iter, curis calamoque benignos
Mittere successus propera; sic grande volumen
Exibit, quod jam triginta quiescit in annos.
Nosti lacteolum Candorem pectoris, in quo
Indomitus virtutis amor, pietas, sapientia certant,
Unde queat toti nova lux obtingere mundo,
Suggere consilium sancto, Deus Alme, labori.

Velká práce připomínaná zde jest Pansofia.

(Coll. vydavatel.)

CCLXXXIX.

Komenský J. Ravemu.

Z Amsterodamu 1669 — 3/13. dubna

Obnovuje dávno přerušené spojení a podává mu zprávu o svých osudech od vyhnání. Zvláště pak jej poučuje o úspěších své methody, kteréž se jmenovitě dva muži věnovali: M. Hesenthaler, který mu předešlého roku oznámil, že ve Würtembersku přes 250 latinských škol přijalo methodu Komenského. Kom. dal mu plnomocenství strany nápravy knih školských. — Druhý je Schoff, který od knížete holštýnského byl určen ku pokusu a který také různé německé dvory navštíví a snad i do Berlína přijde. Adressáta, jakožto inspektora brandeburských škol, mohlo by to zajímati.

Clarissime D. Ravi, amicorum quondam decus,

Vivitne adhuc amicitia nostra? De Tua enim vita non inquiro, de illa ex literis Davidis Cassii (cui Tecum apud Ill. D. Cancellarium prandendi honor contigit) certior factus. Nihilominus tamen Vitae Tuae testem manum Tuam optem, cum aliqua successuum indicatione. Incipiamus nobis denuo patere, post tantos secessus et silentia. Ego Didactica mea omnia (amicorum hujus loci consilio) publicae exponens luci, in iisque, quae Juventutis et Scholarum bono agi coepta sunt aliis lampada tradens, inter alios primo loco Te (cum Davide Vechnero) posui, parte IV., pag. 107. Utrum videris, nescio; quia non recordor, an Exemplar ad Te missum. Et forte non factum, cum ubi degeres, ignorarem. Nunc ergo quia nobis ad nos via patet, si me aliquid de rebus Tuis scire feceris, gratum erit. Ego hac in urbe ab anno 1656 haesi: nunc me alio transferre cogito, quo fata trahent. Forsan ad Vos, aut per Vos in viciniam, si consilia sic terminari Deo placuerit, ut mihi alibi quam hic sepulchrum sit quaerendum. Optem adhuc videre faciem Tuam, et communicare quae interim observare datum est; vel etiam conciliare Tibi amicitiam duorum e praecipuis, qui rem Juventutis et Scholarum fervide promovendi ἔργον sibi fecerunt. Quorum alter est Magnus Hesenthaler, in Illustri Collegio Tubingensi Historiarum et Politicae, Eloquentiaeque Professor, nunc Ducis Wirtembergici Stutgardiae Historiographus et honorarius Professor. Qui autumno praeterito me hic invisens varia retulit; in Primis quod methodus nostra (in Imperiali Civitate Eslinga bono successu annis aliquot adhibita, et probata) in omnes jam Ducatus Wirtembergici et Vicinas Sveviae Urbium Scholas introducenda sit (über dritthalb hundert Lateinische Schulen, ut ipsius verba erant). Ut ergo ultima consilia de Classicorum libellorum editione determinari possent, eo ad me venit. Tradidi illi plenam omnium potestatem: cum mihi per alias seniles curas ad ista redire non vacat, illius autem industriae omnia tuto committi posse confido ... Alter est Henricus Schoff, Saxo, Studiosus, qui annis aliquot privatam Scholam hac in Urbe habens feliciter Juventutem (nostra methodo, nostrisque Libellis) informavit, et a Legato Holsato Principi suo commendatus, eoque (autumno praeterito) vocatus, bonum artis et industriae suae specimen edidit: dato sibi adolescente 16 annorum, Latinarum literarum rudi (Principis Cancellista), intra bimestre eo deducto, ut Latina legat et intelligat, transferreque commode, et sic satis loqui possit. Quod mihi per Virum amicum, nuper inde reversum, significari curavit, decretum jam esse (a Principe et Consiliariis) eosdem libellos eadem methodo tractandos introducendos esse in omnes Holsatiae Scholas: modo ut eorum editionem perficiendam sufficienti copia curaret. Quare ille per eundem amicum D. Blaew (Primarium hic civem, Senatorem, Bibliopolam et Typographum) solicitare coepit, hic autem lubens recepit (etiam Ordinum Generalium Privilegio se et Authorem munire promittens). Ipsum Schoffium nondum habemus reducem: abiit (ut ex eodem amico intelligo) ad Electorem Saxoniae ipsumque Daniae Regem, Ducis Hols. commendatitiis instructus. Annon ad Vos quoque deflexit? Video enim operosum esse in proposito suo. Eo haec memoro, quia non igno-

randa puto Tibi, cui suprema Scholarum Inspectio commissa est, ut audio sed mallem a Te ipso informari; et (ut dixi) eos qui idem aut ita simile opus agunt sese non ignorare, communicatis potius consiliis omnia concorditer, ad harmoniam plenam, agere. Alia his de rebus alias, si voles: et cum ista plenius ex ipso Schoffio intellexero, postquam redierit. Interim haec si communicare placebit Dno Schemnicio (a quo mihi salutem nuntiavit Cassius, et Tu amanter a me renuntiabis) gaudebit forsan potius quam invidebit: et ut stimulo sit etiam pulchre agendi opus Dei; illius enim est, non nostrum. Valete. Amsterd. $^3/_{13}$ April 659.

Jo. Amos Comenius senex.

Zevnější titul: Viro eximio, celeberrimo D. Johanni Ravio etc. amico veteri.

(Coll. vydavatel.)

CCXC.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1669 — 9. dubna.

Psal Polemanovi o Pembrokovi, ale marně. Též o Kalinkovi několik slov.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCXCI.

Francouz Muratus Drabíkovi.

Augustae Tricastinorum (Saint Paul trois Chalevaux nominatur) **1669.— 30. listopadu.**

Je povznesen Drabíkem. Prosí ho, aby za něho a zvláště za exulanty církví francouzských se modlil. Posílá mu 5 liber.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCXCII.

Komenský Bythnerovi.

Z Amsterodamu 1669 — 3. července.

De dissidiis in Belgio inter Theologos.

(Archivní regest.)

CCXCIII.

Fabricius Drabíkovi.

V Košici 1670 — 18. ledna.

Radost nad proroctvími Drabíkovými, jimž věří na vzdory Vetterinovi. Rád by Drabíka u sebe spatřil; posílá mu 5 tolarův. Zjevení jeho ještě nemá, prosí však ho, aby mu je poslal, že za ně zaplatí.

Pisatel byl správcem školy a farářem v Košici.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCXCIV.

Komenský přátelům v Púchově a v Skalici.

Z Amsterodamu 1670 — 10. února.
Reflexe o tom, kolik jich pomřelo.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCXCV.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1670 — 18. února.
Poll zase posílá peníze.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCXCVI.

Daniel Komenský Ludovice Karolině, kněžně Kuronské.

Z Amsterodamu 1670 — 2. března.

Jeho švakr, † Petr Figulus, mu sdělil, že kněžna adressátka přála si některých vzdělavatelných spisků. Posílá jí tedy spisky La Badieovy a Hoburgovy a německý překlad Komenského traktátu Truchlivého, jehož překladatel jest mu neznám. Jestliže by ještě něčeho si přála, doporoučí jí za prostřednici svou sestru Alžbětu Figulovou v Memelu a připojuje i pozdrav nemocného otce. Přikládá nějaký rukopis mystického obsahu.

Durchläuchtigste Hertzogin,
gnädigste Fürstin.

Gleich wie des Königlichen Prophet Davids einzige Herzenslust gewesen, sein gemeinschaft mit den frommen zu haben, also verspüret man, dass Eure Hochfürstl. Durchlaucht in solche des Heyligen Königes fusstapfen trettende, auch lust haben zu denen, die Gott fürchten und lieben (wenn Sie gleich geringeren standes sind) solchen dero wolgewogenheit zu erweisen: Dessen exempel ich an meinem lieben (nunmehro seligen) Schwager Petro Figulo, Reformirten Prediger zu Memel habe, welchen Eure Hochfürstl. Durchlaucht wegen seines Christl. eyfers mit gnaden bewogen gewesen, umb durch denselben etliche erbauliche lehr und trostschriften, zu erhalten. Weil nun Gott denselbigen nach seinem göttlichen rath von dieser Welt abgefordert, Er aber vor seinem ende an mich etlich mahl geschrieben, dass Eure Hochfürstl. Durchl. etwas von solchen nützlichen schriften von mir begehren würden: als erbiethe ich mich unterthänigst Eure Hochfürstl. Durchl. gefallen nach aller möglichkeit nachzukommen, und warte nur auf Eure Hochfürstl. Durchl. gnädisten befehl. An jetzo übersende ich diese zwey tractätlein, zum ersten Mr. La Badie (der sich nun hier in Amsterdam unter der Obrigkeit schutz gesetzet) Manuel de Pieté, zum andern den unbekannten Christum Hoburgs, dabey ich auch füge meines lieben Vaters altes tractätlein, genant Trauern über trauern, trost über trost, was etlich und 40 Jahren den Böhmischen Exulantes zum trost aufgesetzet, wissen aber nicht von weme es ins Teutsche übergesetzt, mir diese tage diss exemplar (das nicht mehr zu bekommen ist) zur Hand kommen war. Mit unterthänigstes ersuchen Eure Hochfürstl. Durchl. wollen dieses ihnen gnädigst gefallen sein lassen: und wenn Eure Durchl. mich mit einer antwort würdigen und dero willen gnädigst kund zu thun belieben möchte, so könnte es durch mein Frau Schwester Elisabeth Figulisin in Memel aufhaltende geschehen. Unterdessen so werde ich keineswegs unterlassen, den lieben Gott mit gantzem Hertzen inbrünstig

anzuflehen, das Er Eure Hochfürstl. Durchl. (zu seines Nahmens ehre und den frommen Christen zu trost) lang e.halten, bey allen selbsterwünschten Hochfürstlichem wolergehen alzeit fristen, den edlen Samen der Pietät, der in dero Hochfürstliches Herz gepflanzet ist, väterlich erhalten, vermehren, ja dero Durchl. gantzes Gottgeheiligstes Hochfürstlich Hausz, mit vielen Sieg und Segen bekrönen. Amen.

Gegeben in Amsterdam 2 Aprilis 1670.

Euer Hoch-Fürstl.
Durchl.
Unterthänigster, gehorsamster Diener
und steter getreuer Vorbitter zu Gott
Daniel Comenius
m. p.

P. S. Dieses manuscriptum communicire ich an Eure Hochfürstl. Durchl. als ein sonderliches stück, darinnen verborgene geheimniszen wol zu bedenken sind.

Mein abgelebte kranke Vatter presentiret Eure Hochfürstl. Durchlaucht seine unterthänigsten Dienste und eyferige Seuftzer zu Gott.

An Ihre Hoch-Fürstl. Durchlaucht Louisa Charlotta gebohrne Margrafin auss dem Churfürstlichen Stam Brandenburg vermehlete Hertzogin in Liefland zu Churland und Semegallen, meiner gnädigsten Fürstin.

CCXCVII.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1670 — 13. května.

O listě, který dostal z daleka z Francie, až od španělských hranic.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCXCVIII.

Drabíkovi.

? 1670 — 30. července.

Činí adressátovi výčitky, že za svou knihu požaduje peněz, a vrací mu ji. Molitor je v Žilině.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCXCIX.

Mikuláš Raczky Drabíkovi.

? 1670 — 6. října.

Žádá zprávy o zjeveních, poněvadž po smrti Juniově nikoho nemá, komu by se mohl úplně svěřiti

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCC.

Komenský Drabíkovi (cizí rukou).

Z Amsterodamu 1670 — 2. listopadu.

O tělesném neduhu. Posílá mu poloviční podíl od ochránce (25 zl.), dále od kněze Williamsa z Anglie.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCCI.

J. H. Horb J. H. Boeclerovi (úryvek).

Z Paříže 1670 — v listopadu.

Navštívil Komenského, který mu obšírně vykládal zásady chiliasmu a jmenoval jeho zástupce, rozšířené zvláště po universitách německých.

»Commenius senior per aliquot horas verba mecum fecit, et Chiliasticae opinionis fundamenta, dogmata, sectatores notavit, dolendum tot in Germania etiam academiis orthodoxis Politicos huic stultae opinioni adhaerere, quorum amoebeas habet et ostendit publice.«

(Excerp. vydavatel.)

CCCII.

Daniel Komenský Janu Almeloveenovi.

Z Amsterodamu 1670 — 30. listopadu.

Sděluje s ním mnohé žalosti, jež ho stihly tohoto roku, mezi nimi největší, že mu zemřel otec dne 15. tohoto měsíce. Děkuje mu za laskavosti, otci jeho kdysi prokázané, a poroučí se v další přízeň, připojuje poklonu své matky.

Salus in cruce!
Venerabilis ac Pereximie Vir Dei,

Evergeta mi exoptatissime, aeternumque colende, liceat mihi te affari, tuas inter pellare curas, et licet non de laetis, saltem de tristibus aliquantulum disserere. Vere hic annus Prov. div. fatalis tum orbi, imprimis vero nostrae unitati F. F. Bohem. Is enim nihil praeter moerorem affert, ingentem imbrem lacrymarum excutit. Nos enim mortales cottidie experiri, ora sublunaria mutationi obnoxia esse, nec semper ex voto Jovis taxillos cadere, nullamque calamitatem esse solam, verum omnem luctum suum habere comitem, quis inficias ibit? Eheu fulcra Domus Unitatis nostrae vacillant, subruunt, metuendumque ne plane subvertantur, omniaque vincula ejusdem dissolvant, quod deus pro sua gratia clementer avertat.

Hoc anno praeprimis columnae istae vi mortis subvertuntur, proh dolor! non ipsemet ego amisi hoc adhuc currente anno perplures amicos consanguineos, verum et Ecclesia dei orbata est Praeconibus suis tum in Hungaria atque Polonia, quibus destituit, nec copia supponendorum dat. Accedunt et fata ven. affinis mei perdilecti Senioris penultimi Ecclesiarum nostrarum dispersarum, per Poloniam sitarum Hungariamque: verum nec hic ira Dei adversus nos concita substitit, verum progressa, ultimum quoque fulcrum derepente prosternens, videlicet amantissimum Parentem meum (tuum vero integerrimum amicum) qui postquam ultimum vale Nobis et mundo dixisset, 15 Nov. aeternitatem subiit. Cujus obitu quantum detrimenti Ecclesiae, quantum luctus Nobis ac desiderii post se reliquerit, haud exprimere valeo, nec mirum? Fieri enim non potest, ut mors ejus nobis non sit amara, cujus dulcis utilisque fuit vita Jacet itaque prostrata spes nostra, votaque nostra irrita! Verum quis audet valetque cum deo expostulare, cur id fecerit? Conventius nobis hic est obmutescere, quia Dominus id fecit, voluntas Dei impleta est, placeat itaque etiam nobis quod placuit Deo. Ego tamen spero firmiter, paternam coelestem manum vulnus illud nobis inflixum sanaturum, Nosque in calamitate ac orbitate positos, haud deserturum.

Interim o pientissima Anima, ingentes tibi toto pectore grates persolvo pro amore illo insigni quem in Parentem meum beatae memoriae exercuisti. Cum autem ego minime beneficia illa a Te et aliis in ipsum collata rependere queam; ast saltem indesinenter animitus opto ut Deus T. O. M. vices meas suppleat, Teque (omnesque pias ac beneficas animas) donis ac beneficiis suis, temporalibus et aeternis efficaciter abunde cumulet.

Verum ut Tibi, Vir clarissime, status noster modernus, orbitasque nostra constet has ad Te dare constitutum est: summopere exorans per viscera Jesu Christi, ut porro

candor ille Tuus, coelo notus, fervorque charitatis in Nos sanctorum reliquias se Benigne exserat. Deus autem erit merces Tua valde magna.

Vale, Vir Eximie, fautor observande, una cum aliis sanctis animabus (ad munificentiam propensis) vigete sanctae animae Ecclesiae bono, nostro etiam solatio; nostramque orbitatem charitati Vestrae commendatam habete.

D. Mater mea, lacrymis ac luctu summo oppleta, Tibi tuaeque Conjugi una mecum honorificam salutem, ac vota humillima ad deum pro salute vestra defert. Dominus Jesus sit cum spiritu nostro moesto.

Dabam calamo tumultuante, manu vero tremulante 30 Nov. 1670.

Rev. Dign. Viro
sincero amore
et observ. cultu
pietate studiosiss.
Daniel Comenius.

Na obálce: Aen myn Heer Myn Heer
Johannes Almeloveen getrouwe Dienaer des godelyken
woorts binnen Uytrecht. Cito.

(Coll. van Someren, ředitel univ. knihovny v Utrechtě.)

CCCIII.

G Vetter (Lešenským?).

(Archivní regest.)

Z Gdanska 1670 — 12. prosince.

Zpráva o smrti Komenského; votum seniorovi. Prosba, by Lešenští na památku Komenského konali kázání.

Oznaimuie śmierć K. Sen. Comeniusa recommenduie Zbory Czeskie. Daie votum na Seniora. Prośi, aby in Memoriam Comenii Sermon pogrzebowy odprawiony był w Lesznie.

(Coll. vydavatel.)

CCCIV.

Vetterin Sartoriovi.

Z Púchova 1671 — 31. ledna.

Komenský psal mu dne 2. listopadu, pro vážnou chorobu však užil cizí ruky. Od r. 1667 do 30. března 1670 Drabík měl další výmysly (figmenta). Junius zemřel. Výčitky Drabíkovi, že se měl sejíti s Komenským na Moravě. — Ladiverův otec v Žilině měl nevázaný exemplář zjevení, ale skrýval jej.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCCV.

Daniel Komenský Th. Spizelovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1671 — (na počátku).

Oznamuje mu smrt otcovu.

Genitor meus Vener. vixit, et nos eheu dulci ac desiderata sua destituit praesentia; decima quinta fuit Novembr., qua nigra illa Dea non pepercit ei, qui per totum vitae suae cursum omnibus prodesse studuit.

Úryvek tento byl podnětem mylné domněnky o úmrtním roce Komenského.

(Excerp. vydavatel.)

REJSTŘÍK.*)

*) Pokládal jsem za dostatečné označiti blíže pouze osoby, jež v korrespondenci zasahují. U osob obecně známých, dále v bibli uvedených a staroklassických zdálo se mně zbytečno něco připomínati. Poznámky jinak zamýšlené jsem vynechal vzhledem ke způsobu ostatních publikací České Akademie.

*

TISKEM J. OTTY V PRAZE.